
VOJENSKÉ ROZHLEDY

Czech Military Review

2002

1

TEORETICKÝ ČASOPIS ARMÁDY ČESKÉ REPUBLIKY

VOJENSKÉ ROZHLEDY

1

JEDENÁCTÝ (ČTYŘICÁTÝ TŘETÍ) ROČNÍK

Vnější a vnitřní bezpečnost země

Bezpečnost je životním zájmem každého jednotlivce, nejrůznějších sociálních skupin, států i mezinárodního společenství. Lidská historie je proto úzce spjata s hledáním cest, způsobů a forem zajištění bezpečnosti. Mezinárodní bezpečnost je možné vymezit jako takový stav komplexu mezinárodních vztahů, který všem jeho subjektům zajišťuje stejnou úroveň národní bezpečnosti. To se stalo i společným obecným cílem po skončení studené války a bipolarity. Euforii přelomu osmdesátých a devadesátých let minulého století muselo rychle nahradit racionální řešení existujících a nově vznikajících lokálních vnitřních konfliktů, jichž bylo více než padesát a mnohé mohly přerůst v konflikty regionální a v krajním případě i v globální. I když se podařilo řadu těchto konfliktů vyřešit nebo minimalizovat, stále nebylo dosaženo kooperativní bezpečnosti.

* * *

Z iniciativy Rady pro sociální a ekonomickou strategii při Úřadu vlády vzniklo v roce 2000 Centrum pro sociální a ekonomické strategie (CESES) při Fakultě sociálních věd Karlovy univerzity v Praze [2]. Jeho prvním dílem je **Vize rozvoje České republiky do roku 2015** (Gutenberg, 2001, 245 stran). Jednotlivé části této prognostické studie se zabývají výchozím stavem, vývojovými trendy a rozvojovými příležitostmi České republiky do roku 2015, tj. vnějšími formativními trendy, formativními vývojovými trendy České republiky, potenciály České republiky a formováním a uplatňováním lidského potenciálu země. Práce vyúsťuje ve zpracování tří scénářů, které byly nazvány Vítězné trhy (aneb Česká republika jako premiant liberalismu), Institucionální přizpůsobení (aneb Česká republika - štika v evropském rybníce) a Mírný pokrok v mezích dosaženého konsenzu (aneb Co je doma, to se počítá). Ke studii byly připojeny i čtyři tzv. divoké karty: Globální klimatické změny, Romská domobrana, Vítězství Pokrokové strany ve volbách a Nenadálý útok. Studie byla zakončena kapitolou Hledání priorit pro Českou republiku, která se stala výchozí pro práci Centra pro sociální a ekonomické strategie v roce 2001.

Cílem bylo zpracovat Průvodce prioritami České republiky a na jejich základě i strategické koncepce v jednotlivých sedmi potenciálech (sociální soudržnost, společnost vědění, trh práce, vývoj populace, bezpečnost, životní prostředí, ekonomický rozvoj) a čtyřech formativních regulátorech (formování národní identity, rozvoj ústavního, právního a politického systému, regulační působení trhu, státu a občanského sektoru a příprava vstupu do Evropské unie). Vše se vztahuje ke kvalitě a udržitelnosti života. Integrovanou součástí jak práce v roce 2000, tak i v roce 2001, byla pochopitelně problematika vnitřní a vnější bezpečnosti.

Vymezení vývojového potenciálu vnitřní a vnější bezpečnosti

V okamžiku, kdy počet lokálních konfliktů se zredukoval na dvě desítky, navíc s nižší intenzitou, novým vážným globálním bezpečnostním ohrožením se stal centrálně

organizovaný mezinárodní terorismus, který hrozí přerůst ve válku *sui generis*, se kterou zatím lidstvo nemá zkušenosti, tím méně s jejím úspěšným vedením. Obtížnost znovuoobnovení globální bezpečnosti je determinována hloubkou, s jakou je terorismus vřazen do ideových, politických, náboženských, etnických, ekonomických, sociálních, kulturních a jiných struktur a stejnou měrou nejspíš i na charakteru obranného zásahu proti němu. Bude-li obrana proti mezinárodnímu terorismu vedena aukčně, hrozí přerůst ve skutečný válečný konflikt s nedozírnými následky. Proto obrana nemůže být vedena jen vojenskými, ale především diplomatickými, politickými, ekonomickými, sociálními a dalšími nevojenskými prostředky.

Tematická specifikace vnější a vnitřní bezpečnosti je dána samotným názvem potenciálu rozvoje České republiky a dělí se na: a) zajištění vnější bezpečnosti země, b) zajištění vnitřní bezpečnosti země.

Mezi oběma tematickými specifikacemi jsou vzájemné vztahy a vazby, nikoli však bezrozporné. Mezi institucemi vnější a vnitřní bezpečnosti země by měla existovat vzájemná součinnost podmíněná bezpečnostními hrozbami a z nich vyplývajícími riziky. Zatím však se tyto dvě složky potenciálu vyvíjely v naší zemi až do současné doby spíše paralelně, existovaly mezi nimi jen volné vazby, a to i přesto, že ve vládní exekutivě je specifická funkce místopředsedy vlády pro koordinaci tzv. silových ministerstev (zahraničí, obrany, vnitra), v obou komorách parlamentu se řeší tato problematika společně (v Poslanecké sněmovně je výbor pro obranu a bezpečnost, v Senátu výbor pro zahraničí, obranu a bezpečnost) a Rada obrany státu se zabývá oběma tematickými specifikacemi. Zatím se to až na poslední krizové období v realitě výrazněji neprojevovalo.

Dosud byly patrné pevnější vazby mezi rezorty zahraničí a obrany než mezi obranou a vnitřem, nemluvě o slabých vazbách mezi vnitřem a zahraničím. Slabé vazby mezi oběma složkami potenciálu, tj. vnější a vnitřní bezpečností, byly nejspíš jistým reziduem minulosti, přežívaly obavy ze zneužití ozbrojených sil, tj. především armády při řešení vnitropolitických událostí. Nedostatečné vazby se i přes integrativní tendence mj. projevují v tom, že rezorty obrany a vnitra mají rozdílnou legislativu týkající se i postavení jejich pracovníků. Např. ozbrojené síly tvoří Armáda České republiky, Vojenská kancelář prezidenta republiky a Hradní stráž, ne např. policie ad. ozbrojené složky.

Stále významnější úlohu ve vnější a vnitřní bezpečnosti má tvořící se bezpečnostní komunita, zvláště Asociace BOOSS vzniklá sloučením České atlantické komise a Klubu BOOSS (pro obranu a ochranu společnosti a státu).

Rozhodující koncepční roli v této oblasti má bezpečnostní politika, která je chápána jako souhrnná kategorie zahrnující bezpečnost, obranu a ochranu občana a státu. Definuje se jednak jako souhrn politických cílů a prostředků k dosažení bezpečnosti, obrany a ochrany státu a jeho občanů, jednak jako souhrn aktivit vedoucích k realizaci této bezpečnostní politiky.

Bezpečnostní politika především vychází z analýzy a hodnocení bezpečnostních ohrožení a z nich vyplývajících rizik a jejich predikce a je závislá na lidských, finančních, materiálových aj. zdrojích. Analýza a prognóza bezpečnostní situace vyúsťují ve scénáře důsledků pro bezpečnostní politiku České republiky, která se skládá z cílů bezpečnostní politiky, systému, logistického a legislativního zajištění a demokratické kontroly bezpečnostní politiky. V blízké či vzdálenější budoucnosti může být v České republice

jako reakce na živelní pohromy, ekologické a průmyslové havárie ap. ve značné míře ohrožující životy, zdraví či majetek nebo vnitřní pořádek a bezpečnost, vyhlášen vládou nouzový stav. Bude-li ohrožena svrchovanost státu, jeho územní celistvost nebo jeho demokratické základy, může parlament na návrh vlády vyhlásit stav ohrožení státu nebo přímo válečný stav. Ozbrojené síly mají tudíž víceúčelové využití včetně eliminace nevojenských ohrožení, např. překrytí hranic na určitém ohroženém úseku.

Vliv potenciálu na kvalitu života a jeho udržitelnost

Zajištění vnější a vnitřní bezpečnosti České republiky je základním předpokladem kvality života a jeho udržitelnosti. To si výrazně uvědomuje současná česká populace, která osobní bezpečnost a bezpečnost země klade na první místa svých priorit. Závažným napětím se tu proto jeví vztah mezi mírou svobody a bezpečnosti. Nelze se spokojovat s argumentem, že vyšší bezpečnostní ohrožení lidí je daní za získanou svobodu, ale je tu třeba hledat míru, jaká je pro občany přijatelná.

To se ukazuje zvláště jako závažný problém po teroristickém útoku na Spojené státy, kdy se stalo vážnějším ohrožením riziko vnější bezpečnosti. Bezprostředně poté se zvýšil zájem občanů o problematiku bezpečnosti a většina z nich souhlasí s tím, aby se zvýšila pozornost civilní ochraně a na školách zavedena branná výchova. Je patrný i zvýšený zájem o službu v ozbrojených silách. Pokud jde o vztah bezpečnosti a lidských práv, zatím konflikt nenarostl do takové míry, aby musela být práva omezována, jde spíše o opatření snižující určitý komfort.

Východiska strategických úvah

Rozpad bipolarity oživil mnoho nejrůznějších ideologií, zvláště nacionalismu, rasismu a náboženského fundamentalismu. Tyto ideologie mají vliv i na bezpečnostní ohrožení a z nich vyplývající rizika. Obecná teorie vojenské vědy zkoumající charakter a zákonitosti války tyto nové sociálně politické jevy nemůže přehlížet, a také je nepřehlíží.

Jaká jsou současná rizika a šance rozvoje? Lidstvu všeobecně hrozí, že bude pokračovat dosavadní vývoj světa, převážně neřízený, do značné míry chaotický a živelný, s nekontrovatelnými změnami, tedy vývoj celkově nerovnoměrný se zeměmi ekonomicky prosperujícími a upadajícími, které jsou zdrojem ozbrojených konfliktů. Z tohoto hlediska mohou být největším zdrojem napětí a konfliktů stále ještě Balkán, dále extrémní složky fundamentalistického politického islámu, Zakavkazsko a Střední Asie a Severní Korea.

Po rozpadu bipolarity posílila moc Spojených států, které samy deklarují odpovědnost za světový mír a budují ozbrojené síly tak, aby byly schopny odrazit raketojaderný útok i řešit lokální konflikty. Někteří vojenští teoretici i politici (např. Kissinger a Brzezinski) nepředpokládají, že si USA tuto roli udrží nadlouho. Nezdá se však, že by ji ztratily do roku 2015, kdy nejspíš vznikne nová multipolarita, s největší pravděpodobností posílením Číny a Ruska, ev. jejich spojenectvím. Nejvýznamnějším nebezpečím v tomto období je posílení politického islámského fundamentalismu, jehož státní náboženství má v některých zemích ve své extrémní podobě jako jediné světové náboženství cíl dosáhnout světovládu (Blízký východ a Severní Afrika, zvláště Irák,

Írán, Sýrie, Libye, vliv na Kavkaz). Jsou to mj. i důvody pro setrvání určité vojenské síly USA v Evropě.

Bezpečnostní šance světa je v pozitivně hodnotově zajištěném posilování globálního řízení, zvláště pokud jde o integraci států a zvýšení významu nadnárodních organizací a ve společném řešení nejvážnějších bezpečnostních rizik.

Při pozitivní strategii NATO, EU, Mezinárodního měnového fondu a Světové banky se dá předpokládat, že do roku 2015 nedojde v Evropě k většímu ozbrojenému konfliktu. Po demokratizaci Jugoslávie lze předvídat uhašování konfliktů na Balkáně, i když tu zůstává řada problémů s dalším ekonomickým rozvojem, a zvláště pak pokud jde o vyřešení osudu albánského etnika v tomto prostoru (Kosovo, Makedonie). Zůstanou tu ještě další konfliktní enklávy, které nehrozí přerůst ve vážnější bezpečnostní ohrožení, jsou obecně zvládnutelné (Irsko, Baskicko, Korsika).

Vzhledem k této situaci byly ve výzkumu CESES v oblasti vnější a vnitřní bezpečnosti identifikovány a expertně posouzeny tyto prioritní problémy vnější a vnitřní bezpečnosti:

- o V rámci NATO nejsou přesně stanoveny proporce mezi nároky na obranné a bezpečnostní funkce.
- o Realizace Evropské bezpečnostní a obranné politiky (EBOP) v rámci Evropské unie povede k vytvoření nákladných bezpečnostních a obranných institucí.
- o Neadekvátní a pasivní postoj velké části politických elit a občanů k vnějším bezpečnostním rizikům.
- o Absence adekvátní bezpečnostní, obranné a vojenské strategie umožňující vybudovat optimální model obrany a armády
- o odpovídající bezpečnostním ohrožením a z nich vyplývajících rizik, aliančním závazkům a našim ekonomickým a lidským zdrojům.
- o Předčasná profesionalizace armády.
- o Selhání civilního řízení a kontroly armády.
- o Úskalí reformy ozbrojených sil.
- o Neefektivnost boje proti organizovanému zločinu a terorismu
- o Korupční symbióza politiků, vysokých státních úředníků a podnikatelských kruhů.
- o Nezvládnutý boj proti terorismu.

Poslední události podstatně změnily situaci. Již před 11. zářím vláda např. jmenovala zmocněnce pro reformu armády. Proto byly vypracovány dílčí strategie jen v oblasti boje proti terorismu, demokratického řízení a kontroly ozbrojených sil, k úskalím reformy armády, boji proti organizovanému zločinu a prevenci kriminality.

Všechny aktuální změny determinovaly i tvorbu **jednotné strategické koncepce vnější a vnitřní bezpečnostní politiky českého státu**. Vychází z nového bezpečnostního ohrožení a z něho vyplývajících rizik, jímž je **hrozba mezinárodního terorismu**. Tomu je možné čelit strategií boje proti mezinárodnímu terorismu, provedením funkční reformy českých ozbrojených sil při dodržování principu civilního demokratického řízení a kontroly ozbrojených sil, a to zároveň s prosazením strategie boje proti organizovanému zločinu, strategie překonávání nízké účinnosti prevence negativních protispoločenských jevů - kriminality.

Strategie boje proti mezinárodnímu terorismu

Z konfliktů dvacátého století vyšla vítězně liberální demokracie, úzce organicky spojená s tržní ekonomikou a empiricky obohacená o zkušenost dvacátého století.

I když jde relativně o dosud nejefektivnější a zároveň z hlediska lidských práv o nehumánnější systém, mnohé problémy liberální demokracie zůstaly, jak si tento fakt i ověřujeme na konfliktech současného světa. Liberální demokracie je až příliš závislá na většinové vůli voličů. A ta je determinována konzumně zaměřenými občany, ne novými myšlenkami kvality a udržitelnosti života. Proto i nedošlo ke kvalitativnímu ekologickému zvratu ve světě.

Samuel P. Huntington ve *Střetnutí kultur* napsal: „*Budoucí svět bude formován hlavně vzájemnými vztahy mezi sedmi nebo osmi velkými kulturami. Jsou to západní, konfuciánská, japonská, islámská, hinduistická, slovansko-pravoslavná, latinskoamerická a pravděpodobně také africká kultura. Nejdůležitější konfrontace budoucnosti budou probíhat na frontových liniích oddělujících tyto kultury.*“

Tyto konflikty probíhaly vždy a probíhají dále, byly zatlačeny do pozadí bipolaritou světa, založenou na ideologiích. Rozdělení na první, druhý a třetí svět však již neplatí, a tím spíš vystupují do popředí konflikty kultur, které mají tendenci se stupňovat.

Příčiny spočívají ve faktu, že zmíněné kulturní okruhy mají různý, až protichůdný vztah k člověku, rodině, skupině, národu, státu, práci, pokroku, svobodě, autoritě, bohu. Řeší tedy i různé vztahy člověk - bůh, jednotlivec - skupina, občan - stát, rodiče - děti, muži - ženy, práva - povinnosti, svoboda - autorita, rovnost - hierarchie.

Chceme-li charakterizovat západní kulturu, přesněji severoamericko-západoevropskou, jsou pro ni charakteristické hodnoty individualismu, liberalismu, konstitucionalismu, lidských práv, rovnosti, svobody, právního státu, demokracie, odluky církve od státu, tržní ekonomiky a svobodného obchodu. Některé tyto prvky se mohou objevovat i v jiných kulturách, ale pro západní jsou typické a pro ostatní ne vždy přijatelné. Tato kultura proniká i do středoevropských a východoevropských zemí nebo se tam vrací.

Konflikty kultur jsou podmíněny geopoliticky, ekonomicky, ideologicky apod., ale v jejich pozadí je rozdílná preference hodnot, jejich struktury a hodnotového světa. Nejzávažnější konflikty vznikají tehdy, chce-li jeden kulturní okruh vnutit svůj systém hodnot druhému.

Historické zmapování konfliktů mezi jednotlivými kulturami by si vyžádalo větší prostor, lze upozornit jenom na nejzávažnější. Začneme-li od nejvzdálenějších, nemůže z ohniska pozornosti uniknout střetávání japonské a konfuciánské kultury, především mezi Japonskem a Čínou. Konfuciánská kultura se střetávala také s hinduistickou a až dosud je živý spor např. o Tibet. Nutno vzpomenout i střetávání japonské a slovansko-pravoslavné kultury (rusko-japonské války) a konfuciánské a slovansko-pravoslavné kultury (boje na čínsko-sovětských hranicích v sedmdesátých letech). Neznámé nejsou ani konflikty hinduistické a islámské kultury, stejně jako islámské a africké kultury. Na americkém kontinentu jsou patrné kolize mezi latinskoamerickou kulturou a kulturou severoamerickou jako větve západní kultury. Jako poslední je např. patrný pokus Fidela Castra postavit jižní Ameriku proti severní. Pro Severoameričany také bude nesnadná integrace stále rozsáhlejších vln latinskoamerických azylantů.

Vrátíme-li se do nedávné historie, existence bipolárního světa byla založena do určité míry na střetnutí mezi západní a slovansko-pravoslavnou kulturou, i když rozhodující byly ideologické faktory. Do tohoto procesu se v různé míře a na různých stranách zapojovaly také ostatní kultury.

Na druhé straně některé kultury zasahovaly na základě své mocenské síly v podstatě do života všech ostatních kultur. Je to patrné zvláště pro kulturu západní, ale také pro kulturu slovansko-pravoslavnou, konfuciánskou a v poslední době také islámskou. Někteří analytici předpokládali, že příští konflikty se odehrají především mezi západní kulturou a některými státy islámské a konfuciánské kultury.

I když se hlásíme k západní kultuře a chceme se zapojit do jejích mezinárodních politických, ekonomických, kulturních, vojenských, sociálních a jiných organizačních struktur, nemůžeme přehlédnout, že jako Slované patříme i k slovansko-pravoslavné kultuře. Jistě tyto vazby byly silnější v předminulém století jako jistá protiváha německví a rakušáctví, ale jisté relikty se objevily i např. v době druhé světové války. Aktuálně např. jinak emocionálně vnímáme konflikty na území bývalé Jugoslávie či Sovětského svazu, než např. v Irsku či Baskicku.

Prognosticky je patrné, že světové konflikty budou podmíněny konflikty mezi národy, státy a jejich seskupeními příslušejícími k různým kulturám. Signalizovaly to tak vážné události jako bylo střetnutí západní, slovansko-pravoslavné a islámské kultury v Bosně a Hercegovině, střetnutí slovansko-pravoslavné a islámské kultury v zakavkazských republikách i symptomatické napětí kolem spisovatele Rushdieho.

Žádný z kulturních okruhů si však nemůže myslet, že je ten nejlepší. Taková představa vede k dosažení a udržení nadvlády nad jinou kulturou a k ochraně vlastních zájmů a základních hodnot. K tomu má západní kultura určité tendence. Přitom nezbyvá nic jiného, než respektovat specifika jednotlivých kultur. Snad jsou tu pouze tři oblasti, ve kterých je ospravedlnitelný zásah. Je jím na prvním místě mezinárodní terorismus, vlastnění zbraní hromadného ničení v rukou režimů, které jsou odhodlány je využít proti jiným kulturám, a dále humanitární pomoc.

V současné době se jako terorismus označují jevy iniciované především vládními protivníky. Forem je mnoho: vraždy, atentáty, zadržování rukojmí, útoky výbušninami a zvláště únosy letadel. Mezinárodním terorismem se pak rozumí násilné akty páchané nejrozličnějšími politickými skupinami mimo vlastní zemi. Státním terorismem se označují akty podporované přímo určitým státem. Proto se terorismus stává i důležitou součástí agendy zahraniční politiky, vydávají se seznamy států, skupin a jednotlivců podporujících terorismus, vytvářejí se protiteroristické jednotky.

Bez ohledu na předcházející signály i další vývoj lze teroristický útok na USA označit za novou etapu eskalace terorismu, která svou formou a důsledky kvalitativně převyšuje všechny ostatní. Je tomu zvláště proto, že se tak stalo v zemi, která rozhodujícím způsobem ovlivňuje dění ve světě, existuje tu nejmodernější technologie a specifická je tu zvláště skutečnost, že Spojené státy takovou katastrofu na svém území - odmyslíme-li Pearl Harbor - nikdy nezažily. O to víc vážnější jsou důsledky a mohou být vzhledem k ekonomickému a vojenskému postavení USA i následky.

Na Českou republiku nebyl dosud terorismus zaměřen. V dnešním globalizovaném světě však dříve nebo později není nikdo mimo nebezpečí. Nám především hrozí jako členské zemi NATO. Již v přípravě vstupu bylo však otevřeně řečeno, že s vyšší bezpečností musíme s Aliancí sdílet i její rizika.

Česká republika v boji proti mezinárodnímu terorismu musí přijmout především tato opatření:

1. Solidarizovat se jako členský stát NATO s USA a se spojenci a k tomu získat co nejširší politické a občanské shody.
2. Zapojit se do boje proti terorismu zpravodajskou činností, likvidací ekonomické základny terorismu a nepřipravenějšími součástmi ozbrojených sil se zkušenostmi v podobných nasazeních, a to nejen pokud jde o jednotky s převahou humanitárních činností (nemocnice, protichemické jednotky), ale i jednotkami rychlé reakce a leteckými silami.
3. Za demokratického řízení a kontroly provést racionální reformu ozbrojených sil, jejich profesionalizaci a vyzbrojení moderními zbraňovými systémy včetně nadzvukového letectva a protiraketové výzbroje. Nadále ponechat povinnou vojenskou základní službu v rozsahu základního šestitýdenního nebo tříměsíčního výcviku, posílit záložní vojsko a teritoriální obranu v součinnosti se záchranným systémem státu. V ozbrojených silách je nutno zavést demokratickou ideovou výchovu. Předpokladem demokratického řízení armády je zároveň transparentnost koncepčních rozhodovacích procesů a otevřená informovanost veřejnosti o bezpečnostních ohroženích a stavu připravenosti ozbrojených sil.
4. Vnitřní bezpečnost soustředit na boj s organizovaným zločinem, který má blízko k praktikám terorismu, i když jejich cíle jsou rozdílné (terorismu jde o ideologii a politickou moc, organizovanému zločinu o finanční prostředky). Posílit je nutné zvláště prevencí kriminality a boj proti korupci.
5. Ve školách a v zaměstnaneckých organizacích zavést brannou výchovu.
6. Podporovat činnost nevládních organizací v oblasti bezpečnostní komunity.

Strategie zdokonalení civilní kontroly armády

Je nutné vyjasnit funkci a obsah civilního řízení a kontroly armády, jak je vyžaduje společnost, stát a Severoatlantická aliance. To předpokládá, že se zvýší zájem politické sféry o tuto oblast, která byla dosud byla v pozadí politické pozornosti. Spolu s tím je nutné nadále věnovat vážnější pozornost tvorbě bezpečnostní, obranné a vojenské strategie a mít přesnější představu o personálním profilu a charakteristice politických a odborných osobností, které mají předpoklady tyto funkce plnit. Je nutné zároveň vytvořit systém optimalizace vztahu veřejnosti a armády.

V současném složitém a konfliktním světě má civilní kontrola armády klíčový význam. Je signifikantním znakem demokratického státu. Tím významnější se stává její budování v posttotalitních státech, eminentně v bývalých státech Varšavské smlouvy, v nichž se teprve vytvářejí základy demokratického státu.

Základním smyslem a funkcí civilní kontroly armády v takových podmínkách je, aby ozbrojené síly sloužily obraně suverenity samostatného státu a nebyly zneužity pro individuální a skupinové mocenské cíle. Jde přitom o reciproční vztah. Civilní kontrola armády musí na jedné straně obsahovat civilní řízení příslušnými státními orgány a kontrolu jejich rozhodnutí. Na druhé straně závisí na postojích příslušníků armády k civilnímu řízení a kontrole, a to zvláště nejvyšších vojenských činitelů. Bez této reciprocit je účinnost civilní kontroly armády nemyslitelná.

Základním prostředkem řízení a civilní kontroly armády je tvorba státní bezpečnostní politiky jako syntézy mezinárodně politické, vojenské a vnitřní bezpečnosti státu.

Z toho také vyplývají i problémy, podmiňující efektivnost civilní kontroly, jimiž především jsou:

1. Postavení armády v politickém systému a v systému státní správy.
2. Integrace armády do sociálního, kulturního, ekonomického aj. systému země.
3. Kultivace vzájemného vztahu občanů a armády.

Civilní kontrola armády je zpětnou vazbou celkového řízení ozbrojených sil a vykonávají ji ústavní orgány státní moci. Tato kontrola zahrnuje shromažďování a analýzu informací o činnosti a stavu armády v jejích rozhodujících oblastech a potřebné pravomoci k prosazení přijatých závěrů. Je to proces vzájemné otevřené komunikace mezi odpovědnými představiteli státu a velením armády. Nejrozsáhlejší a nejvýznamnější působnost při kontrole ozbrojených sil má prezident, parlament a vláda. Jejich pravomoci vymezuje Ústava ČR a zákony České republiky.

Nejdůležitějšími subjekty a složkami civilní kontroly armády je parlamentní kontrola. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky ji uskutečňuje prostřednictvím svých zasedání, prací výborů a komisí. Rozhodující je především schvalování státního závěrečného účtu a rozpočtu. Na nich se podílejí především branný a bezpečnostní výbor, rozpočtový výbor a zahraniční výbor.

Vrcholným orgánem moci státu je vláda. Své řízení a kontrolu armády uskutečňuje prostřednictvím rezortu obrany. Předseda vlády a ministr obrany mohou uskutečňovat svou řídicí a kontrolní činnost osobně nebo prostřednictvím orgánů státní správy, kterým tato činnost vyplývá ze zákona. Přijímá-li vláda z této činnosti závěry, vydává je v podobě usnesení nebo nařízení vlády.

Prezident České republiky má významné kontrolní pravomoci armády z titulu vrchního velitele. Týkají se vyžadování informací, ustavovacích a schvalovacích pravomocí. Z diskuse je však patrné, že by jeho pravomoci měly být posíleny, a to zvláště pokud jde o event. předsednictví v Radě obrany státu či zřízení úřadu generálního inspektora jako orgánu prezidenta republiky.

Jako orgán státní správy řídí a zajišťuje civilní kontrolu armády zejména ministerstvo obrany, především jeho civilní složka, řízená od října 1990 civilisty.

Základní funkcí ministerstva obrany je výkon státní správy v oblasti obrany státu. Předmětem jeho politickosprávního řízení je zabezpečení a rozvoj systému obrany státu v úzké vazbě na relevantní mimorezortní orgány státní správy a tvorba zásadních podkladů pro rozhodování vlády a parlamentu v oblasti obrany a bezpečnosti státu a jeho vojenské politiky.

Základní funkcí rezortu je rozvoj strategicko-koncepční činnosti, tvorba cílů, koncepcí a programů opírajících se o trvalou analyticko-prognostickou činnost v oblasti obrany státu.

Základním cílem integrované a koordinované činnosti ministerstva obrany je zabezpečit žádoucí cílové chování systému obrany státu zaručující jeho suverenitu a bezpečnost.

Tato základní funkce je zásadně oddělena od funkce spjaté s velením armádě, od přímého velení a zabezpečení vojsk. Výkon této funkce náleží generálnímu - hlavnímu štábu armády.

Ministerstvo obrany by se mělo soustředit na tyto funkce:

1. Rozvoj vojenské politiky a strategického řízení obrany.
2. Rozvoj sociálního, personálního a humanitního řízení.
3. Rozvoj ekonomické politiky a ekonomického řízení rezortu.

Strategie překonání úskalí reformy ozbrojených sil

Reforma ozbrojených sil předpokládá:

- budovat armádu dále na principu účelné dostatečnosti, tj. při dostupných zdrojích,
- armáda bude profesionální, moderní, mobilní a výkonná,
- počty budou nízké a organizační struktura co nejplyšší,
- budou eliminovány nesystémové prvky,
- změní se zásadně systém řízení a velení, a to zejména pokud jde o oddělení koncepčních a výkonných činností,
- vytvoří se podmínky pro budování mezinárodních jednotek,
- budou kultivovány vztahy s veřejností.

Dodržení zásad umožňuje budovat profesionální armádu o 34 až 36 tisíc vojáků (při 1,8 násobku záloh) a 10 tisíc občanských zaměstnanců. Osobní výdaje budou ve výši 50 % rozpočtu rezortu.

Předpokládá se, že armáda bude mít mechanizovanou divizi, smíšenou leteckou divizi a divizi teritoriálních a podpůrných sil. Ministerstvo obrany bude strukturováno jako civilní politicko-vojenský orgán. Generální štáb bude součástí ministerstva a odpovědný za vojensko-odborné řízení. Bude zrušen operační stupeň velení. Divize jako operačně taktický stupeň bude plnit funkci výkonného velitelského orgánu.

Úskalí reformy armády:

- zatím jde o ideový návrh,
- výcviku je věnována malá pozornost,
- ideová výchova absentuje,
- při neprofesionální přípravě dislokace hrozí konflikty s obcemi,
- řešení nemovité infrastruktury je daleko složitější než to prezentuje záměr,
- počty záloh jsou nízké,
- lidské zdroje se s vysokou pravděpodobností stanou základním limitem profesionalizace armády.

Předpokladem úspěšnosti reformy je shoda hlavních politických stran, podpora a participace prezidenta, vlády a parlamentu za podpory podstatné části veřejnosti a zájmu mladých lidí o službu v ozbrojených silách.

Strategie boje proti organizovanému zločinu

Cílem bezpečnostní strategie zaměřené proti organizovanému zločinu je zamezit realizaci jeho aktivit a eliminovat tak jeho negativní společenské následky. Plně rozvinutý organizovaný zločin chápeme nejen jako činnost organizovaných skupin, ale jako působení zločinných společenství. Organizovaný zločin je založen na spolupráci více osob se specificky vymezenými úkoly, dopouští se závažné trestné činnosti s úmyslem získat prospěch nebo moc, vyznačuje se důkladnou přípravou akcí, dokonalým vybavením, disciplínou. Většinou funguje na mezinárodní úrovni. Uvnitř skupin se moc

koncentruje v rukou nejvyššího vedení, vlastní páchaní trestné činnosti je delegováno na tzv. střední články. V některých případech používá organizovaný zločin i násilí - většinou však pouze tehdy, nenarušuje-li to plnění hlavního cíle, tj. dosahování finančního zisku.

Organizovaný zločin se snaží využívat kontakty na politiky, pracovníky veřejné správy, orgány prosazování práva a výkonu spravedlnosti, představitele finančních a obchodních kruhů, média. Od všech těchto složek chce buď získat nepřímou podporu pro svoje aktivity, potřebné informace nebo dosáhnout snížení rizika při své činnosti.

Důsledkem působení organizovaného zločinu není pouze ohrožení bezpečnosti. Negativně působí zejména to, co není navenek příliš patrné. Organizovaný zločin programově usiluje o to, aby ovlivnil ty odpovědné pracovníky, kteří mu mohou jakýmkoli způsobem prospět. Tím destabilizuje celý společenský systém - narůstá nedůvěra vůči odpovědným složkám společnosti. Organizovaný zločin také výrazně ohrožuje ekonomiku. Vnáší do ní praktiky, které jsou používány ve zločineckém prostředí. Kromě toho postihuje ekonomiku tím, že na boj proti němu musí být vynakládány značné finanční prostředky. Organizovaný zločin vnáší určité disharmonické prvky i do sociální struktury. Umožňuje zločincům získat značné majetky a někdy i vysoké postavení na společenském žebříčku. To může u řady lidí vést i ke změně hodnotových preferencí. V neposlední řadě narušuje organizovaný zločin společenský systém tím, že nabízí lidem nelegální zboží a služby. Do života společnosti tak vnáší patologické jevy.

Aby bylo možno opravdu účinně postihovat činnost zločineckých organizací, které se často kryjí legálními podnikatelskými aktivitami, je třeba zavést trestní odpovědnost právnických osob (podnikatelských subjektů i dalších organizací). Půjde o průlom do dosavadního pojetí trestnosti založeného na individuální odpovědnosti. I když jde z hlediska právní teorie o ne zcela bezproblémové řešení, v některých zemích EU se postupně prosazuje.

Nelze vyloučit případný dopad prostředků používaných k potlačování organizovaného zločinu (odposlechy, kontrola pohybu finančních prostředků, kontrola kontaktů podezřelých subjektů, nasazování skrytých policejních agentů) do oblasti lidských a občanských práv. Objevuje se problém jak udržet náležitou rovnováhu mezi garancí těchto práv a nezbytnými zásahy státních mocenských orgánů do této sféry.

Vzhledem k tomu, že organizovaný zločin zasahuje celý společenský systém, mohou všechny složky tohoto systému obsahovat prvky, které může zneužít. Základním krokem jsou tedy opatření, která budou chránit celý společenský systém plně využívat mezinárodní spolupráci. K tomu je nezbytná analýza možných kriminogenních faktorů v životě společnosti a vypracování návrhů a omezení jejich účinku. Časový horizont je zde relativně dlouhý. V současné době je tato koncepce sice akceptována, ale nezačala být dosud uplatňována.

Druhým krokem je mezinárodní spolupráce. Světová i evropská společenství připravují ve spolupráci s odborníky z jednotlivých zemí doporučení vládám i závazné dokumenty (např. Předstupní pakt k problematice organizovaného zločinu z Bruselu z roku 1998.)

V právní oblasti byla postupně legislativa týkající se organizovaného zločinu sladěna s EU. Problémem však bylo až do roku 1998 uplatňování práva. Teprve po roce 1998 byly zaznamenány první případy zločinného spolčení.

Policejní práce je správně zaměřena především na rozkrývání a narušování vnitřních organizačních struktur zločinných spolčení. Účinná je i eliminace zisků z trestné činnosti. Konkrétní opatření musí být připravována s určitým předstihem. K tomu by mohly být dobrým podkladem prognostické úvahy. Podle kvalifikovaných odhadů bude například k horizontu roku 2005 nejrozšířenější aktivitou organizovaného zločinu výroba, pašování a distribuce drog. Silně rozšířené bude organizování prostituce, dále finanční podvody, počítačová kriminalita. U nelegální migrace, krádeží aut, vydírání, krádeží uměleckých předmětů lze díky účinným opatřením očekávat postupný pokles.

Vzhledem k tomu, že organizovaný zločin zasahuje svými důsledky celou společnost, je klíčovým aktérem navrhované strategie vláda. Vláda nemusí všechny detaily řešit, ale měla by opatření proti organizovanému zločinu koordinovat a jejich provádění pak delegovat na jednotlivé rezorty (zejména vnitra, spravedlnosti, financí). U boje proti organizovanému zločinu by měla být podobná struktura jako v protidrogové politice. Ponechání veškeré odpovědnosti na rezortu vnitra není vhodné, protože organizovaný zločin má celospolečenský dopad a nejnebezpečnější dopad je jeho skryté působení, proti kterému nemá rezort vnitra dostatečné nástroje.

V rámci ministerstva spravedlnosti bude nezbytné, aby se problematice organizovaného zločinu věnovali specializovaní státní zástupci i soudci. Tento požadavek Evropské unie vychází z možnosti vzájemné mezinárodní komunikace těchto specialistů a ze snahy zvýšit efektivnost jejich práce.

Ministerstvo vnitra by mělo i nadále být hlavním garantem v rozkrývání a narušování struktury zločinných spolčení, ochrany občanů i institucí před jeho působením. Eliminace zisků však není možná bez součinnosti s ministerstvem financí.

Ministerstvo financí by mělo zajistit analýzu podezřelých operací finančního charakteru. Mělo by pomáhat při usvědčování pachatelů. V ideálním případě by mělo na základě analýz získat předstih před zločineckými skupinami. Kontakty týkající se mezinárodních aktivit zaměřených proti organizovanému zločinu dosud probíhají v naprosté většině prostřednictvím rezortů vnitra a spravedlnosti. Tyto kontakty by měla koordinovat vláda prostřednictvím ministerstva zahraničí.

Ministerstvo práce a sociálních věcí, ministerstvo mládeže školství a tělovýchovy, orgány místní správy a samosprávy, občanská sdružení, nadace, církevní iniciativy plní významnou úlohu v ochraně proti sociálně patologickým a kriminálním jevům. Vzhledem k působení organizovaného zločinu by měly občany chránit především před drogovou závislostí a obchodováním s lidmi. Přispívají k péči o bývalé vězně.

Média slouží především jako nástroj veřejné kontroly. Mohou působit v oblasti prevence zejména tím, že budou informovat o podstatě organizovaného zločinu, používaných praktikách i možných ohroženích.

Důležitým článkem ochrany proti kriminalitě jsou sami občané. Předpokladem pro to, aby občané spolupracovali s policií a orgány justice je především jejich důvěra. K tomu je nutná transparentnost, dobré informace, vědomí, že nekalé praktiky jsou po právu trestány.

Strategie překonávání nízké účinnosti prevence negativních protispolečenských jevů (kriminality)

Předcházení, ve svém důsledku snižování kriminality, v širším slova smyslu protispolečenskému jednání jednotlivců či skupin občanů, je neustále se opakujícím úkolem všech politických či ekonomických režimů, které se střídají. Žádný nedokázal zcela vymýt tento stav (otázkou je, zda je to v současné etapě rozvoje společnosti vůbec možné), ale byl schopen alespoň dočasně ho pouze o jistý stupeň snižovat. Preventivní opatření byla přijímána, ale jejich účinnost byla a je nízká.

Protispolečenským jednáním rozumíme jednání proti společnosti jako celku, jeho skupinám i jednotlivcům, a to ve smyslu trestně právním, tj. kriminalitou, tak i ve smyslu negativního jednání proti ostatním společenským normám. Jeho příčiny jsou velmi složité, zahrnující činitele osobnostní (psychické), ekonomické, politické, vzdělanostní, morální (výchovné) kulturní (tradice), které navíc působí v komplexu, současně a v různém poměru. V povědomí občanů i institucí je však prevence těchto jevů převážně spojována s kriminalitou, tedy činy trestně právně postižitelnými. A z toho vyplývá i odkazování jejich prevence na instituce spravedlnosti a bezpečnosti, eventuálně na instituce výchovně-vzdělávací.

Nyní přicházejí další činitelé, jimiž jsou nastupující globalizace, její pozitivní i negativní důsledky a zejména kladné přijímání či prosazování spolu s ne zcela uvědomělým až vědomým extrémním odmítáním. Součástí tohoto trendu již v konkrétní podobě je poměrně mohutná migrace občanů ze svých původních zemí do jiných částí světa. V této souvislosti problém navazuje na priority v procesech globalizace, evropské integrace, dynamiky populačního vývoje, mezinárodních vztahů, zdraví a péče o ně, vzdělání, soužití s minoritami, eventuálně národní kultury a identity.

Jestliže se nedařilo snižovat úroveň protispolečenské činnosti v jednodušších podmínkách relativně uzavřeného státu, pak to je mnohem složitější při míšení kultur, v podmínkách velmi rozličné úrovně zdravotního stavu a dodržování hygienických zásad, ale zejména v ekonomických podmínkách a zvláště vztahu jednotlivých skupin občanů k ekonomické sféře. Zde problém ovlivňují i osobnostní vztahy k práci, jako způsobu získávání životních potřeb (ochota či neochota pracovat vůbec nebo v určitých oborech či oblastech, adaptabilita na změnu potřeb pracovních dovedností a schopností aj.).

Cílem navrhované strategie řešení je dosáhnout spolupráce různých zájmových složek (a to i v mezinárodním měřítku), které by působily jednotně, koordinovaně a komplexně, při respektování národních či kulturních zvláštností ve snižování podmínek a příčin protispolečenských jevů. Nemělo by se jednat o řešení institucionální, vytváření speciálních pracovišť, nýbrž programové a funkční, kdy by problematiku řešily stávající instituce specializované dle svého základního poslání.

Jednalo by se o:

- a) instituce výchovně-vzdělávací státní i soukromé, jejichž programy by měly integrálně zahrnovat výchovu k právnímu vědomí, vztahům k jiným kulturám, toleranci k jiným názorům,
- b) společenské organizace, zabývající se vyplňováním volného času a uplatňováním společensky prospěšných činností,

- c) represivní orgány, postihující činy, přesahující přijaté společenské normy, ale zároveň působící v tomto smyslu preventivně,
- d) ekonomické instituce, uplatňující vzájemný soulad vlastních ekonomických cílů s celospolečenskými cíli uplatnění schopností a dovedností občanů,
- e) politické orgány, zajišťující všeobecné i speciální legislativní podmínky pro uskutečňování preventivních aktivit.

Jednoznačnou podmínkou ovšem je, že všechny výše uvedené skupiny subjektů, budou uplatňovat ve svých programech zásady prevence před protispoločenskými jevy, tedy, že i jejich vlastní činnost nebude v protikladu ke celospolečenským potřebám.

Postupné kroky by asi měly začít zásadní legislativní úpravou v prosazení jednotného a koordinovaného postupu všemi výše uvedenými institucemi. V dalším velmi razantní přesvědčovací kampaň, která by dosáhla změny ve vědomí občanů i představitelů institucí, že prevence protispoločenských jevů je záležitostí celé společnosti. Tento krok je nejobtížnější a dosažení jeho cíle je nejproblematictější. Je nutné počítat s delším časovým horizontem. Současně však musí probíhat i jisté systémové změny v jednání některých institucí, které takovou povinnost ve svých programech dosud neměly, eventuálně ji odmítaly.

Lze předpokládat příznivou reakci od institucí pedagogických, výchovně-vzdělávacích, i když jejich skutečné uplatňování může být poněkud formální, zatímco by byl potřeba značně neformální přístup. Odmítavou reakci je možné očekávat od institucí ekonomických, jejichž prioritou je maximální zisk bez ohledu na ostatní společenské činitele. Ve stejné podobě lze očekávat názory v mezinárodním měřítku.

Komplexní bezpečnost a obrana České republiky jako člena NATO a EU

Eskalace koordinovaných akcí mezinárodního terorismu a nové nároky vyplývající z bezpečnostních ohrožení nejen prokázaly, že už není dále možné při zajišťování bezpečnosti a obrany republiky postupovat v jednotlivých složkách bezpečnostního a obranného systému parciálními transformačními, reformními či racionalizačními opatřeními, nemluvě již o tom řešit nastalé krizové situace sebešikovnější improvizací, ale zároveň potvrdila již řadu let nezbytnou objektivní potřebu vyprojektovat strategii komplexní bezpečnosti a obrany České republiky jako člena Aliance a budoucího člena Evropské unie, k jejíž realizaci se vytvořilo i vhodné společenské klima.

Formování bezpečnosti a obrany je na základě konkrétního zadání ve formě bezpečnostní politiky závislé na analýze bezpečnostních ohrožení a z nich vyplývajících rizik, na cílech a úkolech NATO a rodící se evropské obrany v rámci Evropské unie. Pokud jde o bezpečnostní ohrožení, byla dosud Česká republika v nejlepší situaci v uplynulém minulém století, což vedlo i k jistému bezpečnostnímu uspokojení a nedostatečné pozornosti problémům bezpečnosti a obrany. Ohrožení země byla shodná s ohroženími NATO a EU, s nimž je i společně sdílela a nadále i po 11. září sdílí. Zároveň nelze opomenout historické reminiscence a nerespektovat fakt, že i přes členství v Alianci je naší povinností zajistit v míře rozumné dostatečnosti i vlastní obranu země, což je také závazkem každého člena NATO.

Bezpečnostní prognózy shodně konstatují, že do roku 2015 nedojde v Evropě k většímu ozbrojenému konfliktu. Těžko však lze predikovat konflikty sociální, nacionální, etnické, náboženské atd. Rozpad bipolarity oživil mnoho nejružnějších ideologií, nacionalismus, rasismus a náboženský fundamentalismus. Nejpatrnější je to u islámu. Tyto ideologie mají potom vliv i na bezpečnostní ohrožení a z nich vyplývající rizika. Vojenská věda zkoumající charakter a zákonitosti války tyto nové sociálně politické jevy nemůže přehlížet.

Do vedení válek se znovu vracejí i starší metody vedení boje. Smíšené armády se sice postupně mění v profesionální, ale konflikty mají vojenský i nevojenský charakter, což vede k tomu, že v nových válkách operují i síly decentralizované a neprofesionální. Nelze přitom dostatečně rozlišit mezi válkou a mírem. V bojích v rozpadajících se státních útvarech dochází k integraci zbytků pravidelných armád s občanskými milicemi. Stále méně dochází ke střetnutí moderně vyzbrojených armád, převládá konfrontace sil s výrazně zaostalými zbraňovými systémy a technologiemi.

Nové formy války budou charakterizovány protivníkem, který však disponuje nejen starými, ale i lacinými a zároveň vysoce účinnými a nebezpečnými prostředky, a specifickým bojištěm, čím dál méně definovatelným, pronikajícím i na jiná území. Protivníky mohou být totalitní státy a nestátní odpůrci, např. teroristé, členové mafií ap. Totalitní státy je mohou vyzbrojovat, připravovat, ale operovat mohou samostatně, udeřit v nejneočekávanější okamžik. Jádrem nové strategie jsou teroristické akce (únosy letadel a osob, atentáty, hromadná rukojmí, deportace menšinového obyvatelstva ap.). Terorismus se tak stává substitucí gerilové války. Strategie se zaměřuje do více oblastí - politické, sociální, kulturní, psychologické, ekonomické aj., zahrnuje neshody, narušování, ničení a demoralizaci, stálé spory, nepořádek a zvláště zastrasování. Převládá představa, že intervence mohou být úspěšně řešeny jen novým typem vojska-policejstvy s novou výstrojí a výzbrojí i bojovou taktikou.

Je zřejmé, že současná bezpečnostní ohrožení mohou mít multiplikační efekt. Mohou se řetězit a propojovat. Má-li jim bezpečnostní a obranná politika demokratických států účinně čelit, musí se rozvíjet komplexně a být na úrovni podstatných objevů, které se na světě vyskytnou. Ve srovnání s tím se jeví postupy minulosti jako izolované a jednoduché a pro dnešek i budoucnost nepostačující.

Úkolem bezpečnostní a obranné strategie každé demokratické země je zajišťovat svrchovanost, územní celistvost, principy demokracie a právního státu, ochranu života obyvatel a jejich majetku před vnějším napadením. Bezpečnostní a obranná politika realizuje v souladu se zákonodárstvím výstavbu účinného systému obrany státu, přípravu a použití odpovídajících sil a prostředků, zajišťuje účast v kolektivním obranném systému i přípravu obyvatelstva na mimořádné situace. Povinností státních orgánů, územních samosprávných celků a právnických a fyzických osob při zajišťování obrany České republiky před vnějším nepřítelem jsou upraveny zákonem. Základním bezpečnostním a obranným cílem je ochrana životních zájmů a občanů při použití všech dostupných prostředků včetně vojenských. To je možné jen při profesionalizaci armády s přihlédnutím k ekonomickému kalkulu a zařazení nejmodernější vojenské techniky.

Zatím se však nejen dostatečně neplní obsah již existující bezpečnostní a obranné legislativy, ale ta zároveň již neodpovídá novým potřebám, zvláště nutnosti integrovat potenciál všech ozbrojených složek země, jejich orgánů i všech občanů. Dosud převládá

část politiků podceňovala problémy bezpečnosti a obrany, nebyl prosazen efektivní systém civilního demokratického řízení a kontroly, neexistovala jeho dostatečná občanská kontrola a k podstatnějšímu řešení se přistoupilo až v poslední době, a to jen v sice té nejproblémovější obranné struktuře - armádě, ale tím zároveň i parciálně.

Teoretická východiska odrážející charakter vedení soudobých válek a ozbrojených konfliktů, analýza bezpečnostních ohrožení a z nich vyplývajících rizik a stav našich ozbrojených sil, policejních sborů, zpravodajských služeb, komplexního záchranného systému zjevně signalizují potřebu dále již neřešit přestavby, transformace, reformy a jiné racionalizace v rámci jednotlivých subsystémů, ale jako komplexní systém bezpečnosti a obrany republiky. Zároveň s tím je nutné i realizovat to, k čemu zavazuje i současná platná legislativa.

I když se pozornost věnovaná obraně po 11. září výrazně zlepšila, má zatím často charakter improvizace založené na vnějším ohrožení a porozumění aktérů potřebných okamžitých rozhodovacích procesů. Většina toho však není koncepčně a legislativně zakotvena, v mnohém při kritické reflexi neobstojí. I když je patrné, že se stírají rozdíly mezi jednotlivými subsystémy obrany republiky, nemají zaměnitelné pravomoci, jak by bylo potřeba. Jako příklad může sloužit označení profesionálních vojáků jako součástí policie při ostraze civilního letiště, kdy pravomoci policie nemohou mít. Stejně tak tomu bude, až policejní ostrahu letištních budov budou vykonávat soukromé bezpečnostní služby.

Proto se základním strategickým pilířem stává nutnost tvorby a realizace koncepce či projektu komplexní bezpečnosti obrany republiky a k tomu je nutné přijmout příslušné strategické rozhodnutí. Iniciovat jej mohou zároveň jako odpovědné subjekty prezident republiky jako vrchní velitel ozbrojených sil, vláda jako výkonný orgán s Bezpečnostní radou státu jako svým poradním orgánem nebo Poslanecká sněmovna či Senát Parlamentu České republiky s jeho příslušnými výbory i další subjekty. Příslušný záměr by měl být projednán Bezpečnostní radou státu a po projednání ve vládě zadán buď:

- Bezpečnostní radě státu a jejímu aparátu,
- místopředsedovi vlády odpovídajícímu za silové rezorty a jeho úřadu,
- vládnímu zmocněnci jako členu vlády pro zpracování koncepce komplexní obrany republiky,
- nebo vládnímu zmocněnci pro reformu ozbrojených sil, jehož náplň činnosti a pravomoci byly příslušně rozšířeny.

Připravovaná reforma ozbrojených sil, koordinace zpravodajských služeb, racionalizace řízení policejních složek a komplexního záchranného systému, vyřešení postavení soukromých bezpečnostních služeb atd. by se řešily v rámci jednotného komplexního systému včetně příslušných legislativních úprav, které by zároveň sjednotily či specifikovaly postavení příslušníků těchto složek.

① Dostává-li se do popředí boj proti terorismu, který představuje ohrožení jak vnější, tak vnitřní, v žádném případě to neznamená soustředit se pouze na toto ohrožení. Zároveň je nutné dále zajistit obranu v rámci našeho teritoria a celkovou vnitřní bezpečnost země.

V boji proti mezinárodnímu terorismu se Česká republika musí jako členský stát NATO solidarizovat se spojenci a s USA a k tomu dosáhnout co nejširší politické a občanské shody. Do boje proti terorismu se zapojit zpravodajskou činností, likvidací ekonomické základny terorismu a nejpřípravenějšími součástmi ozbrojených sil se zkušenostmi v podobných nasazeních, a to nejen pokud jde o jednotky s převahou humanitárních činností (nemocnice, protichemické jednotky), ale i jednotkami rychlé reakce a leteckými silami.

Bezprostředně to předpokládá i přijmout nové formy identifikace, posoudit adekvátnost azylového řízení, prověrek leteckého personálu, kontrolu toku financí, činnost policejních a zpravodajských složek (odposlech, monitorování, prodloužení délky vyšetřovací vazby, tajné operace při vyšetřování jednotlivců a skupin, poskytování informací o podezřelých osobách, zrušení práva vyšetřovatele mlčet, likvidace falešných poplachů atd.)

② Za demokratického řízení a kontroly je nutné provést i racionální reformu ozbrojených sil, jejich profesionalizaci a vyzbrojení moderními zbraňovými systémy včetně nadzvukového letectva a protiraketového výzbroje. Nadále ponechat povinnou vojenskou základní službu v rozsahu základního šestitýdenního nebo tříměsíčního výcviku, posílit záložní vojsko a teritoriální obranu v součinnosti se záchranným systémem státu. V ozbrojených silách je nutno zavést demokratickou ideovou výchovu. Předpokladem demokratického řízení armády je zároveň transparentnost koncepčních rozhodovacích procesů a otevřená informovanost veřejnosti o bezpečnostních ohroženích a stavu připravenosti ozbrojených sil. Ve školách a v zaměstnaneckých organizacích zavést brannou výchovu. Podporovat činnost nevládních organizací v oblasti bezpečnostní komunity.

③ Je nutné vyjasnit funkci a obsah civilního řízení a kontroly armády, jak je vyžaduje společnost, stát a Severoatlantická aliance. To předpokládá, že se zvýší zájem politické sféry o tuto oblast, která byla dosud byla v pozadí politické pozornosti. Spolu s tím je nutné nadále věnovat vážnější pozornost tvorbě bezpečnostní, obranné a vojenské strategie a mít přesnější představu o personálním profilu a charakteristice politických a odborných osobností, které mají předpoklady tyto funkce plnit. Zároveň vytvořit je nutné systém vztahu veřejnosti a armády.

④ V reformě ozbrojených sil je nutné věnovat prvořadou pozornost výcviku. Základním limitem profesionalizace armády, který donutí rezort improvizovat, se s vysokou mírou pravděpodobnosti stanou nedostačující lidské zdroje. I počty záloh jsou nepřesvědčivě nízké. Při neadekvátní přípravě nové dislokace posádek hrozí konflikty s obcemi. Také řešení nemovitě infrastruktury je složitější než to prezentuje reforma.

⑤ Cílem boje proti organizovanému zločinu je zamezit realizaci jeho aktivit a eliminovat tak jeho negativní společenské následky. Aby bylo možno opravdu účinně postihovat činnost zločineckých organizací, které se často kryjí legálními podnikatelskými aktivitami, je třeba zavést trestní odpovědnost právnických osob (podnikatelských subjektů i dalších organizací). Půjde o průlom do dosavadního pojetí trestnosti založeného na individuální odpovědnosti. I když jde z hlediska právní teorie o ne zcela bezproblémové řešení, v některých zemích EU se postupně prosazuje.

⑥ Cílem prevence kriminality je dosáhnout spolupráce různých zainteresovaných složek i v mezinárodním měřítku, které by působily jednotně, koordinovaně a komplexně, při respektování národních či kulturních zvláštností ve snižování podmínek a příčin protispoločenských jevů. Nemělo by se jednat o řešení institucionální, vytváření speciálních pracovišť, nýbrž programové a funkční, kdy by problematiku řešily stávající instituce, specializované podle svého základního poslání.

Poznámky:

1. Na práci se podíleli nebo expertními poznatky přispěli mj.: pplk. v zál. PhDr. Miloš Balabán, Ph.D., PhDr. Martin Cejp, CSc., plk. v. v. doc. PhDr. Felix Černoch, CSc., pplk. v zál. PhDr. Jan Eichler, CSc., pplk. v zál. Dr. Tomáš Finger, pplk. v zál. Ing. Josef Janošec, CSc., JUDr. Zdeněk Karabec, CSc., Mgr. Radek Khol, doc. Ing. Ivo Láta, CSc., arm. gen. v. v. Ing. Karel Pezl, plk. v zál. PhDr. Miroslav Purkrábek, CSc., Jiří Šedivý, MA, Ph. D., genmjr. v. v. Stanislav Thurnvald, pplk. v zál. ing. Jaroslav Vítek a členové výzkumného týmu CESES vedeném prof. PhDr. Martinem Potůčkem, CSc., MSc.
2. Centrum pro sociální a ekonomické strategie (CESES) Fakulty sociálních věd Karlovy univerzity je výzkumným pracovištěm rozvíjejícím strategii, metodologii a praxi zkoumání možných budoucností. Jeho posláním je identifikovat a analyzovat klíčové problémy České republiky, její vývojové bariéry a rozvojové příležitosti při respektování plurality hodnotových východisek a metodických přístupů. Bude zpracovávat dílčí i souhrnné analýzy, vize a scénáře sociálního, ekonomického, politického vývoje České republiky v širším globálním, mezinárodním, bezpečnostním a ekologickém kontextu. Tím bude přispívat k identifikaci priorit a k odpovědné přípravě politických a správních rozhodnutí strategické povahy. To předpokládá stálý veřejný dialog o těchto záležitostech mezi odborníky, politiky, představiteli veřejné správy, občanského sektoru a občany. CESES UK FSV, Celetná 20, 116 36 Praha 1. Telefon 02/24210505, fax: 02/24227950, e-mail: ceses@mbox.fsv.cuni.cz <http://vize-cr.fsv.cuni.cz>

Literatura:

- **Bezpečnostní politika České republiky.** Ústav mezinárodních vztahů: Praha 1996.
- **Bezpečnostní strategie ČR.** VR 2/1999.
- **Bílá kniha o obraně.** 1995. Ministerstvo obrany České republiky.
- **Co je nového o nových válkách.** VR 1/2000, 157-160.
- **Galatík, Vlastimil:** Nové formy války. VR 4/2000, 37-43.
- **Huntington, Samuel P.** Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu. Přeložil Ladislav Bagy. Rybka Publishers /1996/ 2001.
- **Rašek, Antonín:** Rozpaky nad Bezpečnostní strategií České republiky. VR 3/1999.
- **Rašek, Antonín:** Deficity Bezpečnostní strategie České republiky. VR 3/1999.
- **Rašek, Antonín:** K občanské kontrole armády. Výběr statí pro výchovu, vzdělávání a rekvalifikaci. Praha, únor 1992.
- **Štangel, Miroslav:** Jak budou vybaveny armády po roce 2000? VR 2/1999, 140-145.
- **Toffler, A., Toffler, H.:** War and Anti War. Survival at the Dawn of the 21st Century. Warner Books, London 1994.
- **Zpráva vládního zmocněnce o reformě ozbrojených sil.** MO Praha 2001.

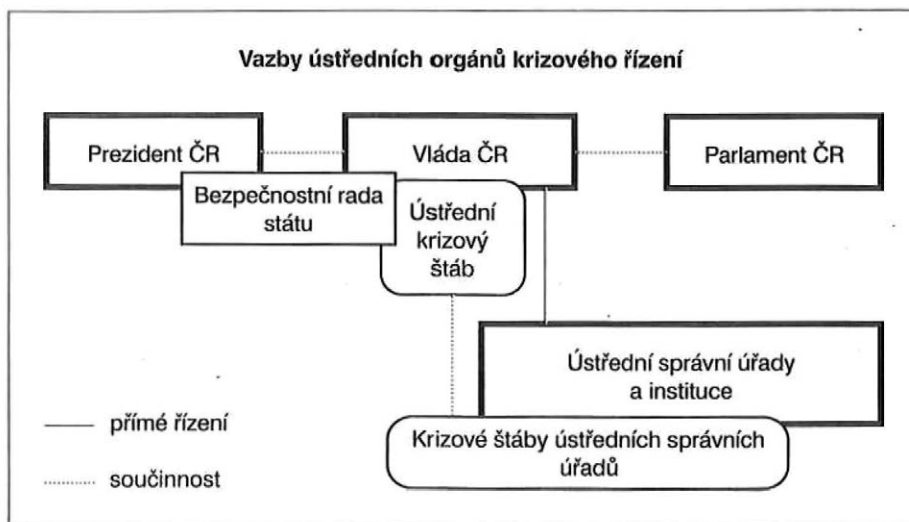
Krizové řízení při zajišťování obrany státu

V letech 1999 a 2000 byla přijata celá řada zákonů, které po předchozím dlouhém období určitého legislativního vakua jednoznačně stanovily působnost a povinnosti státních orgánů a institucí při zajišťování obrany státu a řešení dalších krizových situací. V návaznosti na tyto zákony a další podzákoné aj. normy se snažím nastítnit, jakým způsobem bude v ČR organizována činnost orgánů krizového řízení s celorepublikovou působností při naplňování jejich působnosti při bezprostřední hrozbě vzniku a po vzniku krizové situace s důrazem činnosti prováděné na Hlavním místě řízení obrany státu (dále jen HMŘOS).

* * *

Řízení a organizaci zajišťování obrany státu a řešení dalších krizových situací zabezpečují na celostátní úrovni ústřední orgány krizového řízení (dále jen ÚOKŘ), kam patří parlament, vláda, Bezpečnostní rada státu, ústřední krizový štáb, ministerstva a další ústřední správní úřady a instituce s celorepublikovou působností (viz obr.)

ÚOKŘ budou zajišťovat při bezprostřední hrozbě vzniku určité krizové situace řízení přípravy státu na její řešení a dále budou řídit činnosti související s přijímáním a realizací opatření k zamezení vzniku hrozící krizové situace a pokud budou neúčinná i opatření k jejímu řešení.

Obr.

ÚOKŘ převezmou řízení řešení krizové situace v případě:

- a) bezprostřední hrozby vzniku nebo po vzniku krizové situace značného rozsahu,
- b) bezprostřední hrozby vzniku nebo po vzniku krizové situace postihující více krajů,
- c) bezprostřední hrozby vzniku nebo po vzniku krizové situace, která svým územním rozsahem zasahuje nebo se nachází mimo území státu,
- d) bezprostřední hrozby vzniku nebo po vzniku krizové situace, kterou orgány postižených krajů nejsou schopny řešit silami a prostředky, které mají k dispozici,
- e) vyhlášení nouzového stavu, stavu ohrožení státu nebo válečného stavu.

Činnost ÚOKŘ bude v rozhodující míře ovlivněna obdobím vývoje vzniklé hrozby nebo krizové situace. Činnost ÚOKŘ se bude odvíjet od činností a závěrů z zasedání ÚKŠ, popř. schůzí vlády nebo BRS.

Podporu činnosti ÚKŠ budou zabezpečovat jím zřizované odborné pracovní skupiny a především jeho **operační středisko** (dále jen ÚOS) zřizované předsedou ÚKŠ a dislokované na jeho pracovišti krizového řízení. Základ ÚOS tvoří příslušníci ministerstva, jehož ministr je předsedou krizového štábu, a určené pracovníci dalších ministerstev a ústředních správních úřadů a institucí. ÚOS se zpravidla člení na:

- **informační oddělení**, které zabezpečuje shromažďování informací o vývoji krizové situace a aktivitách jejích původců, o aktivitách orgánů a institucí zapojených do jejího řešení a stavu realizace a účinnosti přijatých a realizovaných krizových aj. opatření,
- **analytickou skupinu**, která připravuje o očekávaném a možném vývoji krizové situace a aktivit jejích původců krátkodobé prognózy na 2-3 dny a dlouhodobé prognózy na 10-14 dnů,
- **plánovací oddělení**, které zabezpečuje vyhodnocení možnosti a zprostředkování realizace vzájemných požadavků ústředních a územních správních úřadů a zahraničních organizací, zpracování plánu práce ÚKŠ a administrativní aktivity spojené jeho zasedáními,
- **právní skupinu**, která připravuje pro ÚKŠ právní hodnocení krizové situace, navrhovaných opatření a aktivit,
- **mediální skupinu**, která připravuje podklady pro sdělovací prostředky,
- **zabezpečovací oddělení**, které zajišťuje všestrannou podporu činnosti ÚKŠ a jeho ÚOS zejména po stránce materiálně technické a organizační.

V období bezprostředně po vzniku hrozby bude základní činností ÚOKŘ **koordinace zpracování plánu řešení krizové situace**, která může v důsledku hrozby nastat. Současně mohou být přijímána nebo navrhována operativní opatření k zabránění vzniku hrozcí krizové situace nebo omezení jejích případných následků (dále jen **předběžná opatření**).

V období po vzniku krizové situace a v průběhu jejího vývoje bude základní činnost spočívat v **upřesňování schválených plánů, průběžném projednávání a koordinování operativně přijímaných opatření**. V případech, kdy v době vzniku nejsou k dispozici vhodné plány, může být základní činností ÚOKŘ také koordinace vypracování zcela nového plánu řešení krizové situace.

Činnost ÚOKŘ v období bezprostředně po vzniku hrozby lze rozdělit do čtyř základních etap:

1. Etapy indikace a ujasnění hrozící krizové situace a stanovení možných úkolů.
2. Etapy hodnocení hrozící krizové situace a stavu připravenosti státu k jejímu řešení, v níž budou rovněž navrhovány možné varianty řešení hrozící krizové situace.
3. Etapy zpracování a projednání materiálu **hodnocení variant řešení krizové situace**, v níž bude rovněž projednána a vládou schválena doporučená optimální varianta řešení a iniciováno vytvoření nezbytných právních podmínek pro realizaci potřebných opatření.
4. Etapy zpracování, sladění (podle cíle, úkolů, místa a času) a projednání výsledného **plánu řešení krizové situace**, který bude schválen odpovědným ministrem.

Metodika činnosti ÚOKŘ předpokládá, že každá z výše uvedených etap je zakončena zasedáním ÚKŠ, na které bude případně potřeby navazovat schůze BRS, vlády, popř. parlamentu. Sloučení některých etap, vypuštění nebo doplnění některých zasedání, změny v obsahu zasedání apod. může být upraveno v plánu práce ÚKŠ.

Jednotlivé činnosti přitom nejsou předem časově ohraničeny, jejich délka bude záviset zejména na charakteru a aktuálnosti hrozby a připravenosti ČR k řešení hrozící krizové situace. Může činit několik hodin, ale také několik dnů, resp. týdnů. Konkrétní lhůty se stanovují v plánu práce ÚKŠ.

Indikaci hrozby vzniku krizové situace zabezpečuje zpravidla gesční ÚSÚ ve spolupráci s ÚOS. Na ujasnění hrozící krizové situace a možných úkolů se podílejí vybrané součásti věcně příslušných ÚSÚ za koordinace ÚKŠ. Tyto orgány rovněž zabezpečují realizaci nezbytných předběžných opatření. Zasedání ÚKŠ může v této etapě zahrnovat:

- informaci o situaci a obdrženém úkolu,
- informaci o politických, právních, odborných a ekonomických souvislostech a podmínkách řešení krizové situace, překážkách a omezeních,
- formulaci cílů a úkolů pro řešení krizové situace,
- posouzení místa a úlohy jednotlivých ÚSÚ při řešení krizové situace,
- projednání nezbytných předběžných opatření,
- projednání způsobu zpracování plánu řešení krizové situace,
- upřesnění další činnosti ÚKŠ.

Vláda a prezident budou v této fázi po aktivaci ÚKŠ monitorovat situaci, usměrňovat činnost jednotlivých ministrů a rozhodovat o realizaci případných předběžných opatření, které jdou nad rámec kompetencí ÚKŠ a jednotlivých ÚSÚ.

Hodnocení hrozící krizové situace a stavu připravenosti státu k jejímu řešení, včetně navržení možných variant řešení krizové situace a realizace dalších nezbytných předběžných opatření zabezpečují ÚSÚ pod koordinací ÚKŠ. Zasedání ÚKŠ může v této etapě zahrnovat:

- ▲ informaci o situaci a prognóze dalšího vývoje,
- ▲ zahraničně, vojensko, vnitro a hospodářsko politické hodnocení situace,
- ▲ hodnocení právních aspektů situace a podmínek pro činnost ÚSÚ,
- ▲ hodnocení stavu připravenosti sil ČR použitelných k řešení situace a případných požadavků na zabezpečení jejich činnosti lidskými, věcnými a finančními zdroji,
- ▲ hodnocení stavu připravenosti finančních zdrojů,
- ▲ hodnocení stavu zpravodajského zabezpečení,

- ▲ formulaci možných variant řešení krizové situace, které mají být dále rozpracovány,
- ▲ projednání nezbytných předběžných opatření,
- ▲ upřesnění další činnosti ÚKŠ.

Vláda a prezident budou i v této fázi nadále především monitorovat situaci, usměrňovat činnost jednotlivých ministrů a rozhodovat o realizaci případných předběžných opatření, které jdou nad rámec kompetencí ÚKŠ a jednotlivých ÚSÚ. Parlament může v této fázi na základě požadavku vlády zahájit přípravu realizace některých opatření, které jdou nad rámec kompetencí vlády.

Zpracování podkladů do materiálu „**Hodnocení variant řešení krizové situace**“ zabezpečují věcně příslušné ÚSÚ a ÚKŠ zabezpečuje koordinaci zpracování, sladění a kompletaci výsledného materiálu, včetně doporučení optimální varianty řešení hrožící krizové situace a předložení návrhu rozhodnutí vlády k jejímu řešení. Zasedání ÚKŠ může v této etapě zahrnovat:

- informaci o situaci a prognóze dalšího vývoje,
- projednání předloženého návrhu „Hodnocení variant řešení krizové situace“, posouzení výhod a nevýhod jednotlivých variant a doporučení nejvhodnější varianty,
- upřesnění návrhu rozhodnutí vlády k řešení krizové situace vycházejícího z doporučené varianty,
- projednání dalších předběžných opatření,
- upřesnění další činnosti ÚKŠ.

Dokument „Hodnocení variant řešení krizové situace“ bude zpravidla obsahovat:

- všeobecné hodnocení situace, které stručně a výstižně charakterizuje a hodnotí hrožící krizovou situaci a objekty, území nebo zájmy, kterých se hrožící krizová situace může týkat, s uvedením:
 - výstupů z hodnocení bezpečnostní hrozby, včetně politických, právních, ekonomických, odborných aj. dopadů možné krizové situace,
 - hodnocení politických, právních, ekonomických, odborných aj. podmínek a předpokladů pro řešení krizové situace; včetně překážek a omezení pro řešení krizové situace,
 - cíle řešení krizové situace a základních úkolů s tím spojených.
- hodnocení navržených variant (1 ... n) obsahující pro jednotlivé varianty řešení krizové situace:
 - stručný a výstižný popis navrhovaného způsobu řešení krizové situace,
 - přehled nezbytných krizových opatření,
 - předběžnou kalkulaci a analýzu dostupnosti potřebných sil,
 - předběžnou kalkulaci a analýzu dostupnosti potřebných lidských zdrojů,
 - předběžnou kalkulaci a analýzu dostupnosti potřebných věcných zdrojů,
 - předběžnou kalkulaci a analýzu dostupnosti potřebných finančních zdrojů,
- zhodnocení výhod a nevýhod navrhovaných variant řešení.

Obsahová struktura návrhu „Hodnocení variant řešení krizové situace“, míra podrobnosti a rozsah jeho jednotlivých částí bude záviset na charakteru a rozsahu krizové situace, dostupnosti potřebných informací, časových možnostech pro jeho zpracování a upřesnění vydaného ÚKŠ.

Doporučená varianta se jako příloha k usnesení vlády předkládá neprodleně k rozhodnutí na schůzi vlády, která ji buďto schválí nebo ji vrátí k přepracování. Z toho

důvodu se činnosti prováděné zejména ÚKŠ a jednotlivými RKŠ mohou do přijetí rozhodnutí vlády cyklicky opakovat. Parlament pak v této fázi na základě požadavku vlády přijme nezbytná opatření, které jdou nad rámec kompetencí vlády.

Zpracování podkladů do materiálu **plán řešení krizové situace** zabezpečují věcně příslušné ÚSÚ a ÚKŠ zabezpečuje koordinaci zpracování, sladění (podle cíle, úkolů, místa a času) a kompletaci výsledného materiálu, včetně jeho přípravy ke schválení ministrem odpovědným za řešení krizové situace. Zasedání ÚKŠ může v této etapě zahrnovat:

- informaci o situaci a prognóze dalšího vývoje,
- projednání návrhu plánu řešení krizové situace,
- upřesnění další činnosti ÚKŠ.

Rozsah a struktura navrhovaného plánu řešení krizové situace bude záviset na míře využitelnosti jednotlivých součástí Národního krizového plánu (dále jen NKP), který je zpracováván, aktualizován a ověřován mimo období krizové situace věcně příslušnými státními orgány v rámci zabezpečování připravenosti státu na řešení možných krizových situací. Plán řešení krizové situace se tedy může zpracovávat:

- ▲ formou aktualizace částí NKP, ve kterých je podrobně rozpracováno řešení té krizové situace, jejíž vznik bezprostředně hrozí,
- ▲ formou vypracování nového plánu s využitím v NKP obsaženého typového plánu, ve kterém jsou rozpracovány typové krizové postupy, zásady a opatření k řešení toho druhu krizové situace, jejíž vznik bezprostředně hrozí,
- ▲ formou vypracování zcela nového plánu s využitím v NKP rozpracovaných a univerzálně využitelných krizových opatření.

Struktura a obsah plánu řešení krizové situace mohou být variabilně upravovány v závislosti na charakteru a rozsahu krizové situace, připravenosti ČR pro její řešení, v závislosti na disporcích mezi požadovanými a disponibilními silami, prostředky a zdroji, na dostupnosti potřebných informací, časových možnostech pro jejich zpracování a na základě upřesnění vydaného ÚKŠ.

Plán řešení krizové situace bude zpravidla obsahovat:

- základní část, která stručně a výstižně charakterizuje způsob (cíle a prostředky) řešení krizové situace, objekty, území nebo zájmy, kterých se krizová situace týká, a další důležité údaje vztahující se k řešení krizové situace, s uvedením:
 - všeobecného hodnocení situace,
 - záměrů řešení krizové situace členěných na záměry v oblasti zabezpečení vnější vojenské obrany, ochrany vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku, ochrany obyvatelstva, ochrany ekonomiky a plnění dalších základních funkcí státu v prostorech ohrožených nebo postižených krizovou situací,
 - etap řešení krizové situace a hlavní opatření každé etapy,
 - složení, zásad a způsobu použití sil a jejich hlavních úkolů,
 - zásad a způsobu využití dostupných zdrojů,
 - zásad spolupráce zainteresovaných orgánů a institucí,
 - organizace systému řízení, schématu spojení a informačních vazeb.

□ přílohou část, která konkretizuje, upřesňuje a zejména kvantifikuje údaje uvedené v základní části plánu a může být do ní zařazen:

- přehled krizových opatření,
- plán nasazení sil členěný na přehled potřebných sil a harmonogram jejich nasazení,
- plán zabezpečení lidskými zdroji členěný na přehled požadavků na lidské zdroje a harmonogram jejich zabezpečení,
- plán zabezpečení věcnými zdroji členěný na přehled požadavků na věcné zdroje a harmonogram jejich zabezpečení,
- plán finančního zabezpečení členěný na přehled požadavků na finanční zdroje a harmonogram jejich zabezpečení,
- plán zpravodajského zabezpečení,
- plán zabezpečení funkčnosti státní správy a samosprávy,
- plán součinnosti s orgány OSN, EU, NATO a dalších mezinárodních organizací.

Činnost ÚOKŘ může mít v **průběhu řešení krizové situace** charakter pravidelně se opakujících každodenních aktivit a pravidelných, časově sladěných zasedání RKŠ, UKŠ, BRS, vlády, popř. parlamentu nebo charakter několika na sebe navazujících mimořádných zasedání v průběhu dne, při kterých jsou operativně projednávána a koordinována opatření přijímaná ad hoc v návaznosti na vývoj krizové situace.

Metodika činnosti ÚOKŘ předpokládá, že z obsahového a časového hlediska se činnosti jednotlivých ÚOKŘ bude odvíjet od činnosti UKŠ a ministerstva odpovědného za řešení krizové situace. Sled činností a doba jejich provedení, zejména čas zahájení a předpokládaná doba trvání zasedání a schůzí ÚOKŘ, budou každodenně upřesňovány.

Možný program každodenního pravidelného zasedání UKŠ, od kterého se odvíjí programy předcházejících a navazujících jednání jednotlivých RKŠ a schůzí BRS, vlády, popř. parlamentu, může zahrnovat:

- o informaci o situaci a prognóze dalšího vývoje,
- o informaci o úkolech uložených BRS nebo vládou,
- o informaci o požadavcích NATO, dalších mezinárodních organizací a cizích státních orgánů,
- o informaci o požadavcích územních správních úřadů a orgánů územní samosprávy,
- o informaci o požadavcích ústředních správních úřadů,
- o projednání navrhovaného způsobu řešení vzniklých problémů, realizace vznesených požadavků a vládou nebo BRS stanovených úkolů,
- o stanovení podílu a způsobu zapojení jednotlivých ÚSÚ do řešení vzniklých problémů, realizace vzneseným požadavkům a vládou nebo BRS stanovených úkolů,
- o upřesnění plánu řešení krizové situace,
- o upřesnění další činnosti UKŠ.

Do programu každodenních zasedání UKŠ jsou zpravidla zařazovány:

- materiály předkládané BRS nebo vládě,
- materiály a informace týkající se všech nebo většiny ÚSÚ podléhajících se na řešení krizové situace,
- další materiály a problémy, u nichž nedošlo ke shodě zainteresovaných ÚSÚ o jejich obsahu nebo řešení.

V případech, že pro řešení vzniklé krizové situace nejsou zpracovány krizové plány nebo nemohl být v období hrozby vzniku krizové situace zpracován plán jejího řešení nebo zpracovaný plán řešení krizové situace přestal být aktuální, zabezpečí ÚKŠ a další ÚOKŘ souběžně s plněním operativních úkolů aktualizaci nebo zpracování nového plánu řešení krizové situace.

V případech, kdy se krizová situace dynamicky vyvíjí, kdy dochází k neustálým změnám a není možné věrohodně odhadnout její projevy a důsledky, může být v průběhu dne organizováno i několik mimořádných, na sebe navazujících zasedání ÚKŠ, popř. schůzí BRS nebo vlády. Úsilí ÚOKŘ je v tomto případě zaměřeno na získávání věrohodných informací o vývoji krizové situace, průběžné projednávání a přijímání nezbytných opatření k omezení jejich důsledků a k řešení vznikajících problémů.

* * *

Předložený materiál popisuje metodiku činnosti ÚOKŘ při bezprostřední hrozbě vzniku a v průběhu krizové situace. Materiál shrnuje rovněž východiska pro rozpracování zásad a metodiky činnosti orgánů krizového řízení Armády ČR, Policie ČR, Hasičského záchranného sboru ČR a dalších realizačních služek bezpečnostního systému ČR, včetně zásad a metodiky činnosti hlavního místa velení při zajišťování obrany ČR.

Použitá literatura:

- **Zákon č. 90/1995 Sb.**, o jednacím řádu Poslanecké sněmovny.
- **Zákon č. 107/1999 Sb.**, o jednacím řádu Senátu.
- **Zákon č. 222/1999 Sb.**, o zajišťování obrany ČR.
- **Zákon č. 240/2000 Sb.**, krizový zákon.
- **Jednací řád vlády ČR**, schválený usnesením vlády ČR z 16. září 1998 č. 610 a upravený usneseními vlády ČR z 13. září 2000 č. 913 a z 10. ledna 2001 č. 53.
- **Jednací řád mezirezortního krizového štábu**, schválený usnesením vlády ČR ze dne 22. prosince 1999 č. 1359.
- **Obecné zásady krizového plánování ČR**, schválené usnesením Bezpečnostní rady státu ze dne 30. května 2000 č. 87.
- **Metodika práce mezirezortního krizového štábu**, schválená usnesením Bezpečnostní rady státu ze dne 30. května 2000 č. 88.
- **Vzorová metodika práce krizového štábu ústředního správního úřadu**, schválená usnesením Bezpečnostní rady státu ze dne 30. května 2000 č. 89.

Místo a úloha hospodářských opatření pro krizové stavy při zajišťování bezpečnosti České republiky

1. Legislativní zajištění bezpečnosti České republiky

Legislativu České republiky v prvním období jejího vzniku tvořila z převážné většiny legislativa bývalé České a Slovenské Federativní Republiky, která byla recipována k datu vzniku samostatného státu tj. ke dni 1. ledna 1993. V rámci ústavy České republiky nebyl vytvořen dostatečný prostor pro přípravu nových právních předpisů k zajištění vnitřní i vnější bezpečnosti.

Proto přibližně v polovině devadesátých let byly zahájeny práce na přípravě nové bezpečnostní legislativy České republiky. Prvním dokumentem v této oblasti byl ústavní zákon č. 110/1998 Sb. o bezpečnosti České republiky. Ten vytvořil základní předpoklady pro přijetí celé řady zákonů jak v oblasti zajišťování vnější bezpečnosti, oblasti řešení nevojenských krizových situací, tak v oblasti materiálního zajišťování řešení vojenských i nevojenských krizových situací, kde základní právní normu tvoří zákon č. 241/2000 Sb. o hospodářských opatřeních pro krizové stavy a změně některých souvisejících zákonů. Zákony řešící oblast bezpečnosti České republiky tvoří vzájemně propojený celek s přesně definovanými vnitřními vazbami.

2. Místo a úloha hospodářských opatření pro krizové stavy v bezpečnostním systému České republiky

Bezpečnostní legislativa České republiky je ve své nynější podobě přizpůsobena modelu, který je použitý v řadě vyspělých demokratických států, a který je možné rozdělit do dvou základních oblastí:

- a) oblast krizových situací [1] spojených se zajišťováním obrany před vnějším napadením státu samotného nebo jeho aliančních partnerů - oblast vojenských ohrožení,
- b) oblast krizových situací spojených s řešením následků přírodních katastrof, rozsáhlých průmyslových havárií se značnými dopady na životní prostředí případně dalších krizí, kterou souhrnně nazýváme oblastí nevojenských ohrožení.

Zabezpečení *nezbytných dodávek* [2] ve prospěch obou těchto oblastí je realizováno prostřednictvím samostatného systému, který byl nazván systémem „hospodářských opatření pro krizové stavy“ (HOPKS).

Základním úkolem systému HOPKS je zabezpečení základních životních potřeb obyvatelstva a materiální podpora výkonných i řídicích složek podílejících se na řešení krizové situace.

Historie systému HOPKS

V historickém vývoji systému HOPKS je možné zřetelně identifikovat tři základní etapy:

1. Systém hospodářské mobilizace budovaný do roku 1992.
2. Systém hospodářské mobilizace budovaný v období let 1992 až 2000.
3. Systém HOPKS zaváděný do praxe od počátku roku 2001.

Společensko-ekonomické změny, ke kterým došlo u nás po roce 1989, ovlivnily i systém hospodářské mobilizace. Základním transformačním dokumentem, který na poměrně dlouhou dobu ovlivnil celý systém, bylo nařízení vlády č. 284/1992 Sb. o opatřeních hospodářské mobilizace ze dne 30. dubna 1992. Základní charakteristiky transformovaného systému je možné definovat následujícím způsobem:

- Byl zcela opuštěn a nahrazen systémem tržního hospodářství, byl zrušen direktivní způsob zajištění dodávek a nahrazen systémem, který potřebné dodávky zajišťoval smluvně. Byl zrušen tzv. rozpočtový plán.
- Systém byl opět určený k zajištění potřeb ozbrojených sil a obyvatelstva za branné pohotovosti státu.
- Nový systém převzal většinu nástrojů, kterými disponoval předchozí systém a svou funkci i nadále zajišťoval prostřednictvím institutů jakými byly například útvary obrany, subjekty hospodářské mobilizace, mobilizační infrastruktura, státní hmotné rezervy, zvláštní zásoby a uchování výrobních schopností. Základním plánovacím dokumentem se stal krizový plán hospodářské mobilizace.

Nedostatky stávajícího systému se v plné šíři projevíly při zvládnutí krizových situací posledních let - povodní, v letech 1997 a 1998. Při závěrečném hodnocení postupů a zkušeností z těchto, svým způsobem nejrozsáhlejších krizových situací v období existence samostatné České republiky, bylo konstatováno:

- nedispонуeme adekvátním systémem, který by zajišťoval a sjednocoval přípravu státních i nestátních organizací ke zvládnutí tak rozsáhlých krizových situací,
- není vybudovaný systém orgánů krizového řízení, které jsou vzájemně provázány a schopny zajistit jak přípravu na možné krizové situace, tak efektivně koordinovat a řídit samotné zvládnutí těchto situací,
- kromě stavu ohrožení [3], který je oprávněný vyhlásit přednosta okresního úřadu, neexistuje žádný jiný mimořádný stav, jehož vyhlášení na území větším než je území okresu umožní efektivně zvládnout rozsáhlejší krizovou situaci nevojenského charakteru,
- systém materiálního zabezpečení krizových situací je nedůvodně silně fixován na zajištění stavu branné pohotovosti státu a neumožňuje přípravu materiálů a služeb, které jsou potřebné k zajištění specifických potřeb zvládnutí nevojenských krizových situací.

Výše uvedené důvody vedly k okamžitému zahájení prací na přípravě celé řady zákonů.

3. Základní charakteristika systému HOPKS

Systém HOPKS je připravován s cílem za krizových stavů:

- uspokojit *základní životní potřeby* [4] fyzických osob na území České republiky,

- podpořit činnost ozbrojených sil, ozbrojených bezpečnostních sborů, hasičských záchranných sborů a havarijních služeb,
- podpořit výkon státní správy.

Subjekty, které jsou primárně odpovědné za zajištění výše uvedených úkolů, jsou *správní úřady* [5]. Zajištění podpory ozbrojeným silám, ozbrojeným bezpečnostním sborům, hasičskému záchrannému sboru a havarijním službám je svěřeno ústředním správním úřadům, které jsou pověřeny jejich řízením.

V této souvislosti je nutné zdůraznit, že systém hospodářských opatření pro krizové stavy si neklade za cíl zajistit **veškeré** potřeby obyvatelstva, ozbrojených sil, ozbrojených bezpečnostních sborů, hasičského záchranného sboru, havarijních služeb a státní správy za krizových stavů.

V případě, že bychom se pokusili vymezit systém HOPKS vůči předchozímu systému hospodářské mobilizace, můžeme jej charakterizovat následujícím způsobem:

- Reaguje na nové hodnocení bezpečnostních hrozeb a rizik, které jsou zachyceny ve významných dokumentech z oblasti zajištění bezpečnosti České republiky [6]: vnější vojenské napadení, krizové situace nevojenského charakteru jakými jsou např. živelní pohromy, velké průmyslové havárie, rozsáhlá epidemiologická postižení a ekologická ohrožení.
- Ve vazbě na systém krizového řízení České republiky zřetelnějším způsobem aplikuje dva základní principy krizového managementu, kterými jsou:
 - **princip subsidiarity**, základní postup při řešení krizové situace,
 - **princip kontinuity**, základní způsob zajišťování dodávek nezbytných k řešení krizové situace.
- Neklade si za cíl zabezpečit nezbytné dodávky adresným způsobem tj. poskytnout konkrétní nezbytnou dodávku konkrétnímu odběrateli prostřednictvím konkrétního dodavatele. Systém si klade za cíl získat přehled o zdrojích a jejich dodavatelích, které bude možné za krizové situace využít k zajištění nezbytných dodávek. Aby bylo možné tento přístup uplatnit, bylo nezbytné, aby obecně platná legislativa:
 - uložila právnickým a podnikajícím fyzickým osobám v České republice povinnost poskytnout informace potřebné k identifikaci zdrojů v jejich dispozici, které bude možné použít za krizové situace,
 - umožnila orgánům krizového řízení použití těchto zdrojů za krizové situace.
 Oba tyto požadavky jsou upraveny v krizovém zákoně [7].
- Systém HOPKS k zajištění nezbytných dodávek ve prospěch svých cílových skupin využívá dalšího, velmi efektivního prostředku, který v dřívějším systému nebyl deklarován jako jeho samostatná součást. Je jím systém regulačních opatření.
- Vzhledem k potřebě sběru, zpracování, vyhodnocování a sumarizace rozsáhlého souboru údajů, které je navíc bezpodmínečně nutné geograficky identifikovat, není možné systém HOPKS úspěšně realizovat bez využití speciálního informačního systému. K tomuto účelu zajistila Správa státních hmotných rezerv speciální geografický informační systém ke sledování civilních zdrojů pod názvem ARGIS.

Systém HOPKS tvoří pět základních částí, kterými jsou:

1. systém nouzového hospodářství	4. infrastruktura k zajištění HOPKS
2. systém hospodářské mobilizace	5. regulační opatření
3. státní hmotné rezervy	

Vazba základních částí systému HOPKS na jednotlivé cílové skupiny systému v různých krizových stavech je vyjádřena na obr.

3.1 Systém nouzového hospodářství

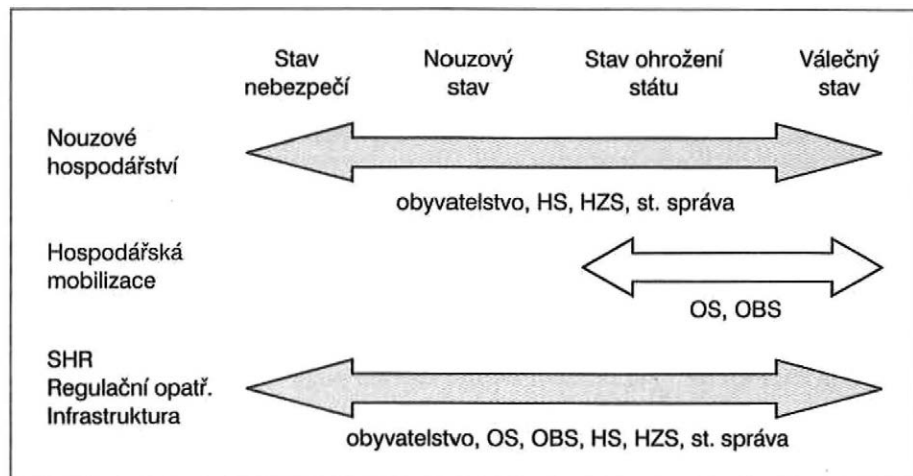
Systém nouzového hospodářství zabezpečuje, aby nezbytné dodávky pro

- uspokojení základních životních potřeb obyvatelstva,
- podporu činnosti hasičských záchranných sborů a havarijních služeb,
- podporu výkonu státní správy za krizových stavů

probíhaly způsobem obvyklým pro období mimo krizové stavy.

Základní postup správního úřadu při zajištění nezbytných dodávek v systému nouzového hospodářství je možné charakterizovat jako posloupnost následujících kroků:

1. Správní úřad na základě požadavků vyplývajících z operačních plánů [8] stanoví seznam nezbytných dodávek pro svůj správní obvod nebo okruh svěřené působnosti.
2. Správní úřad je povinen zajistit nezbytné dodávky přednostně z již existujících zdrojů od dodavatelů, kteří působí na jeho správním území. K tomu na základě údajů z obchodního nebo živnostenského rejstříku vyhledá podnikatele, jehož obor podnikání vytváří předpoklad způsobilosti zajistit nezbytnou dodávku ze zdrojů, které tento podnikatel běžně používá k zajištění svých podnikatelských aktivit. Podnikateli oznámí, že v souladu s ustanovením § 29 odst. 2 krizového zákona jej zahrnul do svého krizového plánu a požádá o sdělení zákonem stanoveného rozsahu informací [9].
3. Na základě získaných informací zpracuje *plán nezbytných dodávek* [10] jako nedílnou součást jím zpracovávaného krizového plánu [11].
4. Ze zpracovaného plánu vyhodnotí stupeň zabezpečení jednotlivých nezbytných dodávek. U nezbytných dodávek, které nejsou plně zabezpečeny prostřednictvím dodavatelů na jeho vlastním správním území provede analýzu, jaké jsou možnosti zajištění těchto dodávek přesunem z oblastí jeho správního území, které nebyly postiženy krizovou situací. Až v případě, kdy ani tímto způsobem není možné nezbytnou dodávku zabezpečit, požádá o její zabezpečení orgán krizového řízení vyššího stupně [12].

Obr.

V souvislosti se zabezpečením úkolů podle výše uvedeného postupu je nezbytné mít na paměti tyto zásadní skutečnosti:

- V současné době nejsou ministerstvem vnitra vydány metodické pokyny, které by umožnily zpracovat komplexní krizový plán. Nejsou určeny zpracovatelé typových plánů, čímž jsou následně vytvořeny předpoklady k absenci základního dokumentu pro formulaci potřebných nezbytných dodávek - operačního plánu. Správa státních hmotných rezerv připravila jako součást informačního systému ARGIS tzv. číselník nezbytných dodávek. Umožňuje správnému úřadu racionalizovat postupy při výběru nezbytných dodávek s konkretizací na jednotlivé podnikatele podle zaměření jejich podnikatelských aktivit.
- Jediným orgánem krizového řízení, který je oprávněn **vyžadovat** informace od podnikatelů na svém území, je okresní úřad [13]. Ostatní orgány krizového řízení jsou oprávněny tyto informace pouze shromažďovat a evidovat.
- Systém nouzového hospodářství nepředpokládá adresný způsob zajištění nezbytných dodávek. Jeho cílem je pouze zajistit **evidenci dostupných zdrojů**, které budou moci být využity při řešení krizové situace postupy, které umožňuje zákon.
- Platná právní úprava umožňuje správním úřadům zajistit své nezbytné dodávky adresným způsobem prostřednictvím smluvního vztahu s konkrétním dodavatelem. Výhodou smluvního zajištění je zejména zvýšená dostupnost dodávky pro odběratele za předem přesně definovaných smluvních podmínek, které respektují jak potřeby odběratele, tak možnosti dodavatele.

Základním plánovacím dokumentem v systému nouzového hospodářství je plán nezbytných dodávek.

V systému nouzového hospodářství se nepředpokládá, že by prostřednictvím již existujících zdrojů u podnikatelů bylo možné zabezpečit veškeré nezbytné dodávky pro potřeby správních úřadů. Pouze v případech, kdy kapacitní možnosti nebo sortimentní skladba zásob u podnikatelů na celém území České republiky se zahrnutím možnosti jejich přesunu z oblastí, které nejsou postiženy krizovou situací nebude postačovat, umožňuje zákon odborně příslušným ústředním správním úřadům uplatnit u Správy státních hmotných rezerv požadavek na tvorbu státních hmotných rezerv [14]. Z celkové skladby státních hmotných rezerv [15] jsou ve prospěch systému nouzového hospodářství vytvářeny pohotovostní zásoby a zásoby pro humanitární pomoc.

3.2 Systém hospodářské mobilizace

K podpoře ozbrojených sil a ozbrojených bezpečnostních sborů za stavu ohrožení státu a válečného stavu slouží zvláštní podsystém systému HOPKS nazvaný systémem hospodářské mobilizace.

Při srovnání systému nouzového hospodářství a systému hospodářské mobilizace můžeme kromě odlišností, které na první pohled vyplývají z **obr.**, tj. rozdílných cílových skupin a rozdílně definovaných krizových stavů, pro které jsou určeny, identifikovat tyto základní rozdíly:

- systém hospodářské mobilizace zajišťuje *mobilizační dodávky* [16] adresným způsobem,
- krizové situace, které jsou zabezpečovány systémem nouzového hospodářství a systémem hospodářské mobilizace, jsou z hlediska časové náležitosti diametrálně odlišné,
- podmínky za stavu ohrožení státu při vnějším napadení České republiky a za válečného stavu mají určitá specifika, která jsou odlišná od podmínek za ostatních tzv. nevojenských krizových stavů.

Specifickou oblastí systému hospodářské mobilizace, která si zasluhuje zvláštní pozornost, je souvislost mezi mírovou a válečnou produkcí dodavatelů mobilizačních

dodávek, která je odvozena od požadavků objednatele mobilizační dodávky na dodávky výrobků, prací a služeb v době míru a v době stavu ohrožení státu resp. válečného stavu. Je obecně známou skutečností, že požadavky ministerstva obrany k zajištění potřeb AČR na dodávky, které zajišťují její fungování v době míru, mají v posledních letech co do objemu výrobků a služeb klesající tendenci.

Dle názoru řady odborníků v oblasti hospodářské mobilizace musí být vytvořena mezi zajištěním tzv. mírových a válečných požadavků AČR těsná závislost, kterou můžeme vyjádřit velmi jednoduchým pravidlem: dodavatel výrobků, prací a služeb, zajišťující potřeby AČR v míru, musí zajišťovat tyto potřeby rovněž v době vyhlášení stavu ohrožení státu resp. válečného stavu. Toto pravidlo musí být respektováno zejména při rozhodování o mírových dodávkách pro AČR a povinnost zajišťovat dodávky v potřebném množství a čase za krizového stavu by měla být součástí podmínek mírové zakázky.

Státní hmotné rezervy

Státní hmotné rezervy jsou nedílnou součástí hospodářských opatření pro krizové stavy. Jsou majetkem České republiky a jsou vytvářeny s cílem zajistit ty materiálové prostředky, které jsou nezbytné za krizových stavů všude tam, kde materiálové prostředky a zásoby běžně vytvářené mimo tyto stavy nejsou dostatečné buď z hlediska kvantitativního, kvalitativního, nebo z hlediska jejich časové dostupnosti. Z hlediska účelu se státní hmotné rezervy dělí do čtyřech základních kategorií.

Dvě z nich existovaly již v minulém systému hospodářské mobilizace a tvoří je:

- **Hmotné rezervy** jsou určeny k zajištění strategických zájmů státu za krizových stavů a jsou vytvářeny na základě požadavků krizových plánů ústředních správních úřadů. Seznam komodit hmotných rezerv a jejich množství sestavených na základě těchto požadavků schvaluje vláda. Hmotné rezervy jsou v současné době tvořeny cca 50 různými komoditami zboží, které můžeme rozdělit do dvou základních skupin tj. potraviny (obilí, maso, cukr, sůl ...) a strategické suroviny (kaučuk, bavlna, kovy ...). Dominantní složkou hmotných rezerv se v posledních letech stávají strategické zásoby ropy a ropných produktů, vytvářené v České republice v souladu s ustanovením zákona č.189/1999 Sb. o povinných zásobách ropy, o řešení stavů ropné nouze a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o nouzových zásobách ropy).
- **Mobilizační rezervy** jsou určeny k zajištění realizace mobilizačních dodávek smluvně kontrahovaných v systému hospodářské mobilizace. Tvoří je speciální prvky výrobní technologie a nezbytné surovinové zajištění pro tyto dodávky.
- **Pohotovostní zásoby** jsou určené k zajištění nezbytných dodávek v těch případech, kdy materiální prostředky ve vlastnictví právnických a podnikajících fyzických osob, které orgány krizového řízení prioritně použijí ke zvládnutí krizové situace, nebudou postačovat co do kvantity, kvality a časové dostupnosti. Pohotovostní zásoby vznikly v počáteční etapě formování nového systému HOPKS transformací části mobilizačních rezerv, původně určených k zajištění potřeb obyvatelstva za branné pohotovosti státu [17].
- **Zásoby pro humanitární pomoc** jsou určené k zajištění základních životních potřeb fyzických osob vážně postižených krizovou situací. Komplet humanitární pomoci vytvářený v rámci těchto zásob tvoří dávka potravin a pitné vody přibližně na 3 až 5 dnů, základní oblečení, potřeby pro nouzové přenocování, hygienické a další nezbytné předměty. Počítá se s jeho poskytnutím fyzickým osobám v první fázi krizové situace do doby, než tyto budou převedeny do péče vytvářených evakuačních středisek. S poskytnutím tohoto kompletu se počítá rovněž ve prospěch osob, které zůstanou v postižené oblasti za účelem ochrany majetku a provádění likvidačních prací do doby, než zde začnou fungovat základní zásobovací mechanismy. Tyto zásoby, uložené ve vybraných skladech jsou Správou poskytovány na základě požadavku

přednosty okresního úřadu resp. krajského hejtmána v časovém intervalu do 12 hodin od přijetí požadavku. Tímto se zásadně liší od jiných zdrojů humanitární pomoci, jejichž zásoby se do postižené oblasti dostanou v čase řádově několika dnů.

3.3. Infrastruktura k zajištění HOPKS

Výstavba a udržování infrastruktury k zajištění HOPKS je důležitým opatřením systému. Infrastruktura je tvořena rozsáhlým souborem nemovitého a movitého majetku, který slouží zejména k zajištění odborné péče státním hmotným rezervám.

Mezi infrastrukturu k zajištění HOPKS můžeme zařadit:

- stavby určené pro hospodářská opatření pro krizové stavy ve vlastnictví ČR, k nimž má příslušnost k hospodaření Správa státních hmotných rezerv,
- stavby sloužící pro hospodářská opatření pro krizové stavy, k nimž má Správa státních hmotných rezerv zřízeno věcné břemeno,
- technickým zabezpečením staveb podle bodu I vnitřními rozvody inženýrských a komunikačních sítí, počínaje přípojkou k veřejnému rozvodu těchto sítí,
- technologickým a ostatním vybavením staveb podle bodu I.
- Požadavky na výstavbu infrastruktury vyplývající z krizových plánů ústředních správních úřadů a jejich výstavbu zabezpečuje v převážné míře Správa státních hmotných rezerv, která hraří ze své rozpočtové kapitoly i náklady na její výstavbu a udržování.

Z věcného hlediska můžeme infrastrukturu rozdělit na:

- závody Správy státních hmotných rezerv,
- sklady a skladové areály s nimiž hospodaření přísluší Správě státních hmotných rezerv a jejichž údržbu a správu zajišťují její smluvní partneři,
- nádrže pro skladování hmotných rezerv ropy a ropných produktů,
- obilní síla.

3.4 Regulační opatření

Regulační opatření k usměrnění spotřeby nedostatkových surovin, výrobků a energií v krizových situacích v souladu s krizovými plány budou připravována, zajišťována a realizována v celostátním i lokálním měřítku v souladu se zákonem č. 241/2000 Sb. a podle působnosti správních úřadů. Zajišťují přechod na nouzový systém zejména v zásobování ve vybraných komoditách zboží nebo v zajištění vybraných služeb.

Z hlediska působnosti orgánů krizového řízení můžeme regulační opatření rozdělit na ta, která může vyhlásit přednosta okresního úřadu či krajský hejtmán a regulační opatření vyhlášená vládou. Posledně jmenovaná můžeme rozdělit do dvou skupin na regulační opatření vyhlášená vládou za nouzového stavu a regulační opatření vyhlášená za stavu ohrožení státu a válečného stavu. Zvláštní skupinu tvoří regulační opatření vyhlášená guvernérem České národní banky.

Přípravu regulačních opatření svěčuje zákon ústředním správním úřadům [18] s tím, že tyto úřady připravují v plném rozsahu regulační opatření vyhlášená vládou a rámcově regulační opatření vyhlášená přednostou okresního úřadu a krajským hejtmánem. Rozpracování rámcových pravidel do konkrétních podmínek územních správních úřadů spadá do působnosti výše uvedených představitelů těchto úřadů.

Závěr

Systém HOPKS tvoří významnou součást celkového souhrnu opatření k zajištění bezpečnosti České republiky. Ve své současné podobě reaguje na hrozby, které jsou zachyceny v základních bezpečnostních dokumentech státu.

Začátkem roku 2001 byla ukončena etapa legislativního zabezpečení systému a v současné době jsou připravovány základní materiály metodického charakteru a zároveň jsou do praxe zaváděny zákonem stanovené postupy, mechanismy a procedury. Současně jsou připravovány novely základních legislativních předpisů.

V této souvislosti je možné konstatovat určitou disharmonii mezi základními složkami systému zajišťujícího bezpečnost České republiky. Přes všechny snahy [19] o vytvoření jednotného systému krizového řízení v České republice můžeme zcela zřetelně pozorovat odstředivé tendence ve vývoji dvou jeho základních složek - systému pro řešení vojenských a systému řešení nevojenských krizových situací.

Závěrem však lze konstatovat, že v České republice byly vytvořeny základní předpoklady proto, aby oblast krizového řízení byla připravena zvládnout svůj hlavní úkol - rychle, efektivně a s minimem ztrát vyřešit a likvidovat následky možných krizových situací.

Poznámky:

1. Na tomto místě je nutné uvést, že použití pojmu „krizová situace spojená se zajišťováním obrany státu před vnějším napadením“ může být považováno za nevhodné vzhledem k definici pojmu „krizová situace“, kterou zavádí krizový zákon. Vzhledem ke skutečnosti, že tento pojem je obecně užíván v řadě význačných dokumentů, které se zabývají oblastí zajištění bezpečnosti České republiky, a rovněž i s přihlédnutím ke skutečnosti, že krizový zákon je poněkud rozporuplný v tom, že tohoto spojení ve svém § 1 rovněž používá, budeme jej používat také.
2. § 2 odst. 1 písm. a) zákona č. 241/2000 Sb.
3. § 5 zákona č. 425/1990 Sb. o okresních úřadech (dnes již zrušený).
4. § 3 odst. 1 písm. a) zákona č. 241/2000 Sb.
5. § 2 odst. 1 písm. h) zákona č. 241/2000 Sb.
6. Bezpečnostní strategie České republiky, Vojenská strategie České republiky.
7. § 29 a § 31 zákona č. 240/2000 Sb.
8. § 15 odst. 3 písm. c) nařízení vlády č. 462/2000 Sb.
9. § 14 odst. 3 resp. § 18 odst. 3 zákona č. 240/2000 Sb.
10. § 2 odst. 1 písm. c) zákona č. 241/2000 Sb. a § 1 a § 2 vyhlášky č. 498/2000 Sb.
11. § 15 odst. 1 písm. g) nařízení vlády č. 462/2000 Sb.
12. § 10 odst. 4 zákona č. 241/2000 Sb.
13. § 18 odst. 3 zákona č. 241/2000 Sb.
14. § 6 odst. 1 písm. c) zákona č. 241/2000 Sb.
15. § 4 odst. 1 zákona č. 97/1993 Sb.
16. § 2 odst. 1 písm. g) zákona č. 241/2000 Sb.
17. § 1 odst. 1 nařízení vlády č. 284/1992 Sb. (zrušeno).
18. § 6 odst. 1 písm. e) zákona č. 241/2000 Sb.
19. Např. usnesení Bezpečnostní rady státu č. 175 ze dne 24. dubna 2001.

Literatura:

- **Bezpečnostní strategie České republiky**, Praha 2001.
- **Vojenská strategie České republiky 2001** - návrh ministerstva obrany projednaný na 20. schůzi Výboru pro obranné plánování dne 24. dubna 2001.
- **Zákon č. 241/2000 Sb. o hospodářských opatřeních pro krizové stavy a o změně některých souvisejících zákonů.**
- **Zákon č. 240/2000 Sb. o krizovém řízení a o změně některých zákonů (krizový zákon)**
- **Zákon č. 222/1999 Sb. o zajišťování obrany České republiky.**
- **Koncepce Správy státních hmotných rezerv v oblastech hospodářských opatření pro krizové stavy včetně státních hmotných rezerv a zajišťování ropné bezpečnosti**, Praha 2001.
- **Informační systém pro plánování civilních zdrojů ARGIS**, autor Ing. Oldřich Hojný, CSc.

Vojenství jako významný fenomén 21. století

Se vstupem do 21. století se v myslích mnoha lidí, a to platí samozřejmě i pro ty, kteří se zabývají otázkami bezpečnosti, vynořila otázka, co nás v tomto století čeká. Předvídání budoucnosti je odvěkou touhou lidstva. Ti, kteří dokázali poodhalit roušku zakrývající budoucí události, nebo alespoň uměli v ostatních vyvolat dojem, že to dokáží, se vždy těšili mimořádné úctě a vážnosti.

Naše společnost a s ní přirozeně i vojenská veřejnost se dnes zamýšlí nad připraveností státu k obraně jeho demokratických hodnot. Probíhající změny v mezinárodně-bezpečnostním klimatu, rozšíření NATO o nové členy, jeho strategie formulovaná pro 21. století spolu s vědecko-technickým rozvojem ve vojenství, probíhající proces globalizace s jeho informačními a ekonomickými dopady, požadavky na vyšší profesionální připravenost ozbrojených sil, boj proti terorismu, ale i omezené lidské a finanční zdroje jsou jednoznačným důvodem pro posouzení otázek které nás čekají a pro zamýšlení nad úlohou vojenství v 21. století - neoddělitelné součásti společné euroatlantické bezpečnostní politiky.

Vše nasvědčuje tomu, že **ozbrojené síly budou prvkem bezpečnosti státu a války se budou vést i v budoucnosti**; to je však zřejmě jediná jistota, kterou momentálně máme. Dále zbývají již jen otázky. Jaká bude povaha ozbrojených sil a válek budoucnosti? Jaká bude forma ekonomického zabezpečení? Budou ozbrojené síly, ekonomické zabezpečení a války jen obdobou toho, co jsme dosud poznali? To je nepravděpodobné. Budou tyto otázky složitější? Zcela jistě ano. Můžeme rozeznat obrysy těchto procesů? Pouze do jisté míry ano.

Hrozbu globálního jaderného konfliktu vystřídalo nebezpečí šíření zbraní hromadného ničení, prostředků jejich přenosu, nových forem terorismu a rizika importu nestability z válečných zón. Zdrojem technologického rozvoje moderních prostředků využitelných pro vojenské účely již není, na rozdíl od období studené války, výhradně uzavřený sektor vojenského výzkumu, vývoje a výroby, nýbrž otevřená civilní komerční sféra.

Předvídání jevů

Na rozdíl od situace v přírodních vědách, které se při předpovídání jevů mohou často opřít o znalost relevantních zákonů a tzv. počátečních podmínek (tj. jejich předpovědi se opírají o znalost skutečných kauzálních souvislostí), predikce společenských věd mají většinou podobu pouhé extrapolace současných trendů (jejich protažení do budoucnosti), při absenci dostatečného porozumění kauzálním mechanismům, které je produkují.

Extrapolace trendů, jejichž kauzální vysvětlení nemáme k dispozici, je však velmi riskantním počinem. Jakmile se změní některé z (nám neznámých) podmínek, které trend produkují, trend může přestat platit a jediná jistota, kterou u každého trendu

můžeme mít, je paradoxně pouze ta, že jednou skutečně platit přestane. Kdy to bude, však nemůžeme znát bez porozumění jeho kauzalitě [1].

Pojetí vojenství a jeho omezení

Proto je účelné společně se zamyslet nad některými klíčovými problémy, které s touto budoucností bezprostředně souvisejí, a to hlavně proto, aby se staly předmětem společného hledání konsenzu ve sféře státní bezpečnostní politiky, občanské a vojenské veřejnosti. Řešení této otázky je nanejvýš složité, avšak beze zbytku potřebné.

V tomto vystoupení chápeme **pojem vojenství** jako organickou součást společenského vývoje, představující **komplex všech činností souvisejících se zajištěním bezpečnosti prostřednictvím vojenských a paramilitárních sil**. Je to také souhrnný termín, který zahrnuje všechny otázky vojenské teorie a praxe spojené s přípravou a činností ozbrojených sil v době míru a války, a také s přípravou společnosti na možné vojenské i nevojenské ohrožení. Vojenství je pak tvořeno **komplexe aktivit zahrnujícím všechny oblasti nezbytné pro fungování státu**. Vojenství 21. století bude pravděpodobně charakterizováno okolností, že v krátkém časovém období se nastolí potřeba nové vojenské organizace, pověřené výkonem nových rolí a plněním nových misí. Avšak přitom je nutno podtrhnout, že to není dokončený proces. Je ovlivňován celou řadou faktorů jako jsou globální války, možnost použití jaderných zbraní, geopolitická situace ve světě nebo v regionu, nové zbrojní technologie, a může to být také událost jež směřuje pozornost na nové pojetí bezpečnosti nebo obrany - jak se stalo jistě po teroristickém útoku na USA 11. září 2001.

Chceme-li hovořit o vojenství 21. století, nejdříve musíme uvést, že tento fenomén je zatemněn okolnostmi, které nám neumožňují pochopit místo a úlohu vojenství v novém období. Jaké jsou to okolnosti a nebo je to pouze jedna okolnost? Je to především destrukce minulosti, nebo spíše sociálního mechanismu, který spojuje zkušenost současného člověka se zkušenostmi předěšlých generací. Vzhledem k tomu že tato kontinuita není v našich podmínkách zachována, pak se nám musí jevit vojenství jako jeden z nejzáhadnějších fenoménů nového století.

To co stojí v cestě našemu pochopení vojenství v 21. století, nejsou pouze naše utkvělá přesvědčení, ale především narušená historická zkušenost, která je formovala. Snadněji můžeme překonat to první, protože není pravdy ve zdomácněném, nicméně mylném přísloví - vše pochopit znamená vše odpustit. Velkým a pro mnohé účastníky nových procesů a bezpečnostních rizik je nepřekonatelnou skutečností narušení historické paměti.

Protože nás minulé století naučilo a stále učí, že lidé mohou žít v nejbrutálnějších a teoreticky nesnesitelných podmínkách, není jednoduché pochopit narůstající rozsah návratu k tomu, co by naši předkové v 19. století nazvali obranným étosem. Zapomínáme, že mezinárodní konvence kdysi požadovala, že válečný stav „nesmí začít bez předcházejícího explicitního vyhlášení války nebo ultimáta obsahujícího podmíněné vyhlášení války“, protože kdy se naposled vedla válka, která by začala takovýmto explicitním nebo implicitním vyhlášením, nebo která by skončila formální mírovou smlouvou sjednanou mezi válečnými stranami? Můžeme konstatovat, že v průběhu 20. století byly **války stále více vedeny proti ekonomice a infrastruktuře států a proti jejich civilnímu obyvatelstvu bez vyhlášení**.

Svět je z mnoha důvodů, zejména v ekonomické sféře, definován politikou teritoriálních států, redukován na komplikaci pro nadnárodní aktivity. Úroveň výstavby „světové civilizace“ v 90. letech se nebude zdát pozorovatelům uprostřed 21. století příliš pokročilá, ale už v této době transformovala vyspělá civilizace nejen některé ekonomické a technické aktivity a činnost vědy, důležité aspekty soukromého života, zejména urychlením komunikace a dopravy.

Snad nejvýraznějším rysem konce 20. století je napětí mezi tímto zrychlujícím se procesem globalizace a neschopností jak veřejných institucí, tak kolektivního chování lidí se s tím vyrovnat. V některých směrech tou nejvíce zneklidňující skutečností, je dezintegrace starých forem společenských vztahů a spolu s tím náhodné zpřetrhání svazků mezi generacemi, tak říkajíc mezi minulostí a současností. Částečně se to ukázalo v nejrozvinutějších západních zemích, ve kterých byly hodnoty absolutního asociálního individualismu dominantní jak v oficiální, tak neoficiální ideologii, ačkoliv ti, kteří je dodržovali, litovali jejich sociálních důsledků. Nicméně tytéž tendence měly být nalezeny a posíleny erozí tradičních společností a náboženství, stejně jako destrukcí či autodestrukcí společností „reálného socialismu“.

Není sporu o tom, že moderní válka se bude týkat téměř všech občanů ať přímo nebo nepřímo; že bude vedena výzbrojí jež se bude používat v množství daleko menším než v předcházejících světových konfliktech; která si už nevyžádá převedení celé ekonomiky na její výrobu a to povede k budování obranného hospodářství jako součástí národního hospodářství již v době míru. Bude doprovázeno civilně vojenským splýváním výroby. Všechny tyto jevy patří budoucnosti.

Od roku 1914 války byly nepochybně válkami masovými; v první světové válce bylo mobilizováno 15 % mužské populace pro ozbrojené síly. Ve druhé světové válce bylo procento populace v aktivním věku, které vstoupilo do ozbrojených sil, blízko 20 %. Celá řada poznatků hovoří ne o mobilizaci lidských zdrojů pro vedení války, ale ve prospěch vojenských zásahů - akcí, operací, konfliktů, úderů. Můžeme poznamenat, že takovou úroveň masové mobilizace trvající po léta nelze udržet bez moderní, industrializované a vysoce produktivní ekonomiky a bez ekonomiky v rukou nebojujících složek populace. Tradiční agrární ekonomiky obvykle nemohou mobilizovat tak rozsáhlou část pracovní síly. Dokonce i v průmyslových ekonomikách klade tak velká mobilizace lidské síly enormní nároky na pracovní sílu, což je důvod toho, proč moderní války tak posílily význam organizované práce.

Válka bezpochyby revolucionalizovala management. Jak dalece revolucionalizovala technologii a výrobu? Nebo z jiné strany, urychlila nebo zpomalila ekonomický rozvoj? Válka evidentně pomohla rozvoji technologie, protože konflikt mezi rozvinutými státy nebyl jen bojem armád, ale i technologií, které je vybavovaly účinnými zbraněmi a dalšími podstatnými službami [2]. Jiné technologické objevy učiněné v první řadě pro vojenské účely se ukázaly být daleko lépe aplikovatelné v míru - mám tím na mysli letectví a výpočetní techniku. To ale nemění nic na skutečnosti, že válka nebo příprava na válku byla hlavním nástrojem urychlujícím technický pokrok financováním vývojových nákladů technologických inovací, které by takřka jistě nebyly investovány nikým, kdo by vypočítával náklady a zisk jako v míru, nebo by byly vynaloženy pomaleji a s větším váháním.

Technologický charakter války není ničím novým. Moderní průmyslové ekonomiky byly navíc vybudovány na stálých technologických inovacích, ke kterým by jistě

docházelo stále rychleji, dokonce i bez válek. Války významně pomohly rozšířit technické znalosti, které jistě měly hlavní vliv na organizaci průmyslu.

Vojenství ve studené válce

Avšak jaká byla situace vojenství ve studené válce? Co se přesně změnilo? Studená válka transformovala mezinárodní scénu ve třech ohledech. Především odstranila nebo zastínila kromě jednoho všechny spory, které tvořily svět před druhou světovou válkou. Některé státy zmizely spolu s říši imperiální éry a s nimi zmizely i spory koloniálních zemí o závislá území pod jejich kontrolou. Jiné státy zmizely, protože všechny „velmoci“, kromě dvou, byly suspendovány na druhou až třetí úroveň mezinárodní politiky a jejich vzájemné vztahy už nebyly autonomní či více než lokální.

To vedlo k tomu, že mezi léty 1948-1989 neproběhl jediný rok bez vážného ozbrojeného konfliktu. Avšak konflikty byly kontrolovány nebo potlačeny z obav, aby nevyprovokovaly otevřenou, tzn. jadernou válku mezi supervelmocemi [3].

Konec studené války náhle odstranil podpěry, které držely mezinárodní strukturu a, do jisté míry ještě nedoceněné, struktury domácích politických systémů světa. To, co zůstalo, je svět v rozkladu a částečném kolapsu, protože není nic, co by jej nahradilo. Představa krátce zastávaná, že starý bipolární pořádek bude nahrazen „novým světovým pořádkem“ založeným na jediné supervelmoci, která zbyla, a proto vypadala silnější než předtím, se rychle ukázala být nerealistickou.

Důsledky konce studené války by pravděpodobně byly enormní v každém případě, dokonce i kdyby v souvislosti s ním nedošlo k velké krizi světové ekonomiky a ke konečné krizi Sovětského svazu a jeho systému. Konec studené války se neukázal být koncem mezinárodních konfliktů, ale koncem jedné éry - nejen pro východ, ale pro celý svět. Ale zatímco každý mohl vidět, že staré skončilo, existuje značná nejistota o povaze a výhledech nového. Jestliže vojenství studené války bylo představováno totálním zabezpečením ozbrojených sil jak v míru tak i války, bylo-li pojímáno jako autarkní systém státu, tak toto pojetí ztrácí své opodstatnění v 21. století.

Vojenství v nových sociálně politických podmínkách

Změna charakteru světového hospodářství vedla k ústupu od důležitosti armád vytvořených především pro ochranu země. Žádná armáda není schopna dobývat vědu nebo kyberprostor. Úkol tradičních válek jako formy obrany se postupně stírá. Přes tuto skutečnost konflikty neustaly. Nad všemi konflikty je konflikt mezi propojeným světem a nespojeným světem.

Současná situace vyžaduje jasné vnímání: máme armády, kterým chybějí nepřátelé - a máme nebezpečí, jímž chybějí armády. Není jiná možnost než přizpůsobit celý globální obranný systém tak, aby se zaměřil na nové světové nebezpečí.

Musíme mít na mysli, že demokracie byly nuceny využít protidemokratické mechanismy, (armády, výzvědné služby a policejní síly) na obranu života. Armáda se neteší svobodě slova nebo pravidelným odborovým právům, rozkazy nelze neuposlechnout. Je disciplinovaná. Je však jasné, že demokracie nemohou přežít bez vojenské obrany, která se jeví jako protiklad veškeré ideologie. Armáda

v demokratických zemích musí podléhat autoritě volených institucí a nesmí působit jako nezávislá entita.

V nových podmínkách se vyhrocuje možnost regionální války, masivní invaze a totální válka přestaly být hrozbou jak pro Východ, tak pro Západ. Namísto toho je dnes většina rizik pro bezpečnost nevojenské povahy. Mohou se vyvinout z ekonomických problémů, etnické nevráživosti či nezajištěných a neúčinných hranic, které umožňují ilegální migraci a pašování. Nebo mohou mít souvislost s organizovaným zločinem a korupcí, jež mají mezinárodní dimenzi a narušují zdravý rozvoj demokracie a tržní ekonomiky. To nenalézá obdobu v předcházejícím vývoji. Zvláštní hrozbu představuje šíření vojenské techniky či technologií s dvojím použitím, včetně zbraní hromadného ničení - chemických, biologických, a také jaderných - a jejich nosičů a revoluce v informačních technologiích, řídicích systémech.

Zatímco v minulém století se národní bezpečnost poměřovala převážně vojenskou mocí, dnes je to jen jeden z několika indikátorů a pro mnoho zemí jedna z těch nejméně bezprostředních. Většina z výše uvedených hrozeb nevyžaduje tradiční vojenskou reakci, ale investice do ministerstev vnitra, celních úřadů a institucí krizového řízení. S tím, jak rostou investice do vnitřní bezpečnosti, tak musí růst příspěvek k mezinárodním bezpečnostním operacím.

Koincidence ekonomického a vojenského programu

Jednou z nejvíce záhadných a matoucích proměnných ve vztahu k vojenství, pokud se týče korelace mezi ekonomickými přístupy a ekonomickou politikou na jedné straně a vojenskými přístupy, politikou a technologií na straně druhé, je míra koincidence organizačních a technologických struktur. Společnost se nachází ve vnitřně racionálním optimálním stavu tam, kde ideologie a ekonomické představy podporují jistý systém či řád, který zpětně zase vede k posilování víry, že daný ekonomický systém je spravedlivý a adekvátní, a zároveň jsou schopny stát se základem organizačního a technologického zabezpečení armády a obrany na úrovni své doby. To můžeme dokumentovat na dávné historii.

Feudální ekonomika, opevněné hrady a vysoké náklady na pořízení plné výzbroje pro rytíře, to vše zabezpečovalo ve středověku jistou míru koincidence mezi vojenstvím a ekonomikou. Merkantilisté sedmnáctého století věřili, že struktura této vzájemně se posilující koincidence nacházela svůj výraz v růstu bohatství prostřednictvím zahraničního obchodu, expanze námořní moci a v akumulaci zlata, které sloužilo jako rezerva pro financování nákladů na budování loďstva a najímání žoldnéřů [4]. Bylo by dokonce možno analyzovat ideologicky motivovanou inklinaci k budování domácí energetiky na jaderné bázi jako podvědomou snahu o integraci jaderných zbraní a vlastní jaderné ekonomiky do podoby vzájemně se podporujícího ekonomického a vojenského systému. V tomto specifickém případě, se však zdá, že daná technologie je problematická, neboť jsou s ní spojeny nepřijatelné externality. Ideologické snahy o podporu koincidence ekonomického a vojenského systému však v novém století bude trvat i nadále. V posledním období jsme svědky nových pokusů.

Finanční a materiální zdroje

Světové velmoci, ale i státy, které chtějí hrát důležitou roli ve světové politice, se budou snažit vydávat na obranu více, než před dvěma generacemi. Tato skutečnost ovšem nepovede k bezpečnějšímu prostředí, a to z prostého důvodu, že i ostatní státy budou vydávat daleko více na obranu, aby byly silnější a bezpečnější.

Nejnovější zkušenosti ve věci financování války ukazují, že vojenské výdaje až po rozpadu bipolarity se absolutně zvyšovaly, na druhé straně (vzhledem k množícím se nepružnostem institucí) byly finanční systémy méně pružné. Ve všech hospodářských systémech 20. století byly války vedeny na bázi předběžného financování. Tím se dosahoval předstih příštího ekonomického růstu. Dnes je tato možnost velmi úzce omezena, protože monetární disciplína vzrostla, schopnost půjčovat u úvěrových trhů za státní papíry se stala citelnější.

Dodatečné náklady v příštích konfliktech budou nejspíše financovány z daní. Není známo, zda novou pružností daňových systémů a finančního plánování budou moci být vzniklé nepružnosti zlomeny, a tím se stane možnou nová forma financování války.

O bezpečnosti tedy nebude rozhodovat velikost finančních prostředků mobilizovaných každou ze stran pouze v průběhu konfliktu, ale velikost finančních prostředků vynaložených na bezpečnost již daleko dříve.

Lidský faktor

Zkušenosti dokazují, že pokud jsou v dnešní době povoláni k řešení bezpečnostního úkolu vojáci, musí umět něco víc než jen bojovat. Mírové operace ukazují, že kromě schopnosti bojovat vojáci potřebují řadu dalších dovedností, aby mohli obsáhnout široké spektrum namáhavých a náročných rolí, od diplomata přes policistu a vyjednavče po pracovníka první pomoci, ředitele nemocnice a pracovníka městské správy.

Je zřejmé, že voják-profesionál už dnes nevystačí s přirozenou inteligencí, návyky a dovednostmi v řízení ozbrojeného střetnutí, zvláště ne v situacích, kdy je nucen vstupovat do konfliktů spíše sociálně politické než čistě vojenské povahy a přijímat rozhodnutí a řešení, která souvisejí více s mezilidskými vztahy, ekonomikou a politikou a sociálně motivovanými krizovými stavy než s bojovou situací.

Mělo by dojít v přípravě vojenských profesionálů k výkladu problémů krize, pokroku, humanismu, úlohy morálky a etiky ve vývoji společnosti, pojetí bezpečnostní politiky, ekonomických otázek národní bezpečnosti. Důležité místo má také otázka poznání dějinných souvislostí vývoje společnosti. To vše předpokládá výklad filozoficko-metodologických principů vědeckého myšlení a vojensko-vědeckého poznání.

Profesionálové budou muset působit mimo svou vlast. Pravděpodobně se objeví nové úkoly, které dnes nelze předpokládat. Armády zítřka proto budou vyžadovat mnohem širší škálu kvalifikací než dříve jejich předchůdkyně. Vojáci budou muset být pružnější, lépe vycvičení a vzdělanější. To vyžaduje jak změny v bezpečnostním uvažování, tak změny v celkových bezpečnostních investicích.

Velikost armád

Podrobný pohled na ozbrojená a bezpečnostní síly ukazuje na nové skutečnosti. Na konci studené války měla většina zemí relativně velké armády založené na všeobecné

branné povinnosti, jež byly určeny k obraně národního území. Neutrální země [5] musely udržovat velké struktury sil schopné nezávislého fungování, aby zajistily věrohodnost své obrany.

Členské země NATO, bezpečné pod jaderným deštníkem Spojených států, si mohly dovolit vydávat méně a udržovat menší armády a jejich obrana přitom stále byla věrohodná. Nicméně přes rostoucí tendenci k vojenské a průmyslové integraci a mnohonárodním vojenským strukturám si každá z členských zemí NATO ve velké míře udržovala své vlastní národní systémy velení, národní systémy nákupů a vyvážené síly organizované na národní bázi. To znamenalo, že zde nikdy nebylo možno dosáhnout úspor z množství.

Po skončení studené války ve většině zemí byl značně omezen vojenský rozpočet. Místo velkých armád budovaných na základě všeobecné branné povinnosti se nyní přistupuje k menším konskripčním armádám. Avšak armády mají v důsledku kombinace politických a vojenských důvodů menší schopnosti. Zkrátila se doba základní vojenské služby. V našich podmínkách došlo ještě k tomu, že technika nebyla modernizována a výcvik byl zredukován na úkor jiných činností.

Vzhledem k tomu, že pravděpodobnost konfliktu byla považována za nízkou a odstrašování záviselo na viditelném politickém a vojenském postoji, bylo důležitější udržet spíše zdání vojenské síly než rozvíjet skutečnou bojovou výkonnost. To vede bohužel k takové akviziční politice, která zdůrazňovala strukturu sil, spíše než schopností [6]. Logika tohoto procesu byla posílena rychlým vývojem techniky a institucionálními tlaky.

Na situaci má asi vliv celá řada faktorů. Zachovaly se přebujelé struktury administrativy a velení, a také vojenského školství, které pohlcují neúměrně velkou část rozpočtu na obranu. Chybí moderní účtování nákladů a není plně rozvinut efektivní, moderní a transparentní systém personalistiky. To představuje snad největší institucionální překážku reformy, neboť bez takového systému neexistuje mechanismus pro vyhodnocování, odměňování či zařazování na rozhodující místa těch, kteří jsou kvalifikováni, aby byli motorem změn a uskutečňovali nové plány.

Avšak jako podstatné vidíme, že trpíme nedostatkem schopnosti vlády formulovat obrannou politiku, obranné plánování a krizové řízení. Získání takovýchto zkušeností trvá léta. Proto potřebujeme zásadní změny ve vojenské kultuře.

Mnohé z nových vojenských funkcí nevyžadují klasickou vojenskou kvalifikaci, ale mohla by je lépe provádět policie. Za určitých okolností by proto mohlo četnictvo být vhodnější než armáda. Vojáků bude zapotřebí vždy, ale ne všichni ti, kterých je třeba při takovýchto operacích, budou vojáky. Je jistě nejlepší zabránit přetěžování vojáků civilními funkcemi. Je však také jasné, že tyto funkce a struktury musí být při operacích na udržení míru připraveny k téměř současnému rozmístění spolu s vojáky. Kromě toho, je možno učinit předpoklad, že komplexnost a technologická složitost moderních zbraňových systémů poroste takovou měrou, že schopnosti vojenského personálu provádět údržbu zařízení nasazeného v poli nebude s tímto vývojem již moci držet krok. Proto je třeba počítat v budoucnu s nutností masivní podpory ze strany civilního dodavatele, obzvláště v případě rozsáhlých nepředvídaných konfliktů [7].

Úloha mobilizace

Mobilizační opatření představují ekonomický problém, protože během doby, kdy jsou mobilizační schopnosti nepoužívané, vznikají podstatné náklady. Na druhou stranu může existence mobilizační schopnosti snížit skutečné náklady způsobené v době mobilizace. Ekonomické otázky se tak stávají jedním z faktorů určujících úroveň mobilizační schopnosti, která dovoluje v rámci dané minimální varovné doby dosažení jistého zvýšení úrovně aktivních sil s nejmenšími náklady. V podmínkách profesionálních armád v 21. století bude nutné od základu řešit otázku přípravy nejen mobilizace, ale především lidských záloh.

Obranný průmysl

Pro počátek tohoto století je charakteristické, že obranný průmysl se již nějakou dobu vyrovnává s dramatickými redukcemi v objemu zakázek na zbrojní zařízení, a v současné době se začíná proces jeho restrukturalizace na transnacionální úrovni. Vzhledem k tomu, že bezpečnostní a obranná politika navzdory tomu i nadále zůstávají národní záležitostmi, výše uvedený trend nutí klást si následující závažné otázky: stávají se jednotlivé země, pokud se týče jejich schopnosti použít vojenskou sílu, závislé na průmyslové podpoře obrany, a pokud ano, v jaké míře a jakých ohledech [8]? Budou se tyto formy závislosti dostávat do rozporu s procesem transnacionální průmyslové restrukturalizace v důsledku neochoty (která může mít své pádné důvody) politiků a armády akceptovat strategickou závislost na zahraničních dodavatelích? Řečeno jinými slovy: bude se současná tendence ve vývoji průmyslu k větší nákladové efektivnosti prostřednictvím transnacionální specializace a dělby práce v rámci Evropy dostávat do rozporu se stávajícím stavem evropské obranné politiky? Bude tato tendence paralyzovat schopnost jednotlivých zemí provádět vojenské akce bez aktivní podpory ostatních?

Je skutečností, že v budování obranného systému nelze využít model, který vznikl zkušenostmi dvou válek, ale ani období studené války nám nezanechává dostatečné množství zkušeností. Jedno již ale dnes víme - že nelze nadměrnými materiálními zásobami ani finančními zdroji zabezpečit budoucí konflikt, aniž bychom ohrozili ekonomický a sociální vývoj společnosti.

Přes pokračující procesy globalizace ve světové ekonomice a politice, a také přes rozšiřující se vojenské a politické aliance, bezpečnostní a obranná politika zůstávají národní záležitostmi. Uvedený trend nutí klást následující závažné otázky: stávají se jednotlivé země, pokud se týče jejich schopnosti použít vojenskou sílu, závislé na průmyslové podpoře obrany, a pokud ano, v jaké míře a jakých ohledech? Budou se tyto formy závislosti dostávat do rozporu s procesem transnacionální průmyslové restrukturalizace v důsledku neochoty politiků a armády akceptovat strategickou závislost na zahraničních dodavatelích? Bude tato tendence paralyzovat schopnost jednotlivých zemí provádět vojenské akce bez aktivní podpory ostatních zemí?

Pokusíme si odpovědět jaká by měla být role obranné průmyslové základny a obranné průmyslové politiky v bližším a vzdálenějším horizontu, v době krize a války.

Obranná průmyslová základna bude asi poskytovat podporu nejen procesu obrany společnosti, výstavby ozbrojených sil, ale také samotnému provádění operací. Pokud se

týče rolí, které může obranná průmyslová základna sehrávat v budoucích konfliktech, jsou tyto role velmi rozmanité - údržba, nárazová výroba, akcelerovaná akvizice v rámci plánovaných programů, modifikace a vývoj a výroba nových systémů. Obranná průmyslová základna bude součástí národního hospodářství a bude kultivována jako výkonná složka ekonomické bezpečnosti s použitím v době ohrožení a konfliktů.

Požadavky na průmyslovou podporu budoucích vojenských operací se budou projevat ve schopnosti zajistit přístup k náhradním dílům a k diagnostickým dovednostem a údržbářským dovednostem. Nesmírně vysoká potřeba podpory, které bude třeba k dosažení vysoké spolehlivosti moderních, komplexních a často křehkých technologií a zařízení, představuje zřejmě nejnovější požadavek pro 21. století.

Bude-li se v budoucnosti realizovat posun směrem k menším parkům, které budou častěji používány, a tudíž také adekvátněji udržovány a vybaveny zbraňovými nosiči a zbraněmi s velmi pokročilou technologií, tak aby mohly vyhovět náročným požadavkům vysoké spolehlivosti a snadné údržby, pak by se to mělo projevit signifikantním snížením počtu personálu potřebného pro údržbu a náhradních dílů potřebných v průběhu válečných operací. To by mohlo vést k menším výrobním kapacitám.

Za předpokladu, že ozbrojené síly budou ve střednědobém až dlouhodobém horizontu vybaveny vysoce spolehlivými systémy, pak konflikty malého rozsahu budou vyžadovat jen velmi malou, či dokonce vůbec žádnou, průmyslovou podporu.

Úloha profesionalizace

Mnozí odborníci se domnívají, že řešením bezpečnostních požadavků 21. století je profesionální armáda. To může platit ve velkých, bohatých zemích. Pro malé země a zejména pro chudší, to však představuje vážný problém finančních nákladů. To zase znamená, že země, které jsou schopny postavit velké armády na základě branné povinnosti, si zřejmě budou moci dovolit jen velmi malé, dobře vyzbrojené pravidelné síly. K těmto vysokým nákladům na pravidelné síly přispívají následující faktory: personál, technika a udržitelnost.

Vojáci základní služby jsou relativně levní. Snesou nízkou životní úroveň a pokud jde o zabezpečení, potřebují toho málo. Navíc jsou vždy k dispozici do služby. Vojáci z povolání oproti tomu musí být placeni na konkurenční úrovni, musí pro ně být zajištěno přiměřené ubytování a s tím související infrastruktura, aby neopustili armádu a nedali přednost lepším podmínkám někde jinde. Vojáci z povolání všech sborů během služby budou vysíláni do výcvikových kursů, což omezí jejich dosažitelnost.

Zkušenosti, které mají profesionální armády, ukazují velkou fluktuaci vojáků z povolání. Většina pravidelných profesionálních armád navíc používá individuální rotaci a střídání, tj. rozmísťují vojáky na individuálním základě. Snižuje to také soudržnost malých jednotek, a tím ohrožuje připravenost. V porovnání s tím řada konskripčních armád používá rotaci a střídání celých jednotek. To vede k vytváření zaměnitelných soudržných týmů. A zvyšuje to soudržnost malých jednotek, což vede k relativně vysoké připravenosti, jakmile jsou jednotky vytvořeny a vycvičeny.

Vojáci základní služby proto mohou být dobrými vojáky, pokud jsou dobře vycvičeni a vyškoleni. Zatímco však je relativně snadné natrénovat s těmito vojáky konkrétní dovednosti, je obtížnější vycvičit je tak, aby se dokázali vypořádat s řadou nejrůznějších

situací, které vyžadují široké spektrum těchto dovedností, což vede k tomu, že jsou málokdy všestranní. Záložní vojáci si na druhou stranu mohou přinést pomocné dovednosti z civilního života. Jejich největším nedostatkem je udržování bojových dovedností. Další problém vzniká, jestliže struktury sil jsou omezeny, ale jejich základem zůstává všeobecná branná povinnost. Buď musí být zkrácena doba vojenské služby, nebo odvody branců musí začít být výběrové. To první snižuje efektivitu, to druhé rozvrací společnost. Nadešel čas hledat nějakou alternativní podobu služby, jež by spojovala výhody obou existujících forem.

V uplynulých letech s tím, jak se zbraně a technika zdokonalovaly, rostly náklady na ně velmi rychle. V důsledku toho se při modernizaci sil při nezměněné velikosti struktury sil náklady na nákup vybavení jako procento celkového rozpočtu přibližně každých 18 let reálně zdvojnásobí. Pokud je procento hrubého domácího produktu vyčleněné na obranu konstantní ve výši 2,2 % HDP, a pokud HDP každoročně neroste v reálných hodnotách o značnou částku, povedou náklady na nákupy nevyhnutelně k redukci sil. Právě to, spíše než cokoliv jiného by nás mělo vést k přehodnocování obrany. Ten politik, který slibuje, že „štitější bude úspornější“ a „menší rovná se lepší“, ve skutečnosti dělá z nouze ctnost.

Někteří analytici argumentují, že armády potřebují silný, spolehlivý a kvalifikovaný kádér poddůstojníků. V praxi to však není snadno proveditelné. Armáda odráží sociální strukturu dané společnosti, Francie, Německo, Spojené státy a Velká Británie například mají silnou tradici středního managementu - dělnických předáků, nezávislých farmářů, vedoucích obchodů, drobných podnikatelů. V civilním životě tito lidé mají nezávislost, podnikavost a vzdělání k tomu, aby přebírali zodpovědnost, což se přenáší i do vojenské služby. Vzhledem k tomu, že tento sektor společnosti je u nás velmi slabý v důsledku dědictví minulého režimu, lidé pro poddůstojnictvo západního stylu nemusí být k dispozici.

Časem by nicméně mělo být možno tuto oblast rozvíjet. Koneckonců jak britská, tak německá armáda dnes zakládá svou poddůstojnickou strukturu na výcviku a vzdělávání v rámci ozbrojených sil samotných. To však bude muset být provázáno kulturním vývojem tak, aby velitelská struktura byla připravena delegovat autoritu směrem dolů - na úroveň poddůstojníků.

Efektivnost vojenských činností

Zkušenosti ukazují, že udržování moderních armád v operacích vyžaduje u pozemních sil alespoň trojnásobek počtu těch jednotek, které tvoří strukturu sil rozmístěných v daném okamžiku. Kromě toho je zapotřebí stejného počtu k personálnímu obsazení infrastruktury, která to vše zabezpečuje. Vytvoření moderní pravidelné armády proto vyžaduje alespoň pět až šest lidí na každého jednotlivce, který je vyslán do terénu.

S tím, jak se síly musí stávat pružnějšími, všestrannějšími a schopnými dlouhodobého udržování v zahraničí, porostou náklady na ně a velikost sil, které bude možno si dovolit, se bude zmenšovat. Může se stát, že náklady na udržování takovýchto sil, které pravděpodobně bude nutno používat pro mírové operace či v regionálních válkách, se ukáží jako větší než náklady na udržování konskripčních sil v době studené války.

Je možno ušetřit obezřetným vydáváním peněz na obranu. Je možné zavést podnikohospodářská kritéria do ozbrojených sil, nebo bude nutné začít měřit náklady

na jednotlivé činnosti, nebo musíme zvolit přesné standardy pro čerpání finančních prostředků. Prostor pro úspory jen z velikosti a činností je velmi omezený. Moderní armády jsou koneckonců nákladné a profesionální armády jsou daleko nákladnější než konskripční.

To vše představuje pro naši zemi zvláště vyhrocený problém. Jestliže náklady nás nutí k redukci armády, brzy asi dospějeme do bodu, kdy nebudeme moci udržovat špičkové síly kvůli neúměrným nákladům v malém. Stejně tak nebudeme s to udržovat vyváženou armádu, schopné všech funkcí. Čím menší budou naše ozbrojené síly, tím větší je podíl na rozpočtu připadající na ministerstvo obrany a infrastrukturu velení. Současný obranný potenciál je i vzhledem k rozptýlenosti a malé efektivnosti vložených zdrojů nízký jak v celkové struktuře státu, tak v ozbrojených silách.

Zůstává zde celá řada problémů mající vliv na efektivitu vojenských činností jako jsou např.: **ekonomika armády, která není teoreticky rozpracována, neřešen zůstává přechod obranných funkcí státu z mírové do válečné ekonomiky.** To bude vyžadovat rozšířit koordinační funkci směrem k obrannému systému státu, zvýšit odpovědnost za koncepci a realizaci obrany státu celým státním aparátem, posílit normotvornou část řídicích procesů v rezortu a v systému obrany státu, zjednodušit mnohočetnost struktur, určit odpovědný orgán za koordinaci obranného systému (státní tajemník), znovu lépe definovat požadavky v kompetenčním zákoně. Již Xenofon v díle *Oeconomicus*, hovoří o nutnosti sladovat a koordinovat všechny záležitosti od vedení státu až po vedení armády a organizaci a uspořádání posádek a zařízení na galériách.

Závěr

Hrozbu jaderného konfliktu vystřídal nebezpečí šíření zbraní hromadného ničení, nových forem terorismu a rizika importu nestability z válečných zón. To vyvolává nové požadavky na vojenství. Nebezpečí tvořené totalitními státy, teroristy a mafiánskými skupinami je „reálné“ i „virtuálně“ mnohostranné. Je zaměřeno proti ozbrojeným silám, politice, ekonomice a společnosti vyspělých demokratických zemí. Z tohoto důvodu musí být vojenství tvořeno komplexem aktivit zahrnujících všechny oblasti nezbytné pro funkci státu. To znamená také těsnou spolupráci mezi ministry obrany, vnitra a zahraničních věcí k vytvoření úplnějšího základu bezpečnosti státu.

Technologická exploze posledních desetiletí, která způsobila „organizační revoluci“ a revoluci ve vojenství je podporována tvrdým jádrem a to tvoří informace, která vede k dematerializaci vojenských činností. V důsledku rozvoje technologií zabíjení, probíhá dematerializace a komprese. Rozšiřování účinnosti a přesnosti zbraní vede k vyliďňování bojiště. Ideálním výsledkem bude rovnoměrná situační znalost vývoje vojenské operace na všech funkčních úrovních velení, řízení a exekuce v reálném čase. Stírají se tak dosud jasné hranice mezi rovinou strategickou, operační a taktickou. Budou se používat stále více robotizovaných a automatizovaných aparátů. I přes trend vyliďňování bojiště z něj však člověk zcela nezmizí a bude hrát významnou roli.

Sociální kapitál bude rozhodující pro realizaci bezpečnostní politiky. Zdrojem technologického rozvoje moderních prostředků využitelných pro vojenské účely již není výhradně uzavřený sektor vojenského výzkumu, vývoje a výroby, nýbrž otevřená civilní komerční sféra.

Problémy vojenství jsou dnes pro všechny země velké a naléhavé zároveň. Ačkoliv neexistují hotové odpovědi, je zřejmé, že cesta vpřed bude vyžadovat zvýšenou transparentnost v obranném plánování a společný přístup. Bude nutno činit obtížná rozhodnutí a bude zapotřebí zvažovat otázky, které až dosud byly tabu, jako je specializace tj. dělba vojenských úkolů. Částečným řešením by mohla být regionalizace.

Ať už strategie bezpečnosti století budou jakékoliv, myšlenka bezpečnosti zajišťované prostřednictvím aliance je jediný rozumný přístup a všechny mezinárodní instituce, které jsou v této problematice nějakým způsobem angažovány, NATO, Evropská unie a Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě, mají zájem na spolupráci.

Rehabilitace vojenství a vojenské činnosti bez ohledu na jakékoliv ideologicky zdůvodňované „vyšší“ zájmy států, velmocí, národů, ras, náboženských skupin, tříd atd. nejen odpovídá potřebám dnešního světa, ale umožňuje také překonat instrumentální vztah veřejnosti k vojenství a k vojenské činnosti a obnovit „živou politickou kulturu“, prostě převzít v dnešním světě individualismu, pragmatismu a utilitarismu odpovědnost za prevenci a eliminaci bezpečnostních hrozeb, rizik a krizových situací, aniž by hrozilo riziko zneužití moci [9]. Bude se muset také znovu promyslet místo branné výchovy ve vzdělávacím systému. Bude se muset nově přistoupit k pojetí civilní ochrany. V důsledku výše uvedených skutečností dostává vojenství v 21. století nový rozměr.

Poznámky:

1. Kučera, J.: Meze předvídání budoucnosti. In: Sborník Vojenské akademie, řada C-D aplikované sociální a ekonomické vědy, zvláštní číslo, 2000, s. 17-26.
2. Nebýt druhé světové války a strachu, atomová bomba by jistě nebyla vyrobena, ani by nebyly vynaloženy obrovské náklady potřebné k výrobě jakékoliv jaderné energie.
3. Nároky Iráku vůči Kuvajtu, malému, na ropu; bohatému britskému protektorátu v Perském zálivu, nezávislému od roku 1961, byly pradávné a stále znovu opakované. Nevedly k válce, dokud Perský záliv nepřestal být téměř automatickým bodem varu konfrontace supervelmocí. Před rokem 1989 bylo jisté, že SSSR, hlavní zbrojař Iráku, by odradil jakýkoliv bagdádský avanturismus v této oblasti.
4. Blíže se o těchto otázkách můžeme seznámit v publikaci Krč, M.: Nástin dějin ekonomiky obrany. Praha 2001.
5. Jako Finsko nebo Švýcarsko. Podle NATO Review, léto/podzim 2000, s. 29.
6. Bylo například důležitější koupit letadlo než systémy, které by zajistily jeho efektivitu.
7. Krč, M.: Ekonomicko-historické aspekty vojenství XX. století jako východiska vize ekonomického zabezpečení obrany v XXI. století. In: Sborník Vojenské akademie, řada C-D aplikované sociální a ekonomické vědy, zvláštní číslo, 2000, s. 37-58.
8. O těchto otázkách hovoří podrobně ve své práci vědecký pracovník Akademie národní obrany ve Varšavě plk. Stefan Kurinia. In: Kurinia, S.: Současná britské vojensko-ekonomické myšlení. Brno 2001.
9. Radvan, E.: Funkce vojenství a mravní význam plnění nároků vojenské profese. In: Sborník Vojenské akademie, zvláštní číslo, 2000, s. 27-36.

Doc. Ing. Petr Němec, CSc.

Možnosti vedení operací Armádou České republiky

Armáda České republiky prošla po roce 1990 rozsáhlými změnami. Jednou z největších změn bylo zmenšení počtů osob přibližně na jednu čtvrtinu roku 1989, a tomu se musela přizpůsobit i organizační struktura.

* * *

Systém velení a řízení je dnes třístupňový a má **strategický stupeň** (generální štáb), **operační stupeň** tvořený operačními velitelstvími (pozemních, vzdušných sil, sil územní obrany a logistiky) a **taktický stupeň** tvořený velením svazků, veliteli útvarů a jednotek. Každý z těchto stupňů má své úkoly jak v míru, tak za války. Pro současnou organizační strukturu vojsk AČR je tedy typická **existence taktických celků**. Operační celky nyní neexistují.

Vůči minulosti se podstatně změnila úloha především **operačního stupně velení a řízení pozemních a vzdušných sil**, a to především za války, u nichž se nepředpokládá přeměna na velitelství operačních svazů a řízení velkých operací. Úkoly zbývajících dvou operačních velitelství jsou specifické.

V hierarchii celkové struktury ozbrojených sil bývaly nejčastěji 1-3 operační stupně velení a řízení **prioritně určené k přípravě a vedení vojenských operací**. Typickými operačními stupni velení byly v minulosti armádní sbor, armáda, skupina armád, front u pozemních sil, u vzdušných sil letecká armáda, taktické letecké velitelství popřípadě další specifická velitelství. Tato téměř tradiční operační velitelství vznikající před druhou světovou válkou a během ní se udržela až do první poloviny 90. let minulého století, kdy byla postupně, zejména ta vyšší, zrušena a další transformována do podoby vhodné pro řízení jiné struktury jim podřízených sil a prostředků.

Zajímavým stupněm integrace vojsk je vytváření mnohonárodních armádních sborů ze svazků aliančních armád umístěných na území SRN a později i dalších zemí, kdy se vytváření mnohonárodních svazů posunulo ze stupně skupin armád, které byly zrušeny, na sborovou úroveň a v několika případech i níže.

Například v bývalém Československu a České republice po zániku mírových vojenských okruhů, armád různého typu a válečného frontu vznikla velitelství ZÁPAD, STŘED a VÝCHOD, velitelství letectva a PVO, později již v České republice armádní sbory, letecký sbor a sbor PVO a posléze současná operační velitelství. Podobný vývoj zaznamenaly i operační stupně velení v jiných armádách srovnatelné velikosti. Posouzení další existence těchto velitelství je na pořadu dne a mezi odbornou veřejností již o tom probíhá diskuze.

Důvodem pro existenci či neexistenci těchto velitelství je potřeba plnění úkolů, které není schopen plnit na příslušné kvalitativní úrovni jiný stupeň velení a existence vojenských sil pro tyto stupně obvyklých.

Jakými silami obvykle disponují operační stupně velení je uvedeno například v různých vojenských slovnících. Jsou to divize, armádní sbory, armády a různé svazky, útvary a jednotky. Viz například Výkladový slovník pojmů a definic NATO AAP-6, Vojenský terminologický slovník Vševojsk-52-1 [1] a jinde. Tyto síly jsou základem pro hlavní úkol těchto velitelství, a to je **vedení vojenských operací**.

U pozemních sil patřily armádnímu sboru obvykle 2-4 divize, armádě 4-6 divizí a řada svazků a útvarů druhů vojsk. Skupině armád několik sborů, frontu několik armád a další síly a prostředky. Obdobně tomu bylo u vzdušných sil, i když v tomto případě nebyly operační organizační struktury tak rozsáhlé.

V AČR velitelství pozemních a vzdušných sil v současnosti neřídí klasické organizační struktury, to je svazky (divize) nebo letecká křídla, kromě velitelství pozemních sil, kterému je podřízena **jedna mechanizovaná divize**.

Jiná situace je u velitelství sil územní obrany, kdy obdobná velitelství v jiných armádách a v různé době mívají v podřízenosti takové organizační celky jako jsou roty, prapory, pluky někdy i brigády vyzbrojené převážně lehkými zbraněmi popřípadě i další organizační struktury specifického složení a určení vhodné právě pro konkrétní obranu teritoria nebo poskytování specifických služeb (řízení vojenské dopravy, střežení vojenských objektů, zabezpečení pobytu a přesunu jiných armád, spolupráce s civilním sektorem atd.).

Velitelství logistiky, v podobě jakou má v AČR, tedy centrální velitelství poskytující služby dalším druhům sil, je typické podpůrné velitelství jaké bývá často v jiných armádách, avšak v rámci jednotlivých druhů vojenských sil k jejich podpoře a zabezpečení. Taková velitelství se silami převážně taktického významu musí hrát i jinou roli ve vztahu k vojenským operacím.

Jak vypadají operační stupně velení a řízení a jaké mají podřízeny síly v některých armádách?

V Polsku mají pozemní síly řízené velitelstvím pozemních sil **dva vojenské okruhy**, které se mohou za války transformovat na **dva mechanizované sbory** jako nejvyšší operační svazy, každý o několika divizích a dalších svazcích, útvarech a jednotkách druhů vojsk. Dále již v míru postupně budovaný **aeromobilní sbor** u něhož se předpokládají čtyři brigády různého typu a další síly. Součástí pozemního vojska je i teritoriální vojsko s motorizovanými prapory a brigádami a dalšími silami. V rámci programu Armáda 2012 se předpokládají další změny pozemního vojska jako je snížení počtů, změny v organizační struktuře, modernizace výzbroje, vyšší profesionalizace a zlepšení výcviku [2]. Pozemní síly polské armády si stále uchovávají schopnost vést velké operace jak samostatně v národní podřízenosti, tak s možností integrace do aliančních struktur. Zajímavým operačně taktickým prvkem je aeromobilní sbor.

Velitelství vzdušných sil podřízené dva sbory PVO se přeměňují na **letecká velitelství SEVER a JIH**. Letecké divize a pluky se reorganizují na letecké taktické brigády s charakterem leteckého křídla. Tyto brigády spolu s protiletadlovými raketovými brigádami a dalšími silami tvoří základ uváděných sborů. Jedním z hlavních úkolů

dalšího rozvoje vzdušných sil je nákup nových bojových letounů. Některé informace uvádějí až 60 kusů těchto strojů.

Také ve SRN se Bundeswehr připravuje k významným změnám, především na operačním stupni velení [3]. Bude nadále existovat **řídící štáb pozemního vojska** jako součást nejvyššího velení Bundeswehru. **Velitelství pozemního vojska** převezme do své přímé podřízenosti budoucích **sedm divizí**, pět mechanizovaných, jednu aeromobilní a jednu pro speciální operace. Vznikne **pět mnohonárodních štábů** sborového typu, respektive německých částí těchto štábů, které mohou být k dispozici pro NATO, připravované síly Evropské unie, k národnímu a mnohonárodnímu i dalšímu použití. **Úřad pozemního vojska** bude řídit školy pozemního vojska pro odbornou přípravu příslušníků druhů vojsk a materiálový úřad. Zvláštností a novinkou se stane **velitelství útvarů pozemního vojska** (*Heerestruppenkommando*), které má v míru řídit bojové podpůrné a logistické prapory mechanizovaných divizí, soustředěné do šesti brigád. Jedná se o velmi odvážné změny v uspořádání pozemního vojska, které má snížit své počty přibližně na 140 000 osob.

K řízení letectva bude sloužit **řídící štáb letectva**. Velitelství letectva budou podřízeny **čtyři letecké divize**, velitelství dopravního letectva a velitelství operačního řízení vzdušných sil (*Kommando Operative Führung Luftstreitkräfte*), které může po doplnění převzít řízení vzdušných sil na takticko-operační úrovni. Kromě toho bude existovat tzv. úřad letectva s velitelstvím leteckého výcviku a velitelstvím materiálního zabezpečení.

Změny i když ne tak rozsáhlé se připravují i u vojenského námořnictva.

Bundeswehr má být schopen, aniž by musel mobilizovat nebo rozsáhle doplňovat, vést **jednu velkou operaci** při nasazení všech sil a v délce až jednoho roku nebo **dvě menší operace** po delší časové období nebo **několik menších operací**. Je však zřejmá snaha o získání možnosti vytvářet pružné operační struktury, kombinací různých divizí a dále o schopnost začlenit svazky a operační velitelství (jeho část) do aliančního nebo mnohonárodního operačního svazu (sborového typu).

V obou případech se však jedná o relativně velké evropské armády s velkou populační základnou a v případě Bundeswehru i značnými ekonomickými možnostmi pro udržování tak početných stavů vojsk.

V **Armádě Slovenské republiky** probíhají ke zlepšení současného stavu reformy. Armádní sbory byly zrušeny a v roce 2000 vytvořeno **velitelství pozemních sil**, kterému však budou porýženy brigády různého charakteru, základny a další útvary a řada výcvikových zařízení druhů vojsk. Nově vzniklo i **velitelství vzdušných sil** jemuž jsou podřízeny letecké základny s leteckými křídly a řadou zabezpečovacích zařízení a protiletadlové raketové brigády. Vzniklo i **velitelství domobrany** s celorepublikovou působností, kterému jsou podřízeny zejména mobilizační základny, ale i další síly.

I když podle názvu existují operační velitelství, jsou jim podřízeny jen malé taktické síly. Tyto síly a prostředky nemají vzhledem ke své početnosti schopnost vést velké operace.

V **rakouském Bundesheeru** měly operační organizační struktury vzhledem k politické orientaci země, její vojenskostrategické koncepci a početním stavu ozbrojených sil, již dlouhodobě specifickou podobu. V ozbrojených silách probíhá od roku 1999 reorganizace.

Pozemní vojsko se dělí do dvou sborů a samostatného vojenského okruhu zahrnujícího hlavní město Vídeň. Sborům s charakteristickými názvy VÝCHOD a ZÁPAD jsou podřízeny síly taktické velikosti, konkrétně mechanizované a motorizované brigády a prapory a velitelství vojenských okruhů, s motorizovanými prapory a zabezpečovacími jednotkami.

Vojenské letectvo je soustředěno spolu s prostředky PVO do letecké divize smíšeného charakteru s třemi leteckými pluky, protiletadlovými pluky a zabezpečovacími jednotkami.

Síly a prostředky rakouských ozbrojených sil nebyly nikdy určeny k velkým operacím, ale spíše ke specifické činnosti při obraně území neutrálního Rakouska a není předpoklad ani důvody tento stav měnit.

Srovnání tohoto případně předpokládaného stavu se situací před rokem 1990 by jasně ukázalo na trend všeobecného zmenšování schopností armád vést velké operace, neboť k tomu nemají mírové a v mnoha případech ani válečné organizační struktury a armády k této činnosti nejsou prioritně připravovány.

Bez jakéhokoliv dokazování lze prohlásit, že i AČR vlivem zmenšení na současně počty „ztratila schopnost vedení operací ve smyslu velkých operací“ (*major operations*), které se předpokládá vést velkými uskupeními vojsk. Termín vojenská operace lze používat i zcela volně a za operaci lze pokládat ve vojenském prostředí různé činnosti vojsk, tak jak je to chápáno například v americké armádě, včetně termínu taktická operace. O tento druh operací respektive činnosti vojsk se v tomto případě nejedná.

Pro jednotlivé taktické části AČR bude typická především účast v operacích. Je kvalitativní rozdíl mezi úkolem připravit a vést operaci, tedy nést za ni celkovou odpovědnost, nebo se jí jen „účastnit“. I ve zpracovávaných doktrínách AČR není vždy dobře tato situace chápána a je předmětem odborných sporů. Jedna věc je znát alianční doktríny pro různé typy operací a jiná rozpracovat zapojení do nich se všemi specifiky, které z toho pro AČR vyplývají.

Celkové použití sil AČR v operaci, včetně období příprav a návratu, může zahrnovat:

- vyčlenění sil podle požadavků Aliance, národních zájmů a možností,
- přípravu sil – především doplnění osobami a materiálem a jejich výcvik,
- přesun různými způsoby do sestavy operačního uskupení, který může mít několik fází,
- přípravu vojsk k vedení operace v prostoru operačního nasazení,
- účast ve vlastní operaci,
- činnost po ukončení operace,
- přesun zpět do posádek.

Každý z těchto úkolů má řadu dílčích podúkolů, které naplňují tyto uvedené.

Z poměrně širokého spektra operací, které jsou schopné vést velké armády nebo aliance NATO, se může AČR zúčastnit, s různým významem, jen několika z nich. Je třeba stanovit jakých operací a jakém rozsahu se bude AČR účastnit a k tomu cvičit vojska a vybavit je potřebnými zbraněmi a materiálem. Tyto úvahy by se měly objevit

především ve strategických koncepcích o obraně státu a následně být rozpracovány v připravovaných doktrínách použití vojenských sil.

Jsou to především **mírové operace** pod záštitou OSN a NATO, ale v budoucnosti by to mohlo být i pod vedením Evropské unie. S účastí v nich je dostatek zkušeností a jsou známy i možnosti a limity představující přibližně **jeden prapor**, o 500-600 osobách a krátkodobě až do 1000 osob, popřípadě další podpůrné a zabezpečovací síly spíše menšího rozsahu.

Zkušenosti získané při účasti v těchto operacích jsou však nedostatečně zobecňovány a rozšiřovány mezi vojenskou veřejnost a osoby, které se těchto operací doposud nezúčastnily, což je rozhodně škoda. Lze se domnívat, že role mírových operací případně i dalších úkolů pro ozbrojené síly, které je možno nazvat neválečné (nebojové) operace, se nebude zmenšovat. Dokonce by mohla i vzrůst pokud by se zejména Aliance chtěla více vojensky angažovat při řešení konfliktů a krizí v Africe, Asii a Latinské Americe.

I když je pravděpodobnost vedení velkých operací k naplnění článku 5 Washingtonské smlouvy s výhledem 10-15 let nízká a mimo článek 5 částečně vyšší, je teorie velkých operací stále rozpracovávána, viz například celou **hierarchii publikací pro společnou činnost Aliance (AJP - Allied Joint Publication) [4]**.

Nikdy totiž nelze zcela vyloučit vedení operace typu *Pouštní bouře* v Perském zálivu nebo *Společná síla* proti Svazové republice Jugoslávie nebo podobných operací. V přípravě velitelů a štábů, výcviku vojsk, vyzbrojování a vybavování materiálem převládá, a bude dále převládat, orientace na válečné (bojové) operace, které jsou podle názorů vojenských odborníků hlavním posláním armád a příprava k nim je nejnáročnější. I finanční prostředky plynoucí do armád jsou v rozhodující míře orientovány na výzbroj a výcvik vhodné pro válečné operace.

Stálou pozornost je proto potřebné věnovat **bojovým (válečným) operacím**. Z nich pozemním operacím - útočným i obranným - a vzdušným operacím, a to jen některým typům, nebo dokonce jen některým fázím těchto operací. Například 1-2 letky letounů L-159 se vzhledem ke svému bojovému možностям asi nebudou účastnit všech typů vzdušných operací uvedených v doktríně ATP-33, ale třeba jen **přímé letecké podpory pozemních sil** jako hlavního úkolu a 1-2 dalších specifických úkolů omezeného rozsahu. Tuto účast v operaci respektive úkoly je potřebné v souladu s možnostmi těchto letounů a v souladu s obecnou doktrínou použití leteckých sil pečlivě **rozpracovat a Alianci nabídnout k využití**.

Příprava a vedení uváděných operací se uskutečňuje na základě příslušných doktrín (teorií). Přitom jen za zcela mimořádné situace, kdyby byly ohroženy samy základy Aliance nebo existence našeho spojence v blízkosti naší země, nebo i přímo naší země, lze předpokládat nasazení všech bojových sil, především mechanizované divize a bojového letectva.

Tyto síly budou začleněny do aliančního uskupení spolu se silami jiných států. Z hlediska jejich vlastní činnosti **povedou boj**, protože se jedná o taktické celky, ale vyšší organizační celek, v němž budou začleněny, povede **pozemní nebo vzdušné operace, popřípadě společné operace**.

Zapojení AČR do dalších typů operací, tak jak jsou uváděny například v různých materiálech řady AJP NATO, je méně pravděpodobné, neboť si vyžádá politické

rozhodnutí a existenci příslušných sil a prostředků, kterými AČR prozatím nedisponuje.

Zvláštní pozornost si zaslouží **zhodnocení vojenských sil** vyčleňovaných do Aliance z hlediska jejich organizační struktury, bojových možností a vhodnosti k plnění předpokládaných úkolů v operacích různého typu. Zejména vhodnost pro různé typy operací se stává aktuální vzhledem k tomu, že dosavadní organizace vojsk, výzbroj a materiál jsou poplatné spíše minulým než budoucím úkolům.

To je dáno tím, že armáda prošla převážně kvantitativními změnami zatímco kvalitativní změny ji teprve čekají. Zatím neexistuje metodika stanovení těchto možností a porovnávání možností organizačních struktur AČR s obdobnými v jiných armádách. Obecně by mělo platit, že by neměly být slabinou ve srovnání s jinými armádami, a tedy slabinou v operačním uskupení. To znamená, že mohou mít i nižší bojové možnosti v důsledku například menšího počtu zbraní nebo materiálu, které nemusí být ani nejmodernější, protože bude obtížné se vyrovnávat v tomto směru armádám bohatých států. Zato vycvičenost, vhodná organizace a rozpravování teorie použití vojsk musí být na nejvyšší úrovni. Musí odpovídat maximu možného.

Novým požadavkem je i dosažení **operační mobility** ve smyslu mít schopnost přemístění na hranice Aliance nebo i za ně, což může podle situace činit 1000 až 2000 km někdy i více. K tomu patří i schopnost mít stejně **mobilitní logistiku** k zabezpečení kontingentu v zahraničí nebo alespoň vyřešit způsob zásobování a dopravu osob. Zřejmě budou potřebnější organizační struktury s možností pružné kombinace jednotlivých komponentů vojsk, kterými by mohly být **prapory různého typu**.

Tyto a další úvahy však patří do oblasti výstavby AČR, i když ta by měla z předpokládaného charakteru operací, potřeb Aliance, národních zájmů a ekonomických možností vycházet.

Schopnost AČR podílet se na mírových, pozemních a vzdušných operacích by v budoucnosti neměla dále klesat. Měl by se zvažovat i příspěvek k dalším typům operací. Rozsah jedné mechanizované divize a dvou letek bojových letounů nutno považovat za minimální příspěvek pro operace velkého rozsahu v rámci Aliance. To by se mělo stát potvrzením věrohodnosti a opravdovosti snah naší země podílet se na uskutečňování strategické koncepce NATO a závazku dostát základním aliančním dokumentům. Za hlavní přitom považují nahradit kvantitativní změny, které byly typické pro devadesátá léta změnami kvalitativními.

Za velmi důležitý úkol lze považovat **vyčlenění skupiny vojáků do příslušného aliančního operačního štábu**, o velikosti odpovídající množství sil, které bylo poskytnuto do příslušného uskupení. Z AČR se může jednat o několik desítek vojáků z povolání v praporčických, důstojnických a generálských hodnostech. Přípravu těchto osob, ale i velitelství divize by usnadnilo jasné určení do mnohonárodního armádního sboru (uskupení). Vzorem proto může být již existující štáb polsko-německo-dánského sboru s velitelstvím v polském Štětíně.

V případě, že nebudou existovat operační velitelství, stojí za úvahu vytvoření již v míru například operačního střediska asi u generálního štábu, které by mohlo tyto vojáky soustřeďovat. Podle potřeby by mohli být předurčení nejen do aliančního operačního štábu, ale účastnit se společných akcí s různými spojeneckými operačními velitelstvími nebo řídit spíše operativně síly AČR, třeba v mírových operacích bez

rozdíl jejich velikosti, vytvářet krizový štáb nebo alespoň jeho zázemí, podílet se na kontrolní činnosti u vojsk apod.

Protože nelze přesně určit jaký může být potenciální protivník, i budoucí operační struktury nemají přesnou podobu jako tomu bylo v minulosti. I když na operačních stupních na rozdíl od taktických byla pružnější organizace. Proto i nový název **operační uskupení** lépe vymezuje pojmenování možných organizačních celků.

Na operační úrovni války lze vytváření takovýchto uskupení ještě na aliančním nebo mnohonárodním základě považovat za určitou tendenci, která se objevuje v devadesátých letech 20. století při výstavbě operačních struktur. K tomu patří i vytváření aliančních nebo mnohonárodních štábů, které na vyšší operační úrovni mohou mít charakter **společných štábů** (*joint staff*), v nichž jsou zastoupeni generálové a důstojníci různých druhů sil (pozemních, vzdušných, námořních a speciálních).

Moderními prvky pro budoucí operace se stávají **společná smíšená úkolová uskupení** (*CJTF - Combined Joint Task Force*) [4] složená z různých druhů sil a svazků a útvarů různých národních armád. Na národním základě se pokouší utvářet tato uskupení armáda USA jako společná úkolová uskupení (*JTF - Joint Task Force*).

NATO se orientuje na **mnohonárodní základ** těchto uskupení, což je vyjádřeno slovem **smíšená** nebo někdy se používá i **kombinovaná uskupení** (*combined*). Nejedná se však v tomto případě o příliš výstižné označení. Společné síly mohou mít části (komponenty) pozemních, vzdušných, námořních a speciálních sil doslova „šité na míru“ (*tailored - přizpůsobené*) podle konkrétní operace. Tyto síly jsou prioritně určeny k vedení **společných operací** (*joint operations*) jako operací, kterých se účastní nejméně **dva druhy**, ale zpravidla všechny druhy vojenských sil, viz AJP-01A [4].

Přesnější vymezení této operace může znít: **Souhrn pozemních, námořních, vzdušných, speciálních a dalších operací a činností vedených současně nebo i postupně podle jednotného záměru a plánu, ve společném operačním prostoru, ke splnění operačních nebo operačně-strategických úkolů.**

Tyto části společných sil mohou mít různou organizační strukturu. Pozemní část může být složena ze sil několika národních armád, přičemž velké množství účastníků s různě velkými silami v jednom organizačním celku může způsobovat spíše problémy jak přinášet výhody. I když i to je možné např. při mírových operacích na území bývalé Jugoslávie. Takové uskupení může mít u pozemních sil podobu alianční nebo mnohonárodní divize nebo „armádního sboru“ o 2-4 divizích různého druhu, několika brigádách a další útvary a jednotky druhů vojsk.

K použití společných sil se rozpracovává alianční **společná operační doktrína**, u některých zemí i národní doktrína. Byla již provedena tři cvičení na nichž bylo vyzkoušeno vytvoření společného velitelství CJTF, na bázi existujících pozemních nebo námořního velitelství Aliance, která potvrdila představy o jejich fungování.

Protože neexistuje konkrétní protivník, není známa jeho organizace a možnosti, a tím i potřeba sil k vedení operace, stanovuje se jejich potřeba až podle záměru operace, tak aby mohly být úspěšně dosaženy cíle operace a splněny předpokládané úkoly. Operační uskupení sil se bude vytvářet pro jednotlivé operace případ od případu.

To je dáno i tím, že celá válka může být rozhodnuta **jedinou, zpravidla velkou operací**. K tomu jsou v Alianci rozpracovány postupy s příslušnými dokumenty, které tuto

činnost usměrňují. Jedná se v podstatě o vzájemné střetávání požadavků Aliance, možností a zájmů jejich jednotlivých členů.

Co bude charakterizovat operace z pohledu AČR:

- **účast v nich** s podílem na dosažení operačních cílů a plnění operačních úkolů,
- **zapojení** do aliančních nebo mnohonárodních uskupení,
- **přechod pod operační řízení nebo operační velení** aliančního velitele,
- **národní odpovědnost** za administrativu, financování, logistiku a personalistiku,
- vedení operací **mimo území vlastního státu**,
- vysoké požadavky na **interoperabilitu**.

Kromě již zmiňovaných operací si zaslouží pozornost i některé další, které by neměly zůstat mimo pozornost ani v Armádě České republiky.

Jsou to **psychologické operace**, které jsou například v [4] vymezeny jako: „Plánované psychologické činnosti v době míru, krizí a konfliktů zaměřené na osoby protivníka, vlastní a neutrální osoby, s cílem ovlivnit jejich postoje a chování, což má vliv na dosažení politických a vojenských cílů.“

Psychologické operace jsou typickou záležitostí strategického a operačního velení. Ze čtyř kategorií těchto operací se na operační úrovni uplatňují především (i když pod přísným vedením strategického stupně) **psychologické činnosti na bojišti (válčišti) a psychologické aktivity na podporu míru**.

Tyto operace souvisí se zpravodajstvím (jako zdrojem informací), velením a řízením, informačními operacemi a informováním veřejnosti a civilně vojenskou spoluprací. Vedení těchto operací má široké souvislosti, což je výhodou i nevýhodou, ale v této šíři působení a rozsáhlé spolupráci jsou skryty jejich možnosti.

Je samozřejmostí, že vlastní vojska mohou být vystavena psychologickému působení protivníka, což si vyžádá, v případě nutnosti, použití protipatření, která mohou mít rozsah až protipsychologických operací. I to je součástí psychologických operací.

Tyto operace vyžadují jak určitou připravenost velitelů a štábů, tak existenci odborníků a zvláštních sil a prostředků.

Objevuje se množství zpráv o **informačních operacích**, které jsou vymezovány jako „akce k ovlivnění rozhodnutí, které se týkají podporování politických a vojenských cílů a k ovlivňování informací protivníka anebo jeho informačních systémů“ [4]. Teorie těchto operací se rozpracovává, o čemž svědčí i řada článků i ve Vojenských rozhledech.

Informační operace se zpravidla člení do dvou kategorií: na **defenzivní informační operace a ofenzivní informační operace**.

Informační operace jsou záležitostí jak strategického, tak operačního stupně velení. Mají však široké souvislosti, neboť souvisí s velením a řízením za války, operační bezpečností, klamáním, psychologickými operacemi, zpravodajstvím a elektronickým bojem a samozřejmě s fyzickým ničením systému velení a řízení protivníka.

Význam těchto operací v budoucnosti poroste s tím, jak se bude zvyšovat úloha informací různě získávaných, zpracovávaných a využívaných ve válce. Informace a jejich využití může být rozhodující pro průběh budoucích operací. I když v dnešní době by se realizace těchto operací uskutečňovala především fyzickým ničením materiálních prostředků a působením na osoby. Jejich perspektiva však spočívá spíše v činnosti

jakou realizují v dnešní době počítačové „hackeři“, tedy pronikání do počítačových systémů, poškozování a pozměňování programů, databází, jejich kopírování, vypouštění počítačových virů a dalších činnostech spojených se softwarem.

Větší pozornost by si i v AČR zasloužily **speciální operace**, které například vymezuje [4] jako „vojenské aktivity vedené speciálně vytvořenými, organizovanými, vycvičenými a vyzbrojenými silami, které využívají různých (operačních) činností a způsobů k zapojení nestandardních sil do sil konvenčních“.

Na příkladech, jejich analýze a se stanovením principů objasňuje podstatu těchto operací velmi dobře Američan William H. McRaven v díle Speciální operace [5]. Sám byl po dlouhou dobu příslušníkem speciálních sil SEAL (*Seal-Air-Land soldiers*) amerického vojenského námořnictva.

Příslušníci těchto sil, zpravidla se jedná o malé skupiny osob, mají uplatnění v době míru, krize, za války i po ní. Mohou být použiti nejen ve prospěch bojových operací, v mírových operacích, ale i v protiteroristických, protidrogových, protipartyzánských činnostech respektive operacích, nebo dokonce při spolupráci s policejními silami, a jistě by se pro ně našlo dostatek dalších příležitostí při použití armády při různých živelních katastrofách. Je potřebné vzhledem k možnostem těchto sil a charakteru budoucích operací zvážit jejich existenci v AČR.

I když síly a prostředky AČR se mohou jen podílet na operacích, vůči nim mohou být vedeny naopak s plným důrazem téměř všechny typy operací pozemních a vzdušných sil a další typy operací. Proto bude i velmi důležitá schopnost jim odolávat. Jistěže i tento úkol bude plněn za přispění sil Aliance, ale v konečné fázi tíhu obrany a ochrany ponesou samy tyto síly. Bude se jednat o celý komplex opatření, jehož naplnění se bude dosahovat jak běžnými bojovými způsoby, tak speciálními opatřeními.

Nicméně mezi vojenskými odborníky se objevují názory, že velké operace, které se vedly za druhé světové války nebo ke kterým se připravovaly země NATO a Varšavské smlouvy v Evropě do konce 80. let, nejsou ve střednědobém horizontu 10-15 let aktuální. To vychází z bezpečnostní situace ve světě, ale i ze situace ozbrojených sil většiny států. Velkými armádami disponují spíše státy, které si nemohou z různých důvodů dovolit moderní zbraně a vojenskou techniku, která do určité míry nahrazuje masy vojáků. Tyto armády by zřejmě měly i problémy vést velké operace podobné těm, které mohly vést zmiňované vojensko-politické bloky.

Výsledkem (cílem, konečným stavem) operací nemusí být, tak jak se to požadovalo v minulosti, obsazení území, zničení protivníkovy armády, rozvrácení válečné ekonomiky a dosažení politických změn ve vedení státu, ale spíše prosazení zájmů státu, spojenců nebo světového společenství. Někdy to však může vést i k polovičatým řešením, než k dosažení rozhodného cíle. To potom zapříčiňuje dlouhé postkonfliktní stavy, které se řeší mírovými operacemi, nebo přítomností vojsk, tedy jakousi okupací regionu.

Místo velkých operací s velkými armádami, na velkém operačním prostoru a po dlouhou dobu, je snaha vést operace **po krátkou dobu, jen nezbytným množstvím sil a prostředků, velmi intenzivně a efektivně, jak s minimem vlastních ztrát, tak tzv. vedlejších ztrát obyvatelstva a někdy i protivníka (collateral damages)**. Je snaha rozhodnout válku i jen jednou operací.

Takové vedení operací si vyžaduje i **jiné vojenské síly než v minulosti**, s pružnou organizací, mobilní, s velkou palebnou silou, kterou charakterizuje přesnost zásahu a účinek v cíli. Ve prospěch operace vedených i relativně malými pozemními silami (spíše taktického rozměru), mohou být použity i operační prostředky průzkumu, spojení a velení, doprava nejen pozemních, ale i námořních a vzdušných sil a v některých případech i obdobné strategické prostředky.

V americké armádě se novým operačním prvkem pozemních sil mají stát **brigády nového typu**. Z nich pak mohou být vytvářeny vyšší organizační celky, zřejmě divize nového typu. Píše se o nich i na stránkách Vojenských rozhledů [6]. Články byly v originále publikovány v americkém časopisu Military Review. Nový organizační celek s novými bojovými schopnostmi nese pracovní název **dočasně bojové brigádní skupení (IBCT - Interim Brigade Combat Team)**.

Budoucí operace mohou být vedeny i ve specifických podmínkách, kdy válčiště může být relativně „prázdné“ (jak již bylo několikrát uvedeno, počet vojsk se podstatně zmenšuje) bez souvislé a přesné fronty, přitom však značně velké, což bude klást zvýšené nároky na průzkum, spojení, daleké a přesné palby a mobilitu vojsk.

Vzhledem k tomu, že pokračuje vytrvalým tempem v mnoha zemích urbanizace a stále větší počet obyvatel žije v obrovských městských a na ně navazujících průmyslových aglomeracích, jejich ovládnutí, kontrola nebo uplatňování vlivu bude úkol nejen taktický, ale i operační. Snaha o rychlý průběh operací bude znemožňovat evakuaci obyvatelstva, které bude „překážet“ vedení operací a bojů, anebo může být zneužito k „podpoře“ vojsk.

Při válce v Čechách a v Kosovu několik tisíc ozbrojenců (napadající pravidelná vojska a vedoucí v podstatě partyzánskou válku) neodcházelo do hor, lesů, pustin a vůbec obtížného terénu, ale „ztrácelo se“ ve městech, kde se ukrývali a čerpali podporu od obyvatelstva. Vznikala jakási městská partyzánská či lépe gerilová válka do níž byly na obou stranách zapojeny tisíce bojovníků a postihovala desetitisíce obyvatel. Při pátráních po nich se nedalo zabránit „vedlejším ztrátám“ obyvatelstva a jeho útěku z měst, což vyvolávalo odpor mezinárodní veřejnosti a obracelo se proti vládním silám. **Boj ve městech může jako nejdříve v minulosti podstatně ovlivnit průběh operací.**

O budoucích operacích stále spíše uvažujeme jako o vzájemném střetnutí pravidelných vojenských sil, s přibližně stejnou výzbrojí a podobnými způsoby boje a vedení operace. Nelze však ani vyloučit střetnutí zcela rozdílných bojujících sil. V tomto případě nazývají vojenští odborníci tento stav **asymetrickou operací** [7].

Zatím není dostatek zkušeností jak budou účinné nejmodernější zbraňové systémy, prostředky velení a obvyklý výcvik vojsk vůči bojovníkům, kteří budou disponovat jednoduchými zbraněmi, povedou spíše partyzánskou válku ve specifických podmínkách, budou velmi motivováni pro svou činnost, se širokou podporou obyvatelstva, nebudou brát ohledy na vlastní ani protivníkovi ztráty. Překonání těchto podmínek může způsobovat vojskům značné problémy, zmařit úspěšné vedení operací nebo i prohrát válku, což se již v minulosti nejdříve stalo.

Stanovení toho jak by mohly vypadat budoucí operace je jedním z nejsložitějších úkolů vojenské vědy, a přitom klíčovým pro přípravu armád k jejich použití. Před

rozhodnutím na jaké operace se má připravovat a jak má být vyzbrojena stojí i Armáda České republiky.

Co s operačním uměním za této situace. Zdá se jako by se v podmínkách AČR ztrácelo. To, co proběhlo a probíhá na strategické úrovni řízení ozbrojených sil - akceptování strategických pozic Aliance (do jisté míry i na úkor národních zájmů, což je to typické právě pro malé armády) - to se začíná uskutečňovat i na operační úrovni.

Donedávna ještě národní operační celky se mění na mnohonárodní a národní operační umění se mění na alianční. Pro část zemí Aliance (jedná se o malé země) se tento vývoj stává realitou. Obsahem operačního umění proto bude kromě plnění podobných úkolů jako tomu bylo v minulosti i řada dalších, které vznikají v souvislosti s řešením řady nových bezpečnostních úkolů.

I když se za této situace stává hlavním úkolem přípravy vojsk a štábů **bojová příprava jednotlivce až svazku** uskutečňovaná na národním základě (ale s maximální možností společného působení s armádami jiných států na základě aliančních standardů a předem připravené spolupráce), **neztrácí se potřeba znalostí operačního umění** minimálně pro určitou skupinu důstojníků a generálů. Je třeba i tuto část vojenského umění dále rozvíjet.

Literatura:

1. Výkladový slovník pojmů a definic NATO. AAP-6. Překlad. MO, odd. pro koordinaci standardizace, Praha 1998. **Vojenský terminologický slovník.** Vševojsk-52-1, Praha 1966.
2. Šajov, S.: Suchoputnyje vojska Polši. Zarubežnoje vojennoje obozrenije. 12/2000, s.14-18.
3. www.bundeswehr.de
4. **Spojenecká společná operační doktrína.** AJP-01(A). Překlad. GŠ AČR, Praha 1998.
5. **McRaven, W. H.:** Speciální operace. Přeložil P. Doležal. První vydání. Books, s. r. o., Brno 1999, 400 s.
6. **Dočasné bojové brigádní skupení - předvoj sil 21. století (s. 60), Informační operace a IBCT (s. 144).** VR 3/2001.
7. **Co to je asymetrické ohrožení?** VR 4/2001, s. 152.

Reforma musí začít v hlavách, protože v nich může také neslavně skončit. Musí začít v hlavách a pokračovat v činech, nikoliv slovech. V současnosti již asi většina pochopila, že k přežití je nezbytné s reformou vyjádřit souhlas. Co ale zřejmě někteří nepochopili, je to, že verbální souhlas nestačí.

Reformu je třeba začít prosazovat tak, aby slova „malá, mladá, moderní a mobilní“ nezůstala pouze heslem na papíře. Nedělám si přílišné iluze o jednoduchosti provedení reformy. Nedělám si iluze o černobílosti každého rozhodnutí. Nic není jenom černé nebo bílé. Nikdo z nás nemá v ruce křišťálovou kouli, aby byl schopen dohlédnout všechny potenciální důsledky dnešních závažných rozhodnutí do horizontu deseti let a více.

*Z vystoupení ministra obrany Ing. Jaroslava Tvrdíka
na velitelském shromáždění 5. 11. 2001*

Hodnocení možností zbraňových systémů protivníka

Zpravodajské hodnocení nepřítele je základním úkolem zpravodajských orgánů. Vychází z velké řady údajů, mezi které patří znalost organizační struktury armády, systému jejího doplňování, výcviku, bojových možností techniky a zbraňových systémů, výkonnosti průmyslu a jeho schopnosti výroby či modernizace bojové techniky, munice a systémů průzkumu, velení, řízení a spojení. Zvláště důležitou oblastí je hodnocení bojových možností zbraňových systémů, které jsou využívány na bojišti. Jejich účinnost je zapotřebí hodnotit i z hlediska možností dosahu v závislosti na terénu. Toho lze dosáhnout pouze s využitím prostředků výpočetní techniky k provádění analýz a propočtů.

* * *

V souvislosti se současnou vojenskopolitickou situací v Evropě dochází k početnímu omezení velikosti většiny armád. Jsou snižovány i počty jednotlivých druhů zbraňových systémů. V první řadě jsou vyřazovány z výzbroje zastaralé, nemoderní, málo efektivní prostředky. Na jejich místo i když v menším počtu nastupují jiné, modernější, vysoce účinnější. Tím je zabezpečováno udržení nezbytné bojové síly armády i při jejich snížených počtech. Proto zbraňové systémy v těchto podmínkách dostávají částečně i jiné dimenze a je nutno přehodnotit jejich posuzování a hodnocení.

Zvyšuje se podíl využití technických prostředků u moderních zbraňových systémů k zabezpečení jejich činnosti. Nejrozšířenějšími technickými prostředky se stávají **prostředky elektronické**.

Rozvoj soudobé vojenské techniky je nerozlučně spojen s pokrokem radioelektroniky a optoelektroniky. Vědeckotechnický rozvoj se stal hybnou silou současné epochy rozvoje vojenství a vojenské elektroniky zvláště. Vojenská elektronika přestala být zabezpečujícím prostředkem a stala se nedílnou součástí i celé řady zbraňových i jiných kompletů, systémů čidel a speciální munice. Výsledky vědeckých výzkumů umožnily úspěšně překonat dřívější omezené použití v polních podmínkách, které jsou pro využití elektroniky značně nepříznivé (mobilita, prašnost, extrémní teplotní rozdíly, otřesy apod.). Hlavní státy světa cílevědomě realizují program elektronizace armády. Toto se plně projevuje i u zbraňových a jiných systémů.

Dělení zbraňových (bojových) systémů

Nejširší spektrum soudobých bojových prostředků představuje konvenční výzbroj pozemního vojska, která zahrnuje následující systémy:

- dělostřelecké zbraňové prostředky,
- prostředky protiletadlového vojska,
- prostředky EB,
- protitankové prostředky,
- tanky a další obrněná vozidla,
- pěchotní ruční zbraně [1],
- ženijní prostředky [2].

Kromě této výzbroje pozemního vojska je zapotřebí počítat s:

- prostředky vzdušných sil [3],
- prostředky protiraketové obrany.

I když se jedná o dělení v AČR, lze všeobecně toto rozdělení pro naše účely použít. V řadě armád do bojových prostředků můžeme zařadit i

- bezpilotní prostředky [4].

Současné moderní bojové prostředky jsou stále více kombinací různých druhů elektronických prostředků pracujících v různých částech elektromagnetického spektra. Tyto prostředky se vzájemně doplňují, jsou zapojeny do vnitřního systému zbraně (zbraňového systému, kompletu), ale navazují či jsou bezprostředně spojeny i se systémy pro zjištění cílů, zpracování údajů o cílech a předání potřebných údajů pro ničení.

Elektronika v posledních desetiletích se rozvíjela tak rychle, že se ze zabezpečujícího prostředku stala aktivním prostředkem, který podstatně ovlivňuje vedení boje. Řada zbraňových systémů je již přímo podmíněna existencí elektroniky.

Prostředky, které bezprostředně se do zbraňových systémů nezahrnují (neníčí palbou zbraní), s využitím elektroniky zvyšují zásadně své možnosti, účinnost na protivníka. V některých momentech mohou i zásadně ovlivnit vedení boje - působení na elektromagnetickou energii vyzařovanou prostředky protivníka, zatarasování prostorů a zabránění (znesnadnění) manévru a pohybu apod. Při posuzování jejich možností je nutno jim dát stejnou váhu jako zbraňovým systémům.

Bojové prostředky jako zbraňové systémy je možno členit podle mnoha faktorů. Jedním z možných kritérií je forma vlivu a působení na protivníka:

- ▲ prostředky, systémy ničení, umlčování cílů,
- ▲ prostředky, systémy ovlivňující manévr.

V dalším pro potřebu této práce budou rozebrány pouze prostředky systémy ničení, umlčování cílů.

Bojové systémy ničení, umlčování cílů

Systémy pro ničení a umlčování cílů působí na protivníka:

- palbou,
- elektronickým působením.

Palebné prostředky, systémy provádí palebné ničení pozemních a vzdušných cílů. Palebné působení je prováděno pozemními nebo vzdušnými prostředky a systémy.

a) Moderní prostředky působí vždy v rámci příslušného systému velení a řízení druhu vojska, který je napojen (nebo jím je součástí) celkového systému velení a řízení

příslušného velitelského stupně. Stále více jsou zapojovány do automatizovaných systémů velení a řízení.

b) K naplnění palebných úkolů tyto prostředky, systémy musí mít návaznosti na prostředky zjišťování protivníka - na prostředky průzkumu. Ať již se jedná o prostředky průzkumu získávající informaci o situaci protivníka, tak i prostředky, které zabezpečují zjištění cílů a provedení jejich identifikace a jsou součástí příslušného zbraňového systému nebo jsou průzkumnou součástí velení a řízení příslušného druhu vojsk (průzkumné informace o cíli určené pro palbu).

c) Se zvyšující se mobilností a manévrovostí vojsk jsou hledány možnosti zkracování času od zjištění protivníka do jeho zničení palbou. Vznikají a jsou zaváděny do vojsk v podobě průzkumně-palebných systémů. Sběr informací o cíli, vyhodnocení a předání na zbraňový systém jsou zabezpečeny několika způsoby:

- o cestou řídicího a vyhodnocovacího střediska,
- o přímým velením, řízením z průzkumného systému do vyčleněných zbraňových kompletů a systémů,
- o bezprostředně zbraňový systém sám zjistí a zničí (systém „vyhledej a znič“).

d) Elektronika zásadně ovlivnila přesnost zásahu cíle a zvýšení účinnosti ničení příslušného cíle podle jeho charakteru. Soustavně se zdokonalují systémy řízení a navedení munice na cíle. Zvyšuje se pravděpodobnost zásahu cíle. Je volen vhodný okamžik k odpálení munice a k přivedení destrukce v prostoru cíle. Stále více se prosazuje systém „vystřel a zapomeň“ a nebo navádění ze skrytu. Střely si vyhledávají příslušné cíle, je možno v průběhu letu k cíli provést přehodnocení cíle podle vývoje situace.

V některých případech se už zbraň stává pouhým nosičem munice a zabezpečuje jen odpálení do směru cíle (cílů). Vypálená střela svými již zabudovanými elektronickými zařízeními si provádí vyhledání a samonavedení na cíl.

K důležitým součástem zbraňových kompletů letounů, případně vrtulníků, určeným pro ničení silně z odolných stacionárních pozemních cílů, jakými jsou velitelská stanoviště, úkryty letecké techniky, odpalovací stanoviště řízených střel apod., patří letecké pumy, kontejnerové zbraně a střely s plochou dráhou letu.

Zvýšení účinnosti těchto zbraní je v popředí zájmu předních zbrojařských firem, které se zaměřují na vývoj nových bojových částí pro tyto zbraně. Tyto aktivity jsou finančně náročné a zpravidla probíhají společně s vývojem nových typů leteckých zbraní nebo v rámci zásadních modernizačních programů. Příklady je možno uvést celou řadu.

Americká firma Textron Defense Systems vyvinula pro leteckou skříňovou pumu CBU-97/B SFW (*Sensor Fuzed Weapon*) naváděnou protitankovou submunici SKEET. Submunice je během přepravy uložena v kazetách BLU-108/B, nacházejících se ve skříňové pumě. Jednotlivé kazety obsahují čtyři kusy submunice, celkově je ve skříňové pumě CBU-97/B 10 kazet BLU-108/B.

Při doletu pumy nad prostor cíle je kazeta pneumaticky vymetena z letecké skříňové pumy ve výšce od 90 do 900 m a stabilizována ve vertikální poloze pomocí padáku. Radiolokační výškoměr kazety zabezpečuje ve výšce 40 až 50 m odhození padáku a zároveň aktivuje zážeh raketového motorku, který kazetu roztočí okolo podélné osy a způsobí tím vymetení submunice SKEET z kazety do stran.

Submunice po vymetení padá z výšky několika desítek metrů a pomocí infračerveného čidla, umístěného na boku těla submunice, vyhledává zdroje tepelného záření v prostoru o průměru až 70 m. Infračervené čidlo je zabezpečeno proti použití infračervených klamných cílů. K tomu přispívá i krátký časový interval (asi 11 s od vymetení kazety z pumy) potřebný k rozptýlení a iniciaci submunice SKEET.

Po detekci a identifikaci zdroje infračerveného záření bojové techniky se aktivuje speciálně upravená kumulativní nálož, která během 100 až 150 milisekund zformuje průbojné jádro SFF (*Self-Forming Fragment*).

Jádro, dosahující rychlosti 2600 až 3000 m/s, probíjí až 115 mm pancíře, nejčastěji ve stropní části motorového nebo převodového prostoru. Tato vysoká rychlost letu jádra umožňuje překonávat i dynamické pancéřování. Konstrukce submunice umožňuje zjištění cíle a následné odpálení bojové části pod úhlem menším než 40°. Pokud nedojde ke zjištění, dojde po dopadu submunice na terén k autodestrukci a střepiny ničí živou sílu a přepravní techniku, která je v dosahu rozprasku střepin, až do vzdálenosti sedmi metrů. Použití tohoto typu submunice v kontejnerové pumě CBU-97/B zabezpečuje pokrytí území o rozměru a 60 000 m².

Nejnovější obměna submunice SKEET má předtvarovaný měděný kryt kumulativní nálože. Po iniciaci tak zformuje nejen průbojné jádro, ale i 22 střepin, které ničí přídatná zařízení na konstrukci obrněných cílů nebo lehce zodolněný objekt a živou sílu do vzdálenosti až 10 m.

Americká firma Aerojet ve spolupráci s britskou firmou Hunting Engineering vyvinula jako bojovou část letecké kontejnerové zbraně SWAARM 2000 vysoce přesnou naváděnou submunici SADARM, určenou k ničení obrněné techniky. Submunice SADARM (*Sense and Destroy Armor*) je při doletu kontejneru nad prostor cíle vypuštěna ve výšce 1100 m, a poté stabilizována ve vertikální poloze stabilizačním padákem.

Po stabilizaci polohy a odhození stabilizačního padáku je otevřen systém tří padáků, který zpomalí pád submunice a současně jí udělí rotaci okolo osy, což umožňuje duálnímu infračervenému a milimetrovému radiolokačnímu naváděcímu senzoru prohledávání prostoru pod úhlem 30°. Po vyhledání cíle je ve výšce přibližně 100 m odpalován výbuchem formovaný projektil EFP (*Explosively Formed Penetrator*), který dosahuje rychlosti až 6 Mach a proráží pancíř o tloušťce až 100 mm zpravidla v horní polosféře cíle. Pokud nedojde ke zjištění cíle, je submunice zničena samodestrukcí ve výšce asi 10 m před dopadem na terén.

Letecká kontejnerová zbraň SWAARM 2000 bude vyzbrojena 16 kusy submunice SADARM, které po rozptýlení může pokrýt prostor 16 000 m². V současné době je submunice SADARM zavedena ve v zbroji dělostřeleckého vojska USA.

Americká firma Northrop Grumm vyvinula řízenou submunici (Brilliant Anti-Tank), která je určena k použití v leteckých skříňových pumách a kontejnerových zbraních, v pozemních raketových systémech a ve střelách s plochou dráhou letu typu Tomahawk a SLAM. Je určena k vyhledávání a ničení pozemních mobilních obrněných vozidel nebo stacionárních zodolněných cílů, jakými jsou odpalovací raketová stanoviště apod.

Po dosažení prostoru cíle jsou jednotlivé kusy submunice vymeteny z kontejnerového prostoru nosiče podle speciálního algoritmu, který zabezpečuje optimální rozptýlení nad cílem a zabraňuje ničení stejného cíle větším počtem submunice.

Submunice BAT po vymetení padá k zemi na padáku, který brzdí její pád, a současně stabilizuje submunici ve vertikální poloze. Tím umožňuje vyhledávání cílů pomocí akustických senzorů umístěných na výklopných ramenech střely. Po vyhledání a lokalizaci cíle je odhozen brzdící padák a cíl je dále sledován pomocí infračerveného naváděcího systému umístěného v přední části těla submunice spolu s nárazovým zapalovačem a výškoměrem.

Tento způsob navedení zabezpečuje vysokou odolnost proti rušení a současně vysokou přesnost zásahu cíle, který je zpravidla zasažen v horní polosféře cíle.

Ruská konstrukční kancelář NPO BAZALT vyvinula pro skříňové pumy typu RBK-500 protitankovou submunici SPBE-D, určenou k vyhledávání a ničení obrněné techniky. Letecká puma typu RBK-500 může být vyzbrojena až 15 kusy submunice SPBE-D umístěné v kontejneru skříňové pumy, odkud bude po dosažení cílového prostoru vymetena ve výšce 300 až 400 m.

Pád submunice k zemi rychlostí 15 až 17 m/s je stabilizován a brzděn brzdícím padákem, který zároveň zabezpečuje její rotační pohyb 6 až 8 otáček za sekundu. Naváděcí soustava, vybavená infračerveným dvojspektrálním koordinátorem pracujícím v pásmu 7 až 14 μm s úhlem vyhledávání 30°, prohledává prostor o počátečním průměru 75 m skenovým pohybem.

Po vyhledání a identifikaci cíle je ve výšce 100 m aktivována kumulativní nálož, která formuje průbojné jádro dosahující rychlost až 2000 m/s. To probíjí pancéřování cíle o tloušťce až 200 mm oceli shora kinetickou energií nebo při dopadu pod úhlem 60° probíjí ocelové pancéřování o tloušťce 50 až 80 mm.

Uvedené zbraňové systémy a podsystémy ve spolupráci s naváděcím systémem letounu při přeletu nad prostor cíle a s využitím vlastní naváděcí soustavy v konečné fázi vyhledání a navedení, patří mezi jedny z nejprogresivnějších leteckých zbraní vyvinutých a zařazovaných do výzbroje v současné době. Letecké skříňové pumy a kontejnerové zbraně, vyzbrojené moderní bojovou částí leteckých zbraňových kompletů, zvyšují pravděpodobnost zničení pozemních cílů a současně snižují ve spolupráci s naváděcím systémem nebezpečí ztráty letounu-nosiče v prostoru silně bráněných cílů.

Systémy a prostředky elektronického působení - provádí umlčování a narušování činnosti elektronických prostředků protivníka v systémech velení a řízení, průzkumu a ve zbraňových systémech. Na elektronické prostředky protivníka je působeno v rámci elektronického boje (EB).

EB je pokládán za jeden z klíčových faktorů, jehož efektivní využití spolu s momentem překvapení může být rozhodující pro získání převahy, především v samém počátku (viz Perský záliv).

Efektivní a koordinované použití sil a prostředků EB, včetně dalších opatření ničení elektronických prostředků protivníka, může zásadně narušit jejich provoz tak, že dojde ve svých důsledcích k narušení systému velení a řízení vojskům a zbraňovým systémům, prostředkům průzkumu a předávání získaných poznatků, řízení palby a navedení u palebných systémů apod.

Kvalita a efektivnost elektronického působení na elektronické prostředky je závislá na řadě faktorů:

1. Jedním z nejdůležitějších předpokladů vybojování nadvlády v prostoru vedení EB je především reálná a co nejvíce vyčerpávající **provozně-technická analýza o elektro-**

nických prostředcích protivníka. Tato analýza je závislá na schopnosti vedení elektronického průzkumu. Elektronický průzkum je prováděn na aktivní (vyzařující) prostředky protivníka technickými prostředky průzkumu v jednotlivých pásmech elektromagnetického spektra.

Výslednost elektronického průzkumu je plně závislá na:

- nutnosti vyzařování elektromagnetické energie prostředky protivníka,
 - na technické schopnosti vlastního průzkumného zařízení aktivně pracující elektronické prostředky protivníka zjistit, sledovat, lokalizovat a provést provozně technickou analýzu.
2. Elektronické prostředky protivníka jsou bezprostředně ovlivňovány **rušením**. Předchozí provedená analýza umožňuje provést bleskovou operaci s cílem dezorganizovat protivníkovy automatizované systémy řízení a velení, spojení, navigace, průzkumu, navedení a řízení palby apod. a současně zabezpečit spolehlivou funkčnost vlastních elektronických prostředků.

Rozsah a možnosti rušení jsou závislé na:

- technických možnostech rušit jednotlivé druhy signálů elektronických prostředků protivníka, pracující v různých pásmech elektromagnetického spektra,
 - množství prostředků rušení k zabezpečení dostatečně dlouhého času aktivního rušení, aniž by došlo k jejich odhalení a následnému zničení.
3. Schopnost vést bojovou činnost v podmínkách použití různorodých elektronických prostředků, jejich působení na zjištěné cíle, zabránění jejich pozorování a zničení, to vše je závislé na schopnosti vlastní ochrany - **vybavení bojových prostředků výstražnými přijímači** s možností provedení opatření k vlastní záchraně (manévr, zahájení rušení nebo klamání k odvedení řízené střely od cíle, nebo zamaskovat objekt dýmem apod.).
4. Akceschopnost vedení elektronického boje je přímo závislá na jeho řízení, pružném a adresném velení do příslušných prostředků, na mobilnosti prostředků. Toto je bezprostředně svázáno se **stupněm automatizace velení a řízení** prostředků elektronického boje a jejich eventuálního propojení s celkovým automatizovaným systémem velení a řízení příslušného velitelského stupně a propojením i na ostatní systémy druhů vojsk a služeb.

Prostředky ovlivňující manévr, pohyb vojsk

Pohyb, manévr jednotek protivníka lze také ovlivňovat speciálními prostředky, které provádí minování a zatarasování příslušných směrů a prostorů. Do armád jsou zaváděny prostředky, které zvyšují rychlost a operativnost zřizování minových polí a zvyšují jejich účinnost. Jedná se hlavně o prostředky pro minování na dálku.

V současné době jsou zaváděny do výbroje armád systémy minování na dálku dělostřeleckými, raketovými a leteckými jednotkami. Systém dálkového minování umožňuje operativní, rychlé a překvapivé zřizování minových polí na různých dálkách, v libovolném směru a terénu.

Rychlý rozvoj v oblasti senzorů např. infračervených, seismických, akustických, mikroprocesorů pro bojové použití a elektrických zdrojů s dobou skladovatelnosti až

10 roků, umožnil vznik kvalitativně nového typu ženijní munice, označované také „inteligentní munice“ respektive „inteligentní miny“. Z hlediska vlastní konstrukce jde o miny zcela nové koncepce.

Senzory používané v minách poskytují výchozí data, která umožňují klasifikační rozhodnutí s dostatečnou spolehlivostí a dále umožňují provádět určení polohy cíle společně s účinnou částí miny s požadovanou přesností. Soudobé i vyvíjené miny umožňují působit proti různým obrněným cílům a ničit je z boku, shora atd., ale jsou vyvíjeny i miny, které mohou ničit např. nízkoletící bitevní vrtulníky.

Americká firma Textron Defense Systems vyvíjí minu pro plošné minování označovanou AM99 WAM (*Wide Area Mine*). Tuto minu lze ustavit do terénu ručně nebo shazováním z nákladního automobilu jedoucího rychlostí do 35 km/h. V budoucnu bude využívána v systémech dálkového minování, tj., bude do prostoru bojového použití umísťována pomocí raket odpalovaných z raketometu MLRS nebo z vrhače VOLCANO apod.

Mina po umístění v terénu se automaticky ustaví do bojové polohy pomocí osmi stabilizačních segmentů. Po připojení elektrických zdrojů k bloku elektroniky je mina schopna pomocí tří akustických senzorů a geofonu zjišťovat cíle. Po zachycení a vyhodnocení cíle dochází k zamíření horní části miny pod úhlem 35° na cíl a odpálení submunice. Vystřelená submunice při svém letu zachycuje cíl pomocí infračerveného senzoru a ve výšce přibližně 20 m nad cílem dochází k odpálení nálože a ničení cíle shora.

Mina WAM může být v nepřetržité bojové činnosti po dobu 180 dní. Při návrhu miny bylo uvažováno i o možnosti dálkového ovládání, tj. uvedení miny do činnosti, respektive její vyřazení na požadovanou dobu z činnosti podle okamžité situace a potřeby. Rozsah zachycení a ničení cílů v horizontální rovině představuje 360°. Výška miny je 343 mm, průměr 188 mm a hmotnost miny 15,9 kg.

Mina na základě své koncepce, může zajišťovat velkou plochu a nahradit tak potřebnou živou sílu. Význam celého systému spočívá mimo jiné zejména v úspoře živé síly, která může být využita k plnění jiných úkolů. Vzhledem k těmto skutečnostem je mina také označována jako „tichý voják“.

Firma Textron Defense Systems spolu s firmami Texas Instruments a Feranti International se podílí na vývoji protivrtulníkové miny AHM (*Anti-Helicopter Mine*). Při návrhu miny bylo využito technologií použitých u miny WAM.

Miny jsou do prostoru nasazení dopraveny prostředky dálkového minování. Po výmetu z kontejneru rakety dopadají miny na padáčkách do terénu. Po dopadu mina zaujme bojovou polohu pomocí polohovacího mechanismu a lze ji dálkově aktivovat. Je opatřena čtyřmi akustickými senzory s kruhovou charakteristikou detekce hluku vydávaného cílem. Po zjištění přítomnosti cíle dojde k vyhodnocení a zamíření horní části miny, ve které je umístěno zařízení pro odpálení submunice. Po výstřelu je submunice naváděna na cíl pomocí aktivního senzoru.

Mina umístěna v rovinném terénu může svoji submunici zasáhnout i vrtulníky letící ve výšce 200 m na vzdálenost 400 m. Konstrukce systému umožňuje rovněž dálkové spínání a vypínání již položených min. Mina je schopna činnosti ve dne i v noci. Její celková hmotnost je 18,2 kg. Azimut detekce a ničení cílů činí 360°. Mina je určena zejména pro systémy dálkového minování MLRS a VOLCANO.

Minovací systém s minou AHM představuje účinný a překvapivý obranný prostředek proti útočícím bitevním vrtulníkům a jiným nízkoletícím cílům.

Vyvíjené minovací systémy nabízejí zajímavé a nekonvenční možnosti při vytváření celých obranných systémů, jejichž další prvky mohou tvořit robotizované bojové prostředky, bezpilotní průzkumné prostředky, senzorová pole, směrové horizontální miny apod. S jednotlivými prvky systému pak bude možné komunikovat a dálkově je ovládat.

Je zřejmé, že nově vyvíjené minovací systémy se vyznačují zcela novými přístupy k použití min. Se zvyšujícím se úsilím o další elektronizaci bojiště, o rozvoj robotiky a v souvislosti se zvyšováním efektivity a účinnosti nově vyvíjené techniky, jsou další možnosti rozvoje minovacích systémů, respektive inteligentních min značné. Je rovněž zřejmé, a vyplývá to jak z nových technických poznatků, tak i z tendencí snižování počtu vojsk a výzbroje, že minovací systémy mají velkou perspektivu zejména v celém komplexu zajišťování obranyschopnosti.

Z uvedeného vyplývá, že rozhodující skupinou těchto prostředků jsou minové vrhače. Jsou určeny k rychlému zřizování povrchových protitankových a protipěchotních nebo smíšených minových polí rozptylem min z příslušného výmetného zařízení. Jsou schopny provádět pokládku min i v průběhu bojové činnosti. Přitom zářez může být položen přímo před protivníkem nebo bezprostředně na jeho bojové nebo pochodové sestavy. Tyto typy jsou určeny k minování na dálku až několik stovek metrů.

V moderních armádách jsou využívány i další prostředky, které zabezpečují zaminování os přesunů v hloubce protivníka, eventuálně prostorů rozmístění. K dopravě min jsou používány zbraňové systémy zabezpečující ničení cílů (raketometry, letouny apod.).

Použití těchto prostředků je závislé na efektivitě průzkumu v hloubce protivníka a rychlosti zpracování získaných údajů a jejich doručení vykonavatelům. Vzhledem k tomu, že se jedná o pohyb protivníka, rychlou změnu jeho polohy, je nutno zkracovat dobu od získání údajů k vlastní realizaci použití prostředků minování.

Závěr

Zbraňové systémy a jiné bojové prostředky v moderních armádách dostávají jiný charakter, vyznačují se zvýšenou účinností a ničivostí. Nepůsobí izolovaně, ale mají bezprostřední návaznost na systémy velení a řízení a průzkumu. Propojení všech systémů vytváří podmínky na zrychlení a zásadní zkrácení času od zjištění až po zničení cíle, zvyšuje se přesnost zásahu v cíli a cílené použití dalších nepalebných zbraňových systémů.

Těchto skutečnosti je zapotřebí se držet při hodnocení možností nepřítele a hodnotit je v komplexu. Je nutno hodnotit kvalitu každého ze systémů, protože kvalitativní ukazatelé vždy převažují nad zjednodušeným kvantitativním pohledem.

Poznámky:

1. V armádách ekonomicky silných států se ruční zbraň a voják - bojovník jako zbraňový systém se zatím spíše hodnotí z hlediska futurologického, přesto již některé prvky byly ověřovány v bojových podmínkách (Perský záliv) a některé jsou ověřovány na polygonech.
2. U ženijních prostředků se jedná pro naše účely o prostředky zaminování a zatarasování.
3. Pro potřebu hodnocení systémů z hlediska možnosti ovlivnění prvků pozemního vojska se hlavně jedná o taktické letouny podporující pozemní síly a o bojové vrtulníky zabezpečující bojovou činnost pozemních vojsk. V řadě armád jsou proto bojové vrtulníky organizačně začleněny u pozemního vojska).
4. Vzrůstá význam víceúčelosti bezpilotních prostředků, které mohou být nosiči řady bojových prostředků.

Mobilizační přípravy

Předmětem tohoto článku je vytyčení místa a zhodnocení úlohy mobilizačních příprav v systému obrany státu. V posledních letech totiž došlo k významným změnám v bezpečnostní situaci České republiky. Po zániku bipolárního světa se objevila nová komplexní rizika ohrožující stabilitu euroatlantického prostoru. Jsou to především etnické konflikty, útlak, hospodářské problémy, mezinárodní terorismus, kolaps politického řádu a šíření zbraní hromadného ničení.

Na tuto situaci reagovala nová strategická koncepce Aliance, schválená v dubnu 1999. Naše postavení se po přijetí za člena Aliance významně změnilo. Do popředí vystoupila potřeba účasti naší armády v operacích, které udržují bezpečnostní stabilitu v evropském prostoru. Tím se změnily i faktory, které ovlivňují výstavbu armády. Je připravena koncepce úplné profesionalizace armády. Mezinárodní bezpečnostní situace se však naprosto zásadně změnila po teroristickém útoku na budovu Světového obchodního centra v New Yorku a na budovu Pentagonu. Veškerá bezpečnostní hodnocení a předpoklady dalšího vývoje je třeba revidovat. To platí také pro oblast uvádění ozbrojených sil do vyšších stupňů pohotovosti. Pokusím se popsat jakým způsobem je v současnosti problematika související s mobilizací a mobilizačními přípravami ošetřena v právním řádu České republiky.

Mobilizace

V několika posledních letech se věnovala zvýšená pozornost řešení krizových situací. Jsou zaváděny metody nouzového plánování a krizového řízení, které nejsou zaměřeny pouze na záležitosti spojené s vojenskou konfrontací, ale především na ochranu obyvatelstva za různých mimořádných situací. V současném zákonodárství byla zavedena řada nových termínů, které charakterizují různé stupně ohrožení. Jsou definovány především ústavním zákonem o bezpečnosti ČR a krizovým zákonem. Krizový zákon definuje krizové situace jako mimořádné události při nichž je vyhlášen krizový stav.

Stav nebezpečí. Může se vyhlásit v případě živelní pohromy, ekologické nebo průmyslové havárie, nehody nebo jiného nebezpečí, jsou-li ohroženy životy, zdraví, majetek, životní prostředí nebo vnitřní bezpečnost a veřejný pořádek a není je možné odvrátit běžnou činností správních úřadů a složek integrovaného záchranného systému. Mohou být použity vojenské záchranné útvary, vojenské útvary a vojenská zařízení a vojáci v záloze povoláni na výjimečné vojenské cvičení. Vojenské útvary mohou být dočasně použity k záchranným pracím i bez vyhlášení stavu nebezpečí, pouze na základě vyžádání přednosty okresního úřadu nebo velitele zásahu.

Nouzový stav. Vyhláší se pro ohrožení vyplývající z živelních pohrom, katastrof a rozsáhlých havárií nebo jiných nebezpečí, v jejichž důsledku je ve značném rozsahu ohrožen život občanů, majetkové hodnoty nebo vnitřní pořádek a bezpečnost, anebo je-li třeba plnit mezinárodní závazky o společné obraně. Použití vojáků za tohoto stavu je stejně jako za stavu nebezpečí možné zásadně za podmínky, že k řešení situace nebudou postačovat síly a prostředky integrovaného záchranného systému. Opatření v armádě budou přijímána zcela výjimečně, v omezeném rozsahu, který je realizovatelný v mírovém stavu a za předpokladu, že řešení daného ohrožení nebude možno zajistit standardními mírovými prostředky. Tato opatření lze zajistit změnou plnění mírových úkolů a realizací předběžných opatření v AČR.

Stav ohrožení státu. Vyhláší se pro ohrožení, jejichž cílem je, v souvislosti s přípravou agrese, znehodnotit diverzní činnosti prostředky obrany ČR a narušit přechod ozbrojených sil z mírového na válečný stav nebo pro jiná ohrožení, jimiž jsou bezprostředně ohroženy demokratické zřízení nebo svrchovanost republiky či aliančního spojence. Tato ohrožení jsou takového rozsahu, že vyžadují přijetí souhrnu závažných právních, nevojenských i vojenských opatření. Armáda k překonání vzniklých ohrožení bude uvedena do příslušného stupně pohotovosti, v rámci kterého budou plněna jednotlivá mobilizační opatření. Řešení těchto úkolů vyžaduje součinnost na úrovni rezortní i mezirezortní, a to v několika úrovních. Zahrnuje mobilizační opatření k doplnění vyčleněných svazků, útvarů a zařízení ozbrojených sil mobilizačními zálohami na válečné počty a k jejich rozvinutí na válečnou organizační strukturu a vnitřní opatření zvyšující připravenost k zabezpečení ochrany a obrany objektů důležitých pro obranu státu. Dnem vyhlášení tohoto stavu se všichni vojáci v činné službě stávají **vojáky v mimořádné službě**. Po vyhlášení stavu ohrožení státu může prezident republiky na návrh vlády nařídit, aby byli k mimořádné službě povoláni vojáci v záloze v rozsahu nepřesahujícím počet vojáků v záloze sedmi nejmladších ročníků narození. Prakticky to umožňuje doplnění ozbrojených sil na válečné počty bez vyhlášení mobilizace.

Válečný stav. Vyhláší se pro situaci přímého a bezprostředního ohrožení státu či aliančního spojence vnějším vojenským napadením nebo došlo-li k tomuto napadení. Po vyhlášení válečného stavu prezident republiky na návrh vlády nařizuje mobilizaci ozbrojených sil. Okamžikem vyhlášení válečného stavu jsou vojáci, kteří dříve mimo území České republiky, povinni dostavit se bez zvláštního povolání neprodleně k nastoupení mimořádné služby, kromě těch, kteří mají dočasné úlevy ze služební povinnosti. AČR bude uvedena do příslušného stupně bojové pohotovosti v návaznosti na mobilizační opatření realizovaná za stavu ohrožení státu. Při současném plnění úkolů vyplývajících ze stavu ohrožení státu mobilizuje ostatní síly a připravuje je k plnění bojových (odborných) úkolů. Rozvinutí AČR na válečnou strukturu a počty bude zajišťováno mobilizací, kterou v souladu s příslušnými zákony budou provádět stanovené mírové organizační struktury po linii mobilizační podřízenosti a na její realizaci se budou podílet v rozsahu své působnosti orgány veřejné správy a právnické osoby.

Pojem mobilizace byl v minulosti definován příslušným interním rezortním předpisem jako „hromadné povolání vojáků mimo činnou službu k mimořádné službě, přesahuje-li toto povolání svým rozsahem rozsah mimořádných opatření mimo dobu branné pohotovosti státu“. Tato definice vychází z dříve platného branného zákona. Je

třeba připomenout, že termín „*branná pohotovost státu*“ zanikl zrušením branného zákona a v novém zákoně byl nahrazen termínem „*stav ohrožení státu a válečný stav*“.

V této souvislosti je třeba říci, že mobilizace jako taková v zákonech definována není. V branném zákoně jsou vyjmenována mimořádná opatření, přičemž jedním z těchto opatření je právě „mobilizace ozbrojených sil“. Mobilizaci ozbrojených sil nařizuje po vyhlášení válečného stavu prezident republiky. Dále se uvádí, že „všeobecná mobilizace ozbrojených sil se vztahuje na všechny vojáky v záloze, kromě těch, kteří mají dočasné úlevy ze služební povinnosti, nebo kteří jsou zproštěni mimořádné služby a na celé státní území. Částečná mobilizace ozbrojených sil se vztahuje na část vojáků v záloze nebo na část státního území“.

Mobilizace záloh v ozbrojených silách USA

Pro srovnání uvádím, jak je mobilizace chápána a realizována v ozbrojených silách USA. Zatímco podle právního řádu ČR je mobilizace ozbrojených sil a mobilizace národního hospodářství prováděna až za situace, kdy je vyhlášen stav ohrožení státu, ozbrojené síly USA mohou být mobilizovány bez vyhlášení výjimečného stavu. To umožňuje pružně reagovat na řešení nejrůznějších krizových stavů.

USA mají ozbrojené síly doplňované na základě *dobrovolnosti od roku 1973*. Zálohy, které jsou také dobrovolné, jsou velmi početné, tvoří 54 % celkových počtů ozbrojených sil. Odhaduje se, že v současné době pouze asi 10 % populace má zkušenost s vojenskou službou a toto procento se dále snižuje. Mobilizační systém se značně liší od mobilizačních systémů většiny evropských států. Mobilizace záloh může proběhnout v různém rozsahu, podle okamžité situace. První stupeň je proveden bez vyhlášení výjimečného stavu, pouze na základě rozhodnutí prezidenta s povinností následného informování Kongresu.

Povolání záloh prezidentem (Presidential Reserve Call-up, dále jen **PR**). Prezident může povolat výběrovou zálohu (Selected Reserve) do vojenské operace v zahraničí. Tato skupina zálohy je pravidelně cvičena a její příslušníci dostávají pravidelný plat. V rámci PR může prezident povolat až 200 tisíc záloh na dobu nepřesahující 270 dnů. Tyto zálohy nemohou být nasazeny pro řešení domácích krizí, ať už přírodních katastrof, průmyslových havárií nebo pro nastolení vnitřního pořádku. Jedinou výjimkou může být jejich povolání při hrozbě použití zbraní hromadného ničení na území USA.

Částečná mobilizace. Po vyhlášení výjimečného stavu prezidentem nebo Kongresem může prezident povolat do aktivní služby jeden milion příslušníků pohotovostní zálohy na dobu dvou let. Je možné povolat 200 tisíc záloh v rámci PR a potom další jeden milion v rámci částečné mobilizace. Před částečnou mobilizací nemusí být provedeno PR, ale nejpravděpodobnější je takové řešení, že zálohy povolané v rámci PR budou zahrnuty do počtů částečné mobilizace. To byl případ operace *Desert Storm*, kdy bylo povoláno celkem 225 tisíc záloh.

Plná mobilizace. Poté co Kongres vyhlásí výjimečný stav nebo válku jsou všichni vojáci v záloze povoláni do aktivní služby. Povolání platí na dobu trvání výjimečného stavu plus šest měsíců a vztahuje se na všechny kategorie záloh.

Totální mobilizace. Pro zálohy není rozdíl mezi plnou mobilizací a totální mobilizací. Totální mobilizace je vyhlášena prezidentem a Kongresem v případě, že nastane potřeba dalšího doplňování ozbrojených sil a prakticky představuje zavedení branné povinnosti.

V právním řádu USA neexistuje žádné pravidlo o tom, že by vyhlášení určitého stupně musel předcházet nižší stupeň a na druhé straně je možné, že mohou být vyhlášena dvě nebo více opatření současně.

Povinnosti fyzických osob

Všichni státní občané České republiky (dále jen občané) mohou mít z hlediska zabezpečování obrany stanoveny určité povinnosti. Občan ve věku 18 až 60 let má brannou povinnost. Ženy mají tuto povinnost pouze za válečného stavu. Branná povinnost zaniká občanům, kteří jsou trvale neschopní ze zdravotních důvodů, a občanům, kteří nastoupili k výkonu civilní služby, nebo byli výkonu této služby zproštěni, případně jim byla prominuta. Branná povinnost je povinnost občana připravovat se k obraně státu, osobně se účastnit plnění úkolů ozbrojených sil, a spočívá v odvodní povinnosti, služební povinnosti a dalších povinnostech stanovených branným zákonem.

Odvodní povinnost vzniká občanům dnem, v němž dosáhnou věku 18 let, a zaniká dosažením věku 60 let. Služební povinnost je povinnost včas nastoupit a vykonávat vojenskou činnou službu a vzniká dnem, kdy nabývá odvodní rozhodnutí o schopnosti k vojenské činné službě právní moci. Vojenská činná služba zahrnuje základní službu, náhradní službu, vojenská cvičení, mimořádnou službu a službu vojáka z povolání jako zvláštní druh vojenské činné služby.

Za stavu ohrožení státu a válečného stavu vykonávají vojáci v činné službě mimořádnou službu. Jsou to především vojáci z povolání, vojáci, kteří dnem vyhlášení stavu ohrožení státu byli v základní nebo náhradní službě a vojáci v záloze, kteří byli v míru předurčeni na funkce v rozvíjených ozbrojených silách a potom povoláni pro jejich doplnění. Ženy, především některých speciálních profesí, budou za válečného stavu povolány k mimořádným odvodům a po svém odvedení budou vykonávat mimořádnou službu jako vojákyně. Část vojáků v záloze může být zproštěna povinnosti nastoupit mimořádnou službu.

O toto zproštění žádají zaměstnavatelé pro své zaměstnance, u nichž je v důležitém zájmu bezpečnosti České republiky třeba, aby mohli dále vykonávat civilní zaměstnání. Zproštění lze provést předem v míru nebo za stavu ohrožení státu nebo za válečného stavu. Zproštění, provedené v míru, nabývá platnosti až za stavu ohrožení státu nebo za válečného stavu a může být omezeno na určitou dobu, zpravidla na šest měsíců. Za mimořádných opatření může být část vojáků v záloze povolána k osobním úkonům pro potřeby ozbrojených sil. Tito vojáci nejsou po dobu plnění osobních úkonů vojáky v činné službě, ale podléhají vojenské kázeňské pravomoci a mají trestní odpovědnost i za trestné činy vojenské.

Mimo brannou povinnost, kterou mají pouze občané, mají všechny fyzické osoby za krizových situací nebo za stavu ohrožení státu a válečného stavu pracovní povinnost. Pracovní povinnost je povinnost fyzických osob vykonávat po nezbytně nutnou dobu určené práce, které jsou nutné pro řešení krizové situace, případně k zajišťování

obranu státu. Práce jsou povinny konat v určeném místě a podle potřeb i nad rámec pracovní doby stanovené v pracovněprávních předpisech. Dnem vyhlášení stavu ohrožení státu nebo válečného stavu mají ze zákona pracovní povinnost osoby zaměstnané u orgánů státu a dalších organizací určených k zajišťování životně důležitých funkcí. K plnění pracovních povinností u ostatních organizací jsou osoby povolány povolávacím příkazem, který vydává příslušný okresní úřad. Dále mohou být fyzické osoby povolány k pracovní výpomoci. Pracovní výpomoc je povinnost fyzických osob vykonávat jednorázové a mimořádné úkoly nezbytné pro řešení krizové situace, případně k zajišťování obrany státu. Instituty pracovní povinnosti a pracovní výpomoci je možno využít nejen k zajištění obrany státu, ale také k řešení krizových situací.

Věcné prostředky

Věcnými prostředky jsou podle zákona movité a nemovité věci ve vlastnictví státu, územních samosprávních celků a právnických a fyzických osob nebo jimi poskytované služby, které lze využít při řešení krizových situací nebo v zájmu zajišťování obrany státu. Nepostačují-li věcné prostředky ve vlastnictví státu může okresní úřad vlastníkovi (právnické nebo fyzické osobě) uložit povinnost prostředky poskytnout. Movité a nemovité věci a služby se stávají věcnými prostředky rozhodnutím příslušného okresního úřadu. Na rozhodnutí se nevztahuje správní řád a není proti němu přípustné odvolání. Rozhodnutí o dodání věcného prostředku provede příslušný okresní úřad dodávacím příkazem. O věcných prostředcích pro potřeby ozbrojených sil rozhodne okresní úřad na základě návrhu příslušné územní vojenské správy, zpracovávaného ve formě vyplněného dodávacího příkazu. Věcné prostředky jsou poskytovány především pro potřebu ozbrojených sil a dále pro všechny subjekty (ministerstva, správní úřady a subjekty hospodářské mobilizace), které se podílejí na řešení krizových situací nebo na zajištění obrany státu, pokud o poskytnutí požádají. Okresní úřady vedou evidenci vhodných věcných prostředků.

Finanční opatření

Česká národní banka stanoví a uskutečňuje opatření v oboru své působnosti včetně plánování prostředků k zajištění obrany státu. Zákon stanoví, že stát hradí výdaje spojené s přípravou k obraně státu a s obranou státu za stavu ohrožení státu a za válečného stavu. Dále stanoví rozsáhlá měnová opatření za stavu ohrožení státu a válečného stavu. Umožňuje vládě na základě návrhu guvernéra České národní banky omezit nebo zakázat nakládání s prostředky v českých korunách na účtech bank. Guvernérovi České národní banky umožňuje rozhodnout o zásadních měnových opatřeních České národní banky, stanovit kurz české koruny vůči cizím měnám, omezit nebo zakázat převody mezi bankami, poskytování úvěrů, vývoz české měny, případně omezit nebo zakázat nákup a vývoz devizových prostředků, čerpání prostředků z devizových účtů, zavést nabídkovou povinnost devizových prostředků a omezit devizová povolení a licence.

Mobilizace veřejné správy, hospodářství a rezerv

Úkoly veřejné správy v oblasti zajištění obrany jsou rozsáhlé. Zákon stanoví úkoly vládě, ministerstvům, jiným ústředním správním úřadům a České národní bance,

okresním úřadům a krajským úřadům a obcím v přenesené působnosti. Pro posílení svých sil a prostředků pro splnění úkolů při zajišťování obrany mohou ministerstva a jiné správní úřady v souladu se svými plány obranného plánování požádat o určení věcných prostředků. Dále mohou požádat pro své zaměstnance o zproštění povinnosti nastoupit mimořádnou službu. O zproštění mohou ministerstva a jiné správní úřady požádat i pro vojáky v záloze, kteří nejsou jejich zaměstnanci, ale jsou potřební pro zabezpečení činností v souladu s plány obranného plánování. Toto zproštění musí být projednáno s jejich zaměstnavatelem.

Na základě požadavků ozbrojených sil a ozbrojených bezpečnostních sborů jsou zpracovány plány hospodářské mobilizace a uzavřeny dohody mezi objednatelem, kterým je ústřední správní úřad a dodavatelem mobilizační dodávky. Dodavatel je oprávněn požadovat zajištění nezbytných materiálních prostředků, případně finanční úhradu přípravy mobilizační dodávky, včetně úhrady za uchování výrobních schopností. Dodavatel mobilizační dodávky zpracovává plán opatření hospodářské mobilizace a stává se subjektem hospodářské mobilizace. Subjektu hospodářské mobilizace vydá správa státních hmotných rezerv osvědčení o jmenování, které je veřejnou listinou a slouží k prokazování třetím osobám při uplatňování práv. Subjekt hospodářské mobilizace je osvobozen od povinnosti poskytnout věcné prostředky pro potřeby ozbrojených sil, ale jen v takovém rozsahu, který je nezbytný pro plnění jeho úkolu při zajištění mobilizační dodávky. Je oprávněn požadovat pro své zaměstnance zproštění povinnosti nastoupit mimořádnou službu. Je oprávněn požadovat u příslušného okresního úřadu zajištění pracovních sil a věcných prostředků nezbytných pro splnění mobilizační dodávky.

Pro zajištění mobilizačních dodávek jsou určeny mobilizační rezervy, které tvoří vybrané základní suroviny, materiály, polotovary, výrobky, stroje a jiné majetkové hodnoty. K zajištění hospodářské mobilizace může vláda nařídit celou řadu omezujících a regulačních opatření. Podnikatelům může uložit povinnost dodávat stanovené výrobky, práce nebo služby, případně přemístit dopravní, mechanizační, výrobní nebo provozní prostředky na určené místo. Může být zavedena regulace zboží prodávaného v obchodní síti. Může být omezena nebo zakázána doprava nebo telekomunikační služby. Další regulační opatření mohou být přijata v oblasti obchodování s cennými papíry, v oblasti distribuce léčiv, pitné vody nebo vybraných druhů zboží.

Prověření opatření pro zajištění obrany státu

Mobilizační přípravy jsou celým komplexem opatření, která zabezpečují přechod státu z mírového na válečný stav. Týkají se nejen ozbrojených sil, ale také veřejné správy, národního hospodářství a života celé společnosti. Vzhledem k rozsáhlosti mobilizačních příprav je třeba, aby byly plánovány a připravovány již v míru. K tomu slouží mobilizační plány, které jsou prakticky nejvyšším stupněm krizových plánů a jsou zpracovávány všemi zainteresovanými subjekty. Mobilizace ozbrojených sil je proces, kterým ozbrojené síly přecházejí z mírové na válečnou organizaci. Hlavním cílem je provést doplnění části nebo celých ozbrojených sil osobami a věcnými prostředky na válečné počty. V návaznosti na mobilizační opatření prováděná v ozbrojených silách probíhají odpovídající opatření v národním hospodářství a ve veřejné správě.

Veškeré mobilizační plány mohou být přezkoušeny, k tomu slouží prověření opatření pro zabezpečení obrany státu. Rozumí se jím praktické ověření nebo realizace úkolů uložených jednotlivým subjektům a provádí je ministerstvo obrany. Přesahuje-li rozsah prověření působnost ministerstva obrany, kterou stanoví zákon, uloží vláda svým usnesením provést prověření většího rozsahu a oznámí to předem parlamentu a prezidentovi republiky. Prověření většího rozsahu se nazývá v praxi mobilizační cvičení, a účastní se ho ozbrojené síly, povolávají se vojáci mimo činnou službu a použijí se i věcné prostředky ve vlastnictví právnických a fyzických osob.

Závěr

Problematika zajišťování obrany České republiky prošla v uplynulých letech významnými změnami a nově se formovala celá oblast civilního nouzového plánování. Tento proces byl zahájen v roce 1998 přijetím ústavního zákona o bezpečnosti České republiky, kterým je ustanovena Bezpečnostní rada státu jako vrcholný orgán plánování bezpečnosti České republiky. Na něj navázaly v roce 1999 další zákony řešící problematiku branné povinnosti, ozbrojených sil, průběhu služby vojáků a především zákon o zajišťování obrany České republiky, který ukládá fyzickým a právnickým osobám povinnosti při zajišťování obrany. Celý proces byl završen v roce 2000 přijetím krizového zákona a zákona o hospodářských opatřeních pro krizové stavy.

V současné době probíhá novelizace příslušných zákonů. Je třeba zapracovat zkušenosti získané při jejich realizaci, reagovat na změny veřejné správy v souvislosti s rušením okresních úřadů a na nové poznatky z posledního vývoje mezinárodní situace. Tento proces bude dále pokračovat v návaznosti na realizaci reformy ozbrojených sil, která předpokládá vytvoření nového právního prostředí, systémově zcela odlišného od současného stavu. Změny se budou týkat způsobu realizace branné povinnosti, tvorby a použití záloh, průběhu vojenských cvičení, mimořádných opatření a mobilizace. Dále půjde o vymezení obsahu jednotlivých stavů, ve kterých se ozbrojené síly a stát mohou nacházet při ohrožení ČR nebo při plnění mezinárodních závazků, a o stanovení kompetencí orgánů veřejné správy při zajišťování obrany státu. Na to bude navazovat zpracování prováděcích předpisů v této oblasti, což v rezortu obrany představuje především novelizace předpisu „Mobilizační přípravy armády České republiky“.

Literatura:

1. Ústavní zákon č. 110/1998 Sb., o bezpečnosti České republiky, ve znění pozdějších předpisů.
2. Zákon č. 218/1999 Sb., o rozsahu branné povinnosti a o vojenských správních úřadech (branný zákon), ve znění zákona č. 238/2000 Sb.
3. Zákon č. 219/1999 Sb., o ozbrojených silách České republiky.
4. Zákon č. 222/1999 Sb., o zajišťování obrany České republiky.
5. Zákon č. 240/2000 Sb., o krizovém řízení a o změně některých zákonů (krizový zákon).
6. Zákon č. 241/2000 Sb., o hospodářských opatřeních pro krizové stavy a o změně některých souvisejících zákonů.
7. Zákon č. 92/1949 Sb., branný zákon, ve znění pozdějších předpisů.
8. Zákon č. 18/1992 Sb., o civilní službě, ve znění pozdějších předpisů.
9. Zákon č. 6/1993 Sb., o České národní bance.
10. Zákon č. 97/1993 Sb., o působnosti Správy státních hmotných rezerv.
11. Vyhláška MO č. 280/1999 Sb.
12. The Reserve Components of the United States Armed Forces. (Zpráva zástupce ministra obrany USA pro záložní síly), Pentagon 2000.

K operačním schopnostem AČR

Názor, že armády jsou pouze k vedení válek, dnes nemůže obstát. Nelze vynakládat nemalé finanční prostředky na udržování armád, které by byly využívány pouze v případě válečného konfliktu. Jestliže byly armády v novodobých dějinách národů připravovány k převážně bojovým účelům, dnes se situace začíná měnit. Nebojové použití, do kterého se nezahrnují jen záchranné a humanitární akce, ale také celá škála stabilizačních, resp. mírových operací, se dnes stává každodenní realitou.

* * *

Přesto zůstává vždy pro Armádu České republiky (AČR) prioritou obrana, resp. **alianční obrana** České republiky a ostatních členských zemí Aliance. Jde v podstatě o uplatnění článku 5 Severoatlantické smlouvy, kdy by vyčleněný kontingent plnil úkoly bojové operace v rámci mnohonárodního uskupení a nevyčleněný zbytek armády by plnil úkoly v národní podřízenosti.

Může jít také o plnění úkolů mimo článek 5 v duchu Strategické koncepce NATO, kdy vyčleněný kontingent společně se spojenci z NATO nebo v rámci širší *ad hoc* koalice států by realizoval některou z mírových operací, včetně operace k vynucení míru. Tyto „expediční operace“ by se prováděly mimo území států NATO, dokonce i ve vzdálených regionech.

Současná protiteroristická operace aliančních sil s širokou podporou dalších států je dokladem toho, že **i operace podle článku 5 Severoatlantické smlouvy by se s největší pravděpodobností v budoucnosti odehrávaly mimo území států NATO**, tedy i mimo území ČR. Dnes si lze jen těžko představit (ale nemůžeme tuto variantu zcela vyloučit), že by se našel tak šílený agresor z blízkého okolí teritoria NATO, který by si dovilil ovládnout část území a vzdušného prostoru NATO, což by znamenalo, že by se Aliance bránila „doma“.

Vzhledem k tomu, že existuje, v porovnání s klasickým napadením silami pravidelné armády, větší pravděpodobnost napadení členských států NATO formou podobné té, z 11. září 2001, bude se Aliance zpravidla bránit mimo své území, resp. bude svá vojska zasazovat na území agresora. Podle mého názoru, jde tuto myšlenku rozšířit i na napadené blízké sousedy členských zemí Aliance, které jsou tak nepřímo pod ochranou a obranou Aliance. Zasazení aliančních sil by v tomto případě mělo být podmíněno souhlasem napadené země.

Z uvedeného vyplývá, že každá armáda členského státu, včetně AČR, by byla po vyčlenění sil **rozdělena na dvě základní části:**

1. na expediční, resp. mobilní síly a
2. na teritoriální síly.

Expediční síly, tvořené pozemními silami s posilovými jednotkami z ostatních složek AČR (zpravidla v rámci mnohonárodního uskupení), by byly pod operačním velením a řízením spojeneckého velitelství a zpravidla by operovaly mimo své vlastní území. Tyto síly by působily v rámci některého z druhů bojových či nebojových operací, které uvádí platná Doktrína Armády České republiky ve třetí kapitole.

K dosažení vysoké efektivity zasazení by *operační schopnosti* vyčleněných sil měly splňovat náročná kritéria vycházející z nutnosti *rychlého přemístění do místa zasazení*, z charakteru předpokládané *společné bojové či nebojové činnosti* se spojenci a z komplikovanějšího *všestranného zabezpečení*, jež se bude potýkat se stále platným principem národní odpovědnosti.

Teritoriální síly, které by byly souhrnem všech nevyčleněných sil AČR (jednalo by se zpravidla o nevyčleněné pozemní síly, nebojové jednotky vzdušných sil [1] nevyčleněné síly a prostředky logistiky a vojskové zdravotnické služby, nevyčleněné jednotky vojenské policie a všechny rozvinuté síly územní obrany), by byly v národní podřízenosti a působily by na teritoriu ČR, resp., v případě NSE [2], i na cizím teritoriu.

Činnost sil není v naší doktríně jasně pojmenovaná. Podle mého názoru by bylo možno přijmout pojem *operace sil pod národním velením*.

Byly by na ně kladeny **operační požadavky** spjaté především s bezchybným provedením **mobilizačního rozvinutí** části nebo i celé armády, s kvalitním **všestranným zabezpečením expedičních sil**, s **obranou a ochranou teritoria**, zvláště státní hranice a důležitých objektů, s potřebou poskytovat (v rámci integrovaného záchranného systému, nebo i samostatně) **záchrannou a humanitární pomoc** civilnímu obyvatelstvu, a konečně požadavky, vycházející z potřeby plnit **vojenská opatření hostitelské země k podpoře spojenců**.

Z naznačeného výčtu úkolů vyplývá, že na každou část AČR by byly kladeny jednak klasické a na druhé straně aktuální, resp. specifické **operační požadavky**, jež by měly být vlastní oběma částem armády, a které by měly být prosazeny do vojsk tak, aby se projevovaly jako **operační schopnosti** vojenských sil. Jaké operační požadavky jsou pro soudobé operace prioritní? Nejprve stručně k charakteristickým rysům budoucích konfliktů.

Důležitým východiskem je charakter budoucích konfliktů

Budoucí konflikty, jež mohou nabývat různých podob, mohou být vyřešeny bez zásahu vojsk, nebo může být vyžadováno jejich zasazení, a to buď přímo, nebo nepřímo (pouze hrozbou jejich použití). Konflikty mohou eskalovat, mohou se prostorově rozšiřovat, může se měnit předmět konfliktu a mohou vést k neočekávaným situacím. Jejich kategorizace je stále složitější.

Mezi hlavní charakteristické rysy budoucích konfliktů lze na základě výsledků mnohých odborných studií zařadit:

- **Zmnožení subjektů (aktérů)**, které zahrnuje také nestátní aktéry (samostatné osoby a skupiny osob, různá hnutí, kriminální organizace nebo velké průmyslové firmy). Z tohoto důvodu se **rozšíří formy konfliktů**, při kterých mohou být použita vojska. Aktéři nemusí být vždy identifikovatelní.
- **Asymetrii** v rozličných formách a na nejrůznějších úrovních. Myslitelné jsou takřka libovolné kombinace aktérů (státní a nestátní), způsobů činnosti, zásad operačního umění a taktiky

a také použitých sil a prostředků. Asymetrie však není něco zcela nového. Mnohokrát v minulosti k takovýmto střetnutím docházelo. Formy asymetrie mohou mít různorodou podobu (např. partyzánská taktika, hrozba nebo přímé použití zbraní hromadného ničení, teroristický útok apod.).

- **Akceptovatelnost vlastních ztrát a škod**, která může mít zásadní vliv na stanovení cíle, délku trvání, intenzitu vedení, eskalaci a mnoho jiných činitelů konfliktu.
- **Politické podmínky**, jež jsou významným faktorem. Členství v Alianci, respektování mezinárodního práva, podpora ze strany vlastního obyvatelstva, podpora v médiích atd. - to jsou činitelé, ovlivňující průběh konfliktu.
- **Existenci fáze „po ukončení konfliktu“**. Půjde o úkoly spojené se stabilizací situace, zajištěním pořádku, budováním objektů, s přebíráním policejních úkolů a úkolů veřejné správy atd. Jde především o získání důvěry obyvatelstva v daném regionu.
- **Způsob vedení operací**, který může být veden na dálku (*stand-off warfare*), duelově, kdy vojáci bojují bezprostředně proti sobě (*hands-on warfare*) a po síti (*net warfare*), jež je zaměřeno především proti informační infrastruktuře určité země. Čím je vyspělejší, tím je z hlediska posledně jmenovaného způsobu vedení bojové činnosti zranitelnější.
- **Obtížnost se od konfliktu izolovat** z důvodu vzájemné hospodářské závislosti, globalizace hospodářství a technologií. Propojení zájmů států a soukromých firem, jakož i srůstání finančního trhu ve spojení s celosvětovou přítomností médií a internetu, přispívají k rozšíření spektra konfliktů.
- **Rozšíření válčičtější do pěti operačních prostorů**: na zemi, na moři, ve vzduchu, v kosmu a nově také v informačním prostoru. Přesto zůstává „země“ stále rozhodující kategorií, neboť rozhodující zdroje energie a života (ropa, voda, minerály) se nacházejí ve velké většině na pevnině, resp. na mořském dně. Boj se bude přesouvat do velkých urbanizovaných prostorů, kde se protivník bude promíchávat s civilisty, což bude vyžadovat větší množství moderně vyzbrojených a vybavených speciálních sil. Narůstající význam bude mít evakuace obyvatelstva, případně jejich zásobování potravinami a pitnou vodou. Pro většinu států budou v nejbližší budoucnosti aktuální rizika přicházející ze vzduchu a z informačního prostoru. Aktuálním problémem bude hyperterrorismus.
- **Různorodost použití bojových a jiných prostředků a způsobů**, které zaručují úspěch. Ze strany protivníka by mohly být použity klasické zbraně, „neletální“ zbraně (nezpůsobují smrt), prostředky hyperterrorizmu, vědomé ovládání nebo vyvolání odchodu uprchlíků, vědomé použití žen a dětí jako bojovníků k ovlivnění morálky vlastních jednotek, informační operace nejrozumnějšího typu, včetně „operačního využití“ médií. Protivník by mohl využívat kriminalitu strategického rozměru (organizovaný zločin např. ve formě pirátství, únosů, obchodu s lidmi, drogami, lidskými orgány a zbraněmi) a např. hospodářskou válku s využitím vojenských sil atd.

V tomto možném konfliktním prostředí mohou uspět pouze ty vojenské síly, kterým budou vlastní operační požadavky, reagující na výše predikované charakteristické rysy budoucích konfliktů. Nelze mít armádu, která by byla připravena na vedení poslední války. Pokud ano, byla by to zřejmě válka neúspěšná, ne-li skutečně poslední.

Podstata úkolů pro AČR je základem operačních požadavků

Vytvoření **potřebného uskupení sil**, to je úkolem v prvním pořadí pro každé nasazení. Od okamžiku přijetí politického zadání vše záleží na armádě, na velitelích a štábech. Způsob jejich práce se může odvíjet od podmínek materiálních, organizačních a dalších. Splnění tohoto prioritního úkolu předpokládá:

- mít dostatek zpravodajských a jiných informací k rozhodování,
- mít dostatek mírově naplněných bojových a podpůrných sil, nebo mít vytvořen dokonalý systém jejich zmobilizování,
- mít vycvičená vojska a štáby, resp. mít vypracovaný systém jejich rychlého stmelení (což předpokládá provádět důslednou přípravu záloh),
- mít kvalitní systém velení a řízení vojsk (informační systém), který umožní přijímat rychlá, ale na druhé straně fundovaná rozhodnutí,
- mít k dispozici připravený a secvičený (sladěný) štáb, který bude orgánem velení sestaveného uskupení sil atd.

Běžnou praxí z hlediska mnohonárodního použití sil bude jejich **rychlé zasazení v prostoru operace** (krize). Pro vyčlenění do bojové operace, podle článku 5, nebo i mimo tento článek, jakož i k plnění úkolu v rámci mírové operace se může počítat s delší dobou na celý manévr. Záleží na rychlosti eskalace daného konfliktu. Při vyčlenění sil do záchranné nebo humanitární akce se musí zpravidla počítat s permanentním nedostatkem času.

Splnění tohoto úkolu předpokládá:

- mít dostatečnou kapacitu přepravních prostředků (vzduchem, po železnici, po moři),
- disponovat dokonalým technickým stavem techniky k realizaci dlouhých přesunů po ose nebo kombinovaným způsobem,
- včasné zplánování a zorganizování přesunu (přepravy), včetně organizace doplňování PHM, ošetřování techniky, zajištění silniční a pořádkovou službou a organizace odpočinku (při přesunu na území jiných států v rámci opatření Host Nation Support [3], tj., využití zdrojů hostitelské země),
- mít připraveny řidiče a všechny kategorie velitelů plnit úkol za všech povětrnostních podmínek, ve dne i v noci,
- dobrou organizaci předávací procedury pod operační velení a řízení orgánů mnohonárodního velení atd.

Vlastní splnění úkolu v co nejkratším čase a s co nejmenšími ztrátami je úkol, jehož splnění je podmíněno širokou škálou požadavků různého charakteru. V bojových operacích jde především o maximální skloubení rozhodujících atributů bojové činnosti, kterými jsou palba, pohyb, ochrana, velení a zabezpečení. Znamená to tedy:

- ◆ mít dostatek informací a kvalitní zpravodajskou službu pro optimální rozhodování,
- ◆ mít síly a prostředky s potřebnou údernou silou a s požadovanou přesností,
- ◆ disponovat vysoce manévrovými (mobilními) silami, nejlépe aeromobilními,
- ◆ mít odolná vojska, která snesou agresivní palebné, elektronické, psychologické a jiné působení protivníka a
- ◆ mít veškerou činnost zasazených vojsk logisticky i jinak zabezpečenu atd.

Základním předpokladem pro dosažení úspěchu je fungující a pružně reagující systém velení a řízení vyčleněného národního kontingentu a jeho propojení se systémem velení a řízení společného velitelství uskupení sil spojenců.

Výše uvedené skutečnosti směřují především do oblastí fungování expedičních sil. **V činnosti teritoriálních sil** bude potřebné vynaložit mnoho úsilí k zajištění bezchybného mobilizačního rozvinutí sil AČR a k úkolům, které tvoří obsah „operace sil pod národním velením“. Intenzita a rozsah této operace bude závislý na charakteru

konfliktu, jeho vzdálenosti od teritoria ČR, velikosti vyčleněného kontingentu expedičních sil a na mnoha jiných okolnostech.

Ve své podstatě však bude obsahová stránka činnosti teritoriálních sil podobná v různých typech konfliktů. Splnění cíle operace sil pod národním velením ve variantě, kdy by se území ČR např. nacházelo v národním operačním prostoru [4] (jedna z nejsložitějších variant) by znamenalo:

- mít vybudovaný pružný systém výběrové a všeobecné mobilizace, včetně systému doplňování vojsk,
- mít dostatečný systém průzkumu k monitorování situace na teritoriu,
- disponovat dostatečným množstvím útvarů a jednotek k plnění bojových úkolů při obraně a ochraně státní hranice, objektů důležitých pro obranu státu a k boji se skrytě bojujícími silami protivníka,
- mít k dispozici dostatek sil a prostředků k plnění vojenských opatření hostitelské země k podpoře spojenců,
- být schopen poskytovat záchrannou a humanitární službu ve prospěch civilního obyvatelstva,
- mít k dispozici pružný systém všestranného zabezpečení nejen expedičních sil, ale všech teritoriálních sil atd.

Uvedené obsahové otázky jsou dalším důležitým podkladem pro stanovení základních (klasických) a specifických (aktuálních) operačních požadavků kladených na vojska.

Klasické a aktuální operační požadavky

Mezi klasické operační požadavky, které jsou víceméně společné pro všechna vojska, a to nejen AČR, patří:

□ **Připravenost**, resp. pohotovost osob, techniky, materiálu a obranné infrastruktury. Malá předvídatelnost, především nevojenských ohrožení, a krátká reakční doba na ně, vyžadují mít již v míru připravené síly schopné spolupůsobit ve spojeneckém uskupení. Omezením pro dosažení maximální připravenosti jsou lidské, věcné a finanční zdroje. Členěním AČR na síly vysoké pohotovosti, nižší pohotovosti a síly dlouhodobě budované je tento rozpor racionálně řešen.

□ **Pohyblivost** (mobilita) závisí na dostatečném a kvalitním vybavení, které musí zajistit mobilitu ve strategickém, operačním i taktickém měřítku. Pro připravenost na vedení bojových i nebojových operací musí být navíc zajištěna dostatečná pohyblivost pro přesun či dostatečná kapacita přepravních prostředků pro přepravu do prostoru zasazení a pohybu na něm v souladu s rozsahem stanovených úkolů. Stupeň pohyblivosti nezávisí jen na technické mobilitě vlastních vojsk, možnostech protivníka ji omezovat a na terénu, ale i na pružnosti velení a řízení.

□ **Odolnost** vojsk (osob, techniky, systémů velení a řízení, systému zásobování vojsk, infrastruktury aj.) proti možným účinkům nepřátelského působení (ničení, rušení, klamání, psychologické působení aj.) je zabezpečována patřičným vybavením a všestrannou ochranou. Modernizační projekty jsou vesměs cestou i k vyšší odolnosti před působením nepřítele a jiných nepříznivých vlivů.

□ **Všestranné zabezpečení, zvláště logistická podpora** znamená disponovat dobře fungujícím systémem, schopným udržovat osoby a zabezpečovat materiálové prostředky na takové úrovni, která umožňuje splnit stanovené úkoly v nejhodnější variantě použití bojových i nebojových jednotek a útvarů. V poslední době vystupuje především požadavek autonomnosti a soběstačnosti logistické podpory zasazených jednotek.

□ **Schopnost ničení** vyjadřuje vysokou přesnost zasahování cílů protivníka. Implementace moderních technologií do zbraňových systémů a bojové techniky je předpokladem efektivního uplatnění bojové síly. Přesnost zásahu vyžaduje přesné souřadnice cílů, což znamená mít kvalitní průzkumné prostředky a zkušené zpravodajské orgány.

Mezi aktuální operační požadavky, především pro expediční síly, patří:

- **Schopnost pružně reagovat** na krizové situace vytvářením účelových uskupení vojsk a orgánů velení k těmto uskupením, což vyžaduje mít k dispozici jednotky a útvary s krátkou dobou pohotovosti a vycvičené k plnění různorodých bojových i nebojových úkolů. Obdobně vše platí i o velitelích a štábech.

- **Interoperabilita**, která je vyjádřením společných zásad bojové a nebojové činnosti, společných rozhodovacích procedur velitelů a štábů, možností velet vojskům, využívat informačních zdrojů a systému zásobování vojsk materiálem všeho druhu a službami.

- **Schopnost se podílet na informačních operacích**, což je podmíněno disponováním moderními průzkumnými, rušícími a spojovacími prostředky, připraveností zpravodajských a dalších speciálních sil a služeb.

- **Víceúčelovost** (univerzálnost) použití vojsk a štábů, což je z hlediska široké škály úkolů pochopitelné. Nelze při trendu snižování počtů osob a techniky v armádě udržovat speciální síly na různorodé úkoly. Jednotky i štáby musí být cvičeny na cokoli, kromě úzce specializovaných činností, jako je radiační, chemický a biologický průzkum apod.

- **Schopnost vést asymetrickou bojovou činnost**, která znamená zvládat zásady partyzánského způsobu boje, umět si poradit v boji s protivníkem v urbanizovaném (zastavěném) prostoru, v lese, v horách, v noci apod.

Lze uvést řadu dalších požadavků, které je možné s určitým nadhledem též zařadit mezi operační, jako jsou požadavky na výcvik a vzdělávání, na přípravu záloh apod. V poslední době se hovoří o **protiteroristických schopnostech** armády, což představuje mít k dispozici dostatek speciálních sil (komand), pokud možno na vrtulnících a dostatek sil a prostředků k obraně a ochraně objektů atd.

Operační schopnosti verzus operační principy

Zajímavým problémem je otázka **vztahu principů vedení operací [5] k operačním požadavkům**, resp. **k operačním schopnostem kladených na vojska**. Z jejich vztahu jednoznačně vyplývá, že využívání principů velitelů a vojsky v bojových i nebojových operacích je operačními schopnostmi podmíněno.

Pokud budou mít velitelé vojska, která nebudou splňovat základní operační požadavky, budou mít i omezené možnosti na principech vedení operací stavět. Pokud nebudou k dispozici mobilní vojska, nebudou moci velitelé využívat hned několik principů najednou: nebude pro ně dosažitelné využívání principu soustředěného úsilí, jež bezprostředně na mobilnosti závisí, nebude možné uplatnit princip překvapení protivníka v potřebné míře, nebude možné plně realizovat princip jednoduchosti, jelikož tento je také závislý na mobilnosti vojsk, a tím i možnostmi využívání připravených alternativních variant apod.

Lze tedy vyslovit několik tezí o **vzájemném vztahu operačních principů a operačních požadavků**:

1. Realizace operačních požadavků kladených na vojska je **podmínkou** pro využití operačních principů při rozhodování velitelů a činnosti vojsk v operacích.
2. Podcenění operačních požadavků kladených na vojska má **přímý dopad** na dosažení cíle operace a kvalitu plněných úkolů vojsky.
3. Sebelépe teoreticky a prakticky připravení velitelé, ovládající základní a specifické principy vedení operací, **nemohou být zárukou** dosažení cíle v operaci s vojsky, které nesplňují jeden nebo více aktuálních operačních požadavků.

4. Již při výstavbě armády a při dalších navazujících reformách je nutné respektovat aktuální operační požadavky kladené na vojska, a tím nejenom šetřit vynaložené síly a prostředky, ale již v zárodku vytvářet předpoklady pro efektivní využití vojenských sil v operacích.
5. Teoreticky a prakticky nepřipravení velitelé s vojsky, která splňují operační požadavky, nemusí být zárukou úspěchu v operaci.

Operační požadavky v reformované AČR

V současnosti rozjízďející se reforma ozbrojených sil České republiky je velkou příležitostí k tomu, aby reformovaná armáda v budoucnu požadovanými operačními schopnostmi disponovala. Počátečních operačních schopností, a tím vytvoření výchozích podmínek pro dosažení plných operačních schopností v celé AČR (podle vývoje ekonomiky ČR), bude dosaženo u sil vysoké a nižší pohotovosti do konce roku 2007 **zajištěním:**

- ☐ přepravitelnosti v celém prostoru možných operací NATO kombinovaným způsobem vzduchem a po zemi,
- ☐ efektivního a účinného bojového nasazení a mobility v prostoru nasazení v souladu s požadavky Aliance,
- ☐ udržitelnosti v prostoru zasazení po celou dobu trvání operace,
- ☐ přijetí vzdušných sil posílení NATO na předurčených základnách taktického letectva k tomu určenými silami a prostředky teritoriálních a podpůrných sil a základen taktického letectva a
- ☐ podílu na činnosti integrovaného systému PVO NATO v Evropě předurčenými silami a prostředky vzdušných sil.

Důležitými kroky bude třífázová modernizace AČR, která zrealizuje celý proces prosazování operačních požadavků kladených na vojska, dosažení opravdových operačních schopností AČR. Významným nástrojem bude postupná profesionalizace armády. Prosazení operačních požadavků do schopností AČR nemůže být účinné také bez potřebné přípravy velitelů, štábů a vojsk.

Poznámky:

1. Prostředky PVO by byly integrovány v rámci NATINEAD a taktické letectvo, resp. i vrtulníkové letectvo by bylo používáno v úzké koordinaci v rámci vzdušných sil NATO.
2. National Support Element (Národní podpůrný prvek).
3. Podpora hostitelské země.
4. Národní operační prostor je součástí bojové a také komunikační zóny (viz Doktrína Armády České republiky) a navazuje na operační prostor NATO. Za koordinaci činnosti vojsk v něm odpovídá velitel AČR.
5. Doktrína Armády České republiky, kap. 4.

Použitá literatura:

- Doktrína Armády České republiky. VR 1/2001.
- Kubeša, M.: Síly pod národním velením. VR 3/2001.
- Reforma ozbrojených sil - cíle a principy. VR 4/2001.
- Ozbrojené síly, schopnosti a technologie ve 21. století. Studijní zpráva, ÚSS VA v Brně, Brno 2001.

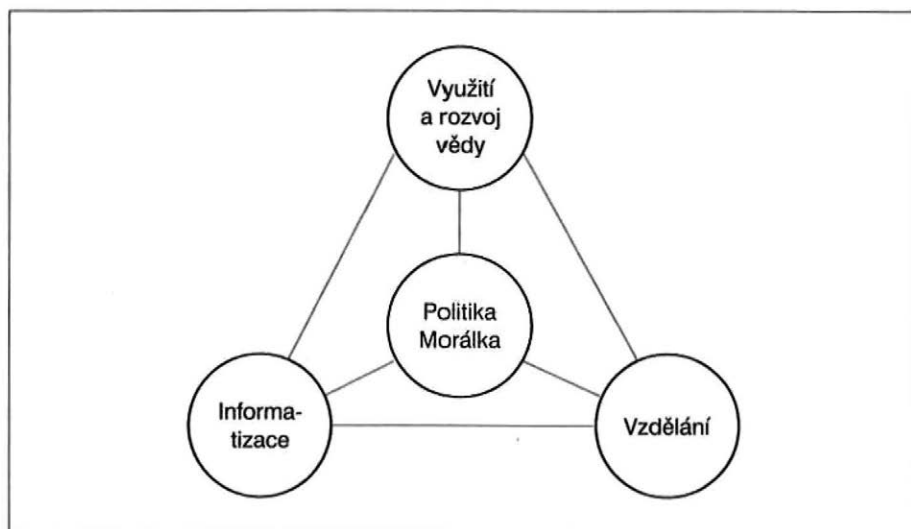
Ing. Václav Svoboda

Informatizace, věda a vzdělání - strategické klíče k úspěchu

Cílem článku je přispět k uplatnění moderního chápání informatizace, vědy a vzdělání jako strategicky významných faktorů úspěšné činnosti a vývoje rezortu k naplnění současných a budoucích funkcí a dosažení vývojových cílů na národní a alianční úrovni. U malé země - nového člena NATO a budoucího člena EU s objektivně malým materiálním potenciálem - je právě potenciál intelektuální, s jeho informační a vzdělanostní složkou, se znalostí a schopností aplikovat a rozvíjet poznatky a metody vědy rozhodujícím ukazatelem kvality a přínosu ke společným schopnostem.

* * *

Ve své práci se zaměřím na dva vrcholy tzv. „intelektuálního trojúhelníku“ (obr. 1); a to na proces informatizace a proces využití a rozvoje vědy. Nejprve vysvětlím smysl širšího pojetí a systémového zarámování uvedených procesů s jejich stručnou charakteristikou. V další části uvedu některé aspekty synergického vztahu procesů při vytváření intelektuálního potenciálu rezortu v souvislosti s probíhajícím procesem reformy AČR. V závěru se zmíním o nutnosti koncepčního založení procesů a uplatnění systémového procesního přístupu.

Obr. 1: Utváření intelektuálního potenciálu rezortu

1. Úvod

Činnost a vývoj rezortu obrany, včetně zásadních změn připravovaných v rámci procesu reformy ozbrojených sil, jsou ovlivňovány a v některých ohledech určovány [1]:

- **novými bezpečnostními výzvami**, jejich vztahy, příčinami a startovacími mechanismy, snahou o prevenci bezpečnostních rizik a aktivním přístupem k postupnému utváření stabilního bezpečnostního prostředí, včetně zvyšování významu politických vlivů a nevojenských opatření a uplatnění humanitárních, ekologických, sociálních a etických aspektů v komplexním a integrálním pojetí bezpečnosti a obrany,
- **uplatněním výhod a požadavků alianční obrany**, nárůstem významu obrany a utváření bezpečnosti na mezinárodní úrovni, včetně zapojení do obranné struktury v souvislosti se vstupem ČR do Evropské unie,
- **narůstající preferencí kvalitativních ukazatelů** při dosahování schopností sil, důrazem na inteligenční ukazatele personálu, na úroveň koncepční práce, plánování, krizového managementu, řízení a velení a na efektivnost využití zdrojů, prezentovanou ve strategických dokumentech, projevech představitelů a iniciativách NATO (konkrétně iniciativa CDE - Concept Development and Experimentation),
- **narůstajícím celosvětovým tlakem na řešení otázek trvale udržitelného rozvoje** a na vyváženost materiálních hodnot a ekonomických aspektů s hodnotami kulturními, sociálními a mravními, včetně mezinárodních aktivit k integraci vědecké práce, k budování informační společnosti a společnosti vědění,
- **zdrojovými možnostmi a novým vztahem k obranným zdrojům**, akcentem na hospodárnost a komplexní efektivnost využívání veřejných financí jako na jeden z ukazatelů perspektivní, ekonomicky i sociálně úspěšné společnosti a stabilizovaného politického klimatu,
- **bezprecedentním pokrokem ve vývoji vědy a technologií**, kde zejména vývoj komunikačních, informačních a výpočetních technologií umožňuje globální komunikaci, sdílení informací, modelování a simulaci složitých procesů, podstatnou změnu kvality vzdělávacích možností a zvládnutí dosud neřešitelných problémů v ekologii, zdravotnictví, energetice, dopravě, řízení a dalších oblastech,
- **skutečností, že existuje možnost zneužití a deformace vědeckého a technologického pokroku** k vzniku negativních jevů, deformaci zdravého života, ekologických a bezpečnostních rizik; to platí ve větší nebo menší míře o všech oborech vědy, výzkumu a vývoje technologií.

Kromě nesporných úspěchů rezortu obrany na národní i alianční úrovni, včetně účasti jednotek AČR v mírových operacích, existují i nedostatky včetně ne-hospodárného využívání zdrojů, permanentní reorganizace struktur, nedostatečné reflexe vnějšího prostředí a nestability plánovacích a programovacích procesů. Bylo by chybou za dílčími současnými úspěchy na operační a taktické úrovni nevidět spotřebované zdroje, budoucí výzvy, strategické chyby a nevyužití příležitosti. Bylo by chybou z dobrého startu usuzovat a priori na úspěch reformního procesu, zploštovat jej na dílčí oblasti a kvantitativní ukazatele a nevidět celou jeho strukturu, vývoj, rizika a úskalí. Bylo by chybou stavět hráz a uměle vytvářet rozpor mezi teorií a praxí, mezi kvantitou a kvalitou, mezi materiálními a nemateriálními aspekty činnosti a vývoje rezortu, přípravy a konkrétních aktivit jednotek a štábů AČR.

Proto se výše uvedené aspekty, jejichž význam nepochybně poroste, nutně musí promítnout do činnosti a výstavby rezortu, zejména u řídicích, plánovacích a koncepčních orgánů, u štábů AČR, ve školách a vědeckých pracovištích. Zřetelně se ukazuje, že ke splnění řady úkolů nepostačují neuvážené ukvapené experimenty, dosavadní rutinní postupy a už vůbec ne povrchní, nesystémový přístup. Nadále

neúnosná je zejména alokace a hodnocení využití obranných zdrojů bez objektivní zřetelné indikace a verifikace potřeb a možností a provázání s obranným plánováním, ovšem za předpokladu jeho náležité kvality a stability.

Zásadní význam má využití exaktních metod v řízení a rozhodování, terminologická preciznost, informatická kultivovanost, využívání standardů, adekvátní zpracování a strukturalizace velkého množství informací, invence, analytické a syntetické postupy, systémový přístup a organizace práce, využívání poznatků a metod vědy a moderního managementu.

Paradoxem je, že současně s uznáním této reality se lze setkat s malou poptávkou po kvalitních informacích a znalostech, po vědecké podpoře při koncipování a řízení náročných procesů. Lze se setkat i s určitou averzí k náročnosti v duševní práci, s obhajobou povrchních postupů a se snahou o zachování archaických stereotypů ve stylu práce a vztahů, často dokonce vydávanou coby ctnost z nouze – za praktičnost, zjednodušování a odpor k složitosti, ať by byla jakkoliv objektivně adekvátní. Nutno však podotknout, že na tomto stavu má svůj podíl i vlastní produkce a chování informatických a vědeckých subjektů.

Střet uvedených přístupů se uplatňuje především v personální složce činnosti pracovníků rezortu, je negativně ovlivňován dosavadní permanentní nestabilitou struktur a pozic, subjektivismem, přenášením názorových sporů do zájmové roviny, tolerováním nenáročnosti, odmítáním jiných než vlastních myšlenek a v některých případech i jinými aspekty. Finančně relativně nenáročné a vysoce návratné procesy k zvýšení úrovně intelektuální složky v činnosti a výstavbě rezortu jsou stále ve stínu zdrojově náročných investic, často neprovázaných s reálnými potřebami rezortu a, z pozice rezortu, neefektivních nebo někdy přímo zbytečných. Je otázkou míra programovosti této preference, její přímé i nepřímé dopady jsou však velmi zřetelné.

A priori nelze vyloučit uvedené deformující jevy a zanedbání podstatných věcí ani v procesu reformy AČR a v reorganizaci a racionalizaci činnosti MO a GŠ AČR. Jak tomu zabránit?

Vzhledem k tomu, že, jak známo, není žádné „se“, ale vše dobré i negativní má své konkrétní nositele, hraje rozhodující roli úroveň personálu. Podstatný význam má **úroveň vzdělanosti** nejen v ryze odborných oblastech, ale i v průřezových a systémových disciplínách a rovněž v humanitní oblasti, včetně sociologie, psychologie a etiky.

Významnou roli hraje i **úroveň řízení, stabilita a celkové pracovní klima**. Ukazuje se však, že vzdělání samo o sobě nepostačuje, zejména nese-li známky formálnosti, samoučelu, zdroje osobních výhod bez společenského užitku nebo naopak není-li náležitě oceněno. Ani stabilita není všelék, zejména inklinuje-li ke stagnaci, uzavřenosti nebo zakotvení negativ. I kvalita řízení, splňující teoretická pravidla a zásady a využívající moderní technologické prostředky, je pouze nutnou, nikoliv postačující podmínkou úspěchu.

Zdá se, že strategickými klíči, výraznými katalyzátory pozitivní změny k navození stavu reálně naplňujícího požadavky užitečnosti, odpovědnosti, inteligence, modernosti, racionality a efektivnosti rezortu, jsou:

- **řešení informatizace, vzdělání a uplatnění vědy jako systémově koncipovaných procesů** v širším systémovém rámci, umožňujícím zachycení jednak vnitřních souvislostí a vztahů, jednak interakce s vnějším prostředím,

- **nalezení a využití vzájemné synergie mezi informatizací, vzděláním a uplatněním vědy.**

2. Širší pojetí procesů

V dosavadní praxi rezortu byly vydány značné finanční prostředky na **výstavbu komunikačních a informačních systémů a na nákup komunikačních a informačních technologií**. Existuje řada pozitivních výsledků jejich uplatnění. Současné jsou však indikovány, na různých úrovních, od NKÚ, přes složky MO a GŠ a útvary AČR až po sdělovací prostředky, výrazné nedostatky, od nízké uživatelské funkcionality, separátní nesladěné výstavby systémů, nestability na straně požadavků a zdrojů až po více nebo méně zjevné plýtvání veřejnými prostředky.

Ukazuje se, že sebelepší a sebedražší technologie nezachrání celkově chybné informační procesy, nepravdivá, rozporná, neadekvátní nebo nevyužitelná data. Stejně tak se ukazuje, že nepostačuje úzké zaměření pouze na automatizované (počítačové) technologie a jejich využití pouze ve prospěch velení a řízení.

Důvodem revize dosavadního pojetí jsou i požadavky, vyplývající z nutné **participace rezortu na realizaci státní informační politiky a výstavby informační společnosti jako výrazného aspektu evropské integrace**.

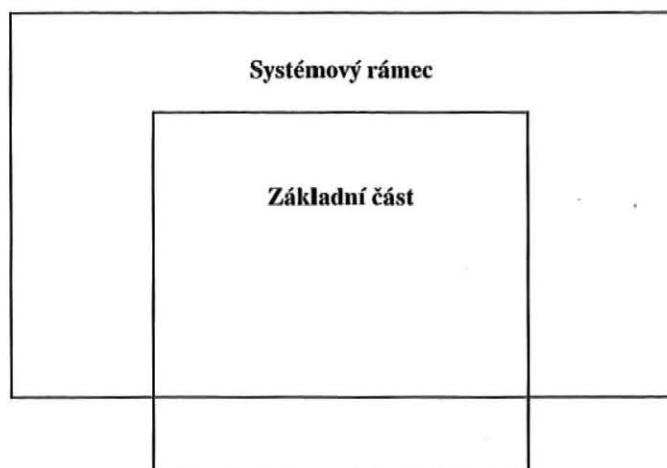
V dosavadní praxi rezortu byly a jsou **vynakládány značné finanční prostředky v oblasti výzkumu a vývoje**. Existuje řada pozitivních výsledků jejich uplatnění v činnosti a výstavbě rezortu, z nichž některé mají dobrou odezvu v mezinárodním prostředí a konkrétně v NATO. Současné však jsou indikovány nedostatky, od málo výrazné a účinné vazby na současné a zejména budoucí potřeby rezortu v celém spektru jeho funkcí až po více nebo méně zjevné plýtvání veřejnými prostředky na zbytečné nebo neefektivní výzkumné a vývojové projekty.

Co je pro tyto procesy společné?

Je to zejména určitá **uzavřenost vůči uživatelům, vůči konkrétním úkolům, funkcím a cílům činnosti a výstavby rezortu**. Konkrétně v případě komunikačních a informačních technologií se projevuje absence zřetelné strukturované indikace uživatelských komunikačních a informačních potřeb, v případě výzkumu a vývoje určité odtržení vědy od praxe a jednostranná preference oblasti vyzbrojování, automatizovaných komunikačních a informačních technologií, zdravotnického a materiálního zabezpečení.

Dalším společným znakem je **dominantní role technologických aspektů a s tím související ekonomická lukrativnost příslušných veřejných zakázek**. Fráze „vše je o penězích“ se stala zaklínadlem. Z toho vyplývá i společné negativum v řízení, plánování a kontrole procesů, v nichž převládá vyžadování finančních zdrojů, permanentní nárek nad jejich nedostatkem, podceňování finančně nenáročných aktivit, neschopnost a neochota objektivního posouzení oprávněnosti zdrojových nároků a povrchnost hodnocení efektivnosti jejich využití, mimo jiné z důvodu **absence zřetelně stanovených požadovaných uživatelských výstupů**.

I při respektování specifíků vědeckých, výzkumných a vývojových činností to do značné míry platí i v této oblasti, protože k hodnocení užítu v obecném pojetí neslouží pouze vlastní praxe rezortu a její požadavky, ale i reflexe v zrcadle vědy a poznání.

Systémový rámec – procesy:	Základní část
Využití a rozvoj vědy	Projekty výzkumu a vývoje
Informatizace	Komunikační a informační systémy
Vzdělávání	Výuka na školách

Obr. 2: Základní část a systémový rámec procesů

Úzké pojetí jak výstavby KIS (komunikační a informační systémy) a využívání KIT (komunikační a informační technologie), tak výzkumu a vývoje neumožňuje systémové uplatnění vnějších vazeb jak na další procesy utváření inteligenčního potenciálu rezortu, tak na všechny ostatní řídicí, výkonové, zdrojové a zabezpečovací procesy rezortu.

Zřetelně se ukazuje účelnost k uvedeným základním procesům **definovat procesy širšího rozsahu a zaměřením s určenými systémovými charakteristikami** (funkcí, systémovým okolím, vnitřní strukturou, vnitřními a vnějšími vztahy, chováním, atd.), cílovým stavem prvků a vazeb struktury, institucionalizací řízení a výkonu funkcí, legislativou, normativy a opatřeními k dosažení cílového stavu. Obecné schéma základního procesu a systémového rámce je uvedeno na **obr. 2**.

Dále se z celého spektra „rámujeících“ procesů budu zabývat procesy

- **informatizace**
- **využití a rozvoje vědy.**

Musím zdůraznit, že se vůbec nejedná o nějaké umělé konstrukce, o vnášení chaosu a mazání hranic základních procesů, ale o jejich zřetelné, konzistentní a transparentní, otevřené systémové rámce. Základní procesy si ponechávají svůj význam, vytvářejí jádro resp. dominantní část širšího rámce, ale plně jej nevyplňují ani nesuplují.

Stejně jako les nejsou pouze stromy (pro toho, kdo jej chce smysluplně a inteligentně založit, pěstovat, stabilně a účelně efektivně využívat, nejen pouze kácet a prodávat

dříví) informatizace nejsou pouze OTS VŘ (operačně-taktický systém velení a řízení), KIS a KIT, využívané pouze v rámci velení a řízení, ale i neautomatizované informační procesy a efektivní kultivované využití KIT v procesu vzdělání, výchovy a výcviku, v kultuře, vědecké činnosti, v každodenním životě a jeho komunikačních a informačních aktivitách (pro toho, kdo chce, resp. musí informační zdroje tvořit a efektivně využívat ve prospěch plnění úkolů rezortu).

Informatizace rezortu obrany je proto chápána a koncipována jako systémově řízený a realizovaný proces efektivního vytváření, transferu, sdílení, využití a rozvoje informačních zdrojů k dosažení cílů a splnění úkolů rezortu, vyplývajících ze zákonů, obranné politiky a ze členství ČR v NATO.

Tento proces bude realizován jako komplexní integrální služba zejména praktickou aplikací informatiky, výstavbou a využíváním komunikačních a informačních systémů (KIS) a dalším využitím komunikačních a informačních technologií (KIT). Charakteristika informačních zdrojů a jejich pozice ve struktuře obranných zdrojů je uvedena v [2].

Analogicky **proces využití a rozvoje vědy nezahrnuje pouze výzkum a vývoj**, jejich projekty a nároky na podporu a financování z veřejných zdrojů, ale i udržování kontaktu s praxí, indikaci problémů a aktivní iniciace jejich řešení, udávání impulzů k racionalizaci a zefektivnění stylu práce a vztahů, výměnu vědeckých informací, vědeckou výchovu a neorganizovanou individuální vědeckou činnost.

Věda v tomto pojetí procesu je definována jako ucelená, dynamická, otevřená soustava pojmů, poznatků, metod a kritérií, umožňující aktivní, systematické, objektivní, kritické poznání a posouzení problémového pole dané oblasti, komplexní, účinnou a originální identifikaci, dekompozici a řešení nových, známými postupy neřešitelných, složitých, společensky závažných problémů. Definice problémového pole a charakteristika dalších pojmů je uvedena v [3].

Klíčově významným atributem jak informatizace, tak využití a rozvoje vědy, je **podstatně posílená role uživatelů produkce procesů** (včetně rozvoje a obohacování vědy na národní, alianční a mezinárodní úrovni), nezbytnost zřetelné indikace potřeb nikoliv dodavatelských firem, ale rezortu obrany k náležité realizaci jeho funkcí a rovněž vazba na obranné plánování.

Tyto charakteristiky neuvádějí plný rozsah a obsah procesů, ale charakterizují je k pochopení celkového pojetí. V dalším odstavci se budu zabývat jejich vzájemnými vztahy při vytváření intelektuálního potenciálu.

3. Synergický vztah procesů informatizace, vědy a vzdělání

Nejprve musím zdůraznit, že intelektuální potenciál zásadně nechápu jako něco elitářského a teoretického, jako podcenění materiálních stránek života, materiální produkce, běžné životní praxe, problémů a starostí. V rezortu obrany samozřejmě má a vždy bude mít nezastupitelné místo výcvik vojsk a štábů AČR, jejich každodenní život, a zejména konkrétní činnosti k realizaci úkolů a naplnění cílů při eliminaci, prevenci nebo redukci bezpečnostních rizik a jejich následků. Důležité je, nakolik budou tyto činnosti moderní, efektivní a racionální a rovněž jaká bude úroveň jejich pozice v komplexním procesu zajištění obrany a bezpečnosti.

V národním, aliančním a mezinárodním měřítku i v rezortu obrany České republiky se stále více uplatňuje tendence komplexního chápání života a jeho vývoje, sblížují se jejich materiální a duchovní stránky, své místo na slunci si, zejména v souvislosti s pokrokem v oblasti komunikačních a informačních technologií, získává **inteligence, informovanost, vzdělanost a schopnost tvůrčího myšlení při pochopení jevů a jejich souvislostí.**

Samozřejmě, že taková orientace klade větší nároky na řízení na všech úrovních, na personální výběr a hodnocení, na náročnost v činnostech a vztazích, na nazývání věcí pravými jmény a v neposlední řadě na odpovědnosti při hospodaření s veřejnými prostředky.

Jsem přesvědčen, že reformní proces v rezortu obrany kromě redukce počtů a posádek, profesionalizace, zvýšení mobility a modernizace výzbroje, zahrne v **atributu modernosti i společenskou užitečnost, efektivnost, inteligenci, vzdělanost, informatickou kultivovanost a schopnost tvůrčího myšlení, včetně uplatnění a rozvoje vědeckých poznatků,** adekvátně zaujímané pozici a vykonávané funkci.

Domnívám se, že aplikace principu širšího systémového rámce by mohla zvýšit celkovou kvalitu reformního procesu, protože ani profesionalizaci nelze chápat pouze jako uplatnění pracovně právního vztahu, ani modernizaci nelze zaměřit pouze na výzbroj a materiál, vyzbrojování nelze ztotožňovat s nákupem zbraní, mobilitu nelze redukovat na nákup velkokapacitních letadel a jiné dopravní techniky.

Klíčový význam má fakt, že ani **obranu v prostředí demokratického státu v moderním pojetí nelze chápat pouze jako přípravu a realizaci vojenských aktivit, jakkoliv je jejich význam zásadní.**

Vrátím se k problematice procesů informatizace a využití a rozvoje vědy.

Jedním z principů koncipování informatizace a využití a rozvoje vědy je **procesní a systémový přístup.** To umožňuje jednak určitou dočasnou abstrakci od institucionalizace procesů, jakkoliv následně musí být náležitě řešena, jednak nekompromisně vyžaduje stanovení **systémového okolí a vnitřní systémové struktury.** V obecném pojetí, platném pro informatizaci i pro využití a rozvoj vědy, se systémové okolí procesů profiluje do tří základních sektorů, a to rezortního, národního a mezinárodního, v němž má zásadní význam vazba na alianční procesy. Není samozřejmě náhodou, že toto členění systémového okolí odpovídá rezortní, národní a alianční (v budoucnu rovněž EU) rovině obranného plánování.

Co se týče obecné vnitřní systémové struktury, jsou indikovány jako základní oblasti:

- **řízení, plánování a kontrola procesu,**
- **uživatelská oblast** (interface procesu se systémovým okolím a s požadavky uživatelů),
- **vnitřní tvůrčí aktivity procesu** (tvorba a rozvoj informačních zdrojů, vědeckých poznatků a metod),
- **zabezpečení procesu** (organizační, personální, věcné, informační, finanční).

Tato struktura slouží mj. k popisu žádoucího stavu procesů ve formě **strukturované soustavy cílů.** Ani v tomto případě není náhodou, že uvedená struktura koresponduje se základní dekompozicí funkcí rezortu k realizaci jeho úkolů a plánování vývoje a čtenářům znalým Systému plánování, programování a rozpočtování jistě připomene základní oblasti programové struktury.

Zdá se, že uplatněný přístup, kromě jisté systémové „elegance“, by mohl jednak usnadnit řídicí a plánovací činnosti, jednak zvýšit transparentnost a dosahovat úspory při alokaci a využívání zdrojů. Všeobecný obdiv a akceptaci právě z tohoto důvodu nelze očekávat, nesouhlas nebo přímé odmítnutí by však měly zůstat na úrovni názorových diskuzí a nepřenášet se do osobní nebo zájmové roviny. Jak jsem již dříve naznačil, nejde vůbec pouze o elitářskou akademickou diskuzi platonického charakteru, ale o upřímný, tvůrčí střet názorů s důrazným hlasem uživatelských složek, včetně štábů a útvarů AČR. Ve své dosavadní práci v oblasti koncipování procesů informatizace a využití a rozvoje vědy jsem měl možnost přesvědčit se o dobrém porozumění problematice a akceptaci změn u uživatelských složek.

Z hlediska zaměření článku je ovšem nejdůležitější, že při dekompozici systémového okolí a vnitřní struktury se zřetelně vyprofilují styčné, resp. průnikové oblasti diskutovaných procesů:

- **informatizace zahrnuje využití a rozvoj informatiky a dalších vědních disciplín** při řešení informatických problémů a rovněž využití výzkumu a vývoje při rozvoji KIT a výstavbě KIS,
- **informatizace zahrnuje významnou vzdělávací složku**, zaměřenou na přípravu a výchovu personálu, a to nejen v oblasti automatizovaných technologií a systémů, ale i co se týče neautomatizovaných procesů a vztahů, obecné informatické vzdělanosti, kultivovanosti a efektivnosti,
- **využití a rozvoj vědy zahrnuje informační zabezpečení** a výměnu nejen co se týče využití KIT v simulačních a modelovacích procesech a výzkumných zařízeních, využití vědeckých informací k účelné orientaci a realizaci vědeckých činností, včetně výzkumu a vývoje, a k efektivní podpoře a sdružování zdrojů, ale i k poznání a analýze problémového pole, indikaci praktických potřeb vědecké podpory v celém spektru činností a vztahů rezortu,
- **využití a rozvoj vědy vyžaduje, aby vědecké metody, pojmy a poznatky byly studovány** a zvládnuty nejen na úrovni přípravy vědeckých pracovníků, ale, adekvátně potřebám, i na úrovni praktické a uživatelské, včetně utváření schopnosti k identifikaci a analýze problémového pole a uplatnění vědeckých poznatků a metod při racionalizaci stylu práce a vztahů.

Analogicky lze, jak jsem již naznačil, dokumentovat účelnost „systémového orámování“ ve vztazích i u vzdělávání a dalších procesů. Přitom nejde jen o prosté sdílení aktivit a součet efektů, ale o celou škálu pozitivních dopadů, zejména v **uplatnění synergie procesů, zvýšení stability a odolnosti vůči rizikům a chybám různého druhu a typu**, vůči subjektivismu a jednostranné preferenci dílčích kritérií. V reformním procesu může uplatnění uvedeného postupu včas indikovat latentní a akutní rizika, plýtvání zdroji a přežívání zbytečných chronických nedostatků, kdy separátní, jakkoliv dobře míněná a připravená, opatření řeší pouze dílčí jevové stránky bez poznání podstaty procesů a zásadní eliminace příčin nedostatků.

4. Závěr

V roce 2001 byly v gesci sekce obranného plánování MO zpracovány dokumenty:

- **Koncepce informatizace rezortu obrany 2001** - KIRO 01 (na základě jednání kolegia ministra obrany je v době napsání článku v srpnu 2001 dopracováván),
- **Koncepce využití a rozvoje vědy v rezortu obrany** - KVaRVRO (v době napsání článku ve stadiu pracovního návrhu).

I přes rozporné názory na dílčí části dokumentů a hodnocení významu obou koncipovaných procesů převládá pozitivní přístup, pochopení jejich užitečnosti ve

prospěch plnění úkolů a efektivního vývoje rezortu. Důležitým momentem je akceptace a angažovaný přístup k realizaci procesů u výkonných složek rezortu, naopak příliš nepřekvapuje určité nepochopení, rezervovanost nebo averze u složek, které mají k informatizaci, resp. k využití a rozvoji vědy v rezortu, z hlediska svých působností, velmi blízko. Doufám, že v procesu reformy oba procesy nejen nebudou umrtveny, ale získají adekvátní pozici v činnosti a výstavbě rezortu. Byl bych rád, kdyby můj článek k tomu přispěl.

Považuji za účelné v jeho závěru uvést ještě určitou metodologickou zkušenost ze zpracování uvedených koncepcí. Kromě standardních kapitol (hodnocení dosavadního stavu, charakteristika cílového stavu, postup k jeho dosažení) se objektivně ukazuje jako účelné (i když několika mála oponenty hodnocené jako příliš teoretické nebo obecné) uvedení zvláštní kapitoly s definicí a systémovými charakteristikami koncipovaného procesu. Vnitřní struktura je pak využita v dalších kapitolách, což zvyšuje transparentnost textu.

Je nutno připomenout, že za přehlednost a jednoduchou využitelnost strukturovaného popisu, zejména v cílové části, je určitou daní menší „čitelnost“ textu a vyšší náročnost prostudování. Strukturace hodnotící části koncepce kromě přehlednosti umožňuje konkretizovat většinou základní nedostatek předchozích hodnocení, a to absenci reflexe vůči definovanému cílovému stavu; praxe zejména kritiky, aniž by bylo známo, jaké ukazatele má daný proces splňovat, je, spolu s „plácem na vlastním hrobě“, velmi častá.

Dalším důležitým metodologickým poznatkem je neujasněnost **poslání a obsahu samotného koncepčního materiálu**. V logické sekvenci politických, koncepčních, strategických, plánovacích, programových, rozpočtových a prováděcích (úkolových) dokumentů koncepce v uplatněném pojetí obsahuje zejména základní ideu a konstrukční princip vytvářeného procesu s adekvátní (koncepční) rozlišovací úrovní a obecností. S tím souvisí občas rozpornost kritiky rozsahu a obsahu dokumentu a zejména výtky k absenci uvedení konkrétních technologických a ekonomických ukazatelů.

Koncepce by měla vytvářet **přiměřený prostor pro provázanou specifikaci jednotlivých aspektů procesu v následných dokumentech** (dílčích odborných koncepcích, metodikách a INA), a zejména v procedurách a dokumentech obranného plánování s uvažováním obranných potřeb, priorit, stavu a potřeb ostatních oblastí, technologických aspektů a zdrojových omezení. Neuplatnění této zásady a snaha o ekonomické zhodnocení realizovatelnosti koncepce většinou vede k mimoběžnosti neuváženě extrémních požadavků a administrativních finančních restrikcí a může způsobit více škody než užítu. Zkušenosti rezortu z precizně vykalkulovaných, avšak programově nezaložených a trvale měněných, zdrojově značně náročných projektů nevhodnost tohoto přístupu plně potvrzují.

Literatura:

1. **Reforma ozbrojených sil ČR.** Centrum pro reformu ozbrojených sil, MO Praha 2001.
2. **Svoboda, V.:** Informatizace a řízení zdrojů v rezortu obrany, VR 2/1999.
3. **Svoboda, V.:** K některým otázkám zaměření vědecké práce v ČSA, VR 2/1992.

Využití metody stromu významnosti při řešení krizových situací

Autoři se ve svých publikacích zabývají racionalizací rozhodovacího procesu při řešení krizových situací s využitím vhodných metod pro přípravu podkladů k přijetí rozhodnutí. Ve svém článku vysvětlili použití metody stromu významnosti. Jejím základem je hierarchické seřazení událostí (jevů, dílčích cílů, ...) formou rozvětvujícího se stromu významnosti v závislosti na důležitosti. Teoretické zásady použité metody zformulovali do matematických vztahů pro využití PC. Důraz se přitom klade na hodnověrné, včasné a dostupné informace.

* * *

Rozhodnutí ve větší míře můžeme považovat za prostředek, kterým chce velitel dosáhnout stanoveného cíle, než za požadovaný výsledek. Každé rozhodnutí je výsledkem dynamického procesu ovlivňovaného mnoha faktory. Je procesem analyzování, uvažování a vychází z předpokládaného vývoje situace. Tu lze s určitou pravděpodobností předpovědět. Pro předpověď je známo více prognostických metod. Nelze je však všechny s úspěchem aplikovat do rozhodovacího procesu velitele při řešení úkolů krizových situací.

V článku „Metody rozhodovacího procesu v podmínkách využití procesního řízení“, který vyšel ve zvláštním čísle Vojenské rozhledy (VR) 2001 bylo nastíněno jaké metody lze úspěšně uplatňovat v rozhodovacím procesu. V tomto procesu zaujímá významné místo stanovení cílů a vhodných prostředků k jejich dosažení.

Cíle jsou charakterizovány jako určitý stav, o kterém velitel předpokládá, že může být dosažen v čase a v prostoru, s plánovaným množstvím sil a prostředků. Cíle mají být definovány takto:

- cíl má být vztážen k přesně specifikované situaci,
- cíl má definovat výsledek - ne činnost,
- cíl má obsahovat termín splnění,
- cíl má podněcovat k aktivitě,
- cíl má být propojen na procesy,
- cíl má být vyhodnocen pomocí stanovených kritérií.

Jestliže cíle jsou definovány, nastává etapa stanovení postupů jejich naplnění. K tomu může napomoci tzv. metoda stromu významnosti.

Metoda stromu významnosti

Metoda stromu významnosti se využívá k výběru optimálních postupů k dosažení vytyčených cílů z množiny alternativ. Metoda využívá obdobných postupů jako síťové

grafy s tím rozdílem, že neidentifikuje kritickou cestu, ale optimální cestu. Základem této metody je hierarchické seřazení událostí (jevů, tendencí, případně dílčích cílů) formou **rozvětveního se stromu významnosti** (schématu) v závislosti na důležitosti (viz obr.). Na vyšších větvích jsou události (jevy) důležitější (mají zásadnější vliv na řešenou událost), na nižších větvích jsou umísťovány události (jevy) elementární. Zásadou je to, že události (jevy) vyšší i nižší úrovně jsou ve vzájemné podmíněnosti to znamená, že události (jevy) na nejbližší vyšší úrovni bereme jako cíle pro události (jevy) nejbližší nižší úrovni.

Postup sestavování stromu významnosti:

- určíme obecný cíl vývoje činnosti,
- identifikujeme všechny potřeby k dosažení tohoto cíle,
- sestavujeme strom významnosti, ale vždy jen pro několik úrovní řízení,
- odděleně analyzujeme nebo provádíme expertizu souvislosti na několika vnitřních úrovních řízení,
- určíme významnost každé složky (problému, jevu) na jednotlivých větvích stromu přiřazením čísla významnosti,
- pro každou alternativu řešení „a“ (postupu) určitého úkolu „u“ určíme absolutní číslo významnosti „A“,
- určíme pořadí významnosti (problému, jevu, ...).

Takto získané informace slouží k rozšíření podkladů pro rozhodnutí v rozhodovacím procesu. Vypovídají také o nutnosti zlepšení a matematické naději jednotlivých alternativ řešení. Je samozřejmostí, že sestavený strom významnosti se bude doplňovat a zpřesňovat s tím jak budeme získávat další informace o postupu řešení. Je to však časově náročné. Matematické závislosti uplatňované touto metodou vysvětlíme nejlépe na zvoleném příkladu.

Příklad pro uplatnění metody

Předpokládejme, že pro dosažení určitého cíle musíme vyřešit čtyři úkoly. Každý z úkolů můžeme řešit v několika alternativách. Při shromažďování informací a jejich vyhodnocení jsme došli k závěru, že pro splnění druhého úkolu musíme vynaložit přibližně dvojnásobek sil a prostředků než pro splnění prvního, pro splnění třetího úkolu 3,5-násobek sil a prostředků než pro splnění druhého úkolu. Čtvrtý úkol splníme se stejným úsilím (vynaložení sil a prostředků) jako u úkolu třetího.

Řešení:

K vytypovaným úkolům „u“ přiřadíme expertním odhadem čísla významnosti X_u , za podmínky srovnatelnosti, tj. součet čísel významnosti na jedné větvi je roven 1 (viz 1.1.).

Číslo významnosti „ X_u “ [1] dává představu o tom, který úkol je náročnější (vyžaduje vynaložení většího množství sil a prostředků) než úkol na stejné větvi.

$$\sum_{i=1}^n X_{u_i} = 1, \quad (i = 1, 2, \dots, n) \quad 1.1.$$

kde: X_{u_i} = číslo významnosti i-tého úkolu „ u “ jedné větve,

$$X_{u_1} = 0,5$$

$$X_{u_2} = 0,3$$

$$X_{u_3} = 0,1$$

$$X_{u_4} = 0,1$$

Obdobným způsobem přiřadíme čísla významnosti „ $Y_a^{u_i}$ “ každé alternativě „ a “ úkolu „ u “ (expertním odhadem), přičemž součet čísel významnosti alternativ úkolu je roven 1 (viz 1.2.).

Číslo významnosti „ Y^u “ [1] dává představu o tom, která alternativa „ a “ úkolu „ u “ je významnější pro splnění úkolu „ u “.

$$\sum_{j=1}^m Y_{a_j}^{u_i} = 1, \quad (j = 1, 2, \dots, m) \quad 1.2.$$

kde: $Y_{a_j}^{u_i} \Rightarrow$ číslo významnosti j-té alternativy „ a “, i-tého úkolu „ u “,

$$Y_{a_1}^{u_1} = 0,4$$

$$Y_{a_1}^{u_2} = 0,4$$

$$Y_{a_1}^{u_3} = 0,1$$

$$Y_{a_1}^{u_4} = 0,2$$

$$Y_{a_2}^{u_1} = 0,6$$

$$Y_{a_2}^{u_2} = 0,3$$

$$Y_{a_2}^{u_3} = 0,6$$

$$Y_{a_2}^{u_4} = 0,5$$

$$Y_{a_3}^{u_2} = 0,3$$

$$Y_{a_3}^{u_3} = 0,3$$

$$Y_{a_3}^{u_4} = 0,3$$

Čísla významnosti úkolů „ X^u “ a alternativ „ Y^u “ určujeme expertním odhadem procesního týmu.

Nyní můžeme vypočítat **absolutní čísla významnosti „ A^u “** (viz 1.3.).

Absolutní číslo významnosti „ A^u “ [1] je číslo, které nám dává představu o tom, který úkol má vyšší váhu (důležitost) pro splnění (dosažení) cíle.

Úkoly s vyšší hodnotou absolutního čísla nám ukazují optimální cestu splnění úkolu. Takovou cestu budeme realizovat přijetím příslušné alternativy „ a “ jednotlivého úkolu „ u “.

$$A_{a_j}^{u_i} = X_{u_i} \cdot Y_{a_j}^{u_i} \quad 1.3.$$

kde: $A_{a_j}^{u_i} \Rightarrow$ absolutní číslo významnosti i-tého úkolu „ u “, j-té alternativy plnění „ a “,

$X_{u_i} \Rightarrow$ číslo významnosti i-tého úkolu „ u “,

$Y_{a_j}^{u_i} \Rightarrow$ číslo významnosti j-té alternativy „ a “, i-tého úkolu „ u “,

Tedy absolutní číslo významnosti $A_{a_1}^{u_1}$ prvního úkolu u_1 , alternativy řešení a_1 bude:

$$A_{a_1}^{u_1} = 0,24 \cdot 0,4 = 0,096 \text{ a podobně}$$

$$A_{a_2}^{u_1} = 0,24 \cdot 0,6 = 0,144$$

Pro úkol u_2 :

$$A_{a_1}^{u_2} = 0,48.0,4 = \mathbf{0,192}$$

$$A_{a_2}^{u_2} = 0,48.0,3 = 0,144$$

$$A_{a_3}^{u_2} = 0,48.0,3 = 0,144$$

Pro úkol u_3 :

$$A_{a_1}^{u_3} = 0,14.0,1 = 0,014$$

$$A_{a_2}^{u_3} = 0,14.0,6 = \mathbf{0,084}$$

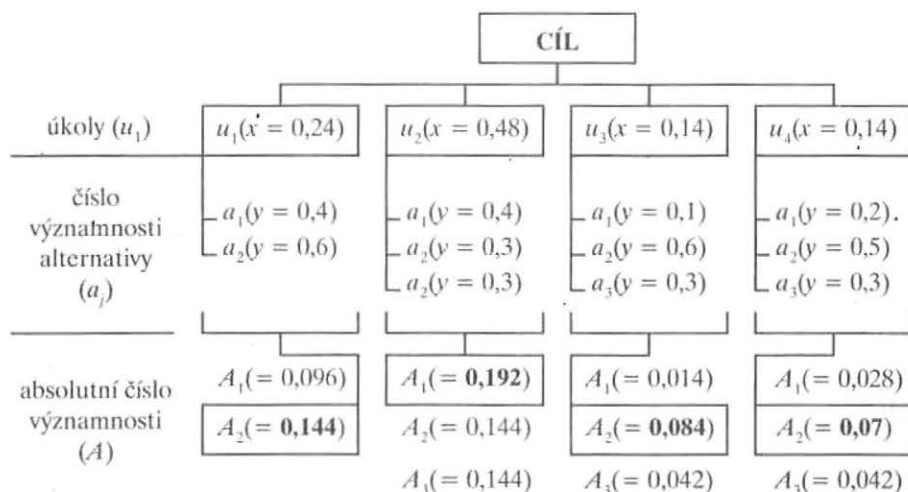
$$A_{a_3}^{u_3} = 0,14.0,3 = 0,042$$

Pro úkol u_4 :

$$A_{a_1}^{u_4} = 0,14.0,2 = 0,028$$

$$A_{a_2}^{u_4} = 0,14.0,5 = \mathbf{0,07}$$

$$A_{a_3}^{u_4} = 0,14.0,3 = 0,042$$

Obr.: Strom významnosti, podle [2]

Porovnání čísel významnosti Y alternativy a_1 a a_2 úkolu u_1 vyplývá, že řešení alternativy a_2 bude 1,5-krát významnější než alternativy a_1 téhož úkolu. Při srovnání absolutních čísel významnosti A dojdeme k závěru, že splnění úkolu u_2 má největší důležitost pro dosažení stanoveného cíle. Následují úkoly v pořadí u_1 , u_3 a u_4 . V rozhodovacím procesu ze správně stanovených čísel významnosti a vypočítaných absolutních čísel významnosti můžeme usoudit kudy bychom měli směřovat hlavní úsilí v naší činnosti. V našem případě bude optimální cesta naplnění cíle splněním alternativy a_2 úkolu u_1 , alternativy a_1 úkolu u_2 , alternativy a_2 úkolu u_3 , alternativy a_2 úkolu u_4 .

Nedostatkem se může jevit, že položky, zejména při větším počtu, se budou lišit o malou hodnotu v setinách někdy tisícínách. Přesto však získané informace mají určitou vypovídací hodnotu k využití při přípravě podkladů pro rozhodnutí.

Celkově lze tuto metodu hodnotit jako metodu účelnou, efektivní zejména při analýze činností na nižších stupních řízení.

Použitelnost této metody lze zvýšit, když budeme:

- využívat počtu pravděpodobnosti při expertním stanovování hodnot čísel významnosti X a Y jednotlivých úkolů u_i ,
- cíle na všech stupních řízení vyjadřovat pomocí funkce času,
- neustále sbírat a třídit informace a na základě takto získaných nových poznatků doplňovat a opravovat strom významnosti (obr.), včetně všech kvantifikací,
- zpracovávat pomocí PC matematickými vztahy vyjádřené podmínky plnění úkolů.

Přesnost této metody závisí na hodnověrnosti, včasnosti a dostupnosti potřebných informací. Hodnověrnost je kritérium, kterým s pomocí vybrané metody zabezpečíme maximální objektivnost získaných informací za předpokladu, že vyloučíme konformitu a významný vliv autority. Včasnost jako dalším kritérium vyjadřuje snahu zajištění hodnověrných informací v co nejkratším čase. Informovanost představuje zabezpečení vzájemné výměny informací mezi experty (příslušníky procesního týmu).

Metoda „stromu významnosti“ je metodou, která respektuje výše uvedená kritéria, sloužící zejména k analýze činností na různých stupních řízení. Pro analýzu a porovnání alternativ řešení je možné s výhodou použít metod váhového nebo bodového ohodnocení (viz VR 1/2001, strana 98 až 102). Hodnocení alternativ pak spočívá ve vyhodnocování důsledků jejich volby. Čím má velitel (manager) věrohodnější a úplnější informace k dispozici, tím větší je matematická naděje, že jeho rozhodnutí bude vyjadřovat potřebná opatření k řešení situací, které v budoucnu nastanou.

Literatura:

1. Horák, R.: Rozhodovací proces velitele při řešení krizových situací s využitím zásad procesního řízení, Habilitační práce, Vojenská akademie v Brně, 2001,
2. Pernica, P.: Logistický management, Radix s.r.o., Praha, 1998.

V reformě a pohybu směrem k profesionální armádě nás čeká ještě další práce. Doslova se musíme podívat pod každý kámen (nechce se mi rovnou říci pod každou sukni) činností, které dnes vykonáváme. V reformě se snažíme definovat, jaké procesy musí objektivně fungovat v každé armádě, každém rezortu obrany světa. Uvědomme si, že - bez snahy o zglajchšajtování všeho do jedné linie - přece platí obecné zákonitosti, ať již se jedná o armádu americkou, německou, čínskou nebo třeba brazilskou.

Jsmo přece v principu organizace, která má svůj definovaný účel, úkol, a k jeho splnění by v ní měly zákonitě probíhat určité procesy. Jestliže se nám podaří popsat, jaké a jak, jsme na správné cestě mj. i k odhalení toho, co se k nám do rezortu dostalo jakýmsi historickým vývojem a třeba i zbytečně. Je třeba každý proces (a dnes jich máme pro informaci v rámci reformy definováno 34 hlavních) nadzvednout, vytřepat a buď zahodit, anebo upravit a zasadit zpět.

*Z vystoupení ministra obrany Ing. Jaroslava Tvrdíka
na velitelském shromáždění 5. 11. 2001*

O jakou armádu nám v budoucnosti jde?

(Příspěvek do diskuze)

Ve Vojenských rozhledech č. 3/2001 vyzval ing. Karel Pezl ve stejnojmenném článku k diskuzi na uvedené téma a jako její základ či osu vyložil některé své názory, včetně doporučení poměrně detailní struktury, organizace i počtů AČR v cílovém stavu.

Není snad ani tak důležité, že některé uváděné poměry sil a čísla jsou a budou změněna a modifikována, ale principy v článku vyslovené svou trvalou hodnotu mají a rozhodně za úvahu stojí.

Za velmi podstatné a zásadní východisko k tomu jaká bude naše armáda považujeme definitivní a jednoznačné přihlášení se k **alianční obraně**, k tomu že stavíme armádu, která je a bude součástí aliančních sil. Takovéto rozhodnutí má principiální vliv a důsledky na její skladbu, organizaci výzbroj a výcvik. Avšak při hodnocení, jak dalece nám již tato obecně uznávaná pravda pronikla do našeho myšlení a jednání a jak dalece se stala již součástí našich plánů zjišťujeme, že jsme ještě stále na začátku.

Ministr Tvrdík v MF Dnes z 11. 10. 2001 v rozhovoru mimo jiné říká: „... Je ale třeba si uvědomit, že vstupem do Aliance už nemusíme mít **kompaktní** armádu, která má všechny druhy vojsk na špičkové úrovni. Každý stát může přispět tím, v čem převyšuje ostatní ...“ Ing. Pezl ve svém článku rovněž správně uvádí „... v praxi to znamená, že ČR nemůže dále aspirovat na způsob a formu samostatné obrany, ale výhradně na společně vedené operace silami Aliance, do nichž přispívá (ČR) úměrným dílem“ - jde tedy o **soudobý** výklad a realizaci propojeného článku 3 a článku 5 Washingtonské smlouvy.

Pozornému čtenáři nemůže ujít, že oba autoři posledními větami jakoby zrelativizovali svá tvrzení. Připouští ministr, že budeme mít i nadále všechny druhy vojsk ale ne na špičkové úrovni? Mají snad slova ing. Pezla - jde o soudobý výklad - znamenat, že je možný ještě nějaký jiný výklad smlouvy? Nezpochybňujeme zde postoje obou autorů, uvádíme to jen proto, že i takovéto zdánlivě bezvýznamné formulační nepřesnosti mohou mít svůj negativní dopad. Ještě ne všichni u nás, včetně odborné veřejnosti i části vojáků, berou alianční obranu zcela za svou. Uvádějí, že toto rozhodnutí nás svým způsobem staví do závislosti na Alianci (a naše historické zkušenosti v tomto směru nejsou právě povzbuzující!), že limituje naši suverenitu tím, že vědomě budujeme armádu, která jako by není předurčena a přímo připravována k obraně země.

Dokonce se dovolávají článku 3 Washingtonské smlouvy který staví do protikladu k článku 5, a který hovoří o povinnosti smluvních stran „... rozvíjet svoji **individuální** a kolektivní schopnost odolat ozbrojenému útoku ...“.

I když mnohé z těchto argumentů mají racionální jádro, ve svém celku nemohou obstát.

Ano, obrana naší země bude v mnohém závislá na Alianci ale my jsme její integrální součástí a spolurozhodujeme v ní. Naše jednotky slouží pod aliančními veliteli, naši

velitelé velí aliančním jednotkám. Máme společné (mezinárodní) jednotky a svazky, vazby a závislosti jednotek různých států, jejich secvičenost atd., což je nejvyšší možná záruka spolehlivosti vzájemné pomoci.

Ano, vzdáváme se v určitém slova smyslu části naší suverenity ve prospěch zvětšení naší síly a našich možností. V podstatě každá smlouva a ujednání znamená pro všechny zúčastněné strany určité dobrovolné zřeknutí se suverenity ve prospěch realizace společného zájmu a cíle, který by jednotlivé státy samostatně nikdy nemohly dosáhnout.

Stavět článek 3 proti (či vedle) článku 5 svědčí o nepochopení jejich vzájemné provázanosti a závislosti. Snad jen pro ilustraci a doplnění by mělo být zdůrazněno, že „... rozvíjení individuální a kolektivní schopnosti odolat ozbrojenému útoku“, je nutno chápat a jak duch smlouvy vyžaduje, jako rozvíjení jedněch v druhých, tzn. své individuální schopnosti v rámci a ku prospěchu kolektivních.

Nakonec je nutno otevřeně říci, že naše rozhodnutí bylo učiněno z důvodů velice racionálních. Jakkoliv se to na první pohled nezdá, *jinou alternativu jsme stejně neměli a nemáme.*

a) **Samostatnou obranou** tuto zemi ubránit nelze. Toto není jen případ Česka - platí to při podobných podmínkách asi obecně. Vycházíme z jednoduchého předpokladu, že slabší nás nenapadne a silnějším se dříve nebo později sami bez pomoci druhých neubráníme.

b) **Alianční obrana** jak ji stavíme nyní je kvalitativně jiná. A nejde zde jen o tzv. synergický efekt, při působení více činitelů. Aliance umocňuje naši sílu a zvětšuje naše možnosti, které bychom jinak neměli. Stačí vzpomenout zpravodajské informace, poznatky výzkumu a vývoje, přepravy, výcviku atd. Samozřejmě, že to nemá jen výhody. Rozhodovací procesy jsou složitější a mohou být pomalejší, ale celkový efekt tím zmenšen není! A již vůbec ne v nové situaci po 11. září. Proti zcela novým formám boje - jako je terorismus - nemůže stát bojovat ani se chránit sám, ale jenom ve spolupráci s jinými. Čím je spolupráce a a součinnost užší a propojenější, tím lépe. I nejsilnější a technicky nejvyspělejší stát naší doby s armádou, která nemá srovnání co do síly a prostředků, poznal, že sám, bez spojenců a pomoci spřátelených států, se nemůže dost efektivně bránit, natož brzy a spolehlivě zvítězit.

Volba je tudíž jednoznačná. Ve světle těchto skutečností působí poněkud podivně některé úvahy jako je diskuze o potřebě supersoniků, když někteří představitelé vedení NATO tvrdí, že jejich nákup rozhodně není naší prioritou. Argumentace pro jejich nákup je povrchní, nevěcná, v mnohem jen apelací na komplexnost AČR. Odvolávky na suverenity a udržení kontaktu se špičkovou technikou, jsou v porovnání, co by to znamenalo pro ekonomiku státu a zatížení armádních financí (i když by nákup byl realizován mimo armádní rozpočet - zbývá zde výcvik a celá infrastruktura a logistika), zcela malicherné a bezpředmětné.

Podporujeme i další tezi ing. Pezla, že nová vize nemůže vycházet jen z potřeb a záměrů, ale reálně prokalkulovanou technicko-ekonomickou možností, že „... podkladem musí být pravdivá analýza úrovně ozbrojených sil AČR“

Domníváme se, že slabinou našich výchozích podkladů pro stanovení cílů restrukturalizace AČR je **neexistence tzv. politického zadání armádě**. Naši armádní analytici by měli pokročit a na místo doposud jednoduchého charakterizování

bezpečnostních rizik typu „neklidný Balkán“, „nevyzpytatelné Rusko“ či „fundamentalistický islám“ přistoupit k obtížnější kvantitativní a kvalitativní analýze ohrožení z toho plynoucích potřebných opatření.

Se znalostí posledního vývoje je možno si představit model možných úkolů:

- (1) Současně překrýt hranici v délce 150 km a zabránit průniku jednotlivců, skupin i ozbrojených částí na území státu,
- (2) v součinnosti s orgány a organizacemi MV podílet se na ochraně důležitých objektů proti ohrožení z vnějšího prostoru,
- (3) vyčlenit pro alianční činnost kontingent v dohodnutých počtech druhů vojsk a techniky,
- (4) jako zálohu hlavního velení (HV) udržovat jednu mechanizovanou brigádu,
- (5) v mírové době se podílet svými odbornými složkami a technikou na likvidaci následků přírodních katastrof, technologických havárií a záchranných pracích.

Jsmo si vědomi toho, že cílová podoba AČR musí být výsledkem objektivních analýz a vyhodnocených závěrů, spíše než výsledkem jen diskuze. I zkušený odborník bez objektivních informací nemůže dospět k optimálnímu návrhu řešení. Bez objektivní znalosti:

- aliančních úkolů AČR,
- úkolů AČR na vlastním území,
- všestranné znalosti vlastních zdrojů pro budování mírové a mobilizačně rozvinuté AČR,
- a znalosti rozsahu a účinnosti alianční podpory,

je vytvoření efektivní armádní struktury s účinným velením a dlouhodobější perspektivou **problematické**.

Plně se shodujeme s ing. Pezlem v potřebě řešit působnost a odpovědnost vztahů MO a GŠ, jakož i myšlenky zrušení mezistupňů velení, tj. velitelství PV VS, VÚO v jejich současné podobě. Platí-li obecně, že „schody se zametají od shora“, tak to platí v hierarchicky stavěné armádě tím více. Tam je nutno očekávat největší a různé maskovaný odpor. Dovolujeme si tvrdit, že celá reforma armády a její úspěch závisí od toho, jak bude pochopena a vzata za své, právě pracovníky MO a GŠ. Chce to splnění dvou základních podmínek:

- odpolitizování armády ve smyslu zabránění prosazování stranických zájmů,
- naprostou důslednost v prosazování přijatých opatření, nepřípustnost výjimek atd.

I když půjde o dopady pro některé osobně zainteresované a tradičně myslící důstojníky a generály poněkud bolestné, věříme, že současný ministr svou razancí a nekompromisností může dosáhnout žádoucího výsledku.

Pro řešení struktury AČR je nutno přednostně rozhodnout o způsobu obrany vzdušného prostoru. Mnoho se však mluví jen o nadzvukovém letectvu ale málo pozornosti je věnováno potřebě pozemního, personálního, technologického a finančního zabezpečení.

Je značně opomíjena skutečnost, že u nás nemáme potřebné zpravodajské a technické prostředky k včasnému identifikování cílů, což značně komplikuje celý systém ostrahy a bránění vzdušného prostoru v potřebném rozměru a čase. Z tohoto pohledu se ukazuje, že role supersoniků u nás není tak jednoznačná a prioritní a že v mnohém je spojena s dalšími problémy, které ji mohou i zastínit.

Dalším problémem je oblast vojenského školství. Jeho častá kritika postrádá, podle nás, oprávnění. Nejsou-li dořešena „vojska“ není možné řešit personální otázky od náboru po odbornou přípravu a průběh služby. Proto jen stručně poznámky. V mnohém se totiž s autorem shodujeme a pouze doplňujeme.

Ve vojenských zařízeních (školách) včetně zdokonalovacích a nástavbových kurzů připravovat: poddůstojníky z povolání, rotmistrovský sbor, praporčický sbor.

Ve vojenské vysoké škole v bakalářském a inženýrském studiu připravovat důstojníky dle vysokoškolského zákona. Dosáhnout většího vlivu GŠ na personální oblast i výuku. Současně promyslet ve vojenské části vysokoškolského studia možnost vzájemného transferu školitelů mezi vojsky a školou. Podmínku praporčické praxe pro přijetí považujeme za neodůvodněnou.

Navrhujeme zřídit „Vojenský institut“ (Vyšší vojenský institut) pro přípravu důstojníků v nástavbových školeních a kurzech. Důvodem je vynětí tohoto institutu z požadavků vysokoškolského zákona a jeho plná podřízenost GŠ. Jde především o plnou personální pravomoc. To by samozřejmě nemělo bránit maximálnímu využití personální potence a materiální základny vojenské vysoké školy.

Na vysoké vojenské škole i v zmíněném institutu by měly být vytvořeny podmínky pro vojenskou kvalifikaci studentů - absolventů civilních vysokých škol.

Skepticky se díváme na autorem uvažovanou možnost vytvoření „Univerzity obranných a bezpečnostních systémů“, připravující vyšší personál vojenského, policejního a civilně-správního úseku státního aparátu. Protiřečí to požadavku, aby vstupní příprava byla zaměřena na schopnost výkonu funkce. Mnohost profesí - od detektiva, vojáka, policisty, manažera krizového řízení a dalších - vytvoří konglomerát kateder, MTZ, UVZ a řídicího systému. Vznikne logický požadavek na rotaci rektorů dle profese, systém prorektorů, naruší se vazby na zahraniční partnerství, na ničem se neušetří, možná naopak a efekt bude malý nebo žádný. Plně podporujeme tuto myšlenku realizovat formou kurzu tohoto charakteru v navrhovaném institutu GŠ.

* * *

Na závěr ještě dvě poznámky:

a) bylo by žádoucí dořešit institucionalizaci a stabilizovat základnu vojenského teoretického myšlení a problematiky s jasným zadáním a cílem a propojit ji na obdobné instituce Aliance,

b) vytvořit systém výchovy a dalšího vzdělávání všech profesionálních vojáků a velitelů především k přesvědčenému vlastenectví a aktualizaci znalostí z mezinárodní situace, z oblasti ekonomické, právní i kulturní, v soulase se státní politikou bez stranického vlivu. Vojenské školy žádný z těchto úkolů v jejich šíři plnit nemohou.

Ing. Ladislav Středa, CSc.,
prof. Ing. Jiří Matoušek, DrSc.

Ultraterorismus - jaderný, radiologický, chemický a biologický terorismus

11. září 2001 se navždy zapíše do dějin lidské společnosti. Při sebevražedném útoku teroristických komand dvě unesená letadla narazila do mrakodrapů Světového obchodního centra v New Yorku, třetí zasáhlo americké ministerstvo obrany ve Washingtonu a čtvrté se zřítilo v západní části státu Pensylvánie u města Pittsburgh. Na místech teroristického útoku, který svým rozsahem nemá obdobu v žádném dosud provedeném útoku, zemřely tisíce lidí, podle posledních odhadů zůstává kolem 5000 pohřešovaných. Tento čin v plné nahotě ukazuje brutalitu soudobého terorismu i vývoj metod a nástrojů ozbrojeného násilí a současně odhaluje zranitelnost civilizované společnosti, proti níž teroristické úderý směřují.

* * *

Výsledky dosud provedeného šetření prokázaly spojení saúdskoarabského teroristy Usámy bin Ládina a jeho teroristické sítě al-Kajdá se zářijovými útoky proti USA. Organizaci al-Kajdá (Základna) založil bin Ládín jako úderný nástroj pro násilné vytvoření světového islámského státu. Podle amerického prezidenta George Bushe operuje síť teroristů napojených na al-Kajdá ve více než 60 zemích, včetně některých ve střední a východní Evropě. „Tyto teroristické skupiny se snaží destabilizovat celé národy a regiony,“ prohlásil Bush 6. listopadu 2001 ve svém poselství konferenci čelných představitelů 17 zemí východní a střední Evropy ve Varšavě věnované boji proti terorismu. Jejich cílem je zasahovat západní komerční a lidské cíle, a to i prostřednictvím sebevražedných atentátů. Výcvikové základny al-Kajdá jsou umístěny především v Afghánistánu v odlehlých venkovských oblastech. Nacházejí se však zřejmě i v Evropě, např. v Bosně a Albánii, a existuje podezření, že dokonce i ve Velké Británii a v Německu.

Vážné znepokojení v souvislosti se zářijovým teroristickým útokem vyvolaly zprávy, že al-Kajdá disponuje i zbraněmi hromadného ničení [1]. Podle vyjádření některých expertů se teroristé z okruhu bin Ládina poprvé pokusili získat jaderné materiály v roce 1993 v Súdánu, kde měli nakoupit uran, pocházející z Jihoafrické republiky, v hodnotě 1,5 mil. dolarů. O rok později se o něco podobného měli pokusit v Praze. V roce 1998 se představitelé al-Kajdá údajně setkali s čečenskými separatisty. Nabídlí jim třicet milionů dolarů a dvě tuny drog za 20 jaderných hlavic z ruských arzenálů. Ruská tajná služba tvrdí, že obchod se nikdy neuskutečnil díky jejímu zásahu. Mnozí američtí experti proto nepochybují o tom, že bin Ládín jaderné materiály již vlastní, otázkou ale je, zda dokáže vyvinout účinnou jadernou zbraň. Podle CIA se bin Ládínovým mužům podařilo propašovat na základny v Afghánistánu i chemické a biologické zbraně.

Američané se obávají teroristického útoku, a to především s chemickými a biologickými zbraněmi. Pocit nebezpečí zesílila zjištění vyšetřovatelů, že nejméně dva pachatelé sebevražedných útoků na New York a Washington se intenzivně zajímali o práškovací letadla, kterými lze nad velkými městy relativně snadno rozptýlit smrtící látky. Americký ministr spravedlnosti John Ashcroft uvedl, že při kontrole obsahu počítačových harddisků a osobních věcí osob, podezřelých z podílu na atentátech, zjistili agenti FBI „významné množství“ informací z internetu, které se týkaly použití pesticidů a dalších chemických látek na ošetřování porostů. V této souvislosti britský týdeník The Sunday Telegraph uvedl, že již v únoru 2001 se Evropský parlament ve Štrasburku měl stát terčem atentátu s použitím sarinu. Tento atentát financovaný bin Ládinem, který chtěli spáchat alžírští teroristé se základnou v Londýně spolu se svými komplici v Miláně a ve Frankfurtu, byl zmařen díky sérii operací německé policie. Zabito mělo být 625 poslanců parlamentu a velký počet dalších oficiálních představitelů a útok měl zahájit vlnu atentátů proti některým institucím v Evropě.

Před analytickými specialisty stojí v současnosti nelehký úkol - provést seriózní rozbor příčin a zdrojů terorismu především ve vazbě na poslední zářijové události a jasně vymezit místo a hrozbu jaderného, radiologického, chemického a biologického terorismu.

Je to tzv. nový terorismus, podle některých odborníků „ultraterorismus“, který je mnohem nebezpečnější, než byly únosy a pumové atentáty, charakteristické pro terorismus minulých let.

K pojmu „terorismus“

K prevenci terorismu a účinnému boji proti němu je především nezbytné terorismus správně definovat. Při vymezování základního pojmu se definice budou lišit podle slovníku politiků, právníků, policistů, armádních specialistů, sociologů, filozofů, psychologů i psychiatrů, stejně jako jejich přístupy k prevenci tohoto protispolečenského jevu, boje proti němu a odstraňování následků konkrétních teroristických akcí.

Teroristické metody se vyznačují vysokou společenskou nebezpečností, brutalitou a bezohledností. Jejich výběr a použití jsou podmíněny snahou o vyvolání maximálního psychologického efektu. Násilí používané teroristy není důsledkem okolností, ale je předem vypočteno tak, aby vyvolalo pocit strachu a ohrožení u co nejširšího okruhu lidí. Na pozadí následného společenského napětí, frustrace a deprivace lze snadněji uskutečnit psychologické operace a manipulace k dosažení vytčených cílů.

Terorismus je považován také za mimořádně ostrou formu psychologického boje, jehož následky se v moderní informační společnosti zesilují tlakem médií. Ta pak nechtěně napomáhají psychologickým tlakům teroristů.

Zvláštního charakteru nabývá terorismus beroucí rukojmí, aby vyvolal politické, ekonomické či jiné tlaky a vydírání. Součástí teroristických aktivit jsou i zločiny, jež vytrženy z kontextu mohou být zařazeny do sféry běžné kriminality nebo organizovaného zločinu. Proto se jen obtížně vymezuje hranice mezi běžnou kriminalitou a terorismem.

Pro termín terorismus bylo navrženo kolem 120 různých pojmů, ale dosud nebyla přijata univerzální definice. Pro příklad je možné uvést dvě definice, definici z hlediska společenské vědy a definici minimálního právního pohledu.

Podle společenskovední definice představuje terorismus metodu (opakované) násilné akce vyvolávající silný pocit strachu, provedené skrytým jednotlivcem, skupinou nebo státem podporovanými aktéry, jako projev úchylného jedince, ze zločinných pohnutek či z politických důvodů, přičemž - na rozdíl od úkladné vraždy - cíle aktu násilí nejsou hlavními cíli. Bezprostřední lidské oběti násilí jsou zpravidla vybírány náhodně (příležitostně cíle) nebo selektivně (reprezentativní nebo symbolické cíle) z populace, která je cílem teroristického aktu, a slouží jako zdroj poselství.

Komunikační procesy, založené na hrozbě a násilí, mezi teroristou (organizací), ohroženými oběťmi a hlavními cíli, jsou zneužívány ke zmanipulování publika (hlavního cíle) tím, že je vtaženo do záměru teroru jako cílů k vymáhání požadavků nebo cílů vzbuzujících pozornost. To závisí na tom, zda je primárně vyhledáváno zastrašování, donucování nebo propaganda. Podle navrhované právní definice by akty terorismu měly být považovány za „mírový ekvivalent válečných zločinů“ (tj. úmyslně vedené útoky na civilní obyvatele, braní rukojmích, zabíjení zajatců) [2].

Ultraterorismus - nový typ terorismu

Podobně jako u obecného pojmu „terorismus“ existují rozdílné názory na vymezení pojmu „jaderný, radiologický, chemický a biologický terorismus“. V zahraniční literatuře se můžeme setkat s různými pojmy, označujícími tento druh terorismu. Převládá označení „WMD terrorism“ (terorismus s použitím zbraní hromadného ničení) nebo „ABC terrorism“ (terorismus s použitím jaderných, chemických a biologických zbraní). Zdánlivě jsou tyto pojmy stejné. Obecně jsou zbraně hromadného ničení definovány jako zbraně schopné vyvolat hromadné ztráty. Jednotlivé druhy těchto zbraní (jaderné, radiologické, chemické a biologické zbraně) se ale ve značné míře odlišují v letálních vlastnostech, destruktivní síle, realizovatelnosti ochrany a obrany a jejich potenciálních úkolech.

Z tohoto pohledu ústřední místo ve skupině zbraní hromadného ničení zauímají jaderné zbraně, které se vyznačují enormní destruktivní silou. I když pro biologické zbraně není dosud prokázána účinnost ve velkém měřítku, mohou se tyto zbraně vyznačovat letalitou srovnatelnou s jednoduchou jadernou zbraní. Chemické zbraně, podobně jako biologické, nemají destruktivní účinky, naproti tomu se vyznačují prostorovým účinkem, a jejich nejmodernější typy - supertoxické nervové jedy - značnou zákeřností. Účinkují totiž v nepatrných koncentracích a velmi rychle. Navíc symptomy i lehké otravy mohou vyvolat hromadnou paniku.

Vedle chemických, biologických, jaderných a radiologických zbraní, záměrně vyvinutých pro účely ozbrojeného zápasu, ovšem existují teroristické metody a prostředky, které mají uvedený charakter, ačkoliv nevyužívají žádných zbraní a zbraňových systémů, ale toxických a radiologických materiálů produkovaných průmyslem, bakteriologických materiálů získaných v mírových laboratořích nebo nebezpečných materiálů, které se šíří cílenými údery na mírové infrastruktury. Proto považujeme pojem „WMD terrorism“, používaný ve světové literatuře, za zúžený pouze na využití zbraní a zbraňových systémů a vzhledem ke zdrojům a formám ultraterorismu považujeme za správnější používat pojem „ABC terrorism“. Proto i v další části této stati zahrnujeme pod pojem ultraterorismus jaderný, radiologický, chemický a biologický terorismus ve všech jeho formách.

Pro úplné vymezení obsahu pojmu ultraterorismus je nezbytné analyzovat především možné zdroje tohoto typu terorismu a motivace teroristických skupin, které se na tento typ terorismu orientují. Pojetí obsahu ultraterorismu ovlivní i další faktory, např. rozvoj informačních systémů, vědecký a technologický pokrok a další. Je potřebné přesně rozlišit mezi terorismem s použitím chemických a biologických materiálů na jedné straně a terorismem používajícím chemické a biologické zbraně na druhé straně. Terorismus s chemickými a biologickými materiály využívá jakýchkoliv toxických nebo patogenních látek. Terorismus s použitím chemických nebo biologických zbraní se vztahuje na použití armádních bojových látek, vyvinutých a vyráběných pro válečné cíle [3].

Při vymezení obsahu pojmu ultraterorismus můžeme vycházet v zásadě ze tří zdrojů [4].

Prvním zdrojem (na nějž bývá uvedený pojem často nesprávně zužován) je zneužití existujících vojenských arzenálů zbraní hromadného ničení, tj. konkrétních chemických, bakteriologických (biologických), toxinových a jaderných zbraní resp. jejich komponent, které mohou teroristické skupiny získat krádeží nebo loupeží z armádních základů, skladů, výrobních zařízení, transportů apod., analogicky, jako jsou získávány jednotlivci nebo skupinami výbušniny a konvenční výzbroj různého druhu.

V této souvislosti se dnes za nejpravděpodobnější uvažuje možný přístup k dnes již vyřazeným chemickým, bakteriologickým (biologickým), toxinovým a jaderným zbraním, určeným k likvidaci podle příslušných mezinárodních úmluv a dohod. U zemí, které jsou smluvními státy Úmluvy o zákazu vývoje, výroby, hromadění zásob a použití chemických zbraní a jejich zničení (z roku 1993, vstoupivší v platnost v roce 1997), mají největší chemické arzenály ke zničení Ruská federace a USA a jejich vlastnictví přiznala Indie a Jižní Korea. Kromě uvedených zemí hrozí potenciální zneužití chemických zbraní u několika států, které dosud tuto úmluvu neratifikovaly nebo dokonce ještě z různých důvodů ani nepodepsaly a předpokládá se, že tyto zbraně vlastní.

Pokud jde o bakteriologické (biologické) a toxinové zbraně, je situace v tomto ohledu daleko méně přehledná. Na jedné straně totiž existuje Úmluva o zákazu vývoje, výroby a hromadění zásob bakteriologických (biologických) a toxinových zbraní a o jejich zničení (z roku 1972, vstoupivší v platnost v roce 1975), která však neobsahuje žádné objektivní verifikační mechanismy, takže v rámci jejího plnění účastnické země pouze deklarovaly zničení těchto zbraní a převedení výzkumných kapacit na mírové účely. Vzhledem k rozvoji biotechnologií v době po jejím podpisu však existují potvrzené předpoklady, že některé země ve vývoji nových zbraní tohoto druhu dále pokračovaly. Nutno poznamenat, že jejich použití ve válce zakazuje ženevský protokol (z roku 1925, vstoupivší v platnost v roce 1928 a trvale platný) a pokud jde o toxiny, jejich vývoj, výroba, hromadění a použití je navíc zakázáno citovanou chemickou úmluvou, zavazující k jejich kontrolovanému zničení. Dlouho pocítovaný nedostatek verifikace zničení členskými zeměmi je řešen probíhajícím velmi komplikovaným jednáním o zesílení režimu Úmluvy o zákazu biologických a toxinových zbraní z roku 1972, která bude doplněna verifikačním protokolem o implementaci, aby se dostala ve verifikačních mechanismech na úroveň chemické úmluvy. Jde o to, aby bylo možno objektivně a pod mezinárodní kontrolou prokázat, že biologické zbraně byly ve smyslu uvedené úmluvy skutečně zlikvidovány a neprobíhá vývoj nových.

Radiologické zbraně, tj. záměrné rozptylování radioaktivního materiálu v ozbrojených konfliktech, nejsou kryty žádnou mezinárodní úmluvou. Při jednáních na konferenci o odzbrojení v Ženevě byl tento problém v roce 1984 stažen z programu, neboť skupina nezávislých a neangažovaných zemí chtěla nesmyslně tento problém spojit s jaderným odzbrojením. Konečně ani z vojenského hlediska nebyly takové zbraně považovány za aktuální z hlediska účinnosti, neboť hromadné použití nepřináší ani rychlý efekt (jako chemické zbraně), ani vysoký zpožděný efekt (jako bakteriologické zbraně). Má se za to, že takové zbraně proto ani ve vojenských arzenálech neexistují, i když tým inspektorů OSN po válce v Perském zálivu zjistil, že Irák se pokoušel tyto zbraně vyvíjet.

Vedle řady mnohostranných smluv, zakazujících zkoušky jaderných zbraní v různém prostředí, a významné smlouvy o nešíření jaderných zbraní (z roku 1968), která navazuje na systém kontrol mírových jaderných zařízení pod dozorem Mezinárodní agentury pro jadernou energii (IAEA), je jádrem regulace jaderného zbrojení a dlíhého odzbrojení systém bilaterálních dohod USA s SSSR resp. Ruskou federací. Dosud došlo k dlíhému jadernému odzbrojení na základě dohody o likvidaci raket středního a kratšího doletu, tj. s doletem 500-5500 km (z roku 1987), která je prvním dokumentem o jaderném odzbrojení dvoustranného charakteru, vyřazujícím v uvedených dvou státech konkrétní třídu nebezpečné výzbroje, která snižovala práh jaderného napadení. Je značným pokrokem, že z celkem asi 60 tisíc jaderných hlavic v 80. letech klesl jejich počet na méně než polovinu, avšak počet držitelů se přes existenci Smlouvy o nešíření jaderných zbraní dále rozrostl o Indii, Pákistán, Izrael a pravděpodobně některé další země (KLDŘ, Írán a Írák).

Druhý zdroj spočívá ve vlastní výrobě komponent zbraní hromadného ničení, zejména chemických zbraní, tj. bojových chemických látek, s důrazem na supertoxické letální nervové jedy, a ve zneužití běžné průmyslově vyráběných toxických chemických látek, odcizených radionuklidů, popřípadě vysoce infekčních materiálů. Lze oprávněně předpokládat, že tento zdroj může být s přihlédnutím k možnostem a podmínkám teroristických skupin i omezenosti jejich cílů (ve srovnání s vojenským použitím zbraní hromadného ničení v ozbrojených konfliktech) relativně snadno dostupný, jak konečně ukázal i dále uvedený poučný případ z Japonska.

O třetím zdroji se při různých hodnoceních možností terorismu zatím vůbec nemluví, ačkoliv bezpochyby náleží ke zcela reálným a z hlediska některých cílů terorismu dokonce k nejúčinnějším, i když v některých případech méně cíleným. Jde o násilné vyvolání sekundárních účinků havarijních dějů, analogicky jako při válečných událostech údery konvenční výzbrojí na infrastrukturu civilizované společnosti, tj. na chemická, petrochemická, jaderná a jiná zařízení. Tyto jevy se sice značně podobají mírovým haváriím, ale vzhledem ke spouštěcímu mechanismu se od nich liší rozsahem a rychlostí nástupu ničivých faktorů. Do této skupiny lze fakticky zařadit i hrůzný scénář z 11. září 2001. Záměrná havárie tří Boeingů 757 se sebevražedným navedením na dvojici věží Světového obchodního centra v New Yorku a budovu Pentagonu ve Washingtonu měla charakter koncového navedení řízených střel s obrovskou destruktivní silou vzhledem ke kombinaci kinetické energie letících těles a tepelné energie hořícího leteckého paliva.

Motivace teroristických skupin předurčuje prostředky ozbrojeného násilí. Odmyslíme-li si nevypočitatelné akce psychopatických jednotlivců, hnáných patologickým nutkáním znásilňovat a vraždit, můžeme motivy teroristických skupin hledat v rasové, národnostní, etnické, náboženské, politické, sociálněekonomické a dokonce i v sexuální i jiné výlučnosti plodící nenávist. Existují však i další motivy vzhledem k tomu, že mezinárodní organizovaný zločin prorůstá s globálním obchodem s drogami a s ním zčásti propojeným obchodem se zbraněmi a lidmi i s korupcí. Tyto motivy souvisejí se zastrahováním, organizovaným bojem proti státní moci při „ochraně“ ilegálních činností, s ozbrojenými loupežemi k fyzickému získání finančních, dopravních prostředků, zbraní a podobně.

Nejnebezpečnější jsou teroristé, jejichž motivace vychází z náboženského nebo rasistického fanatismu, protože (na rozdíl od politicky motivovaných skupin) tito teroristé se nikomu nezodpovídají za své akce a metody a nezáleží jim na veřejném mínění. Od poloviny 80. let se snížilo množství levicových a národně separatistických skupin a vzrostl počet pravicových radikálů, etnických extrémistů a náboženských fundamentalistů. Nejvyšším cílem nových teroristů je samotné ničení, ničení pro ničení. Současní teroristé jsou principiálně ochotní použít k upoutání pozornosti jakýkoliv druh násilí, jsou stále bezohlednější, sofistikovanější a kvalifikovanější.

Cílem jejich útoků jsou převážně městské části s velkou koncentrací obyvatelstva, komunikační centra, úřady státní správy, dopravní uzly, obchodní domy a jiné uzavřené systémy. I když v současné době je nejviditelnějším a nejdiskutovanějším druhem terorismu pouze náboženský terorismus, bude v blízké budoucnosti nutné čelit i dalším formám terorismu: ekoterorismu (útoky ekologických radikálů např. na ropné plošiny, podniky chemického a farmaceutického průmyslu, transporty vyhořelého jaderného paliva), informačnímu terorismu (útoky proti počítačovým sítím, ať už vojenským nebo civilním, které řídí dodávky vody nebo elektřiny do měst nebo kontrolním věžím na letištích), či zájmovému terorismu (např. útoky katolických radikálů proti klinikám, kde se provádějí potraty).

V této souvislosti byla světová veřejnost silně šokována po záříjovém útoku v USA. Na tomto teroristickém útoku se podíleli inteligentní a vzdělaní mladíci, dostatečně finančně zajištění, aby mohli vést pohodlný středostavovský život. Ani léta strávená ve společnosti hojnosti nezlomila jejich odhodlání zemřít mladí ve snaze zasáhnout na nejzranitelnějším místě „Velkého satana“, tj. Spojené státy.

Chudoba milionů obyvatel Blízkého východu sice mohla být jedním z prvků jejich motivace, ale je třeba ještě připočíst nepochopení střetu islámu s křesťanstvím, hluboce zakořeněnou tradici krevní msty a nenávist k Západu. Všichni atentátníci byli **salafisté**. Tato puristická a radikální interpretace islámu považuje za ideál tu podobu islámu, kterou uctívali před více než tisícem roků jejich předkové, důvěřuje výhradně koránu a hledá čistou formu víry. Salafisté jsou většinou ultrakonzervativci, ale existuje mezi nimi také ozbrojené křídlo, k němuž patří bin Ládín a jeho spolubojovníci. I když individuální sebevražedný terorismus existuje již delší dobu, terorismus zakončený hromadným obětováním životů je relativně novým jevem se značně nebezpečnými důsledky, neboť může být spojen s nejbrutálnějšími teroristickými akcemi.

Dalším významným faktorem je skutečnost, že v důsledku vědeckotechnického pokroku a zpřístupnění informací o technologiích výroby zbraní hromadného ničení širokému okruhu možných uživatelů se zvyšuje technologická úroveň teroristických skupin. Roste význam výměny informací, zejména prostřednictvím globálních počítačových sítí, které umožňují teroristům získávat rychle a bez rizika potřebné informace. Tyto sítě rovněž umožňují rychlou, skrytou a obtížně kontrolovatelnou komunikaci prakticky po celém světě. Teroristické cíle a ideologie jsou propagovány i na veřejných sítích.

Na základě výše uvedeného rozboru lze potom ultraterorismus chápat jako „*použití jaderných výbušných zbraní, radiologických zbraní, chemických zbraní a biologických zbraní, bojových chemických látek, průmyslově vyráběných toxických chemických látek, radionuklidů nebo vysoce infekčních materiálů, jakož i jakékoliv teroristické akce proti jaderným, chemickým, petrochemickým a biologickým zařízením jednotlivci, nestátními skupinami nebo státem podporovanými aktéry proti konkrétní sociální skupině k vyvolání strachu nebo teroru*“.

Databáze incidentů zahrnující chemické, biologické, radiologické nebo jaderné materiály od roku 1900 do současnosti (Database of Incidents Involving Chemical, Biological, Radiological or Nuclear Materials, 1900 - Present), udržovaná Centrem pro studie nešíření v montereyeském institutu mezinárodních studií (Center for Nonproliferation Studies at the Monterey Institute of International Studies) obsahuje

329 případů (do prosince 1999). Většina z nich se týká biologických nebo chemických materiálů se zřejmou teroristickou motivací [5].

Jaderný a radiologický terorismus

Principiálně existují pro jaderné teroristy tři cesty: použití ukradených jaderných bojových hlavic, zkonstruování improvizovaného jaderného prostředku využitím štěpného materiálu (plutonium nebo obohacený uran) nebo tzv. radiologický terorismus, tj. použití radioaktivního materiálu pro kontaminaci rozsáhlého území [6].

Nebezpečí zneužití jaderných zbraní je často zveličováno, ačkoliv je myslitelné. Je však nutno připomenout, že z důvodu zabránění neautorizovanému použití má jaderná výzbroj řadu nezávislých pojistek, takže např. i nejjednodušší prostředek, tj. jaderné pumy (kde došlo k řadě ztrát a nucených odhozů), mají kromě několika pádových pojistek několik dálkových, ovládaných nejen z letounu, ale vedle toho především z velitelství strategických jaderných sil a kromě toho navíc i z hlavního centra, které ovládá např. v USA a Ruské federaci osobně hlava státu. Jaderná výzbroj všeobecně náleží k nejlépe strážným strategickým státním zájmům. Přes složitou ekonomickou situaci v Rusku je pravděpodobnost ztráty jaderných zbraní malá. V této oblasti stále existuje vysoká úroveň zabezpečení a důsledná kontrola.

Zkonstruování jednoduchého jaderného prostředku není v současné době zcela nereálné. Principy konstrukce jaderných zbraní jsou dnes běžně známy a dostupné v otevřené vědecké literatuře. Experti soudí, že malá skupina specialistů (fyziků, konstruktérů, chemiků a specialistů na výbušniny) by byla schopna zkonstruovat jednoduchý prostředek s výbušnou silou od zlomku kilotony do několika kiloton tritolového ekvivalentu *mininuke*). Pro porovnání, nejsilnější konvenční demoliční puma, která byla dosud použita, bomba vyvolávající zemětřesení (*earthquake bomb*, také známá jako „Grand Slam“), byla ekvivalentní 10 tunám trinitrotoluenu. Takové primitivní jaderné zbraně by vzhledem k velikosti a hmotnosti bylo možné umístit v nákladních automobilech nebo lodích a následně odpálit v hustě obydlených oblastech. Problémem takového projektu je získání štěpného materiálu dostatečné kvality (zbraňové čistoty - *weapon grade*), nejméně 20 kg plutonia nebo 50 kg vysoce obohaceného uranu.

V případě, že jako obalový materiál této jednoduché jaderné nálože je využit materiál s vysokou hustotou (např. přírodní uran), je dostačující množství 3 až 4 kg plutonia zbraňové čistoty a 8 až 12 kg vysoce obohaceného uranu. Nedávno odtajněné americké dokumenty odhalují, že významné explozivní síly může být dosaženo i s použitím plutonia reaktorové čistoty (reactor grade) v jaderné výbušnině [3].

Nebezpečí zneužití jaderných materiálů je v současné době reálné. Nelegální obchod s jadernými materiály se dramaticky zvýšil po rozpadu Sovětského svazu. Předpokládá se, že Ruská federace a státy bývalého SSSR vlastní asi 1350 tun zbraňově vhodných štěpných materiálů, z kterých asi 700 tun je laborováno v jaderných zbraních a 650 tun v různých jiných formách. Část těchto materiálů není adekvátním způsobem zabezpečena proti zneužití. Existuje tak reálná hrozba, že materiály pro konstrukci jaderných zbraní by mohly být ukradeny nebo prodány teroristům nebo státům nevlastnících jaderné zbraně.

V roce 1990 byly známy čtyři případy nelegálního obchodu s jadernými materiály, 158 případů v roce 1992, 241 v roce 1993 a několik set případů v roce 1994. Většinou se jednalo o materiály z ruského jaderného průmyslu, jaderných výzkumných ústavů a zdravotnických zařízení. Znepokojující je trend zvyšujícího se množství zadrženého radioaktivního materiálu, vhodného pro konstrukci jaderných zbraní. V roce 1992 se jednalo o mikrogramová množství plutonia ze zdrojů ionizujícího záření, v roce 1994 5,6 g plutonia v německém Tengenu, potom 560 g směsi plutonium/uran v Mnichově, obsahující více než 400 g plutonia, a konečně 2,722 kg vysoce obohaceného uranu (do 87,7 %) ve formě uranu dioxidu v roce 1994 v Praze [6]. V prosinci 1998 ruská bezpečnostní služba zachytila pokus odvést 18,5 kg radioaktivních materiálů, které by mohly být použity pro výrobu jaderných zbraní. Ruští oficiální činitelé tento pokus potvrdili v listopadu 1999. I když ruská vláda neuvolnila informace o typu tohoto materiálu, lze z některých náznaků předpokládat, že se jednalo buď o plutonium, nebo vysoce obohacený uran [3].

Radiologický terorismus je v provedení mnohem snazší, a tedy pravděpodobnější. Radioaktivní odpad nebo jiné radioaktivní látky jako plutonium, kobalt, cesium, jsou-li smíchány s konvenční výbušninou, se mohou snadno rozptýlit a vyvolat tak nebezpečné a dlouhodobé zamoření zvláště v městském prostředí.

Po ničivých zářijových teroristických útocích jsou rovněž zvažovány různé katastrofické scénáře, které analyzují i možnosti pádu dopravního letadla na jadernou elektrárnu nebo sklad jaderného odpadu. Jaderné elektrárny a sklady radioaktivních odpadů chrání silné nádrže z nejkvalitnějšího betonu, vyplněné neméně kvalitní ocelí. Podle expertů by však ze 438 energetických reaktorů, které jsou dnes ve světě v provozu, pravděpodobně žádný neodolal nasměrovanému úderu těžkého dopravního letadla, přes ochranu silnou bezpečnostní obálkou (containment). Větší problém představují sklady jaderného materiálu, které nejsou opatřeny tímto typem ochrany. Např. v severozápadní Francii (La Hague) se nachází 55 tun plutonia, 1484 tuny jaderného paliva a 11 650 m³ radioaktivního odpadu. V případě katastrofy by odtud vzešla zkáza nesrovnatelně větší, než byla černobylská.

Do dnešního dne není k dispozici jediná zpráva o jakémkoliv skutečně významném jaderném teroristickém hrozbě a úvahy o možných scénářích jaderného terorismu se mohou zdát vysoce spekulativní. Obecně pro tento typ terorismu platí, že je příkladem vysokého nebezpečí, ale dosud nejspíše nízké pravděpodobnosti. Přesto však v únoru 1998 *ad hoc* výbor Spojených národů zahájil dvoutýdenní schůzku k vymezení nové úmluvy Spojených národů, která by byla zaměřena na řešení otázek jaderného terorismu.

Ve svém prohlášení z 12. listopadu 2001 o nebezpečí jaderného terorismu [11] upozorňuje pugwashská rada zejména na nebezpečí plynoucí v první řadě nikoliv ze zbraňového plutonia, ale zejména z vysoce obohaceného uranu (*HEU - highly enriched uranium*), jehož je jednak obrovské množství (jen v Rusku postačující na výrobu 20 000 jaderných náloží), ale zejména je všeobecně hůře kontrolován. Tento materiál se již mohl, nebo v krátké době by se mohl dostat do rukou vlivných teroristických skupin. Uvedený orgán jedné z nejprestižnějších světových nevládních organizací zdůrazňuje nutnost urychleného přijetí mezinárodní úmluvy proti jadernému terorismu a zejména

navrhuje urychlené smísení HEU s přírodním uranem k jeho využití v mírové jaderné energetice.

Chemický terorismus

V případě chemických zbraní, případně vysoce toxických chemických látek, existuje bohužel řada případů, ať už skutečného použití nebo pokusů o použití těchto zbraní či látek pro teroristické účely. Připomeňme jen ty nejdůležitější, kdy byly japonskou náboženskou sektou Óm Šinrikjó použity nejtoxičtější bojové chemické látky [7]:

- V březnu 1994 se sekta Óm Šinrikjó neúspěšně pokusila zavraždit sarinem vůdce konkurenční náboženské sekty Soka Gakkai. Rozprašovací systém, umístěný na dodávkovém voze, však selhal a došlo ke kontaminaci obsluhy.
- První větší test teroristického použití chemických zbraní uskutečnila 27. června 1994 stejná sekta ve městě Macumoto. Cílem testu bylo pomocí speciálně vyvinutého rozstřikovacího systému zamořit sarinem budovu oblastního soudu. V důsledku náhlé změny větru byla část náplně sarinu vypuštěna do volného prostoru. Výsledkem útoku bylo sedm mrtvých a 200 zasažených osob, příčina otravy byla zjištěna až za dva týdny.
- V prosinci 1994 sekta Óm Šinrikjó otráвила dvě osoby pomocí injekční stříkačky naplněné látkou VX. Jeden zasažený zemřel po dvou dnech v nemocnici, druhý přežil po delší hospitalizaci.
- Nejrozsáhlejší teroristický chemický útok byl proveden 20. března 1995 ráno v tokijské podzemní dráze. Způsob provedení útoku byl primitivní: pět členů sekty Óm Šinrikjó, jímž bylo předtím aplikováno antidotum, umístilo do tří vlakových souprav celkem jedenáct více než půlkilogramových plastických obalů, obsahujících celkově asi 7,5 litru 30 % sarinu, a v synchronizovaném rozmezí několika minut v době před průjezdem nejbližší křižovatkou Kasumigesaki propíchlo obaly deštníky se zaostřenými hroty. Zemřelo 12 osob a dalších 5500 bylo zasaženo, z toho značná část měla příznaky těžké otravy. Je však jisté, že pokud by použitý sarin byl vyšší čistoty a útok byl proveden poněkud „profesionálněji“, oběti by byly nesrovnatelně vyšší. Na základě zkušeností z prvního testu v Macumoto byla použitá látka poměrně rychle identifikována a mohly být zahájeny účinné záchranné práce a antidotní terapie. Kromě policejních jednotek, záchranářů a zdravotníků si situace vyžádala také nasazení chemické jednotky japonské armády.

Tak jako je 22. duben 1915, kdy Němci použili poprvé chlór proti Francouzům, spojován s počátkem chemické války, je možné použití sarinu sektou Óm Šinrikjó v březnu 1995 považovat za předěl v teroristickém používání chemických zbraní. Poprvé teroristická organizace použila ke způsobení hromadných ztrát bojovou chemickou látku, vyvinutou pouze pro potřeby armády. Tento akt signalizuje, že jakýkoliv druh etické tabuizace byl zlomen a byl vytvořen precedens pro budoucnost.

Pro teroristické účely mohou být ale kromě látek nervově paralytických použity i další bojové chemické látky - látky zpuchýřující, dusivé a všeobecně jedovaté. Použití zpuchýřujících látek je uvažováno spíše k vyvolání zneschopnění než k usmrcení. Jestliže by záměrem teroristického útoku s použitím chemických zbraní bylo spíše zranit hodně lidí a přetížít regionální zdravotnická zařízení, než způsobit hromadná úmrtí, potom zpuchýřující látky, zejména yperit, mohou být vhodnými prostředky. Vzhledem k tomu, že většina dusivých látek (chlór, fosgen a další) jsou běžné snadno dostupné průmyslové chemické látky, mohou být teroristy snadno zneužity. Totéž platí pro všeobecně jedovaté látky, kyanovodík a chlorkyan.

Nelze ale vyloučit ani použití zneschopňujících dráždivých látek, tj. účinných slzných látek (lakrymátorů) nebo látek dráždící horní dýchací cesty k nesnesitelnému kašli (sternitů), jejichž aplikace do klimatizačních systémů letiště nebo jiných veřejných budov může snadno zastavit všechny aktivity a vyvolat velkou paniku.

Významným faktorem, který zvyšuje nebezpečí použití chemických zbraní teroristy, je existence binárních zbraní. Jedná se o chemickou zbraň, obsahující dvě vzájemně oddělené relativně netoxické chemické látky, které při sloučení reagují za vzniku bojové chemické látky (sarin, látka VX). Použití binárních zbraní snižuje nebezpečí, kterému musí terorista čelit při skladování, přepravě i použití bojových chemických látek.

Chemické zbraně se vyznačují nízkou cenou a relativně jednoduchou výrobou. Toto tvrzení podporuje vyjádření skupiny expertů, kteří kalkulují, že pro operace velkého rozsahu proti civilnímu obyvatelstvu mohou náklady na ztráty činit 2 000 dolarů na km² při použití konvenčních zbraní, 800 dolarů při použití jaderných zbraní, 600 dolarů při použití nervově paralytických látek a 1 dolar při použití biologických prostředků. Příprava i nejtoxičtějších látek včetně nejnebezpečnějších toxinů je realizovatelná v laboratorních podmínkách, které svým rozsahem a snadností utajení vždy zůstanou stranou kontrolních mechanismů mezinárodních úmluv. Z těchto důvodů jsou chemické zbraně snadno dosažitelné nejen pro bohaté teroristické skupiny, ale i pro individuální teroristy.

Při hodnocení možnosti chemického terorismu nelze zanedbat skutečnost, že vedle bojových chemických látek mohou být použity další chemické látky, které nemusí být předmětem žádných kontrolních režimů. Toto může ilustrovat příklad z nedávné doby, kdy belgické bezpečnostní síly našly koncem září 2001 v centru Bruselu více než stokilogramovou nálož, která obsahovala chemickou látku hydrazin.

Vážnou hrozbu představují teroristické útoky na petrochemická a chemická zařízení. Destrukce výbušninou nebo zásah reaktivní střelou vyvolá u chemických a petrochemických zařízení, obsahujících toxické, komprimované, zápalné a výbušné látky, dramatický výbušný děj. Analogicky se zde může projevit (podle druhu chemických látek) ohnivá koule resp. tlaková vlna s ničivým účinkem na měkké a citlivé cíle (lidské a jiné živé bytosti, automobilní techniku, komunikační zařízení aj. s případnými dalšími důsledky). Nelze pochybovat o tom, že tato forma teroristického útoku může být velmi atraktivní i s přihlédnutím ke způsobeným materiálními škodám (jsou-li ony cílem). Tento způsob teroristického úderu je velmi závažný a podobá se jen výjimečně největším mírovým haváriím a katastrofám, i když, na rozdíl od válečných událostí není plošný a mnohočetný.

Biologický terorismus

Obecně mohou dát teroristické skupiny přednost biologickým zbraním před chemickými z těchto důvodů [8]:

- Výroba biologických zbraní je podstatně levnější než výroba chemických zbraní (podle některých údajů je výrobní cena 1 kg botulotoxinu 500 dolarů, výrobního zařízení 3 000 dolarů).
- Výrobu biologických zbraní lze poměrně snadno utajovat, v krátké době je možno přeměnit malá množství patogenních organismů na množství prakticky použitelná.

- Biologické zbraně lze relativně snadno získat, např. z mezinárodních sbírek kultur, z univerzitních databank atd.
- Použití biologických zbraní lze obtížně dokázat, protože se řada patogenních mikroorganismů a toxinů vyskytuje v přírodním prostředí.
- Biologické zbraně se vyznačují vysokou účinností, mají mnohem vyšší toxicitu než nejnebezpečnější bojové chemické látky, nervově paralytické látky, jako jsou např. látka VX, soman, sarin nebo tabun. 1 g botulotoxinu může usmrtit až 1 mil. osob, 1 g antraxu reprezentuje 100 mil. letálních dávek.

I když postupy pro biologickou výrobu jsou dnes široce dostupné na internetu, názory expertů na snadnost výroby bojových biologických látek se značně liší. Podle názoru některých expertů tyto látky mohou být vyráběny ve značně primitivních podmínkách, protože příprava růstového media pro bakterie není více komplikovaná než „vaření piva“. Jiní jsou nicméně přesvědčeni, že dokonce výroba i nejprimitivnější biologické zbraně vyžaduje vědecké znalosti a odpovídající výcvik personálu, především z důvodů vlastní ochrany. Biologické zbraně, jakkoliv jsou vysoce účinné, mají závažnou nevýhodu. Mohou totiž zasáhnout i jinou než cílovou populaci, včetně vlastní. Na rozdíl od chemických zbraní reagují se značným zpožděním (což je ovšem také problémem jejich včasného odhalení).

Mezi patogeny, které již byly ověřeny pro použití jako bojové biologické látky, jsou mikroorganismy, které vyvolávají neštovice, antrax, dýmějový mor, tularémii, brucelózu a Q-horečku. Nicméně terorista může reálně použít jakýkoliv patogen nebo toxin.

Bylo identifikováno kolem tuctu případů, při kterých teroristická skupina vlastnila, pokoušela se získat nebo hrozila použitím biologické látky. Některé případy jsou alarmující [3]:

- V září 1984 použila americká náboženská sekta Bhagwan Shree Rajneesh k onemocnění osob bakterií *Salmonella typhimurium* z kultury zakoupené v centrálních lékařských zásobách (sekta měla ve své obci státem certifikovanou lékařskou laboratoř). Cílem útoku, při kterém byl kontaminován salát v barech 10 restaurací v Dallesu, stát Oregon, bylo zneschopnit voliče, a tím zmařit místní volby. Následkem této kontaminace bylo minimálně 751 případů zasažení osob salmonelózou. Skutečný počet mohl být větší, protože obec leží u silnice na hranici dvou států a někteří z infikovaných osob nemuseli své onemocnění ohlásit.
- V březnu 1995 dva členové pravicového Minnesota Patriots v USA plánovali použití ricinu k usmrcení soudních úředníků.
- V květnu 1995 byl v USA uvězněn člen pravicové skupiny Aryan Nation (Árijský národ) za plánování teroristického použití bakterií moru.
- V prosinci 1995 byl v USA ve státu Arkansas uvězněn jeden muž za držení 130 g ricinu.

Velice aktivní v této oblasti byla rovněž již zmíněná japonská náboženská sekta Óm Šinrikjó, která vyrobila bojové biologické látky a zkoušela je použít. Sekta zapojila mezi své členy zkušené vědce a techniky, kteří zkonstruovali zařízení s náplní antraxu, botulotoxinu, Q-horečky, a dokonce kultur viru Ebola, který chtěla sekta získat už v roce 1992 v době epidemie Eboly v africkém Zairu. Údajně byly provedeny čtyři samostatné pokusy použití bojové biologické látky, jednou zahrnující antrax a třikrát botulotoxin [9]:

- V dubnu 1990 zkoušela sekta rozšířit botulotoxin v okolí budovy japonského parlamentu pomocí výfukových plynů z motoru upraveného automobilu.

- Počátkem června 1993 se sekta pokusila přerušit plánovanou svatbu prince Naruhito, japonského korunního prince, rozšířením botulotoxinu v centru Tokia použitím stejného automobilu.
- Koncem června 1993 rozprašovala sekta ve východním Tokiu čtyři dny antrax z rozstřikovacího zařízení, umístěného na střeše budovy.
- 15. března 1995 ukrýl příslušník sekty v tokijském metru tři diplomatické kufříky, určené pro uvolnění botulotoxinu. Osoba, odpovědná za použití botulotoxinu, patrně ztratila odvahu z plánovaného útoku a použila netoxickou látku. Selhání tohoto útoku vedlo sektu k použití sarinu 20. března 1995 v tokijském metru.

Naštěstí žádný z těchto pokusů nebyl úspěšný a podle dostupných informací při nich nedošlo k usmrcení nebo zranění osob.

Uvedené hrozby biologického terorismu nedaly dlouho čekat na svoji realizaci orientací teroristů na jednu z nejzákeřnějších metod s použitím spor antraxu (sněti slezině). Tato forma, která se běžně vyskytuje v některých částech Afriky a Asie (např. na Sibiři) a v Evropě na Balkáně je zdrojem epidemií, když spory, přežívající po mnoho let v půdě proniknou do živného prostředí. Série poštovních zásilek se smrtelně nebezpečným práškem spor antraxu se záměrem kontaminace adresátů vdechnutím vyvolá rychlou plicní formu antraxu s vysokou mortalitou (běžně až 20 %). V USA došlo již k řadě obětí zejména mezi zaměstnanci, kteří manipulují s poštovními zásilkami. Cílem tohoto útoku byli nejvyšší státní a parlamentní činitelé. Sekundárním cílem bylo vyvolání paniky a strachu, který se rychle rozšířil i do Evropy. Je nejvýše pravděpodobné, že za těmito útoky stojí organizátoři teroristického úderu na USA z 11. září 2001, i když osobně bin Ládin se od něj distancuje.

Opatření proti ultraterorismu

Nyní, když se hrozba ultraterorismu stává den ode dne reálnější, je třeba vážně uvažovat, jaká protioopatření je třeba přijmout [7]. Žádné řešení nemůže úplně eliminovat hrozbu použití zbraní hromadného ničení teroristy, ale může významně redukovat dopad těchto teroristických útoků. Nejdůležitější je vždy prevence, která začíná od shromažďování a zpracování potřebných informací, pokračuje koordinací činnosti zúčastněných organizací a jednotek a končí přípravou a výcvikem, nejen speciálních jednotek, ale i obyvatelstva, na případy teroristického použití zbraní hromadného ničení. Tato opatření je nutno budovat na národní úrovni, avšak vzhledem k tomu, že terorismus je globálním jevem, je třeba rozvinuté mezinárodní spolupráce a aktivit významných mezinárodních organizací včetně nejvýznamnější - OSN.

Směry prevence a likvidace následků teroristických akcí mohou být následující:

1. Sběr informací a pozorování teroristických organizací

Toto je úkolem především bezpečnostních složek. Jedná se o nepřetržité aktualizování údajů o místních teroristických skupinách a jejich případné spolupráci se zahraničními skupinami, shromažďování informací od úřadů, organizací i obyvatelstva, zavedení a udržování operativní databáze pro plánování, analýzu a prognostiku.

2. Koordinace činnosti organizací, jejichž činnost se dotýká této problematiky

Důsledná koordinace činnosti bezpečnostní služby, vybraných úřadů státní správy, speciálních jednotek, civilní obrany, policie, hasičů a záchranářů je nezbytným předpokladem úspěchu v boji proti terorismu. Např. v USA se předpokládá koordinace činnosti 40 vládních úřadů a institucí

- od Pentagonu až po střediska pro prevenci infekčních chorob - které mohou přijít do styku s účinky nekonvenčních zbraní. Do roku 2000 měl být vypracován plán ochrany amerických počítačových sítí, spojujících banky, telekomunikace apod. Je urychlována příprava přecentralizovaného veřejného zdravotnictví na možnost náhlých otrav potravinami, které mohou propuknout v jediném městě či státu.

3. Důsledná kontrola jaderných materiálů, prekurzorů bojových chemických látek, materiálů a technologií, využitelných pro výrobu zbraní hromadného ničení

Ve snaze minimalizovat rizika šíření zbraní hromadného ničení jak na státní úrovni, tak z hlediska ochrany před terorismem, přijalo mezinárodní společenství mnohostranné úmluvy, zabráňující šíření a používání těchto zbraní a prosazující jejich úplnou likvidaci, které byly zmíněny v předchozí části.

4. Příprava a výcvik speciálních jednotek

Rozhodující je zdokonalení připravenosti speciálních jednotek na teroristické útoky s použitím zbraní hromadného ničení. Tyto jednotky, které jsou předurčeny pro řešení mimořádných situací (policie, hasiči, záchranáři, zdravotnická zařízení) musí být adekvátně materiálně vybaveny a vycvičeny pro případy teroristických útoků za použití těchto zbraní, zvláště útoků velkého rozsahu. Účelné je vytvoření týmu, speciálně vycvičeného pro případy teroristických útoků, jehož členy jsou odborníci v oblasti zbraní hromadného ničení. Tým by byl vybaven odpovídajícími ochrannými prostředky a prostředky pro detekci a dekontaminaci osob, techniky a terénu, schopný v co nejkratší době zasáhnout v místě útoku. V našich podmínkách tento úkol musí být zohledněn při budování integrovaného záchranného systému jako souboru prostředků, metod a interinstitucionálních vazeb zapojených složek, které mezi mimořádné události musí zahrnovat teroristické akce všeho druhu.

5. Zdokonalení technických prostředků

Je nezbytné dále zdokonalovat technické prostředky pro ochranu před účinky zbraní hromadného ničení (včetně jednoduchých prostředků pro případ evakuace osob z kontaminovaného prostředí), prostředky pro detekci a prostředky pro dekontaminaci především chemických a biologických látek. Pro prevenci teroristické činnosti má vývoj kvalitních detektorů prvořadou důležitost.

6. Příprava obyvatelstva

Veřejnost musí být lépe informována o možnostech ultrateroristických útoků a připravována na možnou reakci v případě těchto útoků. Nárůst v uvědomování by pravděpodobně významně přispěl ke snížení ztrát při použití těchto zbraní teroristy. Přípravu obyvatelstva je třeba zaměřit na otázky jaké reálné hrozby těchto teroristických útoků existují, jak identifikovat příznaky útoků s použitím zbraní hromadného ničení a jak se odpovídajícím způsobem chránit. Toto je aktuální především pro personál objektů, které mohou být pravděpodobnými cíli teroristických útoků. Pro ochranu obyvatelstva je to dále řada dalších opatření, jako jsou dostatečné zásoby ochranných masek, vybavení prostředky pro dekontaminaci, připravený program pro hromadnou vakcinaci, širší a důkladnější plánování postupů při vzniku mimořádné situace, informace o pohotovostních úkrytech a další.

Mezinárodní aspekty boje proti organizovanému zločinu a terorismu

Mezinárodněprávní nástroje boje proti terorismu

Již v roce 1937 přijala Společnost národů úmluvu, týkající se prevence a potlačování terorismu, která však nikdy nenabyla účinnosti. Dosud nejúspěšnější mezinárodní právní normy jsou smlouvy o vydávání únosců letadel (Haagská úmluva z roku 1970 a Montrealská úmluva z roku 1971). V roce 1973 byla v New Yorku podepsána Úmluva o prevenci a potrestání zločinů proti mezinárodně chráněným osobám včetně

diplomatického personálu a ve stejném roce Úmluva proti braní rukojmí. Účinek těchto dokumentů však nevedl k výraznému poklesu uvedených zločinů. V roce 1972 zasedl na půdě OSN výbor pro studium problematiky terorismu a jedenáct let poté přijalo v roce 1983 Valné shromáždění OSN rezoluci o opatřeních k prevenci mezinárodního terorismu, kterou do svých legislativních systémů vtělila většina demokratických zemí včetně Československa. Nedávná rezoluce Rady bezpečnosti OSN vytváří politické východisko a legální rámec k tvrdému postihu terorismu včetně použití rozsáhlých vojenských opatření [10].

Globální systém boje proti organizovanému zločinu a terorismu

Kořeny současného systému boje proti organizovanému zločinu a terorismu, který je systematicky budován v rámci OSN, sahají až do roku 1909, kdy byla v Šanghaji zřízena opiová komise, což současně naznačuje propojení terorismu s nejvýznamnějším finančním zdrojem - obchodem s drogami. K němu v posledních desetiletích přibýly další formy organizovaného zločinu, prorostlé s obchodem se zbraněmi, lidskými bytostmi a korupcí.

K nejdůležitějším milníkům pro vybudování současného systému náleží Komise OSN pro narkotika a divize pro narkotika (1946), první kongres OSN o prevenci zločinu (1955), na jehož základě byl ustaven Mezinárodní výbor pro kontrolu narkotik (1968), který přijal Úmluvu proti ilegálnímu obchodu s narkotiky a psychotropními látkami (1988). Významným aktem bylo ustavení Mezinárodního programu OSN pro narkotika, UNDCP (1991) a konečně Úřadu OSN pro drogy a prevenci zločinu (ODCCP) se sídlem ve Vídni (1997). V jeho rámci bylo ve stejném roce zřízeno Centrum OSN pro prevenci mezinárodního zločinu (CICP). Naposled byl jako součást uvedeného centra založen odbor prevence terorismu (*Terrorism Prevention Branch*).

Současné období globalizace s sebou přineslo i nové formy mezinárodního zločinu. Organizované kriminální skupiny se rozrůstají alarmující rychlostí, přinášejíce s sebou násilí, zastrasování a korupci veřejné správy. Proto bylo v rámci Úřadu OSN pro drogy a prevenci zločinu (*ODCCP - UN Office for Drug Control and Crime Prevention*) zřízeno specializované centrum pro prevenci mezinárodního zločinu (*CICP - Centre for International Crime Prevention*), které vedle speciálních protiteroristických aktivit vyvíjí činnost v těchto směrech:

1. *Právní nástroje* (podpora států při vypracování nové Úmluvy proti organizovanému zločinu);
2. *Globální studie o organizovaném zločinu* (mapování aktuálního stavu a nových hrozeb);
3. *Globální antikorupční program* (podpora protikorupčních opatření a zvyšování transparentnosti veřejného sektoru zejména u zemí s tranzitní ekonomikou);
4. *Globální program proti obchodu s lidmi* (pašování migrantů a obchod s lidmi pro otrocké práce a prostituci je nejrychleji narůstající oblast mezinárodního zločinu. Program je zaměřen jak na země původu, tak na země příjmu).

Sídlo ODCCP je ve Vídni, jeho pobočka v Libanonu. Tato instituce má 22 úřadoven po celém světě s kontaktními kancelářemi v New Yorku a Bruselu.

V roce 1999 zřízený odbor prevence terorismu (*Terrorism Prevention Branch*) patří k nejnovějším směrům činnosti Centra OSN pro prevenci mezinárodního zločinu. Toto těleso má za úkol posílit mezinárodní spolupráci a reakci vlád a států na terorismus.

I když tento odbor pracuje poměrně krátkou dobu, je nejrychleji se rozvíjející strukturou centra, která si vytvořila dobré kooperativní vztahy s vládními i nevládními organizacemi a samozřejmě celou sítí agentur OSN (jako je FAO, IAEA, ILO, UNAIDS, UNICEF, UNCTAD, UNDP, UNESCO, UNEP, UNHC, UNIDO, UNICJR, UNV, WFP a WHO). Velmi důležité jsou vazby v rámci posílení zákonnosti a právních opatření, jakož i konkrétních opatření proti organizovanému zločinu. Ve zveřejněném přehledu dosavadních vazeb odboru prevence proti terorismu lze nalézt adresy mezinárodních i národních protiteroristických centrál, výzkumných institucí politického, právního a zejména policejního charakteru.

Význam tohoto mezinárodního informačního a koordinačního centra bude nepochybně dále narůstat, neboť jedině společným koordinovaným úsilím lze úspěšně bojovat proti rozvinutým mezinárodním sítím organizovaného zločinu a jeho nejnebezpečnější formě - terorismu.

Závěr

Terorismus, ať již s použitím konvenčních nebo nekonvenčních zbraní, se zvláště po brutálním záříjovém útoku na území USA stal aktuální ústřední výzvou pro celosvětové společnosti. Zformovala se široká mezinárodní koalice proti terorismu. Rada bezpečnosti OSN přijala jednomyslně 29. září 2001 historický dokument, vyzývající všechny státy, aby se sjednotily v boji proti terorismu, a zavazující členské země, aby okamžitě izolovaly teroristické organizace od finančních zdrojů i od politické a vojenské podpory. Rezoluce vytváří politickou a zákonnou platformu, která je z hlediska široké protiteroristické koalice velice důležitá. Cílem je především zmrazit finanční prostředky lidí, kteří spáchali nebo se pokoušeli spáchat teroristické akce nebo se podíleli na činnosti skupin vlastněných nebo přímo či nepřímo ovládaných takovými lidmi. Dokument zakazuje poskytování jakékoliv podpory entitám či osobám, podléhajících se na teroristických činech.

Ministři vnitra a spravedlnosti členských zemí EU se dohodli, že do konce roku 2001 sjednotí své trestní zákony tak, aby obsahovaly jednotnou definici terorismu a trestní sazby na jeho postih. Schválí také jednotný evropský zatykač umožňující stíhání a trestání pachatelů určitých závažných trestných činů kdekoli v EU. Dojde ke zlepšení spolupráce policejních orgánů členských zemí, tajných služeb, civilní obrany, specializovaných orgánů a podobně, aby se maximálně ztížila možnost teroristických aktivit a zvýšila pravděpodobnost jejich odhalení.

Podle společného prohlášení proti terorismu Evropská unie a Rusko zavedou okamžitě pravidelné měsíční konzultace s cílem předcházet terorismu a včas řešit krizové situace. Rusko a EU, každý na svém území, nebudou trpět osoby a organizace provádějící teroristickou činnost a znemožní, aby sloužily jako základny pro akce teroristů. S tímto cílem obě strany posoudí možnosti pravidelné výměny informací o činnosti a pohybu podezřelých osob, podezřelých cestovních dokladů, dodávkách zbraní a výbušnin, podezřelých finančních operacích či nových formách teroristické činnosti včetně chemické, biologické a jaderné hrozby. Odmítají ale v této souvislosti jakékoliv směřování terorismu s národnostmi nebo náboženstvími.

Násilí radikálních muslimů (jejich jednání je mimochodem neslučitelné s tradičním výkladem koránu, který rovněž obsahuje v jinak formulované podobě příkázání „nezabíješ“) by mohlo dramaticky narůstat. Předpoklady pro samovolné urovnání základního sporu, kdy proti sobě stojí na jedné straně prosazování politických a sociálních práv a demokracie západního typu a na druhé straně přísná interpretace islámského práva, jak ji požadují fundamentalisté, jsou nepatrné. Proto dnes představuje Střední východ vrchol náboženské agresivity. Ta je pak zdrojem nábožensko-politického násilí, které však v žádném případě nelze ztotožňovat s islámem.

Boj proti terorismu vyžaduje tedy koordinované úsilí na národní a mezinárodní úrovni směřující ke konečnému, byť velmi vzdálenému cíli - odstranění terorismu jako organizovaného skupinového násilí spolu s jeho kořeny.

Literatura:

1. Podle oficiální definice OSN jsou zbraně hromadného ničení definovány jako zbraně, které zahrnují atomové výbušné zbraně, radiologické zbraně, smrtící chemické zbraně a biologické zbraně a jakékoliv zbraně vyvinuté v budoucnosti, které mají ničivé účinky srovnatelné s ničivým účinkem atomové pumy nebo jiných zbraní uvedených výše. UN document S/C.3/32/Rev. 1, August 1948.
2. Schmid, A. P.: The Definition of Terrorism. A Study in Compliance with CTL/9/91/2207 for the UN Crime Prevention and Criminal Justice Branch. Leiden: COMT, January 1993.
3. Zanders, J. P.: Assessing the Risk of Chemical and Biological Weapons Proliferation to Terrorists. The Nonproliferation Review, Fall 1999, p. 17 - 34.
4. Matoušek, J.: Biologické a chemické zbraně lákají: jsou levné a dostupné. Hospodářské noviny, 23. října 2001.
5. Maerli, M. B.: Relearning the ABCs: Terrorists and "Weapons of Mass Destruction". The Nonproliferation Review, Volume 7, Summer 2000, No. 2.
6. Anet, B.: Nuclear Terrorism. PFP Workshop CWC 2000: Chemical Weapons Convention - NBC Threats and Disarmament. AC-Laboratorium Spiez, Switzerland, 27 - 29 September 2000.
7. Středa, L.: Superterorismus - terorismus pro příští století. Zpravodaj civilní ochrany, 1999, č. 3, str. 15 - 22.
8. Schütz, M.: Terror and Countermeasures: Biological Weapons. PFP Workshop CWC 2000: Chemical Weapons Convention - NBC Threats and Disarmament. AC-Laboratorium Spiez, Switzerland, 28 - 30 October 1998.
9. Carus, W. S.: The Threat of Bioterrorism. NDU Center for Counterproliferation Research, Washington, September 1997, No. 127.
10. Matoušek, J.: Moderní hrozby globálního terorismu a boje proti němu. Mezinárodní politika, 2001, č. 10, str. 19 - 22.
11. Pugwash Conferences on Science and World Affairs: The dangers of nuclear terrorism: Statement of the Pugwash Council, 2001, London, 12 November.

Jak pohlížet na dění v islámském světě?

Realita současného moderního světa představovaná do značné míry výsledky pokroku v oblasti vědy a techniky je v tradičním kulturním prostředí dnes často diskutované arabsko-islámské společnosti značně cizí. Nesoulad mezi podmínkami okolního prostředí a tradičními hodnotami muslimů vede k tomu, že islámská společnost se dostala do situace, kterou známý iránský profesor Daryush Shayegan nazval „kulturní schizofrenií“ [1]. Snaha překonat tuto nepříznivou situaci a dosáhnout obrození je mj. příčinou a hnací silou mnoha jevů, kterým je třeba věnovat při studiu společenské a politické reality zemí Středního východu a jejich chování na poli mezinárodních vztahů zvýšenou pozornost. Zabývá se jimi i následující příspěvek, který obsahuje vybrané a redakčně upravené části dizertační práce Ing. Ireny Blehové, Ph.D. na téma „Úloha kultury v zahraniční politice zemí Rady pro spolupráci v Zálivu“. Práce je k dispozici na děkanátě Fakulty mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomické v Praze.

Jane Masarova
720 00 - 142 - 7

Existuje souvislost mezi náboženstvím a politikou? Pokud ano, proč tomu tak je? Je to ku prospěchu společnosti, náboženství nebo politiky? To jsou otázky, nad kterými je potřeba se zamyslet, hledáme-li vysvětlení některých společenských jevů souvisejících s politikou v islámských zemích Středního východu.

Náboženství jako takové má ambice být nadčasové. Islám se řadí mezi světová náboženství, která mají univerzální charakter a neomezují se na konkrétní společenství. Jako ostatní náboženství se snaží vzbudit v člověku to nejlepší z jeho lidské přirozenosti. Snaží se inspirovat ho k usilování o to stát se lepším člověkem [2].

Proč se ale v novinách tak často dočítáme o teroristických útocích islámských extremistů a militantních skupin? Proč je volání po islámské vládě a návratu k hodnotám a praktikám islámu považováno za hrozbu pro stabilitu světového společenství a míru? Proč je to právě snaha o oživení islámu, co znepokojuje západní demokracie? Jaký je vlastně islám?

Co je to „islám“

Snažíme-li se pochopit podstatu působení islámu na myšlení a jednání lidí, musíme si uvědomit význam samotného výrazu islám. Slovo islám je odvozeno od kořene *salama*, který má v arabštině dva významy - za prvé mír a za druhé oddat se či odevzdat se. Muslim je tedy ten, kdo se odevzdá do boží vůle, ten kdo nachází v životě mír, řídí-li se boží vůlí. Tuto vůli představovanou božím řádem znal již první člověk Adam.

V průběhu historie bylo lidstvo vystaveno působení rušivých vlivů pozemského prostředí a v dobách úpadku se lidé uchýlovali k polyteismu či jiným formám víry. Proto se vždy objevovali proroci, resp. poslové, kteří lidem připomínali pravdu o existenci jediného Boha a principu jednoty veškeré existence. Abrahám, Ježíš i Muhammad (Mohamed) přinášeli lidem stejné poselství. Připomínali stejnou pravdu vyjádřenou

v různých formách tak, aby byla co nejlépe srozumitelná těm, kterým byla předkládána. Podle muslimů však míra jejího poznání byla nedostatečná až do příchodu posledního z proroků, proroka Muhammada. Jeho působení představuje konečné dovršení vývoje a triumfální nástup islámu ukončuje období *džáhillje*, období nevědomosti, kdy bylo poznání základní pravdy o lidské existenci na nízké úrovni.

Přijmout vládu Muhammada a respektovat ho jako svého vůdce vlastně znamenalo přijmout jeho prorocká kázání, přijmout pravdu božího zjevení, kterou lidem přinášel. Prorokova vláda byla založena na náboženských hodnotách a morálních principech a nikdy se nestala pouhou záležitostí politického jednání při prosazování moci. Náboženské hodnoty a principy Muhammadova Zjevení dominovaly ve správě islámské obce ještě za vlády druhého ze čtyř tzv. pravověrných chalífů Omara b. al-Chattába (634-644). Jeho nástupce, třetí chalífa 'Uthmán b. 'Affán (644-656), začal podřizovat své jednání čistě politickým cílům, a to byl počátek rivality mezi předními představiteli islámské obce. 'Uthmán upřednostňoval svůj klan - Umajjovce, kteří vládli v Mekce před příchodem islámu, a svěřil jim do správy prostředky veřejné pokladnice. To vyvolalo odpor Prorokova rodu Hášimovců v čele s 'Alím b. Abí Tálíbem, který se nakonec po zavraždění 'Uthmána stal čtvrtým chalífou (656-661). Od té doby byly dějiny islámu dějinami politických konfliktů mezi různými kmeny a tyto konflikty se maskovaly rouškou náboženství.

Poměrně úzké spojení mezi náboženstvím a politickým uspořádáním zásadním způsobem ovlivnilo i fungování politického systému a formování politické teorie. Základem islámské politické teorie je islámské právo *šar'á*. Podle islámu je jediným zákonodárcem Bůh a člověku nepřísluší vytvářet zákony. Lidé se musí řídit pouze zákony, které jim dal Bůh. Úlohou vládce je pak dohlížet na jejich provádění. Je tedy v první řadě nutné vyřešit otázku, **kdo je vládce a komu přísluší tato úloha**. Problém s nástupnictvím v čele islámské obce, který nastal po Muhammadově smrti, vedl dokonce k rozdělení na dvě islámské ortodoxie - šíity a sunnity.

Muslimská obec se dále rozdělila na řadu sekt a politických klik. Každá z těchto skupin se odvolávala na určité verše základní náboženské knihy islámu - koránu - na výroky Muhammada (*hadíth*) nebo na tradici vytvořenou prvními Muhammadovými stoupenci. Následovalo vzájemné obviňování z odpadlictví, ateismu a korupce zakrývající politickou podstatu sporů. Náboženské výnosy právníků (*fatwa*) ospravedlňující existující nespravedlnosti přiměly muslimy stáhnout se z veřejného života a orientovat se na oblast života soukromého. Utvářel se tak jeden z charakteristických rysů osobnosti muslima, který rozlišuje mezi tím, co říká, a tím, co dělá, mezi skutečností a vnějším zdáním, mezi tím, co zůstává skryté, a tím, co se ukazuje veřejně. Tato stručná charakteristika islámské společnosti vychází z postřehů a hodnocení předního egyptského odpůrce islamismu Muhammada Sa'íd al-Ašmáwího (al-Ashmawa), který popisoval situaci před rokem 1924 [3].

Dne 3. března 1924 první prezident Turecké republiky Kemal Mustafa, řečený Atatürk (otec Turků), zrušil instituci tzv. chalífátu, tj. instituci panovníka, který byl zároveň hlavou všech muslimů. Byl to bezpochyby výrazný zlom v historii islámu. Od konce 19. století islámská společnost usilovala o jakousi „islámskou renesanci“ (*nahda*) a právě zrušení chalífátu vzalo vítr z plachet rodícímu se intelektuálnímu životu a začínající možné duchovní obrodě.

Zpočátku se sice objevily snahy o obnovení této nejvyšší islámské instituce, ale v druhé polovině 20. století začal nastupovat nový trend. Při absenci nejvyšší autority, která představovala určitý referenční bod (jakkoli diskutabilní bylo její svrchované postavení), se uvolnil prostor pro neomezenou propagandu a manipulaci různých aktivistických skupin a představitelů radikálních proudů. Proč však nacházejí různé propagandistické fráze v islámské společnosti takovou odezvu?

Na relativně snadné manipulaci muslimů má totiž podíl v úvodu zmiňovaný fenomén tzv. kulturní schizofrenie. Psychiatrie charakterizuje schizofrenii jako zneužití logické rozpravy k potvrzení daného jevu v souladu s něčí zvláštní logikou spíše než v běžném smyslu. Jde tedy vlastně o neschopnost reagovat na skutečnost, která vede k rozporu mezi skutečným světem a světem jedince, se všemi jejími důsledky.

Islámská vláda

Moderní politická věda rozumí vládou uplatňování politické moci nad členy určité skupiny v souvislosti se státem. V tomto smyslu jde o správu veřejných záležitostí. Arabský výraz pro vládu *hukm* je v koránu používán výhradně ve smyslu konání spravedlnosti. Uplatňování politické autority a řízení veřejných záležitostí je označováno výrazem *amr*, který znamená příkaz a autoritu. Dnes ale muslimové používají výraz *hukm* - vláda spíše v jeho moderním smyslu slova než ve smyslu, který mu dávali jejich předkové.

Je zřejmé, že mezi konáním spravedlnosti a uplatňováním politické autority je zásadní rozdíl a je zapotřebí důsledně rozlišovat mezi užíváním obou výrazů. Pokud je při překladu částí koránu souvisejících s otázkami správy společnosti *hukm* chápána v pozdějším pozměněném smyslu, dochází k nesprávné a zavádějící interpretaci daných veršů se všemi negativními důsledky, které taková interpretace přináší. Příkladem může být verš koránu, často citový pro obhajobu požadavku islámské vlády: „Nevěřící jsou ti, co nesoudí (*jahkum*) podle božího zjevení“ (5/44). Při překladu slova *jahkum* jako „vládne“, dostává verš zcela odlišný význam [4].

Volají-li tedy muslimové po „islámské vládě“, volají po vládě založené na islámských hodnotách a principech, respektive po vládě zajišťující spravedlnost v souladu s morálními principy islámu. Islám nezná žádnou konkrétní, doporučenou formu vlády. Jde zde o tzv. nomokracii - vládu božího zákona.

Džihád - svatá válka

Slovy Seyyeda Hosseina Nasra, *džihád* je „neustálá válka, kterou musí každý muslim vést proti zlu a rozvrtným sklonům uvnitř sebe sama“ [5]. Obecně znamená džihád „vynaložení úsilí“ k dosažení určitého cíle. Takový široký význam umožňuje označit za džihád rozličné aktivity směřující k nejrůznějším cílům.

V počátečním období Prorokova působení v Mekce měl džihád morální a duchovní charakter. První muslimové museli čelit nepochopení a později otevřenému nepřátelství nevěřících - pohanů. Po přesídlení do Mediny, kdy se začala utvářet islámská obec, dostává džihád svůj druhý význam. Už není jen pasivní obranou proti útokům nevěřících, ale stává se aktivním „bojem“ za získání prostředků pro život a fungování islámské komunity. Dělo se tak i násilným způsobem, jako například přepadáváním obchodních karavan.

Muhammad si uvědomoval postupné převládání druhé pozdější podoby džihádu, a proto neustále zdůrazňoval duchovní stránku „svaté války“. Za hlavní označoval *duchovní džihád* spočívající v neustálém úsilí dosáhnout osobní disciplíny a překonávat lakomství, chamtivost, strach, tyranii, nevšímavost a nepodléhat touhám a vášním. Tento „hlavní džihád“ byl nadřazen bitvám a ozbrojeným střetům vedeným z jakýchkoliv důvodů označovaným za „nižší džihád“. Přesto to byl právě tento „nižší džihád“, který postupem času převládl a v politické praxi byl s pozeňháním islámských právníků deformován na válku proti všem nevěřícím, která skončí až celý svět přijme islám.

Korán se k ozbrojenému boji vyjadřuje mezi jiným v následujících verších: „A bojujte na stezce Boží proti těm, kdož bojují proti vám, avšak nečiňte bezpráví, neboť Bůh nemiluje ty, kdož se bezpráví dopouštějí. Zabíjejte je všude, kde je dostihnete, a vyžeňte je z míst, odkud oni vás vyhnali, vždyť svádění od víry je horší než zabití. Avšak nebojujte s nimi poblíže Mešity posvátné, dokud oni s vámi zde nezačnou bojovat. Jestliže však vás tam napadnou, zabte je - taková je odměna nevěřících!“ (2/190-193) Ve stejné súře se nicméně dočteme: „Nebudiž žádného donucování v náboženství!“ (2/256-257)

Islámský fundamentalismus

Slovní spojení „islámský fundamentalismus“ vyvolává představu násilí, zfanatizovaných extremistických skupin a pro obyvatele západních zemí je tou „hrozbou z východu“. V prvé řadě je důležité připomenout si původní význam termínu „fundamentalismus“. Za fundamentalistické byly na počátku 20. století označeny některé křesťanské skupiny ve Spojených státech, které se rozhodly vzdát se života v tehdejší společnosti a vrátit se k prostému způsobu života prvních křesťanských komunit. Pod vlivem této terminologie začali někteří autoři hovořit o islámském fundamentalismu v souvislosti s prosazováním, často i násilným, některých dílčích aspektů islámu radikálními proudy ve společnosti.

Objevila se sice řada dalších termínů, jako například „islamismus“, „politický islám“ apod., které označují různé jevy v současné islámské společnosti, důležitější však než orientace v používané terminologii jednotlivých autorů je zamyslet se nad obsahem a odlišnostmi společenských jevů, které označují. V návaznosti na dříve uváděné skutečnosti se proto domnívám, že postačuje vymezit dvě základní skupiny. M. Sa'íd al-Ašmáwí (al-Ashmawa), je výstižně označil jako „aktivní politický fundamentalismus“ (activist political fundamentalism) a „racionální duchovní fundamentalismus“ (rationalist spiritualist fundamentalism).

Racionální duchovní fundamentalismus usiluje o to, navrátit islámu jeho původní význam a roli ve společnosti a obnovit jeho duchovní obsah v souladu s koránem a tradicí (*sunna*). Tento racionální fundamentalismus směřuje k oživení hodnot jako je práce, otevřenost vůči podnětům zvenčí, tolerance, trpělivost a vyvarování se výstřelků a extrémů v jednání. K úspěšnému obrození síly islámského poselství je nutné znovu objevit původní význam textů koránu. Je nutné vnímat jejich obsah a ideje v kontextu podmínek existujících v době tzv. Zjevení. Jen tak je možné správně pochopit a následně použít moudrost a pravidla, která lidem přináší. Racionální fundamentalismus se orientuje do budoucnosti. Chce být univerzální a humánní tak, jak to vyplývá ze samé podstaty islámu.

Aktivní politický fundamentalismus je opakem racionálního duchovního fundamentalismu. Používá výrazy koránu v jejich odvozeném a konvenčním smyslu a deformuje tak obsah božího zjevení. Nevolá po autentickém oživení náboženských myšlenek, ale omezuje se na působení v oblasti politiky. Představuje ono zneužití náboženství k dosažení cílů jednotlivců a skupin na úkor ostatních. Obrací se do minulosti a využívá lidských emocí spíše než aby motivoval k hledání konstruktivních řešení.

Vybrané charakteristické rysy chování islámské arabské společnosti

Jak bylo řečeno na začátku, způsob chování i zdroje jeho motivace jsou v arabských zemích Středního východu výsledkem spolupůsobení islámu a arabských zvyklostí a tradic. Pro příslušníka západní kultury je často obtížné pochopit jednání Arabů, a proto následuje výklad několika zvláštností v jejich chování, které jsou podle mého názoru nejvýraznější. Se stejným chováním se v té či oné míře můžeme setkat i v ostatních společnostech. Ke stejným projevům dochází i mezi jedinci všech dalších kultur. Vždy je ale třeba pochopit kořeny takového jednání a tedy funkci, kterou má daný projev chování plnit.

Násilí jako běžná součást života společnosti

V arabské společnosti zaujímá rodina přední místo v hodnotovém žebříčku. Prospěch rodiny je důležitým kritériem v chování jednotlivce. Každý člen má právo zasahovat do záležitostí druhého, protože jde vždy o zájem rodiny jako celku. Jakýkoliv neúspěch či pochybení jednoho člena rodiny má negativní dopad na ostatní rodinné příslušníky. Následná reakce resp. potrestání je rychlé a často násilné. Podobná situace nastává v případě neposlušnosti mladších a v rodinné hierarchii níže postavených členů, protože takové chování ohrožuje integritu rodiny a její identitu.

Násilí je tedy v kmenové společnosti mechanismem společenské kontroly již na nejnižší úrovni společenského uspořádání - na úrovni rodiny. V případě konfliktu mezi dvěma rodinami znamená splnění nároků jedné strany ztrátu pro druhou stranu. Každý úspěch rodiny upevňuje její postavení ve společnosti, posiluje její identitu. Naopak každý neúspěch znamená ohrožení. Taková pravidla jsou tvrdá, ale odpovídají velmi tvrdým podmínkám pouštního prostředí, kterému se arabské kmeny po mnoho generací přizpůsobovaly.

Navíc lze podle islámského učení při obraně „víry, spravedlivé věci, společnosti nebo sebe sama a pro nápravu chyb“ sáhnout k násilí [6]. Tuto tendenci lze v různé míře pozorovat v životě arabské společnosti. Loajalita ke kmeni a náboženská příslušnost vede také k tomu, že Arabové a muslimové nemohou a ani se nesnaží plně pochopit a přijmout někoho zvenčí či nevěřícího.

Výše popsané mechanismy vytvářejí dialektický princip „moc-výzva“ určující politiku skupin. Získat moc je výzvou. Dosažení moci se pak následně stává výzvou pro jiné aktéry. Skupina jedinců odsouhlasí mocenské postavení určitému jednotlivci, v míře v jaké ten ztělesňuje jejich přání. Je-li legitimita vůdce jakýmkoliv způsobem zpochybněna, jeho moc se zmenšuje a může se objevit vyzyvatel. Následuje zkouška síly, která určí vítěze a poraženého. Ten, kdo usiluje o moc, musí eliminovat své soupeře na cestě vzhůru a rozhodně se s nimi vypořádávat když je u moci. Chce-li uspět, musí

postupovat stejně tvrdě a nekompromisně jako jeho předchůdce. Zachovávání principu moc-výzva neustále obnovuje absolutistickou a despotickou vládu a brání vzniku pluralitních institucí.

Vedle dialektiky „moc-výzva“ je druhým hlavním konceptem determinujícím chování Arabů koncept „hanba-čest“. Čest činí život smysluplným a hodnotným. Jejím zdrojem může být genealogický původ (například spřízněnost s Prorokem), dosažené postavení, zbožnost, vyšší věk, tvrdá práce, zodpovědnost, vlastnictví peněz, odvaha či šlechtnost. Vědomí, že je člověk jinými oceňován dodává jedinci v jeho očích i před ostatními určité bezpečí a důležitost.

Koncept „hanba-čest“ souvisí s s dialektikou „moc-výzva“. Muži, který se dostane k moci a prokáže tak svoje schopnosti překračující kapacitu obyčejného člověka, je přisuzována čest. Nový vůdce se těší ze své síly a moci a v souladu se zvyky společnosti. Cítí, že má právo být respektován právě proto, že je silný muž. Může se tak stát, že arabské masy přijmou či dokonce obdivují svého utlačovatele.

Lhaní, korupce, intriky

V prostředí západní kultury se lidé vyjadřují a jednají více méně v souladu se svými záměry. Lháři a podvodníci jsou zpravidla dříve nebo později odhaleni a je s nimi naloženo podle míry provinění proti pravidlům společnosti. Lhaní a podvádění je považováno za nemorální a je odsuzováno. V arabském světě není lež a podvod otázkou morálky, ale „způsobem ochrany cti a statutu, vyhnutím se ostudě, a vždy využitím možností pro ty, kdo mají smysl pro takové obratné a rychlé převrácení hanby v čest ve svůj prospěch a opačně pro své oponenty“ [7]. Uchylování se ke lži je ale pravděpodobně větší měrou kulturním dědictvím arabským, než přispěním islámu.

Islámská ponaučení lež odmítají, i když v určitých situacích ji striktně neodsuzují. Z dochovaných výroků Proroka se dozvídáme, že „ten, kdo dobře úřaduje mezi lidmi a říká dobré věci (třeba i nepravdivé) za účelem smíření mezi nimi, ten není považován za lháře“. Z jiných výroků respektovaných předků, vyplývá, že lež je přípustná v případě války, narovnávání vztahů mezi lidmi, když muž chce potěšit svoji ženu a žena svého muže. Jsou však mezi nimi rovněž výroky posuzující lež negativně: „Nejtěžší hřích je jazyk, který často lže, a největší lítost je ta v Den vzkříšení.“ nebo „Buď si vědom lživosti, protože zatímco si myslíš, že by ti byla ku prospěchu, ve skutečnosti je škodlivá.“ [8].

Jak je obtížné jednat s Araby ukazuje vyjádření důstojníka americké zpravodajské služby Kennetha Pendara, který se během druhé světové války snažil přesvědčit Maročany, aby se postavili na stranu spojenců [9]. Podle jeho názoru bylo zavádějící vést jednání s lidmi, kteří nebyli schopni se rozhodnout pro ani proti proto, protože nevěděli, kdo vyjde z této války vítězně a se ctí, a kdo bude zahanben porážkou. Jednání Arabů je pro někoho, kdo s nimi nežil a nebyl v přímém kontaktu s jejich spletitým způsobem myšlení, jen velmi obtížně pochopitelné. Pendar přičítal politickou neúčinnost svého vyjednávání oklikám, které činila druhá strana svým jednáním.

Do podobné frustrující situace se v 80. letech dostal i státní tajemník Henry Kissinger při jednáních se Saúdskou Arábií. Nedokázal proniknout do saúdského stylu „hned nepřímého a vytrvalého, mlčenlivého a asertivního“ [10].

Obě zkušenosti ukazují, jak nesnadné je vést jednání v prostředí, kde arabská veřejnost sleduje dění a na základě úspěchu resp. neúspěchu jednání rozděluje čest

resp. hanbu mezi aktéry. Takové hodnocení se dále promítá do dialektiky „moc-výzva“ a tradiční mechanismy fungování společnosti se neustále obnovují.

Politická kultura

Kde hledat kořeny autoritativních režimů arabských zemí? Výčet některých charakteristických rysů politické kultury arabských zemí a kritických postřehů různých autorů zabývajících se autoritářstvím uvádí Nazih N. Ayubi ve své práci „Over-stating the Arab State“ [11]. Společnost v muslimských zemích není vnímána jako hierarchicky či pyramidálně uspořádaná, ale jako „nestejně soubory stanů“ (disparate sets of tents). Nedostatek sebedůvěry vede k hledání hrdiny nebo charismatického vůdce, který ji dodá a napravit všechny špatnosti. Vztah občana k státu odpovídá tradičnímu vztahu dítěte k otci, který trestá, ale poskytuje vše potřebné. Obraz krutého a zároveň milujícího otce odpovídá obrazu „benevolentního despoty“ v politice.

Každý člověk je členem různých skupin. Tyto skupiny lze rozdělit vzhledem k jejich charakteru na formální a neformální. Na Středním východě jsou **neformální skupiny** dominantní. Je řada důvodů, proč se formální struktury nemohou dostatečně rozvinout. K jejich formování je totiž potřeba splnit několik předpokladů: mít dostatečné organizační schopnosti, alespoň minimální stupeň důvěry a spolupráce, finanční fondy na potřebné zařízení a vyplácení zaměstnanců a v neposlední řadě ochotu vládnoucí elity tolerovat existenci takových skupin. Ve společnostech arabských zemí Středního východu jsou však jen zřídka tyto předpoklady splněny současně.

Fenomén „islámského vůdce“

V každé zemi Středního východu je součástí složité sítě skupin a společenských tříd jedna malá skupina jedinců s nepoměrně velkou mocí a politickým vlivem. Přes všechny rozdíly mezi vládnoucími elitami islámských arabských zemí má pojetí vůdce a způsobu vedení společnosti v islámské kultuře celou řadu charakteristik, které je spojují. **Pochopit fenomén „islámského vůdce“ je jedním z podstatných kroků k pochopení domácí i zahraniční politiky těchto zemí.**

Vzhledem k rozštěpenosti a rozdrobenosti společnosti, spočívá do značné míry úspěch každého vůdce v jeho schopnosti spojit a sjednotit rozdělené skupiny tvořící společnost. Na Středním východě „stojí panovník ve středu politického systému. Je obklopen poradci, ministry, vojenskými veliteli, osobními tajemníky a důvěrníky. Všichni členové tohoto vnitřního kruhu sdílí jednu společnou věc - nespornou osobní loajalitu k vůdci. To se nejlépe ukazuje v jejich neustálé reflexi vůle a osobnosti daného vůdce. Tito jedinci se mohou chovat vůči svému vůdci podřízeně a pasivně, ale nechovají se stejným způsobem vůči sobě rovným a svým přívržencům. Jsou zapleteni do nejintenzivnějších manipulací a pletichaření, které je možné“ [12].

V prostředí takové „neformální“ politiky je odpovědnost často zamlžená, autoritativní vazby nejsou zcela zřejmé, cíle se mění a nejsou přesně definovány. To vše velmi znesnadňuje zformování legální opozice. Navíc případné opoziční síly nemají ani institucionální zázemí, ani jinou formální podporu, o kterou by se mohly opřít. Neformální vztahy vyvolávají soupeření o přízeň vlivných, neboť každý se snaží zlepšit své vlastní postavení a získat k vůdci individuální přístup.

Ozbrojené složky jsou pak ve službách vůdce nástrojem ke kontrole a usměrňování rozporů v jednotlivých částech systému. Pro udržení své pozice musí hlídat vyváženost jednotlivých skupin a zabránit tomu, aby se proti němu rivalové nespojili v jednotnou frontu. A právě ozbrojené složky chrání jeho pozici a jeho život v daných podmínkách. Ozbrojené složky také přispívají k upevnění pozice vůdce i aktivitami za hranicemi země. Úspěšné vojenské operace v zahraničí zvyšují kredit vůdce i doma.

Fenomén konspirace

Daniel Pipes považuje tzv. fenomén konspirace za klíč k pochopení politické kultury na Středním východě. Své přesvědčení dokládá velkým množstvím příkladů z různých časových období převážně 20. století [13]. Ukazuje konspirativní myšlení na příkladech rozhodování, jednání a na konkrétních výrociích mnoha významných osobností veřejného a především politického života islámských zemí [14]. Tato „skrytá ruka“ výrazně ovlivňuje způsob, jakým Arabové a Íránci vnímají sami sebe a okolní svět. „Důvěra v konspirační teorie vede Araby a Íránce věřit tomu, co není pravdivé; jednání na základě takové víry pak mění průběh událostí; ironicky strach z konspirace také vede přímo k pronikání skutečných konspirací.“ [15]

Podíváme-li se na celý problém z psychologického hlediska, zjistíme, že konspirační teorie pozměňují obraz skutečné reality. Ten, kdo se dívá očima zamlženými přesvědčením o vsudypřítomném spiknutí, vidí za každým činem někoho druhého skrytý špatný úmysl, nepřítel se zdá být silný a neustále chystá úklady. Autoři konspiračních teorií často přeceňují síly „protivníka“ a podceňují své vlastní. Výsledkem je pak obava z okolního světa živící proti-západní, proti-demokratické, proti-modernizační myšlení a aktivity.

Zároveň konspirační teorie mezi obyvateli Středního východu vyvolávají pocit beznaděje a přispívají k jejich pasivitě. Znovu se dostáváme k jednomu z velkých problémů oblasti - neschopnosti pravdivě vnímat okolní realitu a vyrovnat se s ní. Konspirační mentalita vždy najde původ neúspěchů (např. špatné ekonomické situace či neuspokojivých životních podmínek) na straně vnějšího aktéra. Tím jsou nejčastěji západní státy, Izrael, USA nebo ostatní státy regionu.

Často až paranoidní postoje vedou k extrémním a nepředvídatelným rozhodnutím a činům. Stačí připomenout datum 11. září. Na domácí politické scéně znemožňuje podezřívavost vznik a působení legitimní opozice, vylučuje možnost svobodného projevu, svobody náboženství nebo svobodných voleb - základní atributy občanské společnosti. Koncept loajální opozice mizí když je něčí oponent podezřelý jako agent sloužící zlovolným vnějším silám. Autoři konspiračních teorií mají tendenci spojovat konkurenci se zradou, liberalismus se slabostí mysli, čestné rozdíly v názorech s rozdělovacími nepřátelskými konspiracemi, politickou tolerancí s připouštěním existence vnitřního nepřítel. V takové převládající atmosféře nemohou být političtí oponenti tolerováni; musí být - a často jsou - zabiti. Jestliže nesouhlas podněcuje pocit zrad, nemohou se konat smysluplné volby.

Konspirační teorie vyrazují z arabského a íránského veřejného života umírněnost. Neustálé obviňování z úkladů a spiknutí v politické oblasti vede mezi veřejností k růstu strachu z těch „druhých“ - křesťanů a židů. Obavy a nejistota pak vytváří vhodné podmínky pro manipulaci. Přítomnost konspiračních teorií v životě společnosti

Středního východu dává odpovědi na mnoho otázek. Je neoddělitelnou součástí specifického společenského prostředí.

Konspirační teorie: upřímnost, nebo manipulace?

Má-li dojít ke zlepšení ve vzájemné komunikaci mezi Západem a Středním východem, mají-li být diplomatická jednání efektivnější a vzájemné vztahy otevřenější a přínosnější pro všechny zúčastněné strany, je třeba mj. výrazně omezit všudypřítomnost této „skryté ruky“. Prvním krokem v tomto úsilí je nalézt kořeny konspirační mentality.

Zjištěné skutečnosti vedou Pipese k závěru, že veřejnost, obyčejní lidé, na islámském Středním východě konspiračním teoriím skutečně věří. Svůj závěr dokládá i shodným vyjádřením i dalších autorů. V případě vůdců a vládnoucích elit však není odpověď tak jednoznačná. Případ od případu je nutné zkoumat skutečnosti indikující zda se jedná a manipulaci, nebo upřímné jednání. Při takovém zkoumání je podstatné zabývat se osobou samotného autora, a také prostředím, ve kterém se pohybuje, respektive podmínkami, které ovlivňují jeho vnímání okolní reality. Podmínky okolního prostředí totiž ovlivňují interpretaci událostí. Následně se projev i v postoji k příslušné události a v samotné reakci. Archetyp autora konspiračních teorií, tak jak ho líčí Pipes, není pěkný. Takový člověk je především posedlý svou vlastní důležitostí.

V tomto směru jsou to hlavně Íránci, kdo vidí sami sebe jako oběť spiknutí. Když např. George Bush hovořil o „novém světovém řádu“, viděli Íránci a Arabové v tomto novém řádu snahu Ameriky dominovat, zastavit rostoucí islámské cítění ve světě a využívat zdrojů Středního východu. Viděli v Bushově „novém světovém řádu“ plán nastolení americké hegemonie ve světě.

Překroucením každé skutečnosti ve spiknutí proti sobě, své zemi nebo obyvatelstvu, končí nesprávným pochopením záměrů druhé strany. Prostým příkladem je pokles cen ropy v 80. letech. Střední východ v něm samozřejmě viděl úklady Západu proti muslimům s cílem zastavit „možnost arabského uvědomění nebo kulturní obrody“. To by pak - podle nich - zákonitě umožnilo Washingtonu „uskutečnit své plány expanze od Perského zálivu k Atlantickému oceánu“. Zřejmý motiv ekonomického zisku při nižších nákladech na energii zůstal jaksí v pozadí.

Z aktuálnějších témat lze uvést vnímání snahy Spojených států o ukončení arabsko-izraelského konfliktu jako „rozsáhlou konspiraci“ proti Íránu. Hlavní velitel íránských bezpečnostních složek Mohsen Reza'i se například domníval, že až bude problém arabsko-izraelských vztahů vyřešen, zorganizují Spojené státy mezi arabskými státy a Izraelem alianci namířenou proti Íránu [16].

Dalším charakteristickým rysem autorů konspiračních teorií je neschopnost analytického přístupu k problému a neschopnost logického uvažování založeného na faktech. Konspirační teorie jsou plné protikladů. Jejich autoři si jich zpravidla nejsou vůbec vědomi. Pokud na ně někdo druhý poukáže, nevěnují tomu příliš pozornost. Rozpory lze vysvětlit. Jsou-li mezi Bagdádem a Washingtonem dobré vztahy, pro Teherán jde o konspiraci a naopak. Dojde-li k vyhrocení vztahů a je mezi nimi válka, jde zase o jinou konspiraci.

Zajímavý je Pipesův postřeh, že autoři konspiračních teorií mají velmi malý smysl pro humor. Politická satira nebo kreslené karikatury v novinách a časopisech nena-

cházejí v prostředí konspiračních teorií pozitivní odezvu. To se týká především činnosti médií v monarchiích Perského zálivu, kde je tisk, televize, rozhlas i internet pod vládní kontrolou, v případě egyptského, syrského nebo například palestinského tisku toto ovšem tvrzení zcela neplatí.

Uchylování se ke konspiracím dává Pipes do souvislosti s uvažováním v extrémních pojmech. Jak jednotlivci, tak společnost jako celek přísně rozděluje skutečnosti a síly okolního světa mezi „nanejvýše dobré“ a „nanejvýše zlé“. Takový přístup neponechává žádný prostor pro neutralitu.

Konspirační teorie zjednodušují složité a komplexní skutečnosti a dávají jim prostý řád. „Definují nebezpečí a přinášejí vítaný racionální řád do nepřijemných a neurčitých událostí. Přinášejí pozeňnaně logická pravidla do propletených, pestrých a nepředvídatelných historických událostí. Kompozice z chyb a dvojznačnost se změnil v racionální celek. To, co by jinak bylo nezvládnutelným zmatkem událostí a lidí je rozumným způsobem formováno.“

Víru politických představitelů zemí Středního východu v konspirační teorie podporují také následující skutečnosti. Má-li být vůdce úspěšný, je důležité aby viděl svět stejně jako veřejnost. Popularita vůdce do jisté míry závisí na jeho schopnosti identifikovat se s obavami lidí, s jejich emocemi a přáními. Vůdce a veřejnost se pak vzájemně utvrzují v konspirační mentalitě a s ní souvisejícím nazíráním na svět.

Svoji roli také hraje rozdělení světa na vyspělé a rozvojové země posilující obecnou tendenci přeceňovat schopnosti a možnosti druhých. Země Středního východu mají „komplex“ z dominantního postavení západních zemí v rámci světového společenství, z jejich technické vyspělosti a systému institucí. Přestože jsou hodnocení západní společnosti často přehnaná, jsou zdrojem nepřiměřených představ o možnostech těchto „nepřátelských zemí“. Společně s již dříve popsáním společenským prostředím obsahujícím mimo jiné intriky a lži, ukazují všechny tyto skutečnosti na možnost, že v některých případech jsou konspirační teorie míněny zcela vážně.

Každému, kdo se pohybuje ve světě politiky a zná fungování politických systémů (především západních demokracií), musí být zřejmé, že práce vlád a státní administrativy se řídí celou řadou právních, politických, osobních i zvykových omezení. Právě ty znemožňují plánování a realizaci konspirací, alespoň v míře, ve které jsou prezentovány na Středním východě. Bohužel právě tam neexistují. Pipes uvádí příklady, kdy nízká míra užití konspirací nebo jejich úplná absence korespondovaly s umírněnou a zdravou politikou.

Uvedený stručný nástin základních charakteristik autorů konspiračních teorií a prostředí, které jimi užívanou politickou praxi podporuje, ukazuje, jak je obtížné v každém konkrétním případě zorientovat se mezi fakty a výplody bohaté představivosti.

Je důležité si uvědomit, že islámská společnost není statická, ale naopak prochází neustálým vývojem. Od poloviny 19. století se islámský arabský svět vyrovnává s výzvami, které s sebou přináší setkávání se západní civilizací. V závislosti na měnících se podmínkách se tato společnost pohybuje mezi různými polaritami a konfliktními

orientacemi vyplývajícími z vývojových trendů, mezi které patří tradice a modernost, náboženský a světský, místní a národní, východ a západ atp. Výzkumy prokázaly, že 70 % neúspěchů politických, ekonomických ale i vojenských záměrů má na svědomí právě podcenění kulturní specifiky cizího prostředí. Proto je třeba studovat tuto společnost v jejím historickém a společenském kontextu, věnovat se kulturní dimenzi mezinárodních vztahů, a to ve všech oblastech a na všech úrovních. Je to jeden z hlavních předpokladů ke zlepšování komunikace a vztahů mezi jednotlivými státy i mezi kulturně odlišnými regiony, které se v rámci světového multikulturního společenství vzájemně vymezují.

Poznámky:

1. **Shayegan, D.:** Cultural Schizophrenia. Islamic Societies Confronting the West. Saqi Books, London 1992.
2. **Nasr, S. H.:** Ideals and Realities of Islam. Mandala Books, Unwin Paperbacks, London 1979, str. 15.
3. **Al-Ashmawy, M. S.:** Islam and the Political Order. The Council for Research in Values and Philosophy, Washington, D.C. 1994, str. 11-15.
4. **Al-Ashmawy, M. S. [1994],** str. 55.
5. **Nasr, S. H. [1979],** str. 116.
6. **Kropáček, L.:** Duchovní cesty islámu. Praha, Vyšehrad 1993, str. 154.
7. **Pryce-Jones, D.:** The Closed Circle: an Interpretation of the Arabs. Harpep & Row, New York, 1989, str. 92.
8. **Abudawood, A. I.:** Daleel al-Saileen: 100 important aspects of life explained in the light of Holy Quran, Prophet's Sayings, Ancestors' Sayings and Stories, Cairo, Egypt, 1997, str. 54, 661, 662.
9. **K. Pendar:** Adventure in Diplomacy. Dodd, Mead and Co., New York 1945, převzato z Pryce-Jones, D. [1989], str. 45.
10. **H. Kissinger:** Years of Upheaval, str. 658-659, citováno v D. Pipes: In the Path of God, New York, Basic Books, [1983], str. 303, citováno dle Pryce-Jones, D. [1989], str. 46.
11. **Ayubi, N. N.:** Over-stating the Arab State. Politics and Society in the Middle East. I. B. Tauris Publishers, New York, London 1995.
12. **Bill, J. A. and Springborg, R.:** Politics in the Middle East. Harper Collins, New York 1994.
13. **Pipes, D.:** The Hidden Hand: Middle East Fears of Conspiracy. St. Martin's Press, New York 1996.
14. **Pipes, D. [1996],** str. 1-2.
15. **Pipes, D. [1996],** str. 13.
16. Z arabského tisku citováno dle **Pipes, D. [1996],** str. 227.

Civilní řízení a demokratická kontrola ozbrojených sil

(Základní modely a východiska)

Každý politický režim, včetně režimu demokratického, si buduje k prosazování svých zájmů ozbrojené síly, jejichž nejvýznamnější součástí je armáda. Příklad Islandu jako země bez armády je pouze výjimkou potvrzující pravidlo. Armádní struktury představují v moderních demokraciích jeden z mnoha institucionalizovaných subsystémů výkonné moci, který je v interakcích se subsystémy dalšími. A právě začlenění specifického armádního subsystému v podmínkách demokratického režimu a jeho vazby s ostatními částmi politického systému, s důrazem na problémy souvisejícími s civilním řízením a demokratickou kontrolou ozbrojených sil v USA, budou předmětem našeho zájmu.

* * *

Výše uvedený termín civilní řízení a demokratická kontrola ozbrojených sil zahrnuje soustavu institucí, mechanismů a procesů, jimiž je zajištěno, že legitimitou disponující představitelé společnosti ozbrojené síly řídí, zadávají jim úkoly a teprve potom kontrolují jejich plnění a že armáda není nástrojem konkrétní společenské skupiny. V neposlední řadě jde také o minimalizaci možnosti autonomního stanovování politických úkolů a cílů (nejen v oblasti bezpečnosti) ozbrojenými silami a dominantního, v extrémním případě monopolního, prosazování jejich zájmů v politice.

V žádném případě se tedy nejedná o pouhou kontrolu v běžném smyslu tohoto slova, při níž politická reprezentace pouze *ex post* dohlíží na aktivity ozbrojených sil (armády). Jde totiž zejména o stanovení cílů i způsobů jejich dosažení armádě politickou reprezentací země (civilní řízení) a teprve potom o následnou demokratickou kontrolu jejich plnění (demokratická kontrola). Nedílnou součástí je však i poskytnutí určité profesní autonomie ozbrojeným silám při naplňování politického rozhodnutí, tedy vyloučení přímého politického vměšování, neboť pouze tehdy lze zajistit optimální - vzhledem k vynaloženým prostředkům - míru vojenské kapacity země.

V praxi to tedy znamená nezasahovat do procesu velení ozbrojeným silám z postu generálního štábu. Proto se jeví jako vhodné užívat český termín civilní řízení a demokratická kontrola, i když je poněkud těžkopádný, jako ekvivalent anglickému *democratic control*.

Ostatně již S. Huntington se ve své práci „The Soldier and the State“ snaží řešit terminologické obtíže. Používá termín **civilní kontrola**, ovšem s výhradou, že dosud nebyl nikdy uspokojivě definován. V zásadě jde v jeho pojetí o to, jak může být minimalizována moc vojáků ve společnosti. Pro naše potřeby je ovšem jeho přístup přece jen příliš široký, neboť v sobě zahrnuje kontrolu nad armádou jak v nede-

Smithův model

V odborné literatuře věnované civilnímu řízení a demokratické kontrole ozbrojených sil se můžeme seznámit s několika modely pro analýzu procesů civilního řízení a demokratické kontroly ozbrojených sil. Odlišnosti mezi nimi vyplývají především z metodologického přístupu, který autor zvolí. V zásadě lze k problému civilního řízení a demokratické kontroly ozbrojených sil přistupovat z hlediska formálně-právního kladoucího důraz na právní vymezení postavení ozbrojených sil ve společnosti, anebo z hlediska strukturálně-funkčního, jež se soustřeďuje na analýzu celkového ukotvení ozbrojených sil ve společnosti a zejména na analýzu reálných politických interakcí mezi armádou a politickou reprezentací.

Jedním z příkladů formálně-právního přístupu k problému postavení ozbrojených sil v demokracii je model amerického sociologa politiky L. Smitha opírající se o pět kritérií tzv. demokratické civilní kontroly [1].

1. V čele vlády jsou civilní osoby, které reprezentují většinu obyvatelstva, jsou mu odpovědní a mohou jím být odvolány na základě daného právního a politického systému. Profesionální důstojníci podléhají kontrole civilní vlády.
2. Tato kontrola je realizována způsobem ústavním a účinným.
3. Vedení rezortu ozbrojených sil je podřízeno civilním osobám, které koordinují všechny fáze vojenského programu a jsou odpovědnými členy odpovědné vlády.
4. Celková politika včetně otázek souvisejících s rozhodnutím o válce, schvalováním rozpočtu, povoláváním do ozbrojených sil a udělováním mimořádných pravomocí v případě potřeby patří do kompetence představitelů národa (státu). Ti také s konečnou platností a vcelku kontrolují osoby odpovědné za realizaci vojenské politiky.
5. Soudy jsou oprávněny pohnat k odpovědnosti vojenské osoby, vyžaduje-li to ochrana základních demokratických práv obyvatelstva.

Smithův model civilního řízení a demokratické kontroly ozbrojených sil založený na existenci formálních pravidel a procedur, kterými jsou regulovány vztahy mezi ozbrojenými silami a společností, má z hlediska komplexnosti analýzy vojensko-civilních vztahů jeden zásadní nedostatek. V zásadě totiž přehlíží existenci armády jako specifické skupiny obyvatel se specifickými zájmy a vlivem v politice, jež je v interakcích s ostatními společenskými skupinami.

V každém případě lze v této souvislosti plně souhlasit s názorem R. Wildenmanna, že politickou kontrolu musíme vidět širěji než pouze jako soustavu ústavních pravidel [2]. V neposlední řadě jde i o to, jakým konkrétním způsobem jsou formální pravidla vojensko-civilních vztahů realizována v politické praxi. Nedostatky Smithova přístupu do značné míry odstraňuje ve většině oblastí S. Huntington.

Huntingtonův model objektivní a subjektivní kontroly

Na analýzu celkového ukotvení ozbrojených sil ve společnosti se více zaměřuje ve svých modelech civilního řízení a demokratické kontroly ozbrojených sil S. Huntington

[3]. Tento americký sociolog politiky považuje za nejdůležitější činitele ovlivňující vztahy mezi společností a armádou charakter ideologie vojenských a civilních skupin, neformální vliv skupin spjatých s armádou na politiku a společnost a formální pozici vojáků v institucionální struktuře politiky.

Jádrem Huntingtonových úvah je teorie o dynamické rovnováze mezi vlivem, autoritou a ideologií vojenských a nevojenských skupin projevující se v dosažení takzvaného *ekvilibria* (rovnováhy). Huntington ve svém modelu vojensko-civilních vztahů hovoří o subjektivní a objektivní civilní kontrole ozbrojených sil.

Subjektivní model je založen na preferenci formálních nástrojů určených pro civilní řízení a demokratickou kontrolu ozbrojených sil (zákony, úřady), kterými disponují jednotlivé póly civilní moci.

Hlavním prostředkem je maximalizace civilní politické moci, čímž Huntington myslí maximalizaci moci civilních skupin nad vojenskými, při částečném zachování části politických práv pro příslušníky ozbrojených sil. Dle Huntingtona se jedná o jedinou účinnou metodu v případě absence profesionálního důstojnického sboru. Huntington též upozorňuje na skutečnost, že kontrola nad armádou je z historického hlediska velmi častým předmětem sporu civilních politických skupin. Armáda je v těchto procesech zcivilňována a je z ní činěno zrcadlo státu.

Huntington rozlišuje v zásadě **tři hlavní formy subjektivní kontroly ozbrojených sil**: civilní kontrolu prostřednictvím státních institucí, civilní kontrolu prostřednictvím společenské vrstvy a civilní kontrolu prostřednictvím ústavního řádu.

Současný stav kontroly prostřednictvím státních institucí se vyvinul ve Velké Británii a později i ve Spojených státech jako důsledek sporu mezi parlamentem a Korunou v 17. a 18. století o kontrolu nad ozbrojenými silami. Heslo o civilní kontrole bylo užíváno parlamentními skupinami za účelem oslabení pozice Koruny, tj. krále. Huntington poukazuje na skutečnost, že v obdobném sporu o kontrolu nad ozbrojenými silami se nacházejí i Spojené státy díky svému principu vyvažování jednotlivých pólů státní moci, přičemž oběma pólům jde více než o rozdělení vlivu mezi vojenskou a civilní složku o rozdělení moci navzájem. Z tohoto důvodu je proto tento systém ve skutečnosti pozvánkou pro vojáky na účast v politice.

Huntingtonův **objektivní model** preferuje v případě civilního řízení a demokratické kontroly armády jako části ozbrojených sil posilování vojenského profesionalismu. Jádro objektivní kontroly spočívá v uznání autonomie vojenského povolání a vojenského profesionalismu. Politika dle Huntingtona leží za hranicemi vojenské kompetence a účast důstojníků v ní podkopává jejich profesionalismus. Vyjádřil to například následujícím způsobem: „Profesionální armáda, která dobře bojuje, protože boj je jejím povoláním, je mnohem spolehlivější než politická armáda, která bojuje dobře jen pokud je motivována vyšším účelem. Námořní pěchota USA a francouzská cizinecká legie slouží svým vládám s nestrannou kompetencí nehlédě na druh bojového nasazení v jakékoli bitvě.“

Na základě jeho názorů lze vyvozovat, že posilování vojenského profesionalismu nejvíce napomůže demokratické kontrole a civilnímu řízení ozbrojených sil, protože profesionální armáda bude nástrojem každé legitimní státní moci, aniž by si činila nárok účastnit se politických rozhodovacích procesů, čímž se dosáhne její politické neutralizace a sterilizace.

Je pouze logické, že objektivní kontrola může být využita teprve se vznikem profesionálního důstojnického sboru a hlavně za předpokladu správnosti Huntingtonovy teorie o politické neutralitě profesionálních vojáků.

Huntingtonův ideální vojenský profesionál není angažován v politice, avšak reální vojenští profesionálové ano, což zpochybňuje celý jeho koncept objektivní kontroly. V Huntingtonově práci je však místy poněkud obtížné rozpoznat, zda hovoří o ideálním typu vojenského profesionála, anebo o profesionálech reálně existujících. Z tohoto důvodu ponechává v zásadě otevřené dveře pro různé výklady.

Dále nezohledňuje, že právě profesní skupiny patří v politickém procesu konfrontačně-konsensuálního prosazování zájmů k těm nejvíce úspěšným. Přestože jsou možnosti vojáků účastnit se na politice limitovány různými omezeními, jsou i oni politicky činní a aktivní, což si uvědomuje řada demokratických států (zejména například Německo), usilujících na základě historických zkušeností o maximální možnou integraci vojáků do společenských struktur, ovšem při zachování všech základních principů západního modelu civilního řízení a demokratické kontroly ozbrojených sil.

Huntingtonova koncepce objektivní kontroly, tedy nezasahování vojenských profesionálů do politiky právě z toho důvodu, že jsou profesionálové, se tedy jeví být nerealistickou a empirickou analýzou politického procesu demokratických zemí (včetně USA) vyvrácenou.

Z tohoto úhlu pohledu představuje naplnění Smithových formálně právních znaků pouze první, sice nezbytnou, avšak nikoli jedinou podmínku civilního řízení a demokratické kontroly ozbrojených sil. Tou nejdůležitější je právě vybudování stabilní demokratické společnosti, jež umožní legální konkurenci různých zájmů ve společnosti na základě předem známých neosobních pravidel.

Jedná se zdánlivě pouze o banální tezi, avšak zkušenosti některých zemí východní Evropy, zejména Ruska, po pádu komunismu ukazují, že je nemožné vybudovat civilní řízení a demokratickou kontrolu ozbrojených sil v nestabilizovaném demokratickém režimu. Vnitřní nestabilita demokratického režimu vedoucí k ohrožení armády je spíše podnětem k její intervenci do politiky, čehož jsme mohli být svědky v Brazílii roku 1964 a Chile roku 1973.

Západní model civilního řízení a demokratické kontroly ozbrojených sil

K vyvažování mezi zájmy spojenými s armádou a ostatními zájmy ve společnosti se v průběhu dlouhodobého evolučního vývoje vyvinul v demokraciích euroamerického civilizačního okruhu tzv. **západní model civilního řízení a demokratické kontroly ozbrojených sil**, slučující v sobě různé způsoby kontroly ozbrojených sil, nazývané Huntingtonem jako subjektivní (jež však jsou jediné v politickém procesu demokratické společnosti reálné) a pokusy o dosažení objektivní kontroly.

Konkrétní způsoby civilního řízení a demokratické kontroly ozbrojených sil aplikované v demokratických státech, průběh procesů a vztahy mezi jednotlivými aktéry vykazují (stát od státu) poměrně značné rozdíly. Lze proto konstatovat, že neexistuje jedna jediná správná metoda zapojení ozbrojených sil do demokratického režimu. Můžeme nalézt „pouze“ jisté obecné principy „západního modelu civilního

řízení a demokratické kontroly ozbrojených sil“, které se divergentním způsobem aplikují v demokraciích euroamerického civilizačního okruhu. Patří mezi ně zejména:

- Jasně vymezení vztahů mezi ozbrojenými silami, společnostmi a jejich nejvyššími orgány v právním systému země, jež je v souladu s charakterem demokratického režimu.
- Podřízení ozbrojených sil vládě práva.
- Primát společnosti při tvorbě politických rozhodnutí týkajících se ozbrojených sil uplatňovaný prostřednictvím nositelů suverenity lidu (parlament, lidem volený prezident).
- Primát civilních osob při realizaci politických rozhodnutí vyjádřený obvykle civilním ministrem obrany.
- Existence formálních a neformálních kanálů pro vyvažování zájmů spojených s armádou a ostatními zájmy společnosti.
- Kontrola ozbrojených sil veřejností prostřednictvím svobodného působení hromadných sdělovacích prostředků a veřejností.

V zásadě můžeme konstatovat, že mechanismy civilního řízení a demokratické kontroly ozbrojených sil v různých zemích s demokratickým režimem se pohybují v mantinelech vymezeným na straně jedné USA a na straně druhé SRN a k jednomu z těchto pólů dále inklinují.

V případě USA se jedná o zemi s prezidentskou demokracií, dlouhodobým nepřerušovaným vývojem demokracie, historicky malým vlivem armády v politice a převažujícím antimilitaristickým naladěním obyvatel, profesionální armádou, globálními bezpečnostními zájmy a rozvinutým vojensko-průmyslovým komplexem.

Německo představuje naopak typickou zemi s parlamentní demokracií, jež prožila dva totalitní režimy, v minulosti s poměrně značným vlivem ozbrojených sil v politice a promilitaristicky naladěným obyvatelstvem, konskripční armádou, převážně regionálními bezpečnostními zájmy a nepříliš vlivným vojensko-průmyslovým komplexem. My se v naší další analýze zaměříme na případ Spojených států amerických (viz tab.)

Tab.

Rozdíly v charakteristice USA a SRN

PROMĚNNÁ	USA	SRN
Typ demokratického režimu	Prezidentská demokracie	Parlamentní demokracie
Tradice vývoje k demokracii	Dlouhodobě nepřerušovaná	Přerušena dvěma totalitními režimy
Míra vlivu armády na politiku v minulosti	Malá, postupně se zvětšující	Velká, postupně se zmenšující
Převažující smýšlení obyvatel	Antimilitaristické	Mírně promilitaristické
Rekrutace ozbrojených sil	Profesionální armáda	Konskripční armáda se značnou mírou profesionalizace
Charakter bezpečnostních zájmů	Globální	Regionální
Četnost použití ozbrojených sil po druhé světové válce	Velká	Nízká
Míra rozvinutí vojensko-průmyslového komplexu	Velká	Střední

Jasně vymezení vztahů

Všechny demokratické společnosti euroamerického civilizačního okruhu jsou založeny na obecně platném principu právního státu, jehož aplikaci jsou v mírových dobách vystaveny i ozbrojené síly.

Na tomto místě je však vhodné zdůraznit všeobecně známou skutečnost, že role kabinetu je v politickém systému USA poněkud odlišná, než jak bývá zvykem v parlamentních demokraciích. Prezident Spojených států je totiž politicky primárně odpovědný za vše, co se ve vládě (ozbrojených silách) děje a jednotliví ministři jsou především jeho osobními poradci a řídí ve jménu prezidenta činnost ministerstev.

Z hlediska pravomocí udělených Ústavou USA je prezident oprávněn při vedení války přijímat všechna vojenská strategická i taktická opatření, včetně přesunů vojsk, uskutečňování vojenských, špiónážních a sabotážních akcí a rozhodnutí o bombardování. Do pravomocí exekutivy spadá z části i rozhodování o vývoji a výběru zbraňových systémů. V případě napadení nesmí dle nálezu Nejvyššího soudu z roku 1863 čekat na zmocnění Kongresem a nejen že může, nýbrž musí přijmout patřičná protipatření. V případě nepřátelského útoku nepotřebuje tedy žádné vyhlášení války přijaté Kongresem.

Dnešní institucionální systém exekutivy v oblasti civilního řízení a demokratické kontroly ozbrojených sil se v hlavních rysech dotvořil na základě zákona o národní bezpečnosti (*National Security Act*) v roce 1947. Ministru obrany podřízenému prezidentovi podléhá ministr pozemních vojsk, ministr vojenského letectva, ministr vojenského námořnictva a sbor náčelníků štábů (*Joint Chiefs of Staff*). Ministrem obrany musí být civilista, pouze v případě souhlasu Kongresu se jím může stát vojenská osoba. V politickém systému USA plní ministr obrany v procesech civilního řízení a demokratické kontroly ozbrojených sil v zásadě čtyři důležité funkce:

- Je faktickým zástupcem vrchního velitele amerických ozbrojených sil a spojnicí při realizaci bezpečnostní politiky země mezi armádou a prezidentem.
- Přípravuje podklady pro prezidentova rozhodnutí v oblastech výstavby ozbrojených sil, jejich rozmístění, výcviku a vědeckého výzkumu využitelného pro zajištění vojenské bezpečnosti Spojených států.
- Může odvolávat z funkce příslušníky vyššího velitelského sboru.
- Řídí podléhající ministerstvo obrany a jemu podřízené složky. Jedná se však o administrativní a nikoli politické řízení, protože ministr, jenž nebyl zvolen lidem a nedisponuje potřebnou legitimitou, není odpovědný Kongresu, nýbrž prezidentovi.

Jako centrum pro koordinaci národní bezpečnostní politiky Spojených států a prakticky také pro její tvorbu působí v politickém systému USA Rada národní bezpečnosti (*National Security Council*).

Iniciovat válku je dle dosud platné úpravy výlučně v kompetenci a pravomoci Kongresu. V této souvislosti je také důležité, **jaký druh ozbrojené akce je považován za válku**. Početně malá a časově omezená nasazení ozbrojených sil jsou totiž v pravomoci prezidenta, vzhledem k jeho pozici při tvorbě a provádění zahraniční politiky USA.

Spor o výklad Ústavy se vyostřil zejména v souvislosti s válkou v Indočíně a ve Vietnamu, ve které dosáhlo exekutivní zasahování do práva Kongresu vyhlášovat válku

svého vrcholu. Kongres přes prezidentské veto prosadil zákon, který omezuje právo prezidenta vést bez jeho souhlasu (tedy *de facto* nevyhlášené) války v zahraničí.

Pouze za situace, kdy by mohlo dojít k bezprostřednímu ohrožení „národní bezpečnosti USA“ prostřednictvím útoku na území Unie nebo její ozbrojené síly, případně pokud je nutná evakuace amerických občanů z krizových regionů, může vláda použít bez zmocnění Kongresu na omezenou dobu (90 dní) vojenskou sílu; v níž však musí být tento krok Kongresem schválen, neboť v případě odporu Kongresu proti tomuto kroku jeho rozhodnutí nepodléhá prezidentovu vetu.

Významným nástrojem Kongresu je rozhodovat o rozpočtu, čímž může vykonávat komplexní vliv na provádění vojenských operací, na situaci v ozbrojených silách nebo vývoj zbraňových systémů. Při schvalování vojenského rozpočtu jsou přidělovány finanční prostředky na konkrétní programy (jejich konkrétní využití je tím závazné), které předkládá výkonná moc, přičemž při jejich tvorbě hrají významnou roli armádní specialisté.

Obě dvě komory Kongresu vytvářejí ke kontrole a řízení ozbrojených sil speciální **vojenské výbory**, jež se zabývají velmi širokým spektrem otázek - legislativou v oblasti bezpečnostní politiky počínaje a přes kontrolu činnosti ministerstva obrany, personální otázky, bojeschopnost ozbrojených sil a konče nukleární strategií země.

Kongres ale v oblasti bezpečnostní politiky v současnosti není z hlediska konstrukce jeho pravomocí (avšak ani reálně) místem, kde by se určovala celková strategie země a svůj vliv v obdobné míře jako před druhou světovou válkou zpět nezískal.

Celkově lze při analýze vymezení pravomocí mezi státními orgány v oblasti bezpečnostní politiky souhlasit s C. W. Millsem [4], že duch Ameriky byl v období vzniku její státnosti v zásadě nepříznivý vojákům, jež sice jsou někdy potřební, avšak v zásadě byli chápáni jako zátěž.

Proto i americká ústava dala v oblasti armády zásadní pravomocí prezidentovi a Kongresu. Hranice rozdělení pravomocí je však nejasná a podléhá neustálé interpretaci a reinterpretaci v procesu vyvažování mezi jednotlivými póly státní moci. K posílení role prezidenta v oblasti civilního řízení a demokratické kontroly ozbrojených sil ve Spojených státech, ke kterému došlo, úzce souvisí také s technickým vývojem v oblasti vojenství a v posledních desetiletích zejména s takzvanou „revolucí ve vojenství“.

Podřízení ozbrojených sil vládě práva

Princip spočívá v postavení ozbrojených sil pod kontrolu právním řádem, jenž je kvalitativně slučitelný s demokratickým režimem. V době míru mohou ozbrojené síly a jejich příslušníci ve služebních záležitostech činit pouze to, co jim zákon dovoluje, přičemž jsou podrobeny běžným právním procedurám, na jejichž naplňování dohlíží nezávislá soudní moc, v některých demokraciích reprezentovaná i vojenskými soudy. Je logické, že tento princip je aplikovatelný pouze tehdy, pokud jsou vztahy mezi ozbrojenými silami a společností jasně vymezeny v právním řádu země.

Spojené státy patří mezi demokracie, v nichž působí pro příslušníky ozbrojených sil speciální vojenské zákonodárství a soudnictví, respektující a řídící se právním systémem odvozeným z ústavy, avšak v některých aspektech výrazně omezující ústavní práva vojáků s poukazem na jejich zvláštní postavení jakožto vojenských profesionálů.

Uvnitř samotné armády znamenal tento trend snížení důrazu na vojenské soudy a zvýšení významu administrativních procedur, nejmarkantněji v případech propouštění z armády po krátké službě. V 80. letech v souvislosti s reakcí proti konvergenčním trendům v ozbrojených silách vedené zevnitř americké armády však došlo k posílení vojenského soudnictví. Vojenský apelační soud v roce 1982 znovu rozšířil vojenskou jurisdikci na přestupky příslušníků ozbrojených sil mimo vojenskou základnu, čímž eliminoval vývoj 60. let.

Klasik americké vojenské sociologie Ch. Moskos v jedné ze svých prací uvádí [5], že „... v roce 1987 dva výroky Nejvyššího soudu ještě zvýraznily oddělení vojenského a civilního zákonodárství“. V případě „*USA versus Stanley*“ vyšší soud rozhodl, že **vojáci nesmějí podat žalobu na vládní nebo vojenské nadřízené dokonce ani tehdy, jde-li o velké a vědomé porušení ústavou zaručených práv.**

V případě „*Solorio versus USA*“ potom Nejvyšší soud stanovil pravidlo, že vojáci mohou být souzeni vojenským soudem za zločiny bez ohledu na to, zdali mají, či nemají souvislost s jejich vojenskou službou, čímž velmi účinně oponoval *Ocallahanově případu*. Těmito soudními precedenty se v amerických ozbrojených silách opět zvýšila možnost vojenské soudní administrativy zasahovat do soukromého života vojáků z povolání.

Primát společnosti

Pod primátem společnosti mám na mysli tvorbu bezpečnostní politiky země legitimní politickou reprezentací, jež sice přihlíží k názorům ozbrojených sil, avšak není vystavena jejich diktátu. Bezpečnostní politika země, vyjádřená v různých národních bezpečnostních strategiích, koncepcích bezpečnostní politiky, koncepcích výstavby armád, vojenských doktrínách atd. je totiž nezbytným předpokladem úspěšného civilního řízení a demokratické kontroly ozbrojených sil, neboť vytváří politický rámec pro aktivity ozbrojených sil.

Jinými slovy, ozbrojené síly dostávají jejím prostřednictvím úkoly, jejichž naplnění se od nich očekává, přičemž v této druhé fázi, tedy přepracování politického zadání úkolu v konkrétní vojenská opatření, se již uplatňuje odborná profesní autonomie vojáků daná specifickými znalostmi a dovednostmi, ovšem za dohledu politické reprezentace. Ne nevýznamným dopadem této metody je zajištění souhlasu vojenských elit demokratického státu s civilním řízením a demokratickou kontrolou ozbrojených sil. Tento jev je posílen i skutečností, že ve většině demokracií vzniká ke koordinaci a tvorbě bezpečnostní politiky užší orgán; v němž vojáci disponují poradní a konzultační pravomocí.

Ve Spojených státech je dominantní postavou při tvorbě koncepcí bezpečnostní politiky vrchol výkonné moci, **prezident**. Pro její realizaci disponuje od roku 1939 prezident USA **výkonným úřadem** (*Executive Office of the President*). Nejdůležitější součástí tohoto úřadu v oblasti bezpečnostní politiky a řízení ozbrojených sil je **Rada národní bezpečnosti** (*National Security Council*), existující od roku 1947, k jejímž úkolům zejména patří:

1. Působit jako poradní orgán prezidenta.
2. Koordinovat národní bezpečnostní politiku.

3. Vypracovávat studie a doporučení pro prezidenta a ostatní vládní orgány.
4. Zpracovávat obecné směrnice pro bezpečnostní a vojenskou politiku USA.

Rada národní bezpečnosti se skládá z prezidenta, viceprezidenta, státního sekretáře (ministra zahraničních věcí), ministra obrany a předsedy sboru náčelníků štábů. Dle úvahy prezidenta je možné její zasedání rozšířit o libovolné osoby, jejichž názor je relevantní k řešení projednávaného problému. Na její půdě probíhá diskuse o většině závazných otázek týkajících se bezpečnostní politiky a Rada národní bezpečnosti se stala v této oblasti **fakticky nejvlivnějším orgánem**, přestože míra tohoto vlivu a kolísání mezi koordinující a rozhodující institucí jsou dány především záměry jednotlivých prezidentů a personálním obsazením vedení této rady.

Základní zásady bezpečnostní politiky USA jsou po projednání vyjádřeny v „Národní bezpečnostní strategii Spojených států amerických“.

Velice závažným problémem civilního řízení a demokratické kontroly ozbrojených sil v USA je charakter Rady národní bezpečnosti jako takové, jedná se o poradní nebo rozhodovací orgán? V této souvislosti poukázal F. Korkisch [6], že je velmi obtížné tyto funkce od sebe příkře oddělovat. Dochází k závěru, že Rada „je poradním orgánem, který koordinoval implementaci rozhodnutí učiněných prezidentem, přičemž obdržel charakter rozhodovací instance“.

Vzrůst schopnosti vojáků prosazovat svoje zájmy v politice po druhé světové válce klade C. W. Mills (Mocenská elita, Praha 1966) do souvislosti se ztrátou vojenské nezranitelnosti způsobenou technickým vývojem v oblasti zbraní hromadného ničení a jejich nosičů, kombinované s existencí politického konkurenta připraveného prosazovat svoje zájmy i za použití síly. Proto dochází ke značnému vzrůstu vojenské síly Spojených států, což si vynutilo vybudování rozsáhlého politicko-byrokratického aparátu s rozsáhlými vlivy a vztahy na civilní sféru.

V současné době mohou být zdrojem rozporů mezi vojenskými skupinami a politiky požadavky politiků na provádění **mimoválečných operací** (*OOTW - operations other than war - „jiné než válka“*), což přináší zásahy politiků do oblasti požívající dosud statut profesní autonomie. Americké vojenské špičky poučené válkou ve Vietnamu se potom logicky brání.

Přestože obecně dochází v demokratických společnostech euroamerického civilizačního okruhu k oslabování pozic ozbrojených sil ve společnosti, je možné vývoj v této oblasti právě ve Spojených státech pozorovat s jistým znepokojením. Jeho reflexe americkými analytiky v oblasti vojensko-civilních vztahů ale ani zdaleka není jednoznačná. Ze současných autorů zabývajících se vojensko-civilními vztahy v USA připouští oslabování civilního řízení a demokratické kontroly ozbrojených sil dokonce i M. Desch [7], jenž jinak zastává názor, že v období studené války byly Spojené státy příkladem pro podřízení ozbrojených sil politikům. V současnosti sice vylučuje možnost vojenského převratu v USA, ale připouští, že může být mnohem obtížnější přinutit armádu aby udělala to, co si politici přejí, než v minulosti.

Na straně druhé totiž události roku 1999 v souvislosti s válkou proti Jugoslávii, kdy americké vojenské vedení - přes jisté protesty a malé nadšení pro věc - v zásadě respektovalo učiněné politické rozhodnutí o vedení války, jejích cílech a způsobu (přestože s nimi nesouhlasilo) ukazují, že principy civilního řízení a demokratické kontroly ozbrojených sil, a v tomto případě tedy zejména princip primátu politické

reprezentace při tvorbě bezpečnostní politiky země, jsou ve Spojených státech životaschopné.

Primát civilních osob při realizaci politických rozhodnutí

V západních demokraciích se v průběhu vývoje vyvinula tradice důsledně oddělovat politické řízení rezortu ministerstva obrany od velení ozbrojeným silám. V této souvislosti je proto obvykle svěřeno politické vedení ministerstva obrany civilnímu ministru a velení armády náčelníku generálního štábu, případně orgánu s jiným názvem, ale obdobnými kompetencemi. Cílem je na straně jedné dosáhnout primát civilistů při realizaci politiky v oblasti bezpečnosti a zamezit armádě přímo se podílet na tvorbě politických rozhodnutí, což je v demokracii nepřijatelné, ale na straně druhé také poskytnout armádě nezbytně nutnou profesní autonomii.

Ministr obrany se při tvorbě politických rozhodnutí samozřejmě nezabývá pouze otázkami souvisejícími s vojenskou bezpečností, neboť vláda rozhoduje ve sboru, čímž je činný v široké škále oblastí. Tím by i ministr obrany-voják účastnivší se tvorby politiky v mnoha rozmanitých sférách ovlivňoval celkovou politiku země, což je v demokracii považováno za nepřijatelné.

Výhodou tohoto způsobu dělby kompetencí pro ozbrojené síly je, že politická strana obsazující vedení rezortu obrany - a tedy za něj zodpovědná - může v procesu tvorby vládní politiky držet patronát nad ozbrojenými silami a nedopustit vytěsnění jejich problémů na okraj politického spektra. V případě obsazení postu vojákem by byl jeho vyjednávací potenciál, a tedy i schopnost prosadit určitou konkrétní politiku, minimální.

Na straně druhé má tento systém v sobě zakomponovány oblasti střetu mezi politickým a vojenským vedením ozbrojených sil. Hlavním a nejdůležitějším konfliktním polem je hranice mezi realizací určitého rozhodnutí prostřednictvím politické reprezentace nebo vojenských profesionálů, tedy jinými slovy řečeno permanentní spor o kompetence, což úzce souvisí s tím, že skupina vojenských profesionálů považuje většinou politiku za nekompetentní a ve sporech si libující stvoření a ne vždy zcela ochotně a s nadšením se podřizuje jejich rozhodnutím [8].

Základním, permanentně sporným, neustále nově řešeným a redefinovaným problémem ve všech demokraciích proto je, co náleží při realizaci politiky do kompetence politiků a co do kompetence vojáků. Ve Spojených státech musí být ministrem obrany civilista, pouze v případě souhlasu Kongresu se jím může stát vojenská osoba (dokonce i ministři jednotlivých vojenských složek jsou civilisté, odpovědní za ekonomické otázky a vztah s veřejností - ti ale mají k dispozici důstojníky - náčelníky štábů jednotlivých složek - kteří mají kompetenci ve vojenských záležitostech). Tím jsou v ozbrojených silách Spojených států odděleny pravomoci civilistů a vojáků, což umožňuje armádě autonomii v oblastech stojících za rámcem civilních odborností, avšak na straně druhé jí umožňuje působit jako specifická zájmová skupina při prosazování vlastních zájmů ve společnosti.

Formální a neformální kanály pro vyvažování zájmů

Je vhodné zdůraznit, že profesionální vojáci nemají v demokraciích účast v politice zcela zakázanou, protože obvykle mohou volit, účastnit se politických shromáždění

v civilním oděvu a po pracovní době, zaujímat politická stanoviska a v některých případech i být voleni jako nezávislí kandidáti na kandidátkách politických stran (jedním z možných způsobů uplatnění tohoto přístupu je německý model „voják - občan státu v uniformě“).

Kromě politických stran však zprostředkovávají své zájmy řadou dalších způsobů. Mimo již výše uvedené využívání profesní autonomie při expertní činnosti ve prospěch politické reprezentace, jsou zcela běžně se vyskytujícím způsobem prosazování zájmů vojenských profesionálů různé profesní svazy, jež sice mají zákonem, případně neformálními pravidly, takzvanou „politickou činnost“ zakázáno, čímž se myslí zákaz stávky, pořádání demonstrací a shromáždění atd., což jim však ve většině demokracií nebere právo účastnit se vyjednávání s politicko-rozhodovacím systémem společnosti o naplnění vlastních zájmů.

Tyto procedury se odlišným způsobem vyvinuly ve vojensko-civilních vztazích všech demokratických států. Zákaz části forem prosazování zájmů v demokratickém režimu (tedy „takzvané politické činnosti“) souvisí se stále více narušováním, ale pořád ještě převažujícím institucionálním charakterem ozbrojených sil, jejichž příslušníci se, na rozdíl od členů zaměstnaneckých organizací, neorganizují v případech těžkostí v klasických zájmových skupinách, ale spíše se obracejí na nadřízené s podněty na řešení svých problémů.

Americké profesionální vojáky omezuje při prosazování vlastních zájmů v politickém procesu formálními mechanismy v rámci konfrontačně-konsensuálního prosazování zájmů uvnitř demokratického režimu **řada zákazů**. Vojenští profesionálové mají zakázáno účastnit se předvolebních kampaní jako kandidáti politických stran, nemohou se zapojovat do činnosti politických organizací, zveřejňovat svá mínění k politickým otázkám a zneužívat služebního postavení k ovlivňování politických názorů podřízených. Také se nesmějí podílet na pořádání finančních sbírek ve prospěch politických organizací. V neposlední řadě se nemohou odborově organizovat. Ve Spojených státech je profesionálním **vojákům odepřeno i právo kritizovat vysoké politické činitele** (v souvislosti s volební kampaní B. Clintona několik vysokých důstojníků kritizovalo jeho vyhnutí se vojenské službě ve Vietnamu a byli na základě toho propuštěni z ozbrojených sil).

Volební právo je profesionálním vojákům ve Spojených státech zachováno, řídí se však právní regulací voleb platnou v jejich rodišti nebo místu trvalého bydliště a v této souvislosti odevzdávají ve volbách hlas převážně prostřednictvím pošty. Vojáci z povolání však mohou ve Spojených státech vyjadřovat jako soukromé osoby své názory na politické problémy, podepisovat petice a přispívat na činnost politických stran. Při volební kampani mohou jako soukromé osoby vyjadřovat podporu jednotlivým kandidátům. V civilním oděvu jim je povoleno účastnit se mítinků politických organizací i demonstrací nepolitického charakteru.

Americký způsob civilního řízení a demokratické kontroly ozbrojených sil je výsledkem snahy o maximální možné udržení profesionálních vojáků mimo politické rozhodovací procesy v souladu s Huntingtonovými názory o objektivní kontrole ozbrojených sil. Politická práva vojáků, a tím tedy i možnost prosazovat formálními mechanismy své zájmy v politickém procesu, jsou proto významně omezeny.

Téměř absolutní vyloučení formálních a pro všechny ostatní skupiny obyvatelstva běžných postupů (politické strany, profesní sdružení, politická hnutí atd.) paradoxně

nutí vojáky využívat jiných mechanismů pro prosazení vlastních zájmů, mechanismů neformálních, a tedy i mnohem méně transparentních, mechanismů spojených především s Radou národní bezpečnosti, Kongresem a politicko - byrokratickým aparátem exekutivy a legislativy, protože se v USA vytvořila nesmírně hustá síť těchto vztahů.

Od přelomu 70. a 80. let se například aktivizovala i některá profesní sdružení vojáků z povolání při prosazování zájmů svých členů, zejména v oblasti mzdových tarifů. Ch. Moskos uvádí [9], že „... zvláště sdružení leteckých seržantů (*AFSA - Air Force Sergeant Association*) hraje stále aktivnější roli v prosazování platů a výhod při jednáních v Kongresu. Je významné, že počet členů *AFSA* vzrostl z 23 000 v roce 1974 na 90 000 o deset let později“. Ovšem i když vliv profesních organizací není sice zanedbatelný, pozvolna se zvětšuje, avšak rozhodně není rozhodující a převažující při zprostředkování zájmů profesionálních vojáků v politickém systému USA.

Hromadné sdělovací prostředky a veřejnost

V demokratických společnostech je armáda vystavena vlivu masmédií a veřejné kontrole. Profesionální vojáci se proto musí naučit s nimi vycházet. Obecně platí, že je přesně vymezen určitý okruh informací představujících předmět státního tajemství a vše ostatní je veřejně přístupné. Je logické, že masmédiá se velmi často zaměřují na kritiku negativních jevů v ozbrojených silách (šikana, rozkrádání atd.), což někdy vyvolává nevoli vojenských profesionálů.

Přestože situace ve Spojených státech je do značné míry specifická, i v evropských demokraciích disponují armády aparáty pro práci s veřejností a masmédií, protože nejsou obvykle obětí beránkem senzacechtivých novinářů zaměřených na negativní zprávy a mohou veřejné mínění velice podstatně ovlivňovat, nebo se o to alespoň pokoušejí. Tyto aparáty se ostatně postupně vytvářejí i v nových demokraciích.

Kromě masmédií je dalším velice vlivným prostředkem veřejného dohledu v konskripčních armádách osobní zkušenost vojáků základní služby, jež veřejné mínění o armádě do jisté míry ovlivňuje. Ve Spojených státech došlo k odstranění tohoto kanálu v roce 1973 zrušením všeobecné branné povinnosti, čímž se vytvořila jedna generace občanů a politiků, jež postrádá bezprostřední zkušenosti s fungováním ozbrojených sil. Je pravděpodobné, že se jedná o jednu z příčin jisté disharmonie ve vojensko-civilních vztazích a posilování schopnosti vojáků prosazovat v politice svoje zájmy.

Spojené státy patří k zemím v nichž je demokratický režim pevně zakotven. Amerika nepoznala jiný způsob vlády, demokracie zde nebyla nikdy přerušena a mohla se autonomně rozvíjet. Proto by se mohlo zdát, že zapojení armády do demokratického režimu je vyřešeným problémem. Tato stať se pokusila ukázat, že přes mnohé inspirativní výsledky americké demokracie tomu tak bezesbýtku není. K podobným závěrům přichází ostatně v současnosti i řada amerických analytiků (R. Khon, R. Holsti, T. E. Ricks, R. F. Weigley) v oblasti zapojení armády do demokratického režimu.

Jak již bylo výše uvedeno, představují USA jeden z krajních způsobů konkrétní aplikace západního modelu civilního řízení a demokratické kontroly ozbrojených sil, přičemž druhým pólem je případ SRN. Jakkoli jsou americké zkušenosti inspirativní, většina států střední a východní Evropy se ve svých charakteristikách blíží spíše SRN. Z tohoto důvodu by mohlo být kontraproduktivním nekriticky přebírat americké

zkušenosti a přístupy při budování a rozvíjení civilního řízení a demokratické kontroly ozbrojených sil v prostředí střední a východní Evropy.

Závěrem

Civilní řízení a demokratickou kontrolu ozbrojených sil, jak naznačují pasáže uvedené výše, je možno definovat z různých úhlů pohledu. Všechny uvedené přístupy mají své výhody a nevýhody. Pokud však přistoupíme na tezi, že demokracie je systém umožňující soutěž jednotlivých zájmů (jejich nositelů) za existence neosobních formálních pravidel a v neposlední řadě i neformálních pravidel, jeví se nám v tomto světle civilní řízení a demokratická kontrola ozbrojených sil jako proces vyrovnávání zájmů spojených s armádou s ostatními zájmy společnosti, tedy jako proces tlaku a protitlaku mezi reprezentanty jednotlivých zájmů, realizovaný v systému tzv. *checks and balances* (kontroly a rovnováhy) demokratické společnosti, jehož nedílnou součástí je i armáda.

Literatura:

1. **Smith, L.:** American Democracy and Military Power. A Study of Civil Control of the Military Power in the United States. Chicago 1956, s. 15. Citováno dle Wiatr, J.: Armáda, společnost a politika v USA. Praha 1963, s. 18.
2. **Wildenmann, R.:** Politische Stellung und Kontrolle des Militärs. IN: König, R.: Beiträge zur Militärsoziologie. Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie. Sonderheft 12. Köln und Opladen 1968, s. 64.
3. **Huntington, S.:** The Soldier and the State, Cambridge Massachusetts 1957, s. 82.
4. **Mills, C. W.:** Mocenská elita. Praha 1966, s. 218-219.
5. **Moskos, Ch.:** Institucionální a zaměstnanecké trendy v ozbrojených silách. IN: Ozbrojené síly a společnost. Praha 1992, s. 12.
6. **Korkisch, F.:** Die amerikanische Sicherheitspolitik. Dargestellt an der Geschichte des „National Security Council“ (I). Österreichische Militärische Zeitschrift 1/1990, s. 38.
7. **Desch, M.:** Soldiers, States, and Structures: The End of the Cold War and Weakening U.S. Civilian Control. Armed Forces and Society 3/1998, s. 391-392.
8. **Mills, C. W.:** Mocenská elita. Praha 1966, s. 240.
9. **Moskos, Ch.:** Institucionální a zaměstnanecké trendy v ozbrojených silách. IN: Ozbrojené síly a společnost. Praha 1992, s. 11.

(Redakčně zkráceno)

Jaká je nejvýhodnější strategie řízení sektoru obrany?

(Problém tzv. expertů a civilně-vojenské vztahy)

Samuel Huntington kdysi definoval vztahy mezi armádou a společností jako problém vztahů mezi profesionálními vojáky (vojenskými odborníky) a civilními ministry. Problém expert verus ministr nevzniká ovšem jenom proto, že vyšší důstojníci a funkcionáři ministerstva obrany mají potřebné odborné i praktické znalosti, ale také proto, že záleží především na nich, jakým způsobem budou interpretovat a plnit úkoly, které jim zadala vláda. Následující redakčně upravený článek Douglase Blanda zabývající se tímto tématem (převzatý z časopisu *European Security* 3/1999) zkoumá především dvě důležité otázky: jaký vztah je mezi vojenskými odborníky a civilními ministry v dlouhodobém pohledu pro liberální demokracie nejvýhodnější a jaká strategie a nástroje řízení umožňují civilním ministrům co nejlépe řídit činnost ozbrojených sil a dosáhnout stanovených cílů.

* * *

Vzato velmi obecně, volení civilní funkcionáři (*elected civilians*) ministerstva obrany musí při své práci zvládnout čtyři následující problémy: za prvé odolat pokušení přímo řešit - jako civilisté - vojenské úkoly, za druhé oddělit armádu od stranické politiky, za třetí musí udržet pořádek a disciplínu v ozbrojených silách, a konečně za čtvrté: musí se zabývat tím, co Samuel Huntington nazval „moderní problém civilně-vojenských vztahů“ (*the modern problem of civil-military relations*). Jde o vztahy mezi odborníky (důstojníky, civilními pracovníky ministerstva) a civilním ministrem (*expert/minister problem*). Vyspělé demokracie se první tři problémy už řešit více méně naučily (a vyřešení těchto problémů je ve skutečnosti i jednou z podmínek jejich fungování), ale ten čtvrtý problém je do určité míry neřešitelný i pro ně.

Také nové demokracie ve střední a východní Evropě musí nalézt svou vlastní cestu a metody, jak tyto problémy vyřešit. I když tzv. **westminsterský model civilně-vojenských vztahů** (standardní model NATO) může nabídnout určité vyzkoušené principy, normy, zásady a procedury, jejich političtí představitelé nemohou očekávat, že mezi nimi najdou i nějaké jednoduché pravidlo, jak řešit problémy ve vztazích, které zcela zákonitě vznikají mezi civilními ministry a jejich odbornými poradci. Jak ve státech střední a východní Evropy, tak v zavedených demokraciích, tato otázka totiž vyžaduje nejen neustálou pozornost politických představitelů, ale i zvláštní strategii řízení a manažerské struktury (*leadership strategy and managerial structures*).

Jádro věci není jen v tom, že odborníci mají monopol na teoretické, praktické i organizační znalosti (i když i to je důležité). Způsob řešení prvních tří problémů závisí především na typu partnerství mezi politikem a vojákem. Jde zde o tak zvanou **sdílenou odpovědnost** (*shared responsibility*), která svým způsobem zvyhodňuje postavení důstojníků vůči politikovi. Důstojník není „expertem“, jenom proto, že má vojenské znalosti, ale také proto, že má za úkol prakticky provádět vojenskou politiku

dané vlády. První věc, na kterou tedy narážíme, jsou překrývající se pravomoci mezi vojáky a civilním ministrem. Proto jsou monitoring i kontrola tohoto problému v rámci existujících hierarchických struktur velmi obtížné, ne-li přímo nemožné.

Navíc pokud by se někdo pokusil rozřešit problém experti/ministr tím, že omezí tím či oním způsobem pravomoci důstojníků při provádění vládní politiky, znamenalo by to zároveň konec i ostatních forem civilní kontroly. Pokud by byli například důstojníci zbaveni svých pravomocí při udržování kázně v ozbrojených silách, tato zodpovědnost by připadla na starost politikům, což by ve svých konečných důsledcích znamenalo, že by se do vnitřních záležitostí armády zatáhla politika. Problém experti/ministr by také mohl být vyřešen tím, že by byl odborník (expert) jmenován ministrem. To by ale znamenalo, že by se ministrem obrany stal ve skutečnosti voják, což by byl faktický konec civilní kontroly. Navíc v mnoha směrech fungování pravidel, zásad a norem, které řídí civilně-vojenské vztahy ve vyspělých demokraciích, závisí na odborných kvalitách vyšších důstojníků (*senior officers*) - a dnes stále více i civilních pracovníků sektoru obrany (*defense civil servants*) - a na sdílené odpovědnosti mezi politiky a experty.

Situace není bezvýchodná. Ministři se nemusí ani třást před „generálskými odbory“, ani nejsou nuceni se stát „náčelníkem generálního štábu“ a přímo řídit vojska. Problém experti/ministr může být úspěšně vyřešen, především bude-li vztah mezi vojáky a ministry správně pochopen a pokud se ministři do jeho řešení aktivně zapojí.

Cílem této studie je mj. nalézt odpověď na otázku: Jak nejlépe může liberální demokracie vyřešit problém experti/ministr? Odpověď na ni je vlastně součástí obecnějšího problému: Jaký druh civilně-vojenských vztahů je z dlouhodobého hlediska pro demokracie nejvýhodnější? A obě tyto otázky jsou pak součástí ještě širší problematiky: Jak mohou civilní orgány prosazovat určitou vojenskou politiku a řídit každodenní činnost ozbrojených sil?

Definování problému

Naše zkoumání je založeno na předpokladu, že úspěšné vyřešení právě tohoto problému umožnilo západním demokraciím zvládnout tzv. pretoriánský problém a vedlo k systému sdílené odpovědnosti za obranu státu. Úkolem teorie je potom proniknout do vnitřní struktury civilně-vojenských vztahů, do jejich jednotlivých složek, jejich vzájemných vztahů.

Problém experti/ministr vznikl na základě tří hlavních příčin. Za prvé: důstojníci mají odborné znalosti, zkušenosti, jaké nemá - a ani nemůže získat - žádný civilní funkcionář (*civilian representative*). Právě tyto jejich odborné znalosti přivádějí vyšší důstojníky do sféry tvorby politiky, týkající se armády, jejího užití, potenciálu. A to je nepřímou přivádí i do dalších problémů spjatých s politikou, jako je např. rozdělování státního rozpočtu.

Za druhé: důstojníci, zejména velitelé, mají od státu propůjčenu pravomoc a svobodu provádět operace ve státním zájmu. Tato svoboda znamená i značný vliv při tvorbě politiky státu (*national policies*), který je jen obtížně kontrolovatelný. Někdy má důstojník i vyšší pravomoci „ve státním zájmu“ (přínejmenším na určitý čas) než volený politik. Důstojníci mají ze zákona na starosti výcvik, organizaci, kázeň a chod ozbrojených sil, proto jsou na politických dohodách míry nezávislí, a tato skutečnost politiky při jejich rozhodování, volbě určité politické linie, omezuje.

Strategie a struktury

I když se problém expertů netýká jen ministerstva obrany, jeho řešení je zvlášť naléhavé právě tam, protože ministr obrany řídí důstojníky, kteří mají na starosti bezpečnost státu, finanční a materiální zdroje, životy mužů a žen v uniformě. Žádná jiná profese nemá tak velkou zodpovědnost, při které mohou zcela legálně umírat lidé. Ti ministři, kteří se rozhodnou je obejít a jednat bez rad a doporučení odborníků, se stávají ve skutečnosti náčelníky svých generálních štábů a nesou také jejich odpovědnost. Na druhé straně ministři, kteří až příliš ochotně přebírají mínění vojenských expertů, jsou zachyceni do sítě institucionálních zájmů, které nemusí vždy korespondovat se zájmy státu. Jak tedy může civilní ministr kontrolovat své podřízené, kteří mají monopol na odborné znalosti a pravomoci, zaručené zákonem?

Odpověď přichází paradoxně od tzv. silných ministrů, kteří svůj odbor řídí velmi energicky a vybírají si k sobě takové důstojníky, kteří jsou ochotni řídit armádu ve jménu civilní autority. Politici totiž nemohou řídit armádu bez strategie, jež ponechává vojákům jejich tradiční pravomoc řízení armády a vlastní provádění schválené vojenské politiky.

Ministři zde mohou udělat několik věcí. Za prvé měli by jasně vymezit sféru, která bude výhradně ve sféře jejich působnosti. Ve vyspělých západních demokraciích se ostatně stává jen zřídka, aby se důstojníci vměšovali do sféry jejich pravomocí. Naopak, civilní kontrola je ohrožena právě tehdy, když civilní představitelé nedokáží využívat pravomoci, které jim byly zákonem propůjčeny (Henry Eccles, *Military Concepts and Philosophy*, UP 1965). Proto by ministři měli hned při přejímání svého úřadu rázně prosadit vztah nadřízený-podřízený, mezi sebou a svými vojenskými i civilními poradci.

Jaké oblasti bude ministr řídit osobně by měly být explicitně vymezeny zákonem. Vůbec celá obranná legislativa by měla obsahovat několik zásadních ustanovení, podle kterých by se měli vojenští experti řídit. Základní zákon by měl vycházet z toho, že vláda zodpovídá za obranu, a že ozbrojené síly jsou jen nástrojem její obranné politiky. To by jasně stanovilo nadřazenost civilních orgánů nad vojenskými, a zároveň vyloučilo, aby armáda ovlivňovala veřejné mínění z důvodu, že je odpovědná za obranu státu (*national defense*). Potom by bylo zcela vyloučené, aby armáda jednala bez souhlasu vlády, která je právě u moci (*government of the day*). Všechny její akce by byly automaticky nezákonné, i kdyby se snad týkaly i obrany státu.

Zákon by měl jasně stanovit sled pravomocí (*chain of authority*), od vlády k vojenskému velení. Jejich nevhodné rozdělení není sice nutně nebezpečné, ale ponechává prostor pro takové aktivity, se kterými nemusí politici souhlasit. Civilní rozdělení pravomocí určuje, kdo bude armádu v jejím každodenním životě řídit, a to je obvykle ministr. Také by mělo být stanoveno, zda, kdy a jak může být toto uspořádání změněno, např. v době války, a jakým způsobem se to uskuteční. Když jde o rozdělení pravomocí, jako třeba mezi hlavou státu a parlamentem, zákon musí stanovit, pro všechny možné situace, co spadá do pravomocí hlavy státu, parlamentu, toho kterého orgánu.

Je to hlavně disciplína a poslušnost, které odlišují armádu od neorganizovaného davu. Vojenské tradice a požadavky vedení války dávají veliteli nad vojáky značnou moc, bez ohledu na typ politického zřízení. Všude na světě vojenské řády a předpisy žádají, aby podřízení poslouchali nadřízené, jinak budou potrestáni. V demokratických

státech je velitelská pravomoc podmíněna dvěma principy: rozkazy musí být v souladu se zákonem a musí být vydány nadřízeným, který je k tomu oprávněn (*authorized superior*). Nástrojem, který podřizuje ozbrojené síly civilní kontrole (civilnímu řízení), je tedy zákon a každý příslušník ozbrojených sil demokratické společnosti jej musí dodržovat.

Zákony státu (*national laws*), včetně občanského a trestního zákoníku, se týkají všech občanů, a proto by měly být tím jediným, co určuje, zda jsou rozkazy „legální“. Řády a předpisy stanoví, která osoba je oprávněna takové rozkazy vydávat. Zákony a předpisy musí být spolu v souladu. Jedním z úkolů civilních ministrů by mj. mělo být zajistit, aby vydávané zákony posilovaly vojenský princip jednoty velení (*unity of command*), ale výhradně takovým způsobem, který posiluje civilní kontrolu ozbrojených sil.

Tento dvojí požadavek lze splnit tak, že se zamezí tomu, aby politici mohli vydávat rozkazy ozbrojeným silám přímo. Ideálně by to mělo probíhat tak, že daná vláda vydá rozkaz a ten bude stanoveným způsobem předán důstojníkovi, jenž velí ozbrojeným silám. Toto opatření by mělo zabránit stavu, kdy politici mohou manipulovat jednotlivými částmi armády podle svých stranických potřeb. Takové opatření by oddělovalo důstojníky a velitele od politiky, s výjimkou náčelníka generálního štábu, který se stává - slovy generála Colina Powella, „styčným důstojníkem mezi armádou a politickým systémem“ (Bob Woodward, *The Commanders*, NY 1993). Styk mezi orgány civilní kontroly (řízení) a armádou by se měl odehrávat na výhradně úrovni náčelníka generálního štábu (*chief of the defense staff*), který by byl také jedinou osobou, která je zodpovědná a zodpovídající se vládě za činnost ozbrojených sil. Tento vztah by měl být jasně definován zákonem. Jakmile bude jejich vzájemný poměr vymezen, hlavní starosti s odpovědností ministra a vlády budou odstraněny.

Lze namítnout, zda je možné, aby jediná osoba - tj. náčelník generálního štábu (*chief of defense*) - dokázala správně ministrovi radit o všech problémech týkajících se moderních ozbrojených sil. Nezkreslí tento jediný poradce názory dalších vojenských činitelů a nezabrání ministrovi, aby se s nimi seznámil? Jsou to závažné námitky, ale historie této koncepce v západních státech ukazuje, že tyto obavy jsou přehnané. Co kritikové často přehlíží je fakt, že je to vlastně jen důsledek potřeby ministrů pohlížet na obranu jako na jeden problém, který není rozdělen mezi jednotlivé druhy ozbrojených sil. Jak ministři, tak ozbrojené síly mají prospěch z toho, že se do parlamentu dostává koordinované doporučení armády jako celku, a ne jako změř jednotlivých požadavků, podle druhu ozbrojených sil. Tento problém se týká hlavně malých států, i když se do určité míry vztahuje i na velmoci.

Řízení prostřednictvím konsenzu

Zákon sice dává ministrům nezpochybnitelnou pravomoc řídit generální štáb a všechny pracovníky ministerstva (*general staff and officials*), nicméně při své činnosti potřebují jejich pomoc a podporu. Se svými podřízeným by ministři měli mít otevřené vztahy, založené na důvěře, protože pokud by pohlíželi na důstojníky s nedůvěrou a podezřením - i když by jednali podle zákonů - výsledkem by byla jen obecná otrávenost. Ministři mají pochopitelně konečné slovo, ale zkušenost ukazuje, že klíčem k vytváření skutečně funkčních civilně-vojenských vztahů je obecný konsenzus. A vznik

velkých institucích, jako je třeba armáda, se často stává, že její zaměstnanci při plnění každodenních úkolů zapomenou na hlavní cíle vládní politiky. Strategie zaměřená na výsledky (*outcome strategy*) vyžaduje přesné rozdělení odpovědností, pevně stanovené důležité milníky, přísná výdajová pravidla. Důstojníci by měli být schopni ukázat jak jejich právě dosažené výsledky odpovídají cílům stanoveným vládou. Tím, že ministři přenesou odpovědnost za technickou stránku provádění vládní politiky na experty, přiblíží je na vhodné úrovni vládní politiky, a zároveň si ve všech důležitých aspektech udrží kontrolu nad výsledky cílů obranného programu.

Budování partnerství

Ministry obrany obvykle podporují nejen jejich kabinetní kolegové, ale velmi často mají velmi blízko i k předsedům vlád a k prezidentům. Tato jejich pozice zvyšuje jejich relativní moc vzhledem k vojákům i civilním pracovníkům ministerstva. Navíc se mohou prokázat legitimitou, kterou získali ve volbách. To vše dohromady sice dává ministrům obrany značný vliv, autoritu, ale v každodenním styku (*day-to-day dealings*) s vysokými důstojníky a funkcionáři ministerstva to nestačí.

Rozhodující je volba vhodného ministra obrany. Vysocí důstojníci a funkcionáři obvykle dobře přijímají takové ministry, kteří sami jsou v určitém oboru experti. Posuzují ministra nejprve jako politika, porovnávají jeho schopnosti, úspěch a moc ve srovnání s jeho kolegy. Vyšší důstojníci a funkcionáři ministerstva obrany většinou znají pověst nového ministra, a ta ovlivňuje jeho přijetí po nástupu do úřadu. Někdy se ministr dokonce výborně vyzná i ve vojenských věcech a mezinárodní politice (což může být na jedné straně výhoda, ale i nevýhoda). Ministr, který vyhlásí své úmysly ještě dříve, než se setká s experty, jen velmi těžko dosáhne nutného konsenzu při prosazování své politiky. Proto je jmenování nového ministra obrany prvním kritickým krokem při řešení problému experti/ministr, neboť nepromyšlená volba může nastartovat konflikt, kterému by se vláda pochopitelně raději vyhnula.

Zřejmě tu největší podporu může ministr získat od jiných politiků. Ministr, kterého podporuje vláda, má před nevolenými funkcionáři ministerstva obrany značnou výhodu. Ministři obrany by se ovšem neměli stykat výhradně se členy své vlastní strany, ale měli by se také radit se zkušenými politiky z jiných politických stran, zejména s bývalými ministry obrany. I když takové styky zůstanou před veřejností skryté, představitelé armády se o nich brzy dozví. Společná nestranická vojenská politika je tou nejlepší obranou proti těm, kteří by chtěli těžit ze situace izolovaného ministra.

Politici obecně a ministři obrany zvláště musí dbát na to, aby důstojnický sbor zůstal politicky neutrální. Toho lze dosáhnout navazováním styků mezi vysokými důstojníky a politiky různých stran. Zejména ministr obrany by měl umožňovat nestranickou výměnu informací mezi důstojníky a politiky, kteří svou bývalou funkci již nevykonávají. Jedním z mnoha způsobů je např. založit parlamentní vojenskou obrannou skupinu, složenou z příslušníků různých politických stran, která by se pravidelně scházela s vysokými důstojníky a funkcionáři armády, protože důstojníci (kteří musí být samozřejmě loajální vládě, která je právě u moci), mají profesionální povinnost poskytovat nestranické rady a odborná doporučení celé politické komunitě. To je jeden ze způsobů jak řešit problém experti/ministr, bez ohledu na to, která strana právě vyhrála volby.

I ministři, kteří mají s experty dobré vztahy, potřebují čas od času prověřit rady, které od nich dostávají. Proto je důležité, aby existovaly další formální i neformální mechanismy a partneři, kteří by pomáhali ministrovi řídit jeho sektor. Ministr musí také trvat na tom, aby byl pravidelně informován.

Tento systém by měl mít dva vzájemně se doplňující stupně. Prvním by byl formální stupeň zaměřený na analýzu politiky, finanční a technické problémy projektu a s tím spojené důsledky. Závěry by měly odkazovat i k ostatním projektům, a tak ovlivňovat celkový národní obranný program.

Druhý stupeň by měl být mnohem více neformální a měl by zahrnovat mnohem menší počet lidí, zvláště ty, kteří jsou zodpovědní za obranný program a velí vojskům. Tato skupina by se měla scházet ve zvláštní, uzavřené obranné radě, které by předsedal sám ministr. Tam by se projednávaly v ničem neomezované debaty různé návrhy. Dříve, než by byly návrhy přijaty, ministr by se zde dozvěděl všechny relevantní názory, a zároveň by se aktivně podílel na rozhodovacím procesu. Ideálně by v této radě měl být: vojenský expert, vědecký expert, odborník na administrativu a ministr, jako politický expert. V této fázi by ministr obrany mohl neoficiálně hledat rady u svých politických kolegů ve vládě. Ovšem bez ohledu na to, jaká doporučení či rady získá, za rozhodnutí a provádění opatření je odpovědný výhradně on sám.

I když má ministr či ministryně vynikající tým a systém (*sterling management system*) bývá omezen jen na vnitřní doporučení, což ho činí zranitelným vůči kritice ve sdělovacích prostředcích a ze strany opozice. Ministr potřebuje také informace ze zdrojů vně ministerstva, aby mohl rady svých expertů dokonale prověřit. Ve většině demokratických zemí fungují tzv. **bezpečnostní komunity**, vně sektoru obrany, které sestávají ze středisek nezávislých strategických studií, obranných zájmových skupin, nevládních agentur, pracovníků vysokých škol a médií. Bezpečnostní komunity představují určitou protiváhu expertům. Zapojují se do diskuzí o obraně a armádě. Nabízejí ministrovi svůj pohled, ať už jako členové jeho poradních týmů, prostřednictvím článků v tisku nebo ve veřejných diskuzích. Někteří ministři o takové rady od lidí pracujících mimo rezort přímo žádají, coby protiváhu doporučení svých expertů. Takový postup je pro ministry obrany výhodný i politicky: tlumí kritiku opozice a umožňuje vyhnout se nepopulárním opatřením, které navrhuje jeho experti.

Je proto v jejich zájmu usnadňovat vznik bezpečnostních komunit vně sektoru obrany (*defense community outside the defense establishment*). Pokud neexistují, měli by iniciovat jejich vybudování, třeba tím, že se poskytnou univerzitám a nevládním organizacím za tímto účelem finanční fondy.

Experti mezi sebou nutně nesouhlasí, ale to je jen pro blaho veřejnosti. Veřejné debaty, zvláště když umožňují ministrovi obrany, aby stál stranou, pomáhají vyvracet kritiku, že vojenští experti mají ministra v hrsti. Navíc se jak ministr, tak vysozí představitelé ministerstva, mohou opírat o nezávislá mínění odborníků vně sektoru obrany, jejichž nezávislost je obranou proti napadání vládní politiky ve veřejných diskuzích.

Nicméně při přijímání rad takových nezávislých odborníků je třeba být opatrný. I když mají velké znalosti a erudici, nenesou žádnou zodpovědnost a jejich doporučení mohou mít nebezpečné důsledky. Naproti tomu představitelé armády a pracovníci

ministerstva obrany mohou být za své rady bráni k odpovědnosti, což tlumí jejich možný radikalismus. Toho by si měl být ministr také vědom.

Také by si měl být ministr vědom, že vždy, když naslouchá radám od odborníků vně sektoru obrany (*outside experts*), jeho vlastní experti se mu odcizují, zvláště pokud mají pocit, že tito poradci mimo sektor zasahují do sféry jejich vojenského profese - vyznají ve vojenských záležitostech, taktickém řízení ozbrojených sil apod. Přestávají spolupracovat, když cítí, že ministr hledá rady mimo obor. Historie ukazuje, že mohou způsobit ministrově značné problémy.

Plukovník Ginsburgh, který pracoval v r. 1964 v Pentagonu, vzpomíná na frustraci mezi důstojníky, když zjistili, že politici dávají přednost doporučení civilních „záračných dětí“ před radami vojenských expertů. „Pro vojáka není těžké,“ píše Ginsburgh, „podřídít se rozhodnutí, se kterým nesouhlasí (*adverse decision*), založené na nevojenských úvahách. Je ale pro něj nesmírně obtížné vyrovnat se s rozhodnutím svého civilního nadřízeného, které je založené na vojenských úvahách.“

To je běžný problém na všech západních ministerstvech. Všichni ministři, kteří se obrací o radu mimo svůj rezort, mohou očekávat podobné reakce. V některých případech může necitlivost ministra obrany vůči vojenským profesionálům vyvolat až značnou roztržku. To se stalo například v r. 1967, když se kanadský ministr obrany Paul Hellyer rozhodl, že přes námitky a výhrady nejvyššího velení sloučí všechny tři ozbrojené síly (pozemní, vzdušné, námořní). Ministři, kteří trvali na tom, aby důstojníci prováděli rozhodnutí, proti kterým mají zásadní námitky, museli počítat s jejich trvalým nesouhlasem, odchody z funkcí s hlasitým bouchnutím a možnými politickými škodami sobě i straně. Jestliže však nesouhlas pochází ze sféry, který spadá jasně pod ministrovu pravomoc, měl by stát pevně na svém. Pokud se ale ministr bude vměšovat do tradičních oblastí působnosti důstojnického sboru, měl by pečlivě zvážit, jaký to může mít vliv na budování konsenzu.

Ministrovo ministerstvo

Ministr obrany jako zástupce vlády, je - nebo měl by být - odpovědný za vše, co se týká jeho rezortu (*defense establishment*). Neměl by jen sedět za stolem a čekat na hlášení a na to, co mu kdo poradí. Ministři musí být aktivními účastníky rozhodovacího procesu jak na ministerstvu, tak v ozbrojených silách. Aktivní ministr je tím nejzřetelnějším znamením skutečného civilního řízení (*civil control*). Ovšem žádný ministr nedokáže aktivně řídit sektor obrany, pokud mu k tomu ministerstvo neposkytne potřebné prostředky. Nedokáže to, pokud nebude existovat organizace a postupy, které jednak spolehlivě ochrání mistrovy pravomoci, a zároveň mu umožní kdykoli a kdekoli se vložit do projednávané vojenské problematiky. Děje se tak prostřednictvím výborů, poradních sborů a zaběhnutých rozhodovacích postupů. Ministři se ovšem musí mít na pozoru, aby se nestali zajatci zděděných ministerských struktur.

Své postavení udrží nejlépe tím, že budou mít pod osobní kontrolou ta nejdůležitější rozhodnutí. Stupeň zapojení ministra do rozhodovacího procesu obranného plánování vlastně ukazuje míru parlamentní kontroly armády. Žádný ministr, ať je jakkoli dobře informován, by se neměl domnívat, že může splnit svůj úkol sám, bez pomoci ministerstva a velení ozbrojených sil.

Institucí, která nejlépe vyhovuje množství úkolů, které ministr musí plnit, je tzv. **integrované ministerstvo obrany** (*integrated defense ministry*). Takový typ ministerstva spojuje ministrův úřad, vysoké civilní funkcionáře ministerstva a špičky vojenského velení plus jejich podřízené složky do jednoho jediného celku. Každá složka je oddělená, ale zároveň spojená s ostatními v jedné organizaci. Skutečně integrované ministerstvo obrany proto umožňuje výměnu idejí mezi všemi třemi ozbrojenými silami a napomáhá budování konsenzu. Taková integrace ostatně usnadňuje i řešení obyčejných, každodenních problémů, protože vysocí velitelé mají k sobě organizačně blíž.

Je přirozené, že civilní funkcionáři ministerstva a vysocí vojenští velitelé se dívají na problémy různě, každý z jiné perspektivy. Mají jiné pravomoci (vymezené zákonem), a také jiné zkušenosti. Ministři mohou vyslechnout názory obou stran, aniž by museli uzavírat nikoliv nezbytné (občas i utajované) kompromisy. Mohou prověřit své závěry tím, že požádají jak civilní funkcionáře, tak vysoké vojenské velitele - v rámci ministerstva obrany - aby předložili svá protichůdná stanoviska.

Je zde ale nebezpečí, že integrace jednotlivých složek ministerstva může přerůst až v jejich sjednocení (*unification*). Může vzniknout tak silná kombinace funkcionářů a velitelů, které dokáže vzdorovat jen málo ministrů. Takové spojení civilních funkcionářů a vysokých důstojníků v jednom ministerstvu může jednak ohrozit civilní kontrolu ozbrojených sil, a zároveň vyhrodit problém experti/ministr. A je v logice takového „sjednoceného ministerstva“ (*unified ministry*), že nakonec převládne jen jeden názor a ministři bude předložena jen jedna jediná alternativa. Ministr brzy zjistí, že všechna sporná rozhodnutí jsou eliminována na nižších stupních, čímž je ministr zbavován jedné ze svých nejdůležitějších povinností - rozhodování se mezi riziky (*management of risks*). Rozdíl je v tom, že pokud potřebuje ministr něco ověřit na integrovaném ministerstvu, může se obrátit k určitému vojenskému poradci, aby si prověřil to či ono doporučení. Na „sjednoceném ministerstvu“ se setká jen se sjednocenými názory expertů.

Další obětí „sjednoceného ministerstva“ je zodpovědnost, protože v rozhodovacím procesu se stává zodpovědnou buď civilní, nebo vojenská složka, respektive dochází mezi nimi k určité kolegiální dohodě. Za takové situace ministr nedokáže jednoznačně určit, kdo a za co je vlastně zodpovědný. Zároveň se selháním mechanismu kontroly zodpovědnosti za důsledky přijatých rozhodnutí, dochází k selhání civilní kontroly.

Ministři obrany by měli na svém ministerstvu budovat struktury, jež by rychle a efektivně řešily problémy obrany státu (*national defense*), a zároveň zvyšovaly ministrův podíl při tvorbě rozhodnutí a řízení expertů. Taková organizace by samozřejmě neměla zakrývat přirozené konflikty názorů, které probíhají na každém ministerstvu obrany.

Ministerstva obrany jsou v podstatě vládními nástroji, používané pro kontrolu ozbrojených sil a vůbec sektoru obrany v tom nejširším smyslu. Slabé nebo neúplné struktury jen odrážejí nízkou úroveň civilně-vojenských vztahů. Je omylem se domnívat, že se ministerstva obrany zabývají jen nápady druhořadých úředníků. Jsou přijímána závažná rozhodnutí týkající se celé obrany a jejich činnost nemůže být oddělena od ostatních vládních aktivit. Prvořadým zájmem ministrů by proto měla být efektivita ministerstva obrany, coby řídicího orgánu vlády.

Řízení expertů

V liberálních demokraciích je hlavním nástrojem řízení expertů zákon. Spolu s vyhláškami, normami a nařízeními z velké míry zákon řeší následující tři problémy týkající se civilně-vojenských vztahů: (1) brání zasahování armády do vlády, (2) udržuje kázeň a disciplínu v ozbrojených silách, (3) drží stranickou politiku mimo armádu.

Základní ideou a praxí, která tento zákon uvádí v život, je sdílená odpovědnost. V podstatě to znamená, že v demokratických státech je základním prvkem civilní kontroly ozbrojených sil důstojník. Jinými slovy, důstojníci nejsou jen „manažery násilí“, ale také - jako zástupci státu - řídí civilní kontrolu ozbrojených sil.

Ministři jsou nutně omezováni poradci, veliteli a pracovníky civilní kontroly ozbrojených sil. I když zákony a nařízení tvoří právní rámec pro první tři zmíněné problémy civilně-vojenských vztahů, zákon jako takový sám o sobě není ani dostatečně efektivní, ani postačující jako východisko či základ tzv. problému odborníků (*expert problem*).

Tento problém má tři dimenze. První dimenze je dána tím, že důstojníci i vysocí funkcionáři ministerstva, kteří mají profesionální i institucionální zájem na určitých politických rozhodnutích, mají i monopol na informace, které jsou pro tato rozhodnutí zapotřebí. Tato dimenze by mohla být nazvána „konfliktem zájmů“. Druhou dimenzi představuje skutečnost, že politici jsou voláni k odpovědnosti za činnost ozbrojených sil, které ale ve skutečnosti řídí profesionální experti. To by mohlo být nazváno „dimenzí zodpovědnosti“. Popisuje situaci, kdy politici, kteří nesou zodpovědnost, závisí na důstojnících a funkcionářích ministerstva, kteří mají odborné znalosti, praxi, což vede k určitému konfliktu.

První dvě dimenze konfliktu experti/ministr, tj. konflikt zájmů a odpovědnost, jsou poměrně dobře popsány v odborné literatuře a přednáší se o nich ve vyšších kurzech pro pracovníky štábů. Ministr obrany pochopitelně závisí na těch, kteří mají informace a prakticky provádějí ministerská nařízení. Ale i přesto, že se podaří vyřešit tyto dvě dimenze problému (díky zákonům či dovednosti ministra obrany), bude ministr stále závislý na ochotě či neochotě důstojníků-velitelů provádět či neprovádět jeho politiku.

Důstojníci a do jisté míry i funkcionáři ministerstva jsou osoby, které vládni politiku uvádějí v život, a tak mají i značný vliv na její výsledky. Tento třetí aspekt problému by snad mohl být označen jako „dimenze dobré vůle“ (*discretionary dimension*) expertního problému civilně-vojenských vztahů. Jeho forma záleží na konkrétní situaci a je nemožné ho kontrolovat prostřednictvím zákonů a nařízení.

Moderní problematika civilně-vojenských vztahů není skládačka, která má jedno konečné řešení. Spíše představuje trvalý problém, který musí ministři obrany neustále řešit prostřednictvím nejrůznějších strategií, strukturálních schémat, manažerských postupů, jejichž prostřednictvím dokážou minimalizovat negativní důsledky možných konfliktů. Klíčovým prvkem je zde ministr, který je aktivní, chápe své místo, tak jak je vymezen zákonem i zvyklostmi, a cílevědomě spolupracuje s experty při řízení zabezpečování obrany státu (*national defense*).

Vláda může ministrovi v jeho činnosti pomoci schválením takových vojenských zákonů, které budou jasně definovat pravomoci ministra, vysokých důstojníků a hlavních civilních funkcionářů ministerstva. Zákon by měl také jednoznačně definovat vztah vlády a ozbrojených sil. Přímé vydávání rozkazů armádě musí být přesně

stanovené, s co nejméně prostředníky. A konečně zákon také musí držet ozbrojené síly mimo stranickou politiku. Tím, kdo tato opatření musí zabezpečit, je ministr obrany.

Pokud se záležitostmi obrany a bezpečnosti zabývá více aktérů, je to opět ministr, který se musí snažit, aby alespoň mezi těmi hlavními aktéry bylo dosaženo souhlasu. Může to udělat třeba tak, že sezeve hlavní vojenské funkcionáře a civilní představitele ministerstva, zodpovědné za realizaci určité politiky, na setkání s těmi, kdo mají v daném oboru bezprostřední zkušenosti. Uvedená manažerská strategie předpokládá, že dosažený konsenzus mezi důstojníky a ministrem potrvá tak dlouho, dokud nenastanou nové okolnosti, za kterých bude třeba dosáhnout nového konsenzu.

Ministři potřebují partnery a spojence vně sektoru obrany, a také by je měli aktivně získávat. Mohli by organizovat neformální výbory, bez účasti svých poradců, a tak formovat neformální bezpečnostní komunitu, složenou z vysokoškolských učitelů, redaktorů zabývajících se bezpečnostní tematikou, nevládních organizací a sdružení. Ministři by se tak seznámili s alternativními pohledy na obranu politiku a její sporné body. Takový typ obranné komunity by pomáhal ministrovi dostat se ze sevření svých poradců. Ministr však musí mít stále na paměti, že nesmí přijít o důvěru důstojníků a civilních funkcionářů, kteří nesou určitou zodpovědnost, zatímco ti, co jsou mimo sektor obrany, takovou odpovědnost nemají.

Ministři mohou řídit vojenskou byrokracii i prostřednictvím financí. Ovšem daleko lepším řešením je, když ministři napomáhají expertům s co nejeфекtivnějším využitím přidělených prostředků tím, že jim poskytnou politické vedení a podporu. Zároveň musí kontrolovat, zda odborní poradci skutečně prosazují vládní priority, a ne své vlastní.

Ministři obrany jsou zodpovědní za efektivní řízení národní obranné politiky a za výsledky, kterých má být dosaženo. Proto musí trvat na tom, aby ministerstvo obrany bylo skutečným nástrojem, který potřebují ke splnění svých povinností. Ministři by měli pochopit (a přimět experty, aby to pochopili také), že ministerstvo obrany je úřadem ministra. Ministerstvo musí ministrovi při plnění jeho dvojí role bezpodmínečně pomáhat: jako zástupci celé společnosti, který má řídit ozbrojené síly, a jako členovi vlády, který má na starosti sektor obrany.

Ministři, pokud se rozhodnou skutečně experty vést, tento problém vyřešit dokáží. Vedení (*leading*) v tomto smyslu znamená (a) získat experty, kteří sdílejí s ministrem zodpovědnost, pro dobrovolnou spolupráci při zabezpečování obrany, (b) stanovení jasných pravidel, procedur a hranic, které vytyčí podřízeným jejich pravomoci, odpovědnost.

Ministr bude muset svým expertům věřit a spoléhat se na to, že mu poskytnou ta správná doporučení, aniž by zasahovali do jeho pravomocí, vymezených zákonem, pravidly a nařízeními. Důvěra ale nikdy nesmí být slepá. Může existovat jen za předpokladu, že důstojníci i civilní pracovníci ministerstva budou loajální, kompetentní, ochotní podřídit své preference ministrovi pro kterého pracují. Ostatně ministři mohou nejlépe řídit své experty tak, že jim svěří odpovědnost za realizaci doporučení (*advice*), které mu dají, a za výsledky, ke kterým tato doporučení povedou.

PhDr. Miloš B a l a b á n, Ph.D.

Armáda a rozpad Sovětského svazu

Když se před jedenácti lety Sovětský svaz rozpadl, čtrnáct z jeho patnácti svazových republik se odtrhlo, osvobodilo a vyhlásilo nezávislost. Patnáctá, Ruská sovětská federativní socialistická republika (RSFSR), stále největší stát na Zemi, se přetvořila v novou federaci. Rusko ovšem není země jako každá jiná. I nadále vlastní největší jaderný potenciál na světě. Je nesporně velmocí, ale její postavení ve světě není ujasněné, jisti si jím nejsou ani ruští politikové. O úsilí zachovat někdejší ruské impérium v co nejrozsáhlejších hranicích se obvykle moc nemluví. Miliony dolarů ročně platí Rusko za udržování svých jednotek v zahraničí. Ruská armáda operuje v pásmu od polských až po čínské hranice. Je stále symbolem ruské moci, i když trpí řadou neduhů, jež jsou zapříčiněny nedostatkem financí. Redakce VR uveřejňuje část studie dr. M. Balabána, jenž se zaměřil především na roli armády v r. 1991, která tehdejší pokus o převrat sice podporovala, ale na druhé straně vlastně přispěla k jeho porážce.

* * *

Přestože v polovině osmdesátých let byl reálný politický vliv armády na přijímání politických rozhodnutí poměrně omezený, stále představovala jednu z nejvíce spolehlivých opor sovětského režimu. Proto bylo pro nástup Michaila Gorbačova do funkce generálního tajemníka ÚV KSSS v březnu 1985 důležité, že armáda tuto změnu ve vedení země přijala pozitivně, což Gorbačovovu pozici posílilo. Dlouhodobý technický pokrok nabízený Gorbačovem měl i pro armádu zajistit její postupnou modernizaci. Na udržování armády se vynakládaly obrovské prostředky, které neúměrně zatěžovaly sovětské hospodářství, a to zcela bez ohledu na prohlubující se hospodářskou a sociální krizi. Přitom efektivita vojenských výdajů byla v řadě případů velmi sporná.

Vedení armády reprezentované ve druhé polovině 80. let především náčelníkem generálního štábu Achromejevem nebylo zpočátku zcela proti jistému omezení výdajů. To mělo být jedním z faktorů hospodářského oživení, což by v konečném důsledku mohlo přinést i výraznější modernizaci armády. Gorbačov byl ale v konfrontaci se značně krizovým stavem sovětského hospodářství nakonec nucen zvolit politiku omezování vojenských výdajů, neboť právě ty představovaly výrazně retardační faktor podvazující možnosti rozvoje sovětského hospodářství.

Problémem byla v této souvislosti i jednostranná orientace na těžký a v tomto rámci především zbrojní průmysl, který odčerpával prakticky veškerý technologický a vědecko-výzkumný potenciál.

V celém komplexu to představovalo výraznou překážku v úsilí o provádění nutných ekonomických reforem. Proto se Gorbačov a spolu s ním i „progresivní“ část nového

politického vedení reprezentovaná především ministrem zahraničních věcí Ševardnadzem a tajemníkem ÚV KSSS Jakovlevem snažili prosadit a v praxi realizovat proces omezování vojenských výdajů, snižování početního stavu armády a konverzi zbrojního průmyslu. To mělo v konečném důsledku přinést větší zahraniční pomoc a investice potřebné pro modernizaci sovětského hospodářství.

Spolu s tím se rozhodl Gorbačov a jeho reformní okolí i pro přehodnocení zásadních doktrinních otázek. To především znamenalo **ústup od dosavadního útočného pojetí**, na kterém byla založena sovětská vojenská strategie, a její záměnu zásadou tzv. **obran-
né dostatečnosti**, tj. udržování armády na úrovni, kdy napadení SSSR by bylo pro protivníka spojeno s maximálním rizikem (často se také jako ekvivalent pro termín „obran-
ná dostatečnost“ používá termín „neútočná obrana“).

Takováto politika znamenala další omezování vlivu armády v celém komplexu vnitřní a zahraniční politiky. Vedení armády pochopitelně přijímalo tyto kroky Gorbačova s nedůvěrou a snažilo se jim čelit mj. i častým zdůrazňováním toho, že změny, ke kterým dochází, nesmějí být realizovány na úkor vojenské bezpečnosti Sovětského svazu.

Nejvyšší vojenské vedení se v tomto rámci snažilo i o samostatný výklad zásady „obran-
né dostatečnosti“. Přišlo s tezí, že neexistuje žádný velký rozpor mezi defenzivní doktrínou a udržováním velkých útočných sil. Gorbačov ale tento závěr silně narušoval celou řadu odzbrojovacích kroků, které byly s představami vojenského vedení jednoznačně v rozporu. Zásadními kroky v tomto směru bylo podepsání smlouvy o likvidaci zbraní středního doletu v Evropě mezi SSSR a USA v prosinci 1987, jež zavazovala Sovětský svaz stáhnout již okolo 1500 rozmístěných raket SS-20. Dále Gorbačovova iniciativa z prosince 1988, kdy oznámil v projevu na půdě OSN jednostranné snížení početního stavu armády o pět set tisíc příslušníků. Tento krok, o kterém nejvyšší vojenské vedení prakticky nebylo informováno, zřejmě nejvíce negativně ovlivnil vztah armády a potažmo celého vojenskoprůmyslového komplexu vůči Gorbačovovi.

Gorbačov učinil dvě vážné chyby v personální politice, které se mu v konečném důsledku v době pokusu o puč v srpnu 1991 velmi vymstily. Do funkce ministra obrany dosadil v roce 1987 po Rustově aféře [1] maršála Dmitrije Jazova a po odstoupení maršála Achromejeva z postu náčelníka generálního štábu (odstoupil na protest proti Gorbačovově iniciativě ohledně zmíněného snížení početního stavu armády o pět set tisíc příslušníků) jmenoval novým náčelníkem generálního štábu generálplukovníka Michaila Mojsejeva. Na vysoká místa v armádě se tak dostali činitelé armády se silně konzervativním zaměřením, prakticky zcela odmítající Gorbačovovu politiku.

Je rozhodně velkým paradoxem, že fakticky jediný Gorbačovův spojenec, maršál Achromejev, který si více než kdo jiný uvědomoval krizi sovětského systému a snažil se pro Sovětský svaz dosáhnout na celé řadě odzbrojovacích jednání výhodnou pozici, nutnou pro realizaci politických a hospodářských reforem, z vedení armády odešel [2].

Postup Gorbačova v personálních otázkách mohl ale také signalizovat, že bez ohledu na jeho téměř absolutní moc přesto přesně nevěděl, jak velký odpor v armádě vůči jeho reformám existuje, což byl ale ostatně i důsledek dlouhodobé uzavřenosti armády před společností. Gorbačov se pokusil - a dlužno dodat, že nikoliv zcela bez úspěchu - o vyvolání veřejné diskuze o celé řadě otázek spojených s působením a existencí

armády. Armáda se tak ocitla pod silným společenským tlakem, který ale tehdejší armádní velení označilo za „mohutnou protiarmádní kampaň“.

Je evidentní, že za dobu existence Sovětského svazu to byla naprosto mimořádná záležitost. Spektrum diskuze a subjektů, které se do diskuze zapojily, bylo velice široké. Představitelé významných vědeckých ústavů - především Ústavu světové ekonomiky a mezinárodních vztahů, Ústavu Spojených států a Kanady a Ústavu ekonomiky světového socialismu prezentovali svoje názory na problematiku bezpečnostní politiky SSSR a na potřebu reformy v armádě.

Na veřejnost silně působily informace o skutečné podobě války v Afghánistánu a zveřejňování často otřesných případů o postavení vojáků základní služby. Tím, jak armáda postupně ztrácela svoje privilegované postavení a ve společnosti docházelo k demontáži byrokratických politických struktur, došlo k širšímu společenskému pohybu uvnitř armády i v jejím bezprostředním sociálním okolí.

Vznikla hnutí jak profesního, tak i politického charakteru, ve kterých se sdružovali převážně vojáci z povolání, ale i občané mající vztah k armádě.

Je evidentní, že tehdejší společenský pohyb uvnitř armády výrazně narušoval stranický monopol v armádě. Hlavní politická správa a podřízené politické orgány postupně ztrácely kontrolu nad situací v armádě, což signalizovalo, postupný rozklad sovětských mocenských struktur. K tomu přispělo i **zrušení článku 6** sovětské Ústavy zakotvující vedoucí úlohu strany na III. sjezdu lidových poslanců v březnu 1990. Nicméně politické orgány, i když s omezenější působností, zůstávaly v armádě nadále, což mj. umožňovala skutečnost, že oficiálně byla vedoucí úloha strany zrušena výnosem prezidenta až v červnu 1991. Proto také mohla být hlavní politická správa po XXVIII. sjezdu KSSS v červenci 1990 reorganizována v tzv. celoarmádní stranický výbor.

Vedení armády, které si začalo uvědomovat hlavní nebezpečí - postupný konec mocenského a ideologického monopolu KSSS, s tím úzce související hrozbu rozpadu SSSR, ale i Sovětské armády. Stále více se začala projevovat frustrace způsobená úpadkem velmocenské pozice Sovětského svazu, což bylo spojeno především se ztrátou pozic ve střední a jihovýchodní Evropě.

Mnozí vysocí armádní činitelé především došli k závěru, že vliv komunistické ideologie se začal vytrácet a tato ideologie již nemůže představovat prostředek ideologicky tmelící armádu. Reagovali na tuto situaci tím, že se rozhodli obnovit povědomí o tradicích carského Ruska a carské armády.

Ve specializovaném periodiku ministerstva obrany *Vojenno-istoričeskij žurnal* se začala objevovat řada článků, ve kterých byla armáda vychvalována jako páteř národa a svatá instituce s tisíciletou tradicí s tím, že je povolána k tomu, aby zachránila vlast před úpadkem. Armáda se již nevydávala za baštu marxismu-leninismu, nýbrž se dovolávala bezpečnosti a slávy ruského státu.

Tento trend poté následovaly všechny vojenské časopisy a noviny, které začaly psát o carském období mnohem obšírněji a také pozitivněji. Z osnov politického školení byl vypuštěn marxismus-leninismus a místo něj byly v jeho rámci probírány lekce o carské armádě.

Tento „nový“ ruský nacionalismus se ovšem stal varovným signálem pro ty sovětské svazové republiky, které začaly ve druhé polovině osmdesátých let usilovat o dosažení státní nezávislosti.

Vedení armády takové úsilí pochopitelně registrovalo, neboť mělo přímý vztah k armádě. Separatismus některých republik, zvláště na periferii SSSR, se prvně začal intenzivně projevoval v otázce výkonu vojenské základní služby. Především pronárodní části politické reprezentace republik, jejichž vliv se postupně zvyšoval, odmítly dosavadní sovětskou praxi spočívající v posílání branců k vojenské službě mimo jejich domácí území. V čele tohoto úsilí stálo Estonsko, jehož nejvyšší zákonodárný orgán schválil v prosinci 1989 rezoluci o uplatňování práva estonských občanů pouze v Estonsku.

Některé další republiky následovaly tento proces v následujícím roce. Postupně se začal v jednotlivých republikách rozpadat i systém odvodů do Sovětské armády, který byl spojen i se vzrůstajícím počtem branců, kteří se odvodům vyhýbali [3]. Nakonec několik republik úplně zrušilo na svém území odvody do Sovětské armády - Estonsko v dubnu, Arménie v květnu, Litva v srpnu a Moldávie v září 1990. Ukrajina šla ještě dále - v červenci byla ukrajinským parlamentem schválena rezoluce o tom, že ukrajinští vojáci nemohou být vysíláni mimo republiku do oblastí mezinárodních konfliktů.

Pro vedení armády bylo také velmi znepokojující, že v některých zemích nejvíce usilujících o dosažení nezávislosti již začal proces vytváření vlastních armád. Například gruzínský parlament rozhodl v prosinci 1990 o vytvoření gruzínské národní gardy a v lednu 1990 schválil rezoluci zavádějící povinnou vojenskou službu. Lidové fronty v pobaltských republikách, které zde představovaly hlavní politickou platformu zastánců nezávislosti, vystoupily se stanoviskem, že Sovětská armáda, jejíž jednotky jsou rozmístěny v Pobaltí, je okupační armádou.

Ze strany armády se stále častěji objevovaly výzvy, aby státní moc - a především prezident Gorbačov - tvrději zakročili proti separatistickým tendencím. Gorbačov ale takový postup odmítal. Měl proto i racionální důvod spočívající v tom, že se snažil prosadit nový model fungování Sovětského svazu, jehož existence by se dále řídila podle **nové svazové smlouvy**.

Tato svazová smlouva počítala s centralizovaným státem s omezenou dělbou moci mezi centrem a svazovými republikami v takových oblastech jako je hospodářská a sociální politika. Centrum by si ponechalo kontrolu nad daňovou politikou a nad přírodními zdroji. Svazová smlouva odpírala republikám jakékoliv pravomoci v takových oblastech, jako obranná a zahraniční politika. To ale pochopitelně některé republiky usilující o nezávislost nepřijaly a nadále trvaly na tom, aby měly otázky obrany plně ve své kompetenci.

Přesto se ale v novém návrhu svazové smlouvy poprvé uznávala možnost samostatného rozhodování republik v otázkách spojených s odvody do armády a rozmísťováním jednotek na jejich území.

Ve vedení armády i v důstojnickém sboru byly o obsahu svazové smlouvy pochybnosti. Hlavní funkcionáři armády podpořili konání referenda, jež mělo zjistit názor občanů na to, zda souhlasí se zachováním Sovětského svazu jako federace suverénních republik. Legitimita referenda byla ovšem částečně zpochybněna skutečností, že se uskutečnilo pouze v devíti svazových republikách. Pět republik (Arménie, Gruzie, Estonsko, Litva, Moldávie) konání referenda odmítlo. Výsledky tohoto „limitovaného“ referenda ukázaly relativní podporu projektu „obnovené federace“ - z 80 % oprávněných voličů pro ni hlasovalo 76 % voličů.

V armádě pro „obnovenou federaci“ hlasovalo 90 % jejich příslušníků. Takový výsledek ukazoval, že Gorbačov se na armádu může vcelku spolehnout, a to i bez ohledu na kritický přístup k jeho politice ze strany jejího vedení.

Spojení se silovými strukturami, které ovšem možná Gorbačov chápal jako určitý taktický manévr, bylo ale pro něho spojeno s velkým rizikem. Především je možné usuzovat, že nebyl zcela schopen v posledním období existence Sovětského svazu plně kontrolovat dění uvnitř těchto struktur. Taková otázka je zcela legitimní, uvážíme-li, že v jejich čele stáli představitelé, kteří se ke Gorbačovově politice stavěli negativně - ministr obrany Jazov, ministr vnitra Pugo a předseda KGB Krjučkov (všichni jmenovaní se posléze stali vedoucími představiteli pokusu o puč v srpnu 1991).

Potvrzují to např. i události tzv. lednové pobaltské krize. Armáda, vnitra a KGB se tehdy pokusily s použitím násilí dosáhnout návratu kontroly centra nad vývojem v pobaltských zemích, ve kterých stoupenci jejich úplné nezávislosti měli stále větší politický vliv.

Nejvíce to bylo patrné v Litvě, která vyhlásila svoji nezávislost již v březnu 1990. Ústřední moc včetně Gorbačova tuto nezávislost pochopitelně neuznala, o čemž vypovídá i řada rozhodnutí odrazujících litevskou vládu od takového politického kurzu. Ve chvíli, kdy došlo uvnitř litevského politického vedení ke sporu mezi prezidentem Landsbergisem a ministerskou předsedkyní Prunskienovou o zvýšení cen, se Gorbačov domníval, že by mohl využít situace k „definitivnímu“ obnovení pořádku. Proto 10. ledna vydal prezidentský dekret, kterým se litevské vládě nařizovalo obnovit na území svazové republiky platnost Ústavy SSSR. Okamžitě poté byl Gorbačov informován ministrem obrany Jazovem, vnitra Pugem a předsedou KGB Krjučkovem o opatřeních pro případ, že by se situace ve Vilniusu zkomplikovala. Gorbačov ale nebyl tehdy zcela přesně informován o plánech na použití síly proti zastáncům nezávislosti.

Na základě informace silových ministrů vycházel z toho, že maximálně může dojít k jakési demonstraci síly, která by podpořila vážnost vydaného prezidentského dekretu. Jednotky armády, vnitra a KGB byly ale použity k obsazení televize a rozhlasu, přičemž došlo k velkým obětem na životech a zraněním mezi civilním obyvatelstvem, které televizi a rozhlas bránilo. Gorbačov později přiznal, že se to odehrálo mimo něj.

Po událostech ve Vilniusu následovaly další akce silových struktur v lotyšské Rize. V březnu 1991 se dokonce rozhodl povolat na základě podnětu předsedy KGB Krjučkova proti ohlášené demonstraci Jelcinových stoupenců armádní jednotky a milici v síle 50 000 mužů. Setkal se ovšem s tak drtivým nesouhlasem prakticky všech politických orgánů a politických sil, že musel toto rozhodnutí odvolat. Tento střet byl zřejmě pro Gorbačova velkým mementem, což se odráží v jeho přiznání, že „potom už se všechny další snahy - a nebylo jich málo - přimět mě k použití síly, mýjely účinkem“.

Uvnitř silových struktur probíhaly právě na přelomu let 1990-91 mnohé organizační změny, které svědčily o jejich přípravě na případné silové vystoupení proti zastáncům reformu. Došlo k posilování vnitřních vojsk patřících pod ministerstvo vnitra, kterým přímo velel generálplukovník Boris Gromov, jenž se stal prvním náměstkem ministra vnitra. K vnitřním vojskům bylo převeleno několik armádních divizí. V září 1990 došlo k přesunu části vzdušně-výsadkových vojsk do Moskvy v plném bojovém nasazení. Posléze se ukázalo, že se jednalo o nácvik nasazení vojsk v mimořádných situacích - tedy k nasazení při vyhlášení výjimečného stavu.

Od ledna 1991 začaly v největších sovětských městech sloužit společné hlídky vojáků a policistů. To všechno mimo jiné svědčilo o snaze konzervativních sil ještě více zatáhnout armádu do řešení problémů vnitřní bezpečnosti.

Armáda měla v tomto směru již svoje zkušenosti, neboť od druhé poloviny osmdesátých let byla z rozhodnutí politického vedení země **nasazována k zásahům v separatistických republikách**, nebo v těch regionech, kde docházelo k etnickému násilí. Výčet míst, kde se tak stalo, není malý: Kazachstán (Alma Ata, prosinec 1986), Ázerbajdžán (Sumgait, Náhorní Karabach, únor 1988, Baku, Fizuli, Kirovabad, listopad-prosinec 1988, Baku, leden 1990), Arménie (Jerevan, Kirovakan, Leninakan, únor-březen 1988), Gruzie (Tbilisi, duben 1989), Tádžikistán (Dušanbe, únor 1990), Kyrgyzstán (Oš, Uzgen, Kara-Suu, červen 1990).

Armádní jednotky byly přímým účastníkem ve všech těchto zásazích, které si vyžádaly značný počet obětí.

Účast Sovětské armády v těchto konfliktech se pohybovala od prosazování zájmu jedné ze stran konfliktu, až po snahu zvládnout násilí oddělením bojujících stran. Pro armádu to byla v té době poměrně nová role, neboť po roce 1945 byla povolána ke zvládnutí vnitřních nepokojů uvnitř Sovětského svazu pouze ve dvou případech. Jednalo se o zásahy proti nespokojeným občanům v Novočerkasku (1962) a o deset let později v litevském Kaunasu (1972). V Novočerkasku došlo ke stávce místních dělníků, kteří tím protestovali proti potížím v zásobování potravinami a proti zvyšování cen. Nasazení armády proti stávkujícím si vyžádalo četné oběti na životech. V Kaunasu vypukla v den pohřbu devatenáctiletého studenta Romase Kalanty, jenž se upálil, demonstrace několika tisíc mladých lidí, kteří vykřikovali heslo „Svobodu pro Litvu!“. K jejímu rozeznání byly nasazeny vojenské výsadkové jednotky.

Je zřejmé, že následky výrazné angažovanosti armády v etnických konfliktech ve druhé polovině 80. let a na začátku let devadesátých byly pro ni samotnou i pro její postavení ve společnosti velmi negativní.

Především se hroutil dlouhá léta vytvářený mýtus armády jako hlavního ochránce „spokojeného a klidného života sovětských občanů“ - těžko se tento mýtus dále udržoval za situace, kdy v těchto konfliktech byly sovětskými vojsky právě sovětsští občané zabíjeni.

Pro armádu to mělo ještě jeden, nikoliv zanedbatelný důsledek. Část důstojnického sboru si začala uvědomovat, že Sovětský svaz ve stávající podobě zřejmě nemůže dále existovat. Proto začali svoji budoucnost spojovat nikoliv s centrem, ale s republikami - začali se angažovat v politickém životě republik, především svojí aktivní účastí na práci republikových zákonodárných sborů. Začaly se také objevovat první požadavky na vytvoření samostatných ozbrojených formací v některých republikách.

V srpnu byla poměrně složitá jednání ukončena přijetím předběžného návrhu nové svazové smlouvy. Z ní především vyplývalo, že Sovětský svaz by se přeměnil na skutečnou federaci, v jejímž rámci by měly jednotlivé svazové republiky výraznou míru autonomie a centrum by mělo spíše koordinační roli. Vedení armády v tom vidělo přímou hrozbu pro existenci jednotné armády, a snažilo se proto mobilizovat veřejné mínění proti svazové smlouvě.

Nejvýrazněji se to projevilo 23. července 1991 uveřejněním výzvy „Slovo k lidu“ jejímiž hlavními iniciátory byli náměstek ministra obrany a velitel pozemního vojska

Sovětské armády generálplukovník Varennikov a první náměstek ministra vnitra Gromov. Ve výzvě se otevřeně uvádělo, že je nutné založit vlastenecké hnutí za záchranu vlasti a vyhlásit výjimečný stav. Tím měla být podle signatářů výzvy „zastavena řetězová reakce, jež hrozí dezintegrací státu“. Měli především na mysli podepsání nové svazové smlouvy, ke kterému mělo dojít 20. srpna. Ovšem k tomu již nedošlo díky puči, který byl s výraznou účastí armády zahájen 19. srpna.

Puč v srpnu 1991 jasně ukázal, že stávající hlavní mocenské struktury Sovětského svazu, včetně komunistické strany, už jsou v takovém stadiu rozkladu, který vylučoval, aby puč měl naději na úspěch. Jak se totiž ukázalo později při vyšetřování okolností puče, neexistoval žádný ucelený plán, jak puč provést. Tzv. státní výbor pro mimořádný stav (*GKČP - Gosudarstvennyj Komitet Črezvyšajnovo Položenija*), tvořený osmi představiteli klíčových sovětských institucí, prakticky od samého počátku puče výrazně improvizoval. Akce provedené v jeho rámci byly omezeny na hlavní město, a to pouze na několik budov a míst.

Nebyly vůbec uskutečněny jakékoliv mocenské zásahy proti silám demokratické opozice, nebyla vůbec zavedena cenzura sdělovacích prostředků. Tím, že pučisté ponechali demokratickou opozici nedotčenou, nechali jí i dva symboly legitimacy - ruského prezidenta Borise Jelcina a ruský parlament. A toho samozřejmě Jelcin náležitě využil k tomu, aby se stal nejen vůdcem protipučistických sil, ale posléze i nejvýznamnějším politickým činitelem rozpadajícího se SSSR.

Nezdar puče byl také způsoben tím, že jeho protagonisté nenabídli společnosti žádnou nosnou alternativu dalšího politického a ekonomického vývoje země.

V prohlášení GKČP z 19. srpna se pouze objevily myšlenky o potřebě vzkřísit velmocenský statut SSSR, obnovit právo, zákonnost a pořádek a fráze o podpoře reform, které povedou k ekonomické a sociální prosperitě. To bylo ale málo pro to, aby mohly od společnosti očekávat nějakou výraznější podporu. Ta spíše očekávala naprosto konkrétní kroky ke zlepšení špatného a stále se zhoršujícího sociálně-ekonomického postavení - a to GKČP nemohl nabídnout.

A fakticky již neexistovala žádná výrazná politická a společenská síla, která by byla schopna „ideologii“ GKČP prosazovat. Kromě toho puč byl aktuální prakticky jen pro Moskvu. V ostatních částech Ruska se nijak výrazně neprojevil a naopak proti očekávání jeho organizátorů, např. na periferii pouze urychlil proces suverenzace svazových republik [4].

Armáda sehrála v puči velmi významnou úlohu, i když její aktivita v době puče se dá označit dvěma naprosto protichůdnými závěry - armáda se na provedení puče z iniciativy větší části jejího vedení připravovala a podporovala jej, ale také zároveň přispěla k jeho porážce. Toto zdánlivě absolutně protichůdné konstatování je odrazem situace, která tehdy v armádě panovala.

Přípravy k zapojení armády do puče probíhaly s velkým předstihem a byly známy všem hlavním funkcionářům armády. Sám ministr obrany Jazov patřil k úzkému okruhu vedoucích činitelů puče a stal se také členem GKČP. Armádní jednotky také splnily rozkaz ministra obrany k přesunu do Moskvy a k zaujetí předem určených pozic. To ale bylo ze strany armády maximem. Od chvíle, kdy GKČP postupně ztrácel kontrolu nad situací, nebyla armáda ochotna cokoliv reálného podniknout k případné podpoře úspěchu puče. Použití násilí ze strany armády vůči odpůrcům puče v atmosféře, která

tehdy v Moskvě panovala, bylo vyloučené. To si Jazov dobře uvědomoval a odmítl vydat jakékoliv rozkazy, které by to umožnily.

Výrazným limitem případné razantnější účasti armády byl fakt, že armáda byla svým způsobem již vnitřně oslabená a její použití v akci násilného charakteru by hrozilo jejím rozdělením. Potvrzoval to i postoj značné části důstojnického sboru a vojáků základní služby, kteří v rámci svého bojového nasazení v Moskvě neprojevovali přílišnou ochotu podporovat GKČP. Ve vedení armády samotné neexistoval jednotný názor na puč a opatření v jeho rámci prováděná, což výrazně podkopalo jeho soudržnost a akceschopnost.

A ve chvíli, kdy většina hlavních funkcionářů armády zjistila, že puč je odsouzen k naprostému neúspěchu, přešla na Jelcinovu stranu. U klíčových aktérů z armády - velitele letectva maršála Šapošnikova a velitele vzdušně-výsadkových vojsk generálporučíka Gračova - ovšem existovaly pochybnosti o reálnosti provedení puče již dříve. A jak se ukázalo později, Gračov byl dokonce v průběhu puče ve spojení s Jelcinem a přímo s ním konzultoval postup jemu podřízených vojsk v průběhu puče.

Poněkud rozporuplný obraz průběhu puče může dokreslovat skutečnost, že Gračov zároveň plnil také úkoly stanovené GKČP. Rozhodujícím momentem porážky puče byl nesouhlas několika vysokých armádních velitelů (kromě Šapošnikova a Gračova i náměstka ministra vnitra Gromova) s případným rozkazem Jazova zaútočit 20. srpna na sídlo ruského parlamentu - tzv. Bílý dům. To bylo také hlavním důvodem, proč se následujícího dne Jazov rozhodl stáhnout všechny vojenské jednotky z Moskvy.

Puč tak byl definitivně poražen a armáda se dostala na stranu jeho vítězů. Novým ministrem obrany se po odmítnutí Gračova přijmout tuto funkci stal maršál Šapošnikov.

Armáda se přesto musela vyrovnat se syndromem své spoluúčasti na přípravě puče a jeho provedení. Bezprostředně po puči, 22. srpna, se kolegium ministra obrany pokusilo interpretovat pokus o puč jako věc Jazova a několika izolovaných spiklenců, kteří jednali v podstatě sami, bez podpory dalších hlavních funkcionářů armády. Takové verzi odpovídalo i zatčení maršála Jazova a generálplukovníka Varennikova 21. srpna, tedy v den, kdy byl puč definitivně poražen. Stali se ovšem jedinými zatčenými vojáky za účast v puči.

Nově jmenovaný ministr obrany maršál Šapošnikov ale bez ohledu na stanovisko kolegia ministra z 22. srpna provedl po svém jmenování do funkce 23. srpna rozsáhlou personální čistku v řídicích strukturách armády - odvolal náčelníka generálního štábu Mojsejeva, osm náměstků ministrů obrany, devět náčelníků hlavních správ ministerstva a sedm velitelů vojenských okruhů.

Armádu muselo opustit v dalších měsících po srpnu 1991 více než 300 generálů a čistky se dotkly i důstojnického sboru na nižších velitelských stupních. V rozmezí jednoho roku - do srpna 1992 - bylo z armády propuštěno více než 65 000 důstojníků, z čehož 80 % tvořili bývalí političtí pracovníci.

Na druhé straně celá řada vysokých vojenských činitelů odvolána nebyla, ačkoli byli v přípravě a průběhu puče velmi silně angažováni. Nestalo se tak ani po vyšetřování aktivit jednotlivých vysokých armádních funkcionářů v průběhu puče prezidentskou komisí v čele s generálem Volkogonovem, které na ministerstvu obrany a generálním

štábu probíhalo v průběhu srpna a září 1991, ani po vyšetřování ruské generální prokuratury.

Nejenže tito generálové nebyli propuštěni či jinak postiženi, ale dokonce byli postupně dosazováni na velmi vysoké funkce - bezprostředně po puči ještě v Sovětské armádě a v budoucnosti v samostatné Ruské armádě nebo ve velení ozbrojených sil SNS. Například Gračov se stal dlouholetým ruským ministrem obrany, generál Samsonov náčelníkem generálního štábu, generál Pjankov náměstkem ministra obrany a generál Gromov prvním zástupcem velitele pozemních vojsk.

Jistě je důležité položit si v této souvislosti otázku, proč se tak stalo? Zřejmě je pravděpodobné, že zde existovaly limity pro úplnou čistku v nejvyšším velitelském sboru, kterou si nemusel přát tehdy nejvlivnější politik, prezident Ruska Boris Jelcin. Ta by totiž mohla značně destabilizovat situaci ve vedení armády, což by pro Jelcina mohlo být nevýhodné. V budoucím období ho potřeboval spíše mít na své straně při realizaci svých plánů na rozpuštění SSSR a vyhlášení úplné suverenity Ruska. A byl si také vědom toho, že v dané chvíli je možné určitým shovívavým, a dokonce vstřícným přístupem vůči části vedení armády získat jeho plnou loajalitu.

Puč, k jehož neúspěchu armáda přispěla, ale na druhé straně urychlil proces proti kterému v posledních letech velmi silně vystupovala - rozpad jednotného Sovětského svazu. Vedení armády bylo konfrontováno se situací rychlého rozpadu svazového státu. Gorbačovovi se nepodařilo uvést zpátky do života novou svazovou smlouvu, což ztroskotávalo především na dvou faktorech - úsilím druhé nejvýznamnější svazové republiky Ukrajiny o získání nezávislosti a politikou Jelcina, který si byl vědom toho, že k dosažení absolutní politické moci je nutné zlikvidovat sovětskou ústřední vládu, a tím i SSSR.

Tohoto cíle se mu podařilo dosáhnout 8. prosince 1991, kdy spolu s ukrajinským nejvyšším představitelem Leonidem Kravčukem a běloruským nejvyšším představitelem Šuškevičem podepsal dohodu formalizující rozpad SSSR a vytvoření na jeho místě Společenství nezávislých států. K dohodě poté přistoupilo dalších osm svazových republik na summitu v hlavním městě Kazachstánu Alma Atě 21. prosince [5].

Celý tento proces nebyl ovšem v armádě přijímán jednoznačně. U části vedení armády a důstojnického sboru bylo možné zaznamenat nespokojenost s faktem definitivního rozpadu SSSR, dokonce mnozí považovali politiku, která k tomu napomáhala, za zradu.

Vedení armády stálo před dvěma variantami: Buď odmítnout rozpad Svazu a uvažovat o možnostech, jak docílit jeho zachování. To by fakticky znamenalo podporu Gorbačova, který o toto usiloval (a dokonce uvažoval o armádě jako o svém spojenci), a postavit se proti Jelcinovi. Nebo naopak plně podpořit Jelcina, a tak napomoci rozpadu Svazu a vytvoření nového společenství. Vedení armády se nakonec rozhodlo pro druhou variantu.

Klíčové důvody pro takový postup byly zřejmě následující:

1. Sovětské centrum v procesu suverenizace republik ztratilo kontrolu nad finančními zdroji, což by v případě orientace armády na centrum znamenalo její závislost na podpoře ze strany všech signatářů dohody - tedy všech nových nezávislých republik.

2. Vznik SNS v plánované podobě připadal vedení armády jako možný krok k vytvoření nového (a snad více životaschopného) centra. To ostatně potvrzovala i dohoda o vytvoření společenství, jež počítala s udržením jednotné armády. Zde by jednoznačně hlavní úlohu sehrávalo Rusko, což mj. vyplývalo z toho, že Sovětský svaz sice přestane existovat, ale sovětské ministerstvo obrany fakticky nikoliv. Předpokládalo se, že se pouze přemění na řídicí strukturu vojenských sil všech členských států SNS.

Realnost takové představy v té době potvrzoval fakt, že na summitu v Alma Atě byl poslední sovětský ministr obrany maršál Šapošnikov schválen na základě návrhu Jelcina všemi vedoucími představiteli států nově vzniklého SNS do funkce velitele jeho armád. Zároveň státy společenství souhlasily se zachováním jednotného řízení jaderného potenciálu včetně toho, že ruský prezident převzal odpovědnost za kódy a komunikační prostředky potřebné pro použití jaderných zbraní [6].

Představy o možném fungování jednotné armády SNS byly velmi záhy narušeny postupem Ukrajiny, která se rozhodla již začátkem ledna nacionalizovat vojska bývalé Sovětské armády na svém území včetně majetku, který měly k dispozici. To se týkalo mj. i Černomořské flotily, kterou Rusko považovalo za součást vojenských sil SNS. Ukrajinský ministr obrany Morozov dokonce nařídil přerušení přímých komunikačních spojů mezi vojenskými útvary rozmístěnými na Ukrajině a generálním štábem v Moskvě.

Tehdejší ukrajinský prezident Kravčuk vytvořil skupinu důstojníků, jejíž úkolem bylo začít vytvářet nezávislou ukrajinskou armádu. Bylo také oznámeno, že všichni vojáci sloužící v útvarech na ukrajinském území (s výjimkou útvarů strategického určení) budou povinni podepsat novou přísahu věrnosti Ukrajině. Většina důstojníků sloužících v kyjevském, oděském a karpatském vojenském okruhu tak učinila a Ukrajina poté převzala úplnou kontrolu nad těmito vojenskými okruhy, nacházejícími se na jejím území.

Postup Ukrajiny tak fakticky v praxi dokázal, že idea zachování jednotné armády nemá opodstatněnost. Kroky druhého největšího státu SNS, jež směřovaly jednoznačně k vytvoření vlastní národní armády, přitom měly vliv i na další členské státy SNS, které postupně začaly s vytvářením vlastních armád.

Takový vývoj situace se setkal ve velitelském sboru armády (která, dá-li se to výstižně vyjádřit, přišla o svůj stát) s negativní reakcí. Dokládá to např. údaj z průzkumu veřejného mínění mezi účastníky Všeruského důstojnického shromáždění ze 17. ledna 1992, kdy jich 71 % uvedlo, že je pro obnovení bývalého SSSR. Navíc 79 % vyjádřilo názor (který mohl vyvolat v té době značné znepokojení), že armáda by měla mít rozhodující vliv na určení své budoucnosti.

Uvedené názory se ale nikdy do praktické činnosti armády nepromítly. Bylo to dáno několika faktory. Vedení armády bylo po porážce srpnového puče dezorientováno z nově vzniklé politické situace a muselo vynaložit nemálo úsilí na překonání kritiky postupu armády v puči, která zaznívala ze strany části médií a veřejnosti. To pochopitelně poněkud omezovalo možnosti vlivu armády na politické dění v zemi. Zároveň existovala ze strany vedení armády poměrně silná loajalita vůči Jelcinovi, který ho ubezpečoval, že všechny svazové integrované vojenské struktury budou i po rozpadu SSSR zachovány.

Nejvyšší armádní funkcionáři nebyli schopni se v tehdejší rychlém politickém vývoji dostatečně orientovat, a proto příliš nepřemýšleli o proveditelnosti vytvoření modelu, kde by armáda existovala bez svého státu.

V takové situaci bylo nereálné, že by armáda mohla vystoupit jako samostatná mocenská síla proti rozpadu SSSR. „Armáda bez státu“ nakonec nevystoupila proti Jelcinovi a nové politické reprezentaci ani na jaře 1992, kdy již bylo naprosto jasné, že jednotná armáda nemůže existovat. Vydáním prezidentského výnosu o „Vytvoření ozbrojených sil Ruské federace“ ze 7. května 1992 se pak s definitivní platností uzavřela téměř 75-letá existence Sovětské armády.

Faktem ale zůstává, že rozpad tak obrovské vojenské mašinérie, kterou představovala Sovětská armáda, proběhl, stejně jako rozpad SSSR, bez větších otřesů, které byly do určité míry v okolním světě s obavami očekávány. To jistě nebylo v tehdejší, ještě nepřítisť stabilizované situaci konce studené války, málo.

Poznámky:

1. Mladý německý pilot Matthias Rust v červnu 1987 prolétl se sportovním letadlem sovětským vzdušným prostorem a nerušeně přistál v centru Moskvy poblíž Rudého náměstí. Aféra měla za následek odvolání velitele protivzdušné obrany generála Koldunova a penzionování tehdejšího ministra obrany maršála Sokolova.
2. Maršál Achromejev se po odchodu z funkce náčelníka generálního štábu stal vojenským poradcem M. Gorbačova. V době pokusu o puč v srpnu 1991 spáchal sebevraždu.
3. Příkladem v tomto směru může být např. Gruzie, kde se ještě v roce 1989 dostavilo k odvodům 94 % branců, ale v následujícím roce 1990 pouze 11 %.
4. Ještě v době srpnového puče a v následujících čtyřech měsících došlo k lavinovitému vyhlášení nezávislosti v bývalých svazových republikách takto: Estonsko 20. 8. 1991, Ukrajina 24. 8. 1991, Bělorusko 27. 8. 1991, Moldávie 27. 8. 1991, Ázerbajdžán 30. 8. 1991, Uzbekistán 31. 8. 1991, Kyrgyzstán 31. 8. 1991, Tádžikistán 9. 9. 1991, Arménie 23. 9. 1991, Turkmenistán 27. 10. 1991, Kazachstán 16. 12. 1991. Tři bývalé svazové republiky vyhlásily nezávislost ještě před pučem v srpnu 1991 - Litva 11. 3. 1990, Lotyšsko 4. 5. 1990 a Gruzie 9. 4. 1991. Je zajímavé, že nezávislost Ruska nebyla nikdy formálně vyhlášena.
5. Jednalo se o Arménii, Ázerbajdžán, Kazachstán, Kyrgyzstán, Moldavsko, Tádžikistán, Turkmenistán a Uzbekistán. Gruzie se k SNS připojila v září 1993.
6. Vedoucí představitelé Běloruska, Ukrajiny a Kazachstánu na summitu v Alma Atě prosadili, že by s nimi Jelcin případné použití jaderných zbraní musel konzultovat. To vyplývalo z toho, že na území těchto států se nacházel nezanedbatelný potenciál jaderných zbraní.

Tato studie byla napsána díky podpoře Asociace pro bezpečnost, obranu a ochranu společnosti a státu (BOOSS).

Komplexní pohled na strategickou situaci ve východní Asii

Knižní trh v České republice nepřekypuje množstvím publikací, zabývajících se problematikou východní Asie, a již vůbec ne takovými, jejichž hlavním obsahem by byly otázky strategie a bezpečnosti. Kromě toho je třeba přiznat, že naši politologové i specialisté na otázky bezpečnosti jsou trochu příliš zahleděni do Evropy, i když tento prostor není tak konfliktní jako v minulosti, kdy všechny velké konflikty měly svůj původ v Evropě a jejich výsledky byly zpravidla určující pro další vývoj situace i v jiných oblastech. Navíc jejich znalosti východoasijského prostoru, včetně otázek bezpečnosti, jsou minimální. O nápravu tohoto stavu se pokouší následující příspěvek stálého spolupracovníka a člena redakční rady VR ing. Milana Štembery.

* * *

Jestliže dnes hovoříme o globalizaci, tak to není jen globalizace informační, dopravní a finančně-ekonomická nebo kulturní, nýbrž i bezpečnostní. Z tohoto hlediska nutno posuzovat i zvýšený zájem o strategicko-bezpečnostní situaci ve východní Asii. Není žádným tajemstvím, že bezpečnostní situace v této oblasti je například pro zahraniční politiku a celkové zájmy USA mnohem závažnější než v Evropě vzdor tomu, že i zde ještě existují etnické konflikty, jejichž kapacita - jak se zdá - dosud není vyčerpána.

Publikace „East Asian Strategic Review 2001“ Národního institutu pro obranná studia v Tokiu, který je mozkovým trustem japonského úřadu (tj. ministerstva) obrany, podává vyčerpávající přehled o bezpečnostní situaci ve východní Asii za rok 2000. Není však jen pouhým přehledem událostí tohoto roku, nýbrž obsahuje i relevantní skutečnosti a všechny důležité události od konce studené války. Navíc se snaží postihnout i trendy předpokládaného vývoje bezpečnostní situace.

Kniha vychází z toho, že situace ve východní Asii byla v roce 2000 vcelku pokojná. Nedošlo zde k žádným konfliktům a tchajwanská krize z roku 1996 již vešla do dějin. Za kladný jev se považuje i skutečnost, že Severní i Jižní Korea začaly hledat cestu k mírovému soužití, a dále i utlumení raketového programu Severní Koreje.

Kniha se svým geografickým rozsahem nezabývá pouze z našeho dosavadního hlediska obvyklým prostorem Dálného východu, ale zahrnuje do něj i zájmy a vliv USA i států ASEAN. Její komplexnost je dána i tím, že neposuzuje strategickou a bezpečnostní situaci pouze z hlediska vojenského, ale v symbióze s politikou a ekonomikou. Vyznačuje se argumentační pádností, bez obsáhlých „filozofických“ přístupů, které by v daném případě pouze komplikovaly a rozměňovaly obsah. Názory v ní uvedené reprezentují mínění autorů, a tak nemusí být vždy totožné s oficiálními stanovisky japonské vlády, i když k nim patrně nebudou mít příliš daleko.

Celkově je obsah více než třísetstránkové publikace natolik zhuštěný, že jen vyjmenování jednotlivých kapitol a podkapitol by vyžadovalo příliš mnoho místa. Z tohoto hlediska je důležité především zhodnocení jednotlivých oblastí s vyjádřením názorů na stěžejní otázky.

Úvodní část lze považovat za klíčovou pro pochopení bezpečnostních problémů daného prostoru. Zabývá se zdůvodněním nutnosti řešit vlastní problémy východoasijských států interregionální kooperací a zlepšováním vztahů velmocí a ukazuje očekávání a perspektivy na prahu 21. století. Za velmocí zde považuje USA, Čínu, Rusko a hodnotí jejich vztahy v roce 2000 za zlepšené. Ve vztahu mezi Japonskem a Ruskem nicméně zdůrazňuje skutečnost, že se nepodařilo uzavřít mírovou dohodu do konce roku 2000 jak bylo původně plánováno.

V první části publikace, věnované otázkám bezpečnosti ve východní Asii, je hodnoceno úsilí o nalezení cesty k mírové koexistenci obou korejských států, vyjádřené schůzkou hlav států. Korejskou otázku posuzuje do podrobností vojenského i vojensko-ekonomického charakteru a jejich vlivu na situaci v celém regionu. Mimo jiné je zde zajímavá i konstatace postupné, i když pomalé konsolidace vnitropolitické a ekonomické situace Severní Koreje (KLDK) za poslední dva roky. Stať je doplněna i textem deklarace, přijaté hlavami obou korejských států 15. června 2000. Náznaky snížení vojenského napětí v tomto prostoru autoři hodnotí jako užitečné dílčí kroky, byť zatím bez zásadního vlivu.

Pro vojenské specialisty je velmi zajímavá stať o národní protiraketové obraně USA. Je přiměřeně kritická, a kromě reálného hodnocení celkové situace a očekávané efektivnosti této obrany uvádí i srovnávací tabulku mezikontinentálních balistických raket Ruska, Číny a Severní Koreje, jako jediných mimoamerických států, které tyto druhy raket vlastní. U posledního z nich uvádí, že rakety dosud nebyly rozmístěny.

V dalším hodnotí vztah administrativy prezidentů Bushe staršího a Clintona k problematice protiraketové obrany, vztahy ke smlouvě mezi USA a bývalým SSSR o protiraketové obraně z roku 1972 a argumentaci proti jejímu zrušení ze strany Ruska a Číny.

Značnou aktuálností se vyznačuje stať o sílící soudržnosti deseti států ASEAN a o rostoucí spolupráci tohoto seskupení s Japonskem, Čínou a Jižní Koreou (tzv. ASEAN + 3). Poslední konference ministrů zahraničních věcí v roce 2000 v Bangkoku se poprvé zúčastnil i ministr zahraničních věcí Severní Koreje. Uvedené seskupení posiluje svoji úlohu v regionu a podařilo se mu překonat ekonomickou krizi z let 1997-98 a dosáhnout kontinuálního růstu HDP.

V oblasti bezpečnosti je kladně hodnocena role ASEAN při překonávání krize na Východním Timoru ve spolupráci s Austrálií a podpora zachování jednoty Indonésie.

Revoluce ve vojenství a strategické prostředí ve východní Asii je předmětem poměrně obsáhlé a zajímavé studie. Revoluce ve vojenství je zde chápána jako produkt rychlého vývoje informační technologie. Je dokládána hodnocením průběhu a výsledku války v Perském zálivu v roce 1991 a intervence NATO v Jugoslávii v roce 1999, jakož i snahou USA o integrování informací a palebné kapacity ozbrojených sil. Je doprovázena změnami jak v organizaci ozbrojených sil, tak strategických a taktických doktrín, jakož i zbraňových systémů a jejich zařízení.

Komplexní pohled na strategickou situaci ve východní Asii

Knižní trh v České republice nepřekypuje množstvím publikací, zabývajících se problematikou východní Asie, a již vůbec ne takovými, jejichž hlavním obsahem by byly otázky strategie a bezpečnosti. Kromě toho je třeba přiznat, že naši politologové i specialisté na otázky bezpečnosti jsou trochu příliš zahleděni do Evropy, i když tento prostor není tak konfliktní jako v minulosti, kdy všechny velké konflikty měly svůj původ v Evropě a jejich výsledky byly zpravidla určující pro další vývoj situace i v jiných oblastech. Navíc jejich znalosti východoasijského prostoru, včetně otázek bezpečnosti, jsou minimální. O nápravu tohoto stavu se pokouší následující příspěvek stálého spolupracovníka a člena redakční rady VR ing. Milana Štembery.

* * *

Jestliže dnes hovoříme o globalizaci, tak to není jen globalizace informační, dopravní a finančně-ekonomická nebo kulturní, nýbrž i bezpečnostní. Z tohoto hlediska nutno posuzovat i zvýšený zájem o strategicko-bezpečnostní situaci ve východní Asii. Není žádným tajemstvím, že bezpečnostní situace v této oblasti je například pro zahraniční politiku a celkové zájmy USA mnohem závažnější než v Evropě vzdor tomu, že i zde ještě existují etnické konflikty, jejichž kapacita - jak se zdá - dosud není vyčerpána.

Publikace „East Asian Strategic Review 2001“ Národního institutu pro obranná studia v Tokiu, který je mozkovým trustem japonského úřadu (tj. ministerstva) obrany, podává vyčerpávající přehled o bezpečnostní situaci ve východní Asii za rok 2000. Není však jen pouhým přehledem událostí tohoto roku, nýbrž obsahuje i relevantní skutečnosti a všechny důležité události od konce studené války. Navíc se snaží postřehnout i trendy předpokládaného vývoje bezpečnostní situace.

Kniha vychází z toho, že situace ve východní Asii byla v roce 2000 vcelku pokojná. Nedošlo zde k žádným konfliktům a tchajwanská krize z roku 1996 již vešla do dějin. Za kladný jev se považuje i skutečnost, že Severní i Jižní Korea začaly hledat cestu k mírovému soužití, a dále i utlumení raketového programu Severní Koreje.

Kniha se svým geografickým rozsahem nezabývá pouze z našeho dosavadního hlediska obvyklým prostorem Dálného východu, ale zahrnuje do něj i zájmy a vliv USA i států ASEAN. Její komplexnost je dána i tím, že neposuzuje strategickou a bezpečnostní situaci pouze z hlediska vojenského, ale v symbióze s politikou a ekonomikou. Vyznačuje se argumentační pádností, bez obsáhlých „filozofických“ přístupů, které by v daném případě pouze komplikovaly a rozměňovaly obsah. Názory v ní uvedené reprezentují mínění autorů, a tak nemusí být vždy totožné s oficiálními stanovisky japonské vlády, i když k nim patrně nebudou mít příliš daleko.

Celkově je obsah více než třisetstránkové publikace natolik zhuštěný, že jen vyjmenování jednotlivých kapitol a podkapitol by vyžadovalo příliš mnoho místa. Z tohoto hlediska je důležité především zhodnocení jednotlivých oblastí s vyjádřením názoru na stěžejní otázky.

Úvodní část lze považovat za klíčovou pro pochopení bezpečnostních problémů daného prostoru. Zabývá se zdůvodněním nutnosti řešit vlastní problémy východoasijských států interregionální kooperací a zlepšováním vztahů velmocí a ukazuje očekávání a perspektivy na prahu 21. století. Za velmocí zde považuje USA, Čínu, Rusko a hodnotí jejich vztahy v roce 2000 za zlepšené. Ve vztahu mezi Japonskem a Ruskem nicméně zdůrazňuje skutečnost, že se nepodařilo uzavřít mírovou dohodu do konce roku 2000 jak bylo původně plánováno.

V první části publikace, věnované otázkám bezpečnosti ve východní Asii, je hodnoceno úsilí o nalezení cesty k mírové koexistenci obou korejských států, vyjádřené schůzkou hlav států. Korejskou otázku posuzuje do podrobností vojenského i vojensko-ekonomického charakteru a jejich vlivu na situaci v celém regionu. Mimo jiné je zde zajímavá i konstatace postupné, i když pomalé konsolidace vnitropolitické a ekonomické situace Severní Koreje (KLDK) za poslední dva roky. Stať je doplněna i textem deklarace, přijaté hlavami obou korejských států 15. června 2000. Náznaky snížení vojenského napětí v tomto prostoru autoři hodnotí jako užitečné dílčí kroky, byť zatím bez zásadního vlivu.

Pro vojenské specialisty je velmi zajímavá stať o národní protiraketové obraně USA. Je přiměřeně kritická, a kromě reálného hodnocení celkové situace a očekávané efektivnosti této obrany uvádí i srovnávací tabulku mezikontinentálních balistických raket Ruska, Číny a Severní Koreje, jako jediných mimoamerických států, které tyto druhy raket vlastní. U posledního z nich uvádí, že rakety dosud nebyly rozmístěny.

V dalším hodnotí vztah administrativy prezidentů Bushe staršího a Clintona k problematice protiraketové obrany, vztahy ke smlouvě mezi USA a bývalým SSSR o protiraketové obraně z roku 1972 a argumentaci proti jejímu zrušení ze strany Ruska a Číny.

Značnou aktuálností se vyznačuje stať o sílící soudržnosti deseti států ASEAN a o rostoucí spolupráci tohoto seskupení s Japonskem, Čínou a Jižní Koreou (tzv. ASEAN + 3). Poslední konference ministrů zahraničních věcí v roce 2000 v Bangkoku se poprvé zúčastnil i ministr zahraničních věcí Severní Koreje. Uvedené seskupení posiluje svoji úlohu v regionu a podařilo se mu překonat ekonomickou krizi z let 1997-98 a dosáhnout kontinuálního růstu HDP.

V oblasti bezpečnosti je kladně hodnocena role ASEAN při překonávání krize na Východním Timoru ve spolupráci s Austrálií a podpora zachování jednoty Indonésie.

Revoluce ve vojenství a strategické prostředí ve východní Asii je předmětem poměrně obsáhlé a zajímavé studie. Revoluce ve vojenství je zde chápána jako produkt rychlého vývoje informační technologie. Je dokládána hodnocením průběhu a výsledku války v Perském zálivu v roce 1991 a intervence NATO v Jugoslávii v roce 1999, jakož i snahou USA o integrování informací a palebné kapacity ozbrojených sil. Je doprovázena změnami jak v organizaci ozbrojených sil, tak strategických a taktických doktrín, jakož i zbraňových systémů a jejich zařízení.

V tomto smyslu je pro Japonsko stěžejním úkolem dosažení interoperability s USA a jejich ozbrojenými silami. Stejnou cestou jde i Jižní Korea.

Čína a Rusko se snaží vyrovnat rozdíly mezi nimi a USA. Jasnější postup je v tomto směru patrný u Číny, která by mohla dosáhnout vyrovnání srovnatelných parametrů (i když nikoliv celoplošných) pravděpodobně v roce 2015. Rusko je poněkud brzděno nutností nejdříve konsolidovat svoji ekonomiku. Nezůstává však nečinné.

Jedna z nejpůsobivějších kapitol se zabývá vlivem revoluce ve vojenském bezpečnost regionu, především budoucností vztahů USA a jeho spojenců. Zdůrazňuje, že nový vývoj znamená mimo jiné i realizace tzv. informačního deštníku USA, působícího i ve prospěch spojenců tak, jako je tomu u deštníku jaderného. Vysvětluje dále předpoklady pro použití představených sil a dotýká se i terorismu (i když v podstatě zdůrazňuje jen použití kybernetického útoku).

Jinými formami terorismu se zabývá - a to platí pro celou publikaci - pouze sporadicky, protože nemohla zahrnout události z 11. září 2001.

V části o vlivu revoluce ve vojenském na japonskou obrannou politiku, která zůstává orientována na obranu, se zaměřuje na předpokládané změny ve výzbroji, organizaci a taktice japonských „sil sebeobrany“, tj. japonských ozbrojených sil, určených - jak napovídá jejich název - výhradně k obraně země, a ne k vedení agresivních válek (japonská ústava, čl. 9).

Druhá hlavní část publikace je věnována regionálním problémům, především otázce vývoje na Korejském poloostrově, který není posuzován příliš optimisticky, a zabývá se převážně současným stavem po schůzce hlav obou korejských států. Část, věnovaná Severní Koreji, hodnotí rok 2000 jako první rok růstu HDP po letech negativního vývoje, a to díky zvýšené produkci potravin a zahraniční pomoci. Konkrétně vyčísluje léta 1996-2000 podle jednotlivých dárcovských států. Zároveň však konstatuje, že politická reglementace celého veřejného sektoru Severní Koreje nepovoluje ani ve vojenském. Mimo ústupky v oblasti jaderného programu nelze pozorovat uvolnění. Na druhé straně konstatuje určité známky otvírání se světu a zvýšení diplomatické aktivity.

Jižní Korea překonala v podstatě ekonomickou krizi let 1997-98, i když ne bez následků pro životní úroveň obyvatelstva. Její zahraniční pragmatická politika je vypočitatelná a stabilní.

V bezpečnostní oblasti je hlavní prvkem spojenectví s USA a spolupráce s Japonskem, a to přes některé reminiscence z minulosti. Na americké vojenské přítomnosti na vlastním území se nic nemění, a to ani v případě úspěchu sblížování obou korejských států.

Rovněž modernizace jihokorejských ozbrojených sil a jejich reorganizace v souladu s vývojem ve vojenském a ekonomickém situaci je připravována v úzké součinnosti s USA. Současně probíhá i zlepšování vztahů s Čínou a Ruskem (i když s rozdílnými prioritami a aktivitami). Čtenář se zde dozvídá i základní údaje o ozbrojených silách a jejich modernizaci, především letectva a námořních sil. V podstatě je to výsledkem skutečnosti, že určitý stupeň ohrožení zde trvá, a to především z dosud nevyjasněných postojů Severní Koreje. Úzká součinnost s USA se projevuje v kombinovaném korejsko-americkém systému obrany, doplňovaném řadou společných cvičení pozemních, námořních i vzdušných sil, s významnou odstrašující působností.

Ve zvláštní stati je hodnocen vývoj vztahů USA se Severní Koreou, kde kromě hodnocení diplomatických aktivit cestou návštěv politických činitelů je uvedena i tzv. Perryho zpráva a její následná charakteristika. Jde o dlouhodobý proces přibližování Severní Koreje mezinárodnímu společenství cestou postupných kroků. Případný kolaps severokorejského režimu se zatím nikdo neodvažuje předpovídat.

Obsažná a kvalitní je kapitola věnovaná Číně. Již z toho vyplývá, jaký důraz je kladen na vývoj v této zemi, z hlediska jak bezpečnostních, tak i ostatních parametrů. Přitom význam Číny přesahuje rozměr pouhého východoasijského regionu. Čtenář zde najde nejen zasvěcený pohled na reformní úsilí čínského vedení a hodnocení relevantních dokumentů, ale i na rozvoj čínské ekonomiky nejen v roce 2000, ale prakticky za posledních několik let.

Čína je dnes na sedmém místě na světě v objemu HDP, na desátém v zahraničním obchodě, a na druhém místě v přijatých přímých investicích. Vstupem do WTO, který je v blízké budoucnosti velmi pravděpodobný, se její váha ve světové ekonomice ještě zvýší.

Čínská zahraniční politika je hodnocena jako pragmatická, oscilující mezi kooperací a konfrontací. Spor o Tchaj-wan sice poněkud ztratil svou ostrost, přesto zůstává bezpečnostním problémem. Na druhé straně je skutečností zlepšení vztahů s USA, ale i stále užší spolupráce s Ruskem, i ekonomicky podmíněná čilá diplomatická aktivita vůči Japonsku. Je zde zřejmá podpora procesu sblížení obou korejských států, i když bez specifikace konečných cílů, jakož i snaha o rozvoj přátelských vztahů se státy uskupení ASEAN.

Tyto aktivity probíhají paralelně s upevňováním ozbrojených sil a novou definicí jejich úlohy. Přetrvává sice ideologické hledisko, mění se však charakter, složení, vybavení i příprava těchto sil, v závislosti na rozvoji ekonomiky. Probíhá proces výměny a omlazování velitelského sboru, zlepšování hmotného zabezpečení příslušníků ozbrojených sil a jejich příprava na technicky moderní vedení případných ozbrojených konfliktů.

Celkově možno říci, že jde o nejhlubší z měn v celé dosavadní historii čínských ozbrojených sil. Modernizace se týká především informačních a velitelských systémů, letectva, námořních sil a výsadkových vojsk. I v Číně končí éra masových armád a nastávají změny ve prospěch pohyblivých, úderných, technicky dobře vybavených ozbrojených sil, schopných účinně zasáhnout i ve vzdálených prostorech. Ve vojenské oblasti je z čínské strany patrný důraz na výměnu zkušeností v mezinárodním měřítku, a to především s Ruskem a USA, o čemž svědčí i stále častější návštěvy odborných kruhů. Na druhé straně lze pozorovat stupňování aktivity čínských námořních sil ve Východočínském moři a kolem Japonska, zřejmě s průzkumnými cíli. Ke všem uvedeným otázkám najde čtenář v publikaci poměrně podrobné údaje.

Značná pozornost je věnována Tchaj-wanu, jako stálému zdroji možných komplikací v mezinárodních vztazích. Přestože se vychází z politických předpokladů a názorů nové tchajwanské administrativy, která nastoupila v roce 2000, a ze zhodnocení mezinárodně-politického postavení Tchaj-wanu, je značná část stati věnována reorganizaci jeho ozbrojených sil a vztahům k Číně, která je z hlediska Tchaj-wanu považována stále ještě za potenciální hrozbu. Dosti podrobně jsou uvedeny základní dokumenty ovlivňující přípravu ozbrojených sil na pozadí války nervů o důsledky politiky „jedné

V tomto smyslu je pro Japonsko stěžejním úkolem dosažení interoperability s USA a jejich ozbrojenými silami. Stejnou cestou jde i Jižní Korea.

Čína a Rusko se snaží vyrovnat rozdíly mezi nimi a USA. Jasnější postup je v tomto směru patrný u Číny, která by mohla dosáhnout vyrovnání srovnatelných parametrů (i když nikoliv celoplošných) pravděpodobně v roce 2015. Rusko je poněkud brzděno nutností nejdříve konsolidovat svoji ekonomiku. Nezůstává však nečinné.

Jedna z nejpůsobivějších kapitol se zabývá vlivem revoluce ve vojenském na bezpečnost regionu, především budoucností vztahů USA a jeho spojenců. Zdůrazňuje, že nový vývoj znamená mimo jiné i realizace tzv. informačního deštníku USA, působícího i ve prospěch spojenců tak, jako je tomu u deštníku jaderného. Vysvětluje dále předpoklady pro použití předsunutých sil a dotýká se i terorismu (i když v podstatě zdůrazňuje jen použití kybernetického útoku).

Jinými formami terorismu se zabývá - a to platí pro celou publikaci - pouze sporadicky, protože nemohla zahrnout události z 11. září 2001.

V části o vlivu revoluce ve vojenském na japonskou obrannou politiku, která zůstává orientována na obranu, se zaměřuje na předpokládané změny ve výzbroji, organizaci a taktice japonských „sil sebeobrany“, tj. japonských ozbrojených sil, určených - jak napovídá jejich název - výhradně k obraně země, a ne k vedení agresivních válek (japonská ústava, čl. 9).

Druhá hlavní část publikace je věnována regionálním problémům, především otázce vývoje na Korejském poloostrově, který není posuzován příliš optimisticky, a zabývá se převážně současným stavem po schůzce hlav obou korejských států. Část, věnovaná Severní Koreji, hodnotí rok 2000 jako první rok růstu HDP po letech negativního vývoje, a to díky zvýšené produkci potravin a zahraniční pomoci. Konkrétně vyčísluje léta 1996-2000 podle jednotlivých dárcovských států. Zároveň však konstatuje, že politická reglementace celého veřejného sektoru Severní Koreje nepovoluje ani ve vojenském. Mimo ústupky v oblasti jaderného programu nelze pozorovat uvolnění. Na druhé straně konstatuje určité známky otvírání se světu a zvýšení diplomatické aktivity.

Jižní Korea překonala v podstatě ekonomickou krizi let 1997-98, i když ne bez následků pro životní úroveň obyvatelstva. Její zahraniční pragmatická politika je vypočitatelná a stabilní.

V bezpečnostní oblasti je hlavní prvkem spojenectví s USA a spolupráce s Japonskem, a to přes některé reminiscence z minulosti. Na americké vojenské přítomnosti na vlastním území se nic nemění, a to ani v případě úspěchu sblížení obou korejských států.

Rovněž modernizace jihokorejských ozbrojených sil a jejich reorganizace v souladu s vývojem ve vojenském a ekonomickém situaci je připravována v úzké součinnosti s USA. Současně probíhá i zlepšování vztahů s Čínou a Ruskem (i když s rozdílnými prioritami a aktivitami. Čtenář se zde dozvídá i základní údaje o ozbrojených silách a jejich modernizaci, především letectva a námořních sil. V podstatě je to výsledkem skutečnosti, že určitý stupeň ohrožení zde trvá, a to především z dosud nevyjasněných postojů Severní Koreje. Úzká součinnost s USA se projevuje v kombinovaném korejsko-americkém systému obrany, doplňovaném řadou společných cvičení pozemních, námořních i vzdušných sil, s významnou odstrašující působností.

Ve zvláštní stati je hodnocen vývoj vztahů USA se Severní Koreou, kde kromě hodnocení diplomatických aktivit cestou návštěv politických činitelů je uvedena i tzv. Perryho zpráva a její následná charakteristika. Jde o dlouhodobý proces přibližování Severní Koreje mezinárodnímu společenství cestou postupných kroků. Případný kolaps severokorejského režimu se zatím nikdo neodvažuje předpovídat.

Obsažná a kvalitní je kapitola věnovaná Číně. Již z toho vyplývá, jaký důraz je kladen na vývoj v této zemi, z hlediska jak bezpečnostních, tak i ostatních parametrů. Přitom význam Číny přesahuje rozměr pouhého východoasijského regionu. Čtenář zde najde nejen zasvěcený pohled na reformní úsilí čínského vedení a hodnocení relevantních dokumentů, ale i na rozvoj čínské ekonomiky nejen v roce 2000, ale prakticky za posledních několik let.

Čína je dnes na sedmém místě na světě v objemu HDP, na desátém v zahraničním obchodě, a na druhém místě v přijatých přímých investicích. Vstupem do WTO, který je v blízké budoucnosti velmi pravděpodobný, se její váha ve světové ekonomice ještě zvýší.

Čínská zahraniční politika je hodnocena jako pragmatická, oscilující mezi kooperací a konfrontací. Spor o Tchaj-wan sice poněkud ztratil svou ostrost, přesto zůstává bezpečnostním problémem. Na druhé straně je skuteností zlepšení vztahů s USA, ale i stále užší spolupráce s Ruskem, i ekonomicky podmíněná čilá diplomatická aktivita vůči Japonsku. Je zde zřejmá podpora procesu sblížení obou korejských států, i když bez specifikace konečných cílů, jakož i snaha o rozvoj přátelských vztahů se státy uskupení ASEAN.

Tyto aktivity probíhají paralelně s upevňováním ozbrojených sil a novou definicí jejich úlohy. Přetrvává sice ideologické hledisko; mění se však charakter, složení, vybavení i příprava těchto sil, v závislosti na rozvoji ekonomiky. Probíhá proces výměny a omlazování velitelského sboru, zlepšování hmotného zabezpečení příslušníků ozbrojených sil a jejich příprava na technicky moderní vedení případných ozbrojených konfliktů.

Celkově možno říci, že jde o nejhlubší z měnu v celé dosavadní historii čínských ozbrojených sil. Modernizace se týká především informačních a velitelských systémů, letectva, námořních sil a výsadkových vojsk. I v Číně končí éra masových armád a nastávají změny ve prospěch pohyblivých, úderných, technicky dobře vybavených ozbrojených sil, schopných účinně zasáhnout i ve vzdálených prostorech. Ve vojenské oblasti je z čínské strany patrný důraz na výměnu zkušeností v mezinárodním měřítku, a to především s Ruskem a USA, o čemž svědčí i stále častější návštěvy odborných kruhů. Na druhé straně lze pozorovat stupňování aktivity čínských námořních sil ve Východočínském moři a kolem Japonska, zřejmě s průzkumnými cíli. Ke všem uvedeným otázkám najde čtenář v publikaci poměrně podrobné údaje.

Značná pozornost je věnována Tchaj-wanu, jako stálému zdroji možných komplikací v mezinárodních vztazích. Přestože se vychází z politických předpokladů a názorů nové tchajwanské administrativy, která nastoupila v roce 2000, a ze zhodnocení mezinárodně-politického postavení Tchaj-wanu, je značná část stati věnována reorganizaci jeho ozbrojených sil a vztahům k Číně, která je z hlediska Tchaj-wanu považována stále ještě za potenciální hrozbu. Dosti podrobně jsou uvedeny základní dokumenty ovlivňující přípravu ozbrojených sil na pozadí války nervů o důsledky politiky „jedné

Číny“. Vcelku se ale napětí v dané oblasti v roce 2000 spíše zmírnilo, i když se stanoviska stran v podstatě nezměnila.

Kapitolu věnovanou Rusku a jeho úloze ve východoasijském prostoru lze považovat za jednu z nejvýstižnějších. Rusko po nástupu Putinovy administrativy vystupuje do období zvyšování svého vlivu a získávání významnější úlohy v mezinárodních vztazích po desetiletí stagnace. Obsahem stati je jednak charakteristika a provenience této administrativy, jednak vyčerpávající personální přehled. Vychází z pragmatismu Putinovy diplomacie a jejích konkrétních aktivit, s důrazem na východoasijskou problematiku. Z tohoto hlediska posuzuje vztahy Ruska k Číně, oběma korejským státům a Japonsku, včetně vojensko-strategických aspektů a hospodářské kooperace. Jako obtížnou charakterizuje současnou fázi rusko-japonských jednání o mírové smlouvě s těžištěm v otázce Kurilských ostrovů. Současně však konstatuje rozvoj i vojensko-technické kooperace obou států.

Poměrně obsáhlá část je věnována ruským ozbrojeným silám v novém strategickém prostředí, rozboru ruské vojenské doktríny, ale i čečenskému konfliktu a současně probíhající redukci stavu ozbrojených sil, přebudování a modernizaci námořních sil a posilování obranného průmyslu.

Bezpečnostní politika USA ve východní Asii je jednou ze stěžejních částí publikace. Postihuje prakticky celé období osmileté Clintonovy administrativy, a kromě hodnocení diplomacie uvádí i její vojensko-strategické aspekty, včetně dislokace ozbrojených sil USA ve východoasijském a australsko-pacifickém prostoru.

Americko-japonské vztahy považuje z hlediska bezpečnostní politiky za klíčové a posuzuje je i z hlediska vlivu na problémy Koreje i Tchaj-wanu a vztahu k Číně.

Pokud jde o zásadní dokumenty, vychází spolupráce obou států z společné deklarace o bezpečnosti ze 17. 4. 1996, která hovoří o spojenectví pro 21. století. V jejím duchu jsou řešeny zásadní otázky společného plánování obrany, základem na japonském území i společných cvičení ozbrojených sil. Velmi výstižná je stať o předvídaných problémech příštích let. Znovu se zde objevuje problematika Korejského poloostrova, především nukleárních možností Severní Koreje, které jsou zde posuzovány velmi střízlivě.

Protože uzávěrka publikace je dána koncem roku 2000, je do ní včleněna i stať o nové administrativě prezidenta Bushe a její východoasijské bezpečnostní politice. Za její těžiště je považováno spojenectví USA s Japonskem při pokračování v opatrném rozvoji vztahů s Čínou.

Závěr publikace tvoří kapitola o obranné politice Japonska, která našla svůj odraz ve střednědobém plánu obrany (přijaté japonskou vládou 15. prosince 2000). Tuto stať lze všem zájemcům zvláště doporučit, protože uvedený plán je u nás málo znám, a přitom je základem pro budování japonské obrany.

Vysvětluje nejen důvody, které k jeho přijetí vedly, ale i jeho podstatu motivovanou revolucí ve vojenství. Z toho vyplývá i reorganizace vyšších jednotek a svazků, a to jak pozemních sil „sebeobranu“, tak i letectva a válečného loďstva. Jejich složení je dosti podrobně uvedeno v připojené tabulce. Rovněž jsou zde uvedeny nejdůležitější projekty výstavby ozbrojených sil, s důrazem na jejich technickou úroveň, především v oblasti informačních technologií. Zdůrazňuje se role japonského „úřadu obrany“ při stanovení budoucích úkolů, kde je věnována pozornost pro nás neobvyklým problémům, jako je např. boj proti námořnímu pirátství.

Závěrečnou obsahovou částí je příloha o krátké historii japonského obranného programu, která uvádí nejdůležitější události, zásady a směry vývoje bezpečnostní problematiky od 70. let dvacátého století až po současnost.

Součástí publikace je i seznam zkratk, který je nutný z hlediska jejich častého používání v textu a určitého stupně neobvyklosti v publikační činnosti.

V krátkém shrnutí obsahu publikace je možno konstatovat, že bezpečnostní aspekty východoasijského prostoru nabývají v globalizačním procesu na významu a do značné míry předstihují i Evropu. Přitom tento prostor zahrnuje kromě Číny, Japonska, obou korejských států, Tchaj-wanu a východních oblastí Ruska i státy ASEAN a do značné míry i Austrálii. Stabilizační politika USA zde hraje nepochybně významnou roli a s jejich vojenskou přítomností je třeba počítat i v budoucnu. Vyvažuje zde rostoucí význam a vliv Číny.

Přestože vývoj v daném prostoru lze charakterizovat jako mírový, bez velkých otřesů, jsou zde potenciální ohniska napětí: Tchaj-wan, Korejský poloostrov, kde zůstává naděje jejich dlouhodobého postupného řešení diplomatickými prostředky. Přesto však není možno nezajistit bezpečnost i vojenskými prostředky. Hlavním garantem zůstává spojenectví Japonska a USA, zaměřené na zabezpečení prostoru moderními, pohyblivými a technicky dokonale vybavenými námořními a leteckými silami v naději, že jejich použití nebude potřebné a že hlavní úlohu převezme politicko-ekonomická kooperace, schopná sblížit státy tohoto regionu, a tak postupně odstranit vyhraněné názorové rozdíly.

Celkově lze publikaci kladně hodnotit jako dosud nejlepší shrnutí bezpečnostní problematiky východoasijského prostoru a po formální stránce její velmi uspořádaný obsah umožňující zájemcům najít odpovědi na dílčí otázky, aniž by museli hledat v obsahově rozsáhlých pramenech a lexikonech. Věcnost závěrů přitom poskytuje dostatek prostoru i pro tvorbu vlastních názorů a kombinací. Neměla by proto chybět ve vědeckých knihovnách a mohla by sloužit i pro pedagogickou činnost na vysokých školách v oblasti mezinárodních vztahů.

Její hlubší význam lze spatřovat v komplexním posouzení a objasnění bezpečnostní politiky a jejích jednotlivých komponentů s reálným zhodnocením jejich specifické váhy.

East Asian Strategic Review 2001, The National Institute for Defense Studies Japan, Tokyo 2001, ISBN 4-939034-10-0.

Ing. Milan Štembera

Číny". Vcelku se ale napětí v dané oblasti v roce 2000 spíše zmírnilo, i když se stanoviska stran v podstatě nezměnila.

Kapitolu věnovanou Rusku a jeho úloze ve východoasijském prostoru lze považovat za jednu z nejvýstižnějších. Rusko po nástupu Putinovy administrativy vystupuje do období zvyšování svého vlivu a získávání významnější úlohy v mezinárodních vztazích po desetiletí stagnace. Obsahem statí je jednak charakteristika a provenience této administrativy, jednak vyčerpávající personální přehled. Vychází z pragmatismu Putinovy diplomacie a jejich konkrétních aktivit, s důrazem na východoasijskou problematiku. Z tohoto hlediska posuzuje vztahy Ruska k Číně, oběma korejským státům a Japonsku, včetně vojensko-strategických aspektů a hospodářské kooperace. Jako obtížnou charakterizuje současnou fázi rusko-japonských jednání o mírové smlouvě s těžištěm v otázce Kurilských ostrovů. Současně však konstatuje rozvoj i vojensko-technické kooperace obou států.

Poměrně obsáhlá část je věnována ruským ozbrojeným silám v novém strategickém prostředí, rozboru ruské vojenské doktríny, ale i čechenskému konfliktu a současně probíhající redukci stavu ozbrojených sil, přebudování a modernizaci námořních sil a posilování obranného průmyslu.

Bezpečnostní politika USA ve východní Asii je jednou ze stěžejních částí publikace. Postihuje prakticky celé období osmileté Clintonovy administrativy, a kromě hodnocení diplomacie uvádí i její vojensko-strategické aspekty, včetně dislokace ozbrojených sil USA ve východoasijském a australsko-pacifickém prostoru.

Americko-japonské vztahy považuje z hlediska bezpečnostní politiky za klíčové a posuzuje je i z hlediska vlivu na problémy Koreje i Tchaj-wanu a vztahu k Číně.

Pokud jde o zásadní dokumenty, vychází spolupráce obou států z společné deklarace o bezpečnosti ze 17. 4. 1996, která hovoří o spojenectví pro 21. století. V jejím duchu jsou řešeny zásadní otázky společného plánování obrany, základů na japonském území i společných cvičení ozbrojených sil. Velmi výstižná je stať o předvídaných problémech příštích let. Znovu se zde objevuje problematika Korejského poloostrova, především nukleárních možností Severní Koreje, které jsou zde posuzovány velmi střízlivě.

Protože uzávěrka publikace je dána koncem roku 2000, je do ní včleněna i stať o nové administrativě prezidenta Bushe a její východoasijské bezpečnostní politice. Za její těžiště je považováno spojenectví USA s Japonskem při pokračování v opatrném rozvoji vztahů s Čínou.

Závěr publikace tvoří kapitola o obranné politice Japonska, která našla svůj odraz ve střednědobém plánu obrany (přijatém japonskou vládou 15. prosince 2000). Tuto stať lze všem zájemcům zvláště doporučit, protože uvedený plán je u nás málo znám, a přitom je základem pro budování japonské obrany.

Vysvětluje nejen důvody, které k jeho přijetí vedly, ale i jeho podstatu motivovanou revolucí ve vojenství. Z toho vyplývá i reorganizace vyšších jednotek a svazků, a to jak pozemních sil „sebeobranu“, tak i letectva a válečného loďstva. Jejich složení je dosti podrobně uvedeno v připojené tabulce. Rovněž jsou zde uvedeny nejdůležitější projekty výstavby ozbrojených sil, s důrazem na jejich technickou úroveň, především v oblasti informačních technologií. Zdůrazňuje se role japonského „úřadu obrany“ při stanovení budoucích úkolů, kde je věnována pozornost pro nás neobvyklým problémům, jako je např. boj proti námořnímu pirátství.

Závěrečnou obsahovou částí je příloha o krátké historii japonského obranného programu, která uvádí nejdůležitější události, zásady a směry vývoje bezpečnostní problematiky od 70. let dvacátého století až po současnost.

Součástí publikace je i seznam zkratk, který je nutný z hlediska jejich častého používání v textu a určitého stupně neobvyklosti v publikační činnosti.

V krátkém shrnutí obsahu publikace je možno konstatovat, že bezpečnostní aspekty východoasijského prostoru nabývají v globalizačním procesu na významu a do značné míry předstihují i Evropu. Přitom tento prostor zahrnuje kromě Číny, Japonska, obou korejských států, Tchaj-wanu a východních oblastí Ruska i státy ASEAN a do značné míry i Austrálii. Stabilizační politika USA zde hraje nepochybně významnou roli a s jejich vojenskou přítomností je třeba počítat i v budoucnu. Vyvažuje zde rostoucí význam a vliv Číny.

Přestože vývoj v daném prostoru lze charakterizovat jako mírový, bez velkých otřesů, jsou zde potenciální ohniska napětí: Tchaj-wan, Korejský poloostrov, kde zůstává naděje jejich dlouhodobého postupného řešení diplomatickými prostředky. Přesto však není možno nezajistit bezpečnost i vojenskými prostředky. Hlavním garantem zůstává spojení Japonska a USA, zaměřené na zabezpečení prostoru moderními, pohyblivými a technicky dokonale vybavenými námořními a leteckými silami v naději, že jejich použití nebude potřebné a že hlavní úlohu převzme politicko-ekonomická kooperace, schopná sblížit státy tohoto regionu, a tak postupně odstranit vyhraněné názorové rozdíly.

* * *

Celkově lze publikaci kladně hodnotit jako dosud nejlepší shrnutí bezpečnostní problematiky východoasijského prostoru a po formální stránce její velmi uspořádaný obsah umožňující zájemcům najít odpovědi na dílčí otázky, aniž by museli hledat v obsahově rozsáhlých pramenech a lexikonech. Věcnost závěrů přitom poskytuje dostatek prostoru i pro tvorbu vlastních názorů a kombinací. Neměla by proto chybět ve vědeckých knihovnách a mohla by sloužit i pro pedagogickou činnost na vysokých školách v oblasti mezinárodních vztahů.

Její hlubší význam lze spatřovat v komplexním posouzení a objasnění bezpečnostní politiky a jejich jednotlivých komponentů s reálným zhodnocením jejich specifické váhy.

East Asian Strategic Review 2001, The National Institute for Defense Studies Japan, Tokyo 2001, ISBN 4-939034-10-0.

Ing. Milan Štembera

Brigádní generál Karel Václav PETŘÍK

* 16. 8. 1885 Nezdice

† 8. 7. 1957 Praha

Služebně nejstarší předválečný československý brigádní generál vyrůstal v rodině nižšího státního zaměstnance na železničních stanicích jihozápadních Čech. Po ukončení školní docházky studoval střední hospodářskou školu v Roudnici nad Labem, kterou ukončil v červenci 1907 zkouškou dospělosti a poté pokračoval ve studiu na Hospodářské akademii v Táboře. Ale po ukončení prvního ročníku byl povolán k výkonu prezenční služby v rakousko-uherské armádě, kterou si odbyl jako jednoletý dobrovolník u *Landwehr-Infanterie-Regiment Nr. 7*; když dokončil školu důstojníků v záloze byl povýšen do hodnosti *Kadett*. Po vykonání vojenské služby se vrátil ke studiu na tábořské akademii, jakmile ji úspěšně absolvoval, byl povolán k cvičení ve zbraní u *Ladwehr-Infanterie-Regiment*

Nr. 19 ve Lwówě a povýšen do první důstojnické hodnosti.

Vzhledem k tomu, že si splnil své povinnosti vůči vojenské správě, požádal o povolení k vystěhování do Ruska, kde na jaře 1912 začal pracovat jako agronom, později jako vrchní hospodářský úředník na velkostatku u Kyjeva. Pro Karla Petříka, podobně jako pro ostatní dosud vyhledávané odborníky v Rusku, se stal osudným začátek první světové války, neboť rázem se stali občany nepřátelského státu, kterým hrozila internace, i proto si česká kolonie v Kyjevě prosadila zřízení České družiny v rámci ruské armády, do jejíž řad 30. srpna 1914 vstoupil i Petřík, nejdříve jako vojín, ale již 12. září mu byla uznána důstojnická hodnost z rakousko-uherské armády, a proto byl jmenován do ruské hodnosti *podporučík*.

Před odchodem na frontu v říjnu 1914 byl Petřík přidělen k první rotě České družiny, která byla přidělena jako průzkumná jednotka k *44-oj pěchotnoj divizii* v prostoru

haličského Tarnówa. Zde se zúčastnil řady rozvědek; velmi krátce po příchodu na frontu už vedl samostatné akce, v nichž dosáhl řady úspěchů. Ruské velení opakovaně ocenilo jeho činnost udělením vyznamenání, například v prosinci 1915 řádem *Početnoje georgijevskoje orudie*, protože „V době rozvědky..., maje pod velením 18 lidí výzvědné služby, vzal do zajetí oddělení strážní ochrany nepřítele v počtu 1 důstojníka a 40 vojáků, nepřehlížeje na jejich houževnatý odpor.“

V únoru 1915 byl Petřík odeslán k léčení do Kyjeva, po měsíci pak na zdravotní dovolenou na Jaltu, odkud se v květnu vrátil k České družině; od srpna velel její 1. rotě a od 12. října 1915 nově vzniklé 6. rotě, která byla nasazena na frontu až 20. prosince u *10-go arméjského korpusu*. Také tentokrát Petřík zaznamenal bojové úspěchy. Při reorganizaci Československého střeleckého pluku v polovině května 1916 byl Petřík jmenován velitelem 2. roty nového 2. čs. střeleckého pluku, s nímž působil v prostoru Baranovičů a později na řece Jaseldě. V polovině července 1916 rota přešla v podřízenost *1-go Turkestanského korpusu* až do jara 1917, kdy byla odeslána na odpočinek do oblasti Rovna. Tehdy byl Petřík povýšen do hodnosti *poručík*.

V červnu 1917 se zúčastnil Kerenského ofenzívy, jež skončila prolomením nepřátelské linie v památné bitvě u Zborova. I když byl lehce raněn, zůstal Petřík u jednotky a během ústupu od Tarnopole dokonce převzal velení II. praporu 2. čs. střeleckého pluku. Již jako zástupce velitele pluku byl vyslán do kursu pro velitele praporů v Borispolu, aby si doplnil své vzdělání. 25. března 1918 sice zatím převzal velení pluku, ale po deseti dnech byl vystřídán poručíkem Janem Syrovým a stal se opět zástupcem velitele. Koncem dubna byl jmenován velitelem 1. náhradního pluku Husitského.

Počátek bojů s bolševiky po přepadení československým transportů na sibiřské magistrále zastihl Petříkův pluk v okolí Penzy. Během bojů penzenské skupiny Petřík postupně působil jako velitel předvoje skupiny, velitel města Samary a velitel samarského úseku. Po spojení všech československých jednotek na magistrále byl Petřík 15. srpna 1918 jmenován velitelem 9. čs. střeleckého pluku, jenž vznikl z jeho 1. náhradního pluku Husitského. Krátce poté mu byla udělena hodnost plukovníka. S plukem se zúčastnil bojů na povolžské frontě, v květnu a v červnu 1919 velel skupině československých a ruských jednotek na „manském úseku“. Na podzim se v rámci 3. střelecké divize, určené jako zadní voj československých jednotek, s plukem zúčastnil posledních bojových akcí proti bolševikům.

V červnu byl jmenován velitelem 29. lodního transportu legií na lodi *Protesilaus*; která je dopravila do Vencouvru, odtud přešli po železnici kanadské území, aby 18. července se nalodili na britskou loď *Minnekahta*. Po devítidenní plavbě se vrátili do Evropy. Zde je čekal ještě incident s německými sociálními demokraty, kteří československé legionáře obviňovali ze snahy pomoci Polákům v jejich tehdejších boji se sovětským Ruskem. Dělnické milice násilně otevřeli zvláště zapečetěné vagony se zbraněmi, jejichž značnou část si přivlastnili. A tak až 4. srpna se transport přes severní Bavorsko dostal na československé hranice.

Po krátké dovolené se plukovník Petřík sice vrátil k pluku, jenž už byl dislokován v mírové posádce v Mostě jako Pěší pluk 9 Karla Havlíčka Borovského, ale již 21. prosince 1920 byl jmenován velitelem Pěší brigády 2 v Chomutově, 30. května 1921 pak Pěší brigády 10 v Písku. Jeho nadřízení si na něm cenili „*přímý charakter, velmi*

Brigádní generál Karel Václav PETŘÍK

* 16. 8. 1885 Nezdice

† 8. 7. 1957 Praha

Služebně nejstarší předválečný československý brigádní generál vyrůstal v rodině nižšího státního zaměstnance na železničních stanicích jihozápadních Čech. Po ukončení školní docházky studoval střední hospodářskou školu v Roudnici nad Labem, kterou ukončil v červenci 1907 zkouškou dospělosti a poté pokračoval ve studiu na Hospodářské akademii v Táboře. Ale po ukončení prvního ročníku byl povolán k výkonu prezenční služby v rakousko-uherské armádě, kterou si odbyl jako jednoletý dobrovolník u *Landwehr-Infanterie-Regiment Nr. 7*; když dokončil školu důstojníků v záloze byl povýšen do hodnosti *Kadett*. Po vykonání vojenské služby se vrátil ke studiu na tábořské akademii, jakmile ji úspěšně absolvoval, byl povolán k cvičení ve zbraní u *Ladwehr-Infanterie-Regiment*

Nr. 19 ve Lwówě a povýšen do první důstojnické hodnosti.

Vzhledem k tomu, že si splnil své povinnosti vůči vojenské správě, požádal o povolení k vystěhování do Ruska, kde na jaře 1912 začal pracovat jako agronom, později jako vrchní hospodářský úředník na velkostatku u Kyjeva. Pro Karla Petříka, podobně jako pro ostatní dosud vyhledávané odborníky v Rusku, se stal osudným začátek první světové války, neboť rázem se stali občany nepřátelského státu, kterým hrozila internace, i proto si česká kolonie v Kyjevě prosadila zřízení České družiny v rámci ruské armády, do jejíž řad 30. srpna 1914 vstoupil i Petřík, nejdříve jako voják, ale již 12. září mu byla uznána důstojnická hodnost z rakousko-uherské armády, a proto byl jmenován do ruské hodnosti *podporučík*.

Před odchodem na frontu v říjnu 1914 byl Petřík přidělen k první rotě České družiny, která byla přidělena jako průzkumná jednotka k *44-oj pěchotnoj divizii* v prostoru

haličského Tarnówa. Zde se zúčastnil řady rozvědek; velmi krátce po příchodu na frontu už vedl samostatné akce, v nichž dosáhl řady úspěchů. Ruské velení opakovaně ocenilo jeho činnost udělením vyznamenání, například v prosinci 1915 řádem *Početnoje georgijevskoje orudie*, protože „*V době rozvědky..., máje pod velením 18 lidí výzvědné služby, vzal do zajetí oddělení strážní ochrany nepřítele v počtu 1 důstojníka a 40 vojáků, nepřehlížeje na jejich houževnatý odpor.*“

V únoru 1915 byl Petřík odeslán k léčení do Kyjeva, po měsíci pak na zdravotní dovolenou na Jaltu, odkud se v květnu vrátil k České družině; od srpna velel její 1. rotě a od 12. října 1915 nově vzniklé 6. rotě, která byla nasazena na frontu až 20. prosince u *10-go arméjského korpusu*. Také tentokrát Petřík zaznamenal bojové úspěchy. Při reorganizaci Československého střeleckého pluku v polovině května 1916 byl Petřík jmenován velitelem 2. roty nového 2. čs. střeleckého pluku, s nímž působil v prostoru Baranovičů a později na řece Jaseldě. V polovině července 1916 rota přešla v podřízenost *1-go Turkestanského korpusu* až do jara 1917, kdy byla odeslána na odpočinek do oblasti Rovna. Tehdy byl Petřík povýšen do hodnosti *poručík*.

V červnu 1917 se zúčastnil Kerenského ofenzívy, jež skončila prolomením nepřátelské linie v památné bitvě u Zborova. I když byl lehce raněn, zůstal Petřík u jednotky a během ústupu od Tarnopole dokonce převzal velení II. praporu 2. čs. střeleckého pluku. Již jako zástupce velitele pluku byl vyslán do kursu pro velitele praporů v Borispolu, aby si doplnil své vzdělání. 25. března 1918 sice zatímně převzal velení pluku, ale po deseti dnech byl vystřídán poručíkem Janem Srovým a stal se opět zástupcem velitele. Koncem dubna byl jmenován velitelem 1. náhradního pluku Husitského.

Počátek bojů s bolševiky po přepadení československým transportů na sibiřské magistrále zastihl Petříkův pluk v okolí Penzy. Během bojů penzenské skupiny Petřík postupně působil jako velitel předvoje skupiny, velitel města Samary a velitel samarského úseku. Po spojení všech československých jednotek na magistrále byl Petřík 15. srpna 1918 jmenován velitelem 9. čs. střeleckého pluku, jenž vznikl z jeho 1. náhradního pluku Husitského. Krátce poté mu byla udělena hodnost plukovníka. S plukem se zúčastnil bojů na povolžské frontě, v květnu a v červnu 1919 velel skupině československých a ruských jednotek na „manském úseku“. Na podzim se v rámci 3. střelecké divize, určené jako zadní voj československých jednotek, s plukem zúčastnil posledních bojových akcí proti bolševikům.

V červnu byl jmenován velitelem 29. lodního transportu legií na lodi *Protesilaus*; která je dopravila do Vencouvru, odtud přešli po železnici kanadské území, aby 18. července se nalodili na britskou loď *Minnekahda*. Po devítidenní plavbě se vrátili do Evropy. Zde je čekal ještě incident s německými sociálními demokraty, kteří československé legionáře obviňovali ze snahy pomoci Polákům v jejich tehdejší boji se sovětským Ruskem. Dělnické milice násilně otevřeli zvláště zapečetěné vagony se zbraněmi, jejichž značnou část si přivlastnili. A tak až 4. srpna se transport přes severní Bavorsko dostal na československé hranice.

Po krátké dovolené se plukovník Petřík sice vrátil k pluku, jenž už byl dislokován v mírové posádce v Mostě jako Pěší pluk 9 Karla Havlíčka Borovského, ale již 21. prosince 1920 byl jmenován velitelem Pěší brigády 2 v Chomutově, 30. května 1921 pak Pěší brigády 10 v Písku. Jeho nadřízení si na něm cenili „*přímý charakter, velmi*

svědomitý, obětavý důstojník, který se snaží rozšířit své vojenské vědomosti. Velmi dobrý vlastenec“. Taková hodnocení se pak v podstatě pravidelně opakovala až do poloviny 30. let: „*Pevné přímočaré a vážné povahy, která mnohdy dělá dojem drsnosti, ačkoliv má velmi dobré a ušlechtilé srdce. Ačkoliv má soukromým studiem získané veliké odborné vědomosti, nedovede je ústně dosti výrazně přednésti...*“

V Praze se Karel Petřík koncem prosince 1922 oženil s dcerou ředitele písecké občanské záložny Annou Brtníkovou a v únoru 1924 se jim narodil syn Václav. Mezitím, v červenci 1923, díky dosavadnímu pozitivnímu služebnímu hodnocení, byl jmenován do první generálské hodnosti. Také absolvoval Informační kurs pro generály a plukovníky v Milovicích, v listopadu 1923 pak podobný kurs ve Versailles a v květnu 1925 ve Válečné škole v Praze.

Při oslavách 28. října 1924 v Písku generál Petřík údajně „*vybízel vojsko k odpadu od staré víry temnoty, katolíky nazýval papeženci a dokonce i tu neomalenost pronesl, že katolíci touží po monarchii*“, jak psal tehdejší tisk. Generál se bránil: „*V mé řeči 28. října nevyzýval jsem nikoho, nejméně vojsko, aby odpadlo od víry. Slovo katolíci v mé řeči vůbec nebylo. Uvedl jsem pouze, že staří spojenci imperialismu a papežství hledí stávající jim nepřátelské poměry zvrátit ve svůj prospěch. Nepronesl jsem slov, že katolíci touží po monarchii. Mluvil jsem o odkazu Žižkově, který vedl a nabádal názor k svornosti a jednotnosti atd.*“

Od března do prosince 1926 byl generál Petřík zatím pověřen velením 5. divize v Českých Budějovicích, poté převzal funkci zástupce Zemského vojenského velitelství v Praze, kde působil téměř dvanáct let. Zatímco armádní generál Josef Bílý o svém podřízeném uvedl: „*Pevné a přímočaré povahy s velmi dobrými vojenskými vlastnostmi. Méně reprezentativní v mírových poměrech a méně výřečný. Jako zástupce zemského vojenského velitele vyhověl velmi dobře. Vzhledem k jeho vojenské hodnotě bude ve válce velmi způsobilý vésti vyšší jednotku*“. Náčelník hlavního štábu armádní generál Ludvík Krejčí vyslovil pochybnosti: „*Těžce vyjadřuje svá rozhodnutí a myšlenky. Nevím, zda pro tyto vady by mu pro válku svědilo velení divize*“. S tím názorem koresponduje vyjádření dalšího Petříkova nadřízeného - armádního generála Sergeje Vojcechovského, který v listopadu 1937 konstatoval: „*Průměrné nadání, duševně málo pružný, postřeh zvláště rychlý není ... Jako zástupce ZVV byl upotřebitelný. Hodí se rovněž pro kteroukoliv funkci administrativní*“.

Když zostření mezinárodní situace vyvolalo potřebu zabezpečení československých státních hranic, vzniklo z podnětu Hlavního štábu čs. branné moci 15. května 1938 v rámci Zemského vojenského velitelství v Praze také velitelství Skupiny 1 v Rakovníku s úkolem ochrany hranic od Aše až po Teplice. Jejím velitelem byl ustanoven právě generál Petřík. Velitel Hraničního pásma XI. divizní generál Emil Linhart v říjnu 1938 o činnosti svého podřízeného uvedl: „*Uplatnil se ve své funkci celkem dobře, projevoval vždy snahu splnit co nejlépe úkol na něj vložený*“, současně konstatoval, že způsobilost k velení vyšší jednotce „*nepřichází zatím v úvahu*“.

Mezitím se velitelství Skupiny 1 přesunulo z Rakovníka do Kladna, kde po 15. březnu 1939 nechal generál Petřík zničit veškerý písemný materiál, „*peníze a psací stroje*“ rozdal „*proti potvrzení důstojníků a rotmistrům svého štábu*“, takže Němcům „*zbyly jen dvě prázdné pokladny*“. K 1. lednu 1940 byl penzionován a odstěhoval se do Písku, kde se zapojil do domácího odboje, respektive byl ve spojení se skupinou

plukovníka Vlka a s parašutisty v okolí Protivína. Podle výpisu z dálnopisu klatovského gestapa byl generál Petřík „dne 4. VI. 1942 při jedné akci zatčen pro podezření z protiněmecké činnosti jako velitel vojenské ilegální skupiny pro jižní Čechy. Z této skupiny bylo popraveno 7 důstojníků“. Z německého vězení byl propuštěn po šesti týdnech a asi čtyř výslechů, a to nepochybně díky své manželce, která nejen kontaktovala své pražské známé, ale shromáždila takovou peněžní částku, že mohla uplatit kompetentní německé úředníky. I taková byla protektorátní realita. (Poválečné vyšetřování v Písku a později Kárným výborem MNO vyvrátilo podezření ze spolupráce jeho manželky s gestapem a SD.)

Po propuštění generál Petřík vytvořil vlastní odbojovou skupinu, která se později podílela na přípravách k ustanovení Revolučního národního výboru v Písku. V květnu 1945 na výzvu rozhlasu si obstaral auto „a odjel z Písku ihned se synem a několika mladými muži na pomoc Praze s nasazením života, neboť bylo nám projet před Dobříš úsekem obsazeným SS-many. Byli jsme první skupina, která tímto úsekem prorazila, neboť všichni, kteří jeli tudy před námi byli Němci zadrženi a povražděni“. V Praze se zúčastnil obrany Malé Strany společně se synem, který se poté podílel obsazení československého pohraničí v rámci Zpravodajské brigády, jejímž členem byl od jara 1945.

Vzhledem ke svému věku (dosáhl šedesáti let) a nově přijatým směrnicím byl generál Petřík k 1. září 1945 dán do výslužby. Krátce poté si podal žádost o „dodatečné povýšení“, protože „od roku 1923, kdy jsem byl jmenován brigádním generálem, byl jsem soustavně při povyšování opomíjen... Toto opomíjení, které pokládám za křivdu, zavinilo osobní nepřátelství generála Syrového, který si tímto způsobem vyrovnával se mnou účty ze Sibiře z doby první světové války. Nepřízeň generála Syrového k mé osobě vznikla při jeho jmenování velitelem dobrovolnických vojsk na Rusi, protože bylo generálu Syrovému donešeno, že jsem kritizoval toto jmenování jako pochybné, pro duševní nepohyblivost generála Syrového, ač jsem mu jinak přiznával vojenskou statečnost. Tato nepřízeň vzrostla, když jsem mu dvakrát písemně poděkoval za velení plukem, protože jsem nemohl souhlasit s rozkazy, které vydal z neinformovanosti a které byly v úplném rozporu s rozkazy mnou vydanými. Že mi pak musel dát za pravdu a své rozkazy odvolat, nepřispělo ovšem k zlepšení vojenského poměru...“ Ani poté kýženého povýšení nedosáhl (přesto používal na své korespondenci záhlaví „Div. gen. VÁCLAV PETŘÍK“).

V této době byl zvolen místopředsedou Svazu osvobozených politických vězňů a stal se i předsedou branné komise Československé strany národně socialistické (členy byli např. generálové Josef Pešek, Rudolf Smetánka, Miloš Žák aj.). Tím pochopitelně ještě více vyvolal pozornost jak vojenského obranného zpravodajství, tak Státní bezpečnosti. Zvláště pak v září 1947, kdy ve Svobodném slově publikoval kritické stanovisko k projevu poslance, předsedy branné komise Ústavodárného národního shromáždění a generálního tajemníka KSČ Rudolfa Slánského „o důsledné očistě armády“ (který otisklo Rudé právo). Generál Petřík byl jako obvykle ve svém úsudku hodně osobní a ostrý ve své argumentaci: „Nevím, kde sehnal p. Slánský tolik vojenských zkušeností, že se může tak odborně a kriticky zmiňovat o naší velmi dobře připravené armádě a schopném (ba velmi!) důstojnickém sboru. Vždyť ta jeho partyzánská činnost, byla-li vůbec nějaká, ho ještě neopravňuje k tomu, aby se stal mentorem našeho vojska. V jeho článku napadení důstojníci ze západní armády, neb z dřívější, důstojníci

domácího odboje, se vyznamenali heroickou statečností a obětavostí již od roku 1939, zatímco on - v dalekém tehdy ruském zázemí - jen a jen politikařil, ba dokonce do roku 1941 proti duchu našeho národního odboje.“

Tentokrát ministerstvo národní obrany ještě konstatovalo, že „nebylo shledáno důvodů“ pro stíhání generála Petříka před soudem, respektive kárným výborem, ale již 26. února 1948 byl zatčen a umístěn do vyšetřovací vazby na Pankráci. Pravděpodobně přičiněním sociálně demokratického renegáta a spolubojovníka z československých legií z první světové války Zdeňka Fierlingera byl Petřík 4. srpna 1948 propuštěn z vyšetřovací vazby. Dnem zatčení mu byla zastavena výplata důchodu (vrácena v roce 1951), a proto musel nastoupit do práce na státním statku v Bubovicích u Berouna, kde mohl vykonávat jen pomocné práce zemědělského dělníka. V květnu 1949 byl zatčen jeho syn, který se z vězení vrátil až v červnu 1954. Zemřel v naprostém zapomenutí a synova snaha o jeho „rehabilitaci“, respektive o povýšení in memoriam po listopadu 1989 zůstala nevyslyšena ...

PhDr. Zdeněk Vališ

Nechovejme se ani jako potenciální „černí pasažéři“, ani jako velikášští snílci. Jsme v NATO malá země a malou zemí i zůstaneme. NATO to o nás ví a očekává, že se budeme snažit, abychom byli „malí, ale šikovní“. NATO od nás nečeká nabýskané divize a letouny x-té generace. Právem ale očekává, že to, co přinášíme, bude mít svoji hodnotu. Dovolte mi zde citovat z Ministerské směrnice 2000, která je jakousi biblí NATO pro plánování v současném i nastávajícím období:

„Pro většinu zemí Aliance se snižuje potřeba udržování velkých sil, určených k obraně národních teritorií, a zvyšuje se potřeba moderně vyzbrojených, mobilních, dobře vybavených a zabezpečených sil, rozmístitelných mimo vlastní území, které jsou připraveny účinně reagovat na celou škálu nepředpokládaných úkolů.“

Toto je jedno ze zrcadel, do kterého se musíme dívat, když uvažujeme o naší současné i budoucí armádě.

*Z vystoupení ministra obrany Ing. Jaroslava Tvrdíka
na velitelském shromáždění 5. 11. 2001*

**Upozornění pro autory časopisu
Vojenské rozhledy**

1. Příspěvky v českém jazyce zasílejte na adresu redakce na disketě v textovém editoru (T 602, RTF, Word, vítaný je – pro potřeby tiskárny – Word 6.0/95) a v jednom vytištěném exempláři, nebo prostřednictvím E-mailu **voj.rozhledy@army.cz**.
2. Obrázky posílejte zvlášť, odděleně od textu, tiskárna zpracovává obrázky (grafiku) v programovém balíku Corel. Materiály určené ke skenování (fotografie, mapy) mají být kvalitní, obrázky dodávané v digitální podobě musí být skenované na 300 dpi a ve formátu EPS, TIF, BMP či JPEG.
3. Vlastní text příspěvku pište vždy hned od prvního sloupce, pro odstavce nepoužívejte tabulátor (tj. zarážku), ale funkci: Formát \ Odstavec \ Speciální \ První řádek. Slova na konci řádku nedělte a nezarovnávejte. Tvrdé ukončení řádku (pomocí klávesy Enter) používejte pouze na ukončení odstavce, respektive titulu ap., ne jednotlivé řádky. Za textovými znaky: . , : ? ! nechte vždy mezeru. V textu na zdůraznění používejte pouze kurzivu nebo tučné písmo, nikoliv podtržené písmo. Poznámky v textu označujte číslicí (ne indexem), nejlépe v hranaté závorce, a jejich vlastní text umístěte na konec příspěvku, bez použití poznámkového aparátu textových editorů (funkce: Poznámky pod čarou).
3. Ke každému příspěvku, s výjimkou recenzí, je třeba přiložit stručné resumé.
4. Na konec každého příspěvku uveďte pod čarou svůj krátký životopis, včetně adresy, rodného čísla, čísla účtu (číslo účtu, specifický symbol) na nějž je možné zasílat honorář, a způsob kontaktu (telefonní číslo, fax, E.mail).
6. Článek by měl mít rozsah zhruba do 15 normostran. Jedna normostrana představuje třicet řádek na jedné straně - což je počet řádků, který odpovídá při formátu A 4 řádkování 2 - a šedesát úderů (písmen + mezer) na řádku, respektive 1800 znaků (funkce: Soubor \ Vlastnosti \ Statistické údaje \ Znaků s mezerami).

Internal and External Security of our Country by PhDr. Antonín Rašek. Security is a vital interest of every man, from all social layers. History of mankind is therefore closely tied with a quest for methods and forms of state's security and defence. International security is defined as a complex of international relations, securing a similar degree of national security to all participants. Such type of international relations is still desirable, even after the cold war. Although the Czech Republic has not met any terrorist attack, nowadays we must underline also the overall preparedness against international terrorism, as a necessary prerequisite of internal security. As a NATO member we are going to restructure our forces (including new forms of the so-called civil control), so that the Czech Army could be a valid member of the Alliance.

Crisis Management during Implementation of State Security Provisions by Lt.Col. Ing. Lubomír Spáčil, CSc. This article describes activities of central crisis organs. They are ordered to guarantee everyday control of crisis situations. Among those bodies are: Parliament, Government, and Security Council of the State, Central Crisis Staff, ministries and other central agencies, institutions with national responsibilities. The scope and structure of proposed regional plans for crisis situations would be derived from the National Crisis Plan that is continually revisited and updated. Its scheme is again specified and adjusted to the character of crisis situations, and available sources. In case the planes for crisis situations are not prepared, or are prepared for quite different situations, the Central Crisis Staff will bring this plane up to date.

The Place and Role of Crisis Economy Measures in the Process of Security Building of the Czech Republic by Col. Ing. Peter Bysterský. The core of security legislative support was inherited from the former CSFR. Emergency supplies are maintained by a system called the System of Economic Measures for Crisis Situations. It is not projected

to cover all demands of civil population, armed forces, security corps, fire brigades, services and state administration, but only for necessary needs, indispensable for their activities. It has four parts: emergency economies, economy mobilization, state material reserves, supporting infrastructure and regulative arrangements. Although there is a certain disproportion between basic systems for military and non-military crisis situations, we have succeeded in laying down foundations for creating a single system of crisis management.

Military: An Eminent Phenomenon of the 21st Century by Doc. PhDr. Miroslav Krč, CSc. There is enough evidence that armed forces will be a key element of 21st century state security structures, because wars will be waged even in the future. But its picture could be foretold only by approximation, by extrapolation of overall trends. The author uses the term "military" for all activities connected with security, done by military and para-military forces. It is a complex term that covers also military science, training forces and preparation for military and non-military risks. It includes all spheres that are necessary for a proper functioning of the state in time of crisis. The author expects further new missions of the military in the 21st century, e.g. police functions in troubled regions and summarises arguments in favour of all-volunteers armies.

MILITARY ART

Operations Variants of the Army of the Czech Republic by Doc. Petr Němec, CSc. After 1990 our armed forces went through many changes. One of the largest one was reduction in numbers by nearly one quarter of manpower in 1989 that was reflected by changes in their organizational structures. The chain of command consists of three levels: strategic (general defence staff), operational (main operation commands: ground, air, territorial and logistics), tactical (large units, units and troops). Even their

roles changed. Backed by comparison of German, Polish, Slovak and Austrian armed forces, the author sets priorities for the Czech armed forces. They are: operation mobility, mobile logistics, based upon modular battalion type structure. Modern elements of future operations are e.g. Combined Joint Task Forces (CJTFs) and Interim Brigade Combat Teams (IBCTs).

The Assessment of Enemy's Weapon Systems

Potential by Doc. Ing. Oldřich Horák, CSc., Ing. Jiří Janoušek. The intelligence assessment of collected information about opposing forces is a key task of military intelligence. Collected data cover: organisation structure of the forces, mobilisation and recruiting systems, training, combat capabilities, modernisation of vehicles, ammunition, industrial capacities, command and control systems. Special part of this assessment is the evaluation of weapons systems used in battlefields. The number of electronic means is still increasing. They gradually become the most used appliances, because they form inseparable part of all weapon systems. While assessing the enemy, we must not forget that all things ought to be rated together (synergy effect), because qualitative indicators are more important than a primitive quantitative look.

Mobilization Preparations by Col. Ing. Josef Koudelka. According to crisis law there can be announced four states of crisis in the CR. The lowest is the state of emergency and the highest is the state of war. Mobilization can be declared in the state of endanger or in the state of war. The author explains duties that each person can have in mobilization and during the war. Each citizen has conscription duty, but females during the war only. Each person has working obligation and working aid in all states of crisis. These duties can be ordered for disaster relief or in similar situation by public administration authorities. Not only persons but also private property can be mobilized in case of crisis.

Operation Capabilities of the ACR by Col.

GSO Ing. Milan Kubeša, CSc. The idea that the only purpose of armies is to wage wars does not stand grounds nowadays. We could not afford to spend money merely on war

conflicts. The situation has changed. Today's armies are being prepared for a wide spectrum of various missions: humanitarian, stabilization, peacekeeping and many other operations other than war. But in spite of those facts, the primary mission of our forces is a common action both in the frame of Article 5 of the NATO treaty and - probably more often - even beyond this Article 5. And therefore the basic division of Czech forces is between (i) expedition or mobile forces, (ii) territorial forces. Among other tasks, they are to be prepared for antiterrorist campaigns.

OPINIONS, CONTROVERSY

Informatization, Science and Education:

Strategical Keys to Success by Ing. Václav Svoboda. The author of this article (colonel, ret.) works at a Defence Planning Division, Ministry of Defence, Prague. He has a lot of experience with the development of Czech armed forces and therefore in his article he concentrates on issues that are rather neglected, judging by flurry reorganizations, and hasty restructuring. The three elements mentioned in the title form together the so-called synergy effect, because defence is not only the question of preparation, training and force deployment, even though those activities are of crucial importance. Nowadays those are qualitative indices that have priority (e.g. NATO Concept Development and Experimentation). And especially during defence planning we must make use of all those intellectual components.

Tree of Significance Method Used in Crisis Situation Management by Doc. Ing. Rudolf

Horák, CSc., Ing. Lenka Danielová, Ph.D. In their publications both authors deal with the rationalization of decision-making process, using methods suitable for preparing the bases for taking a decision in crisis situation. In this very article, the authors explain the application of the mathematical method of the so-called Tree of Significance, which consists in ordering the events (phenomena, partial targets and the like) hierarchically in harmony with their relevance in the form of a ramifying tree of significance. The authors have formulated the theoretical principles of the method application into mathematical

formulas that enable the use of personal computers with emphasizing, in addition, the trustworthiness, timeliness, and attainability of information.

What Type of Army Are We Concerned In? (*A Contribution to the Discussion*) by Ing. František Grainer, Mgr. Stanislav Thumvald. The authors react to Defence Minister Tvrdík and Gen. Pezl's statements that appeared recently both in Czech civilian and military press. They fully agree with them, but they have several amendments. The authors are strong supporters of alliance (i.e. the Washington Treaty Alliance) defence. This fact must be underlined in all military documents. In this connection they remind that Alliance representatives did not recommend to buy very expensive supersonics for the Czech Army but to concentrate more on the development of infrastructure. As far as military schools and academies are concerned, they recommend to establish staff courses outside the university system, under the influence of the General Staff of the ACR.

INFORMATION PAGES

Ultraterrorisms: Nuclear, Radiological, Chemical and Biological Terrorism by Ing. Ladislav Středa, CSc., Prof. Ing. Jiří Matoušek, DrSc. Ultraterrorisms - the terrorism using nuclear, radiological, chemical and biological agents is defined (contrary to a term WMD terrorism, i. e. terrorism using weapons of mass destruction) - as encompassing not only types of weaponry understood under the WMD, but also making use of industrial chemicals, radiochemicals and civilian pathogens, as well as secondary effects of terrorist strikes against infrastructures of civilized societies, with the releases of such materials. In this study, individual classes of ultraterrorism are thoroughly explained, measures for prevention and the liquidation of consequences of terrorist attacks are suggested, international aspects of combating international organised crime and terrorism are reviewed.

Several Glances at Goings-on in Islamic Word by Ing. Irena Blehová, Ph.D. During the

past two centuries of rapid world change, hundreds of years of cultural unity have been disrupted, and the Arabs have moved more and more into separate national traditions, even if the Islamic religion predominates. Almost everywhere, nationalism is an important force. But nationalists sometimes use the Islamic religious tradition as an ideological tool to justify the power of the ruling class. The famous Iranian professor Daryush Shayegan labelled this phenomenon as "a cultural schizophrenia". This article is a shortened and adapted doctoral thesis "The Role of Culture in Gulf States' Foreign Policy" by the same author. In her paper, she deals with Islamic politics and faith, as she believes that the first step to a solution to Islam problem is mutual understanding.

Civil Management and Democratic Control of Armed Forces (*Basic Models and Starting Points*) by Mgr. Zdeněk Kříž, Ph.D. In all mature democracies armed forces are controlled. The author of his study (shortened and abridged by the editorials) takes an example of the United States as a model for the democratic control of the forces. He underlines that it is not a "check", or "inspection" of the forces, as this term is sometimes translated into Czech. It is a sort of management, setting up objectives and goals, and only subsequently it is "control". In everyday activities civilian authorities usually do not mix in the life of the army. The defence minister is a person whose primary occupation is civil or non-military, because he deals mostly with political affairs and it would be intolerable supposing this defence minister would be a career soldier.

Which Management Strategy for Defence Department is Best? (*Expert Problem in Civil-Military Relations*). Samuel Huntington once defined the modern problem of civil-military relations as managing the relationship between military experts and civilian ministers. The expert/minister problem arises not simply because senior military officers and defence officials hold a monopoly on technical and operational expertise, but also because they are charged by governments to execute policy, a duty that invites their interpretation of those policies. This article (by Douglas Bland, translated and adapted

from *European Security*, Autumn 1999) seeks to examine two critical questions: what kind of continuing relationship between experts and ministers best serves liberal democracies and what strategies and instruments best allow to control defence policy outcomes and the activities of armed forces.

HISTORY

Armed Forces and the Dissolution of the Soviet Union by *PhDr. Miloš Balabán, Ph.D.* This is a shortened study about the Russian Army. In published passages their author explores the former Soviet Army. He shows how from the first the top-Army officials supported the transformation of the Soviet society, then they supported the coup, and finally the failure of this putsch that was paradoxically facilitated by the Army. The roots of this failure: the balance of power in August 1991 and contradicted political goals of main actors, as the putschists were not able to offer the Soviet population economical prosperity. Actually, the putschists even did not impose censorship, they did not take any preventive measures against the so-called democratic opposition, and the Russian Parliament (White House). The original study was accomplished with the support of the BOOSS association.

BOOK REVIEW

A Complete Insight into Strategic Situation in East Asia by *Ing. Milan Štembera*. Last year, the National Institute for Defence Studies Japan, Tokyo, issued a very interesting book "East Asian Strategic Review 2001".

Czech book market has not many publications of this kind, dealing with eastern Asia, especially its strategy and security. Moreover, our security analysts are concentrated on Europe and their knowledge of other regions is limited. Because of its vast size and diverse character, Asia is divided into five major realms: the first and very important is East Asia (China, Mongolia, Korea, and Japan). This area is influenced by Russia and the United States that follow realistic and pragmatic policy. The authors regard as a key security element for the 21st century the relations between Japan and the United States, accompanied by increasing ties with China.

PERSONAL DATA

Brigadier General Karel Václav Petřík by *PhDr. Zdeněk Vališ*. The military career of this general is very similar to those of his generation colleagues. When W.W.I broke, he joined the Russian army. He even fought at the famous battle of Žborov. After the war he served in the Czechoslovak Army, he reached the rank of one-star general (in 1923). In 1938 he was appointed a commander of newly formed Group One Command. When the Germans occupied the republic, he retired and began to cooperate with illegal resistance movement. During the Prague National Uprising he came to Prague. In 1945, at the age of 60, he left the Army and retired. In 1948 he was arrested, but probably with the help of his former fellow in Russian legions, the social democrat Zdeněk Fierlinger, he was released. He began to work at a state farm as a field hand. He died completely forgotten.

Představení autorů tohoto čísla

PhDr. Miloš Balabán, Ph.D., (plk. v zál.), nar. v roce 1962. Absolvent Institutu mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy. Zajímá se především o problematiku postavení Ruské armády v ruské společnosti. Dlouhodobě pracoval ve vedoucích funkcích v rámci Úřadu - odboru vztahů s veřejností MO. V letech 1997-99 mu byl udělen grant Severoatlantické aliance v rámci NATO Research Fellowship k problematice úlohy nevládních organizací v procesu demokratické kontroly armády v ČR a v některých zemích střední a východní Evropy. V současné době působí jako zástupce výkon. něho ředitele Asociace pro bezpečnost, obranu a ochranu společnosti a státu (BOOSS).

Ing. Lenka Danielová, Ph.D., nar. 1974, Vysoké učení technické v Brně (1997). Absolvovala dvouleté pedagogické studium na Fakultě stavební VUT v Brně (1999). V roce 2001 ukončila tříleté postgraduální studium na Vysokém učení technickém a byla jmenována Ph.D. v oboru chemie životního prostředí. Ve své vědecko-výzkumné činnosti se věnuje oblastem krizového managementu, životnímu prostředí, jaderné chemii a dozimetrii. Výsledky své odborné činnosti prezentovala na odborných konferencích a publikovala v odborných domácích i zahraničních časopisech. V současné době působí na VUT v Brně jako odborná asistentka.

Ing. František Greiner (plk. v zál.), nar. 1929. Po absolvování Vojenské technické akademie v Brně sloužil až do roku 1971 jako voják z povolání, mj. zastával funkci náčelníka ženijního vojska bývalého Západního vojenského okruhu. Po propuštění z armády pracoval až do r. 1990 jako investiční technik v oblasti Stavební správy kabelů Praha. Od r. 1991 až do září 1993 náčelníkem personální správy MO. Do srpna 1999 pracoval v sekretariátu vedoucího Kanceláře prezidenta republiky jako specialista na krizové řízení. Od listopadu 1999 je v důchodu.

Doc. Ing. Oldřich Horák, CSc., (plk. v zál.), Nar. 1943, absolvoval Vyšší vojenské učiliště ve Vyškově v r. 1965, studium na VA Brno v r. 1973, obor velitelsko-štabní, zpravodajský. Do roku 1981 zpravodajský náčelník 9. tankové divize, poté náčelník informační skupiny zpravodajského oddělení 4. armády. Od roku 1985 vědecko-pedagogický pracovník na Fakultě velitelské a štabní Vojenské akademie v Brně. Od r. 1989 do r. 1998 vedoucí katedry vojenského zpravodajství. Nyní pracuje jako docent na téže katedře vojenského zpravodajství a elektronického boje.

Doc. Ing. Rudolf Horák, CSc. (plk. v zál.), nar. 1947, Vyšší dělostřelecké učiliště v Martině (1969), VA v Brně (1975). Vykonával různé velitelské funkce (od velitele čtyř až po velitele útvaru), štabní funkce (od staršího důstojníka operační skupiny svazku až po náčelníka štabu svazku), pedagogické funkce (zástupce vedoucího katedry, vedoucího katedry a zástupce náčelníka fakulty). V roce 1992 sloužil osm měsíců v mírových silách OSN UNPROFOR (MS OSN). Po ukončení služby v MS OSN pracoval na oddělení mírových sil OSN sekce zahraničních vztahů MO ČR a na velitelství 6. mb v Brně. Je vedoucím vědeckého odd. VA v Brně, kde také zastává funkci zástupce rektora.

Ing. Jiří Janoušek (plk. v. v.), nar. 1938, absolvoval VÚ Vyškov v roce 1959, obor vševojskový. Studium na Vojenské akademii v Brně ukončil v roce 1970. Zastával základní velitelské funkce u vševojskového útvaru do roku 1967. Poté do roku 1983 vykonával různé funkce až po funkci zástupce velitele u útvaru a svazku elektronického průzkumu. V letech 1983-95 zastával štabní funkce na zpravodajské správě Západního vojenského okruhu v Táboře. Po ukončení aktivní vojenské služby v roce 1995 přešel na VA v Brně, kde pracuje na katedře vojenského zpravodajství a elektronického boje jako odborný asistent.

Plk. Ing. Josef Koudelka, narozen 1954. Vykonával funkce spojené s personálním zabezpečením mobilizace v letech 1981-89 na

OVS a KVS, od roku 1989 na MO a GŠ AČR. Absolvoval postgraduální studium na Právnické fakultě University Karlovy, obor personální řízení a 5. kurz bezpečnostní politiky a řízení obrany na VA Brno. Od roku 1997 vykonával funkce náčelníka oddělení mobilizačních záloh a zástupce náčelníka odboru mobilizačního plánování GŠ AČR. V současné době pracuje v Centru pro přípravu reformy ozbrojených sil.

Doc. PhDr. Miroslav Krč, CSc. (plk. v záloze), nar. 1948, Vojenské železniční učiliště, VA Bratislava (obor politická ekonomie), vedoucí autorských kolektivů: vysokoškolská učebnice ekonomie (1992), ekonomika obrany - obranné hospodářství (1996), systém hospodárky obronnej (1996), dějiny ekonomiky obrany (1997), ekonomika obrany státu (1998), ekonomika bezpečnosti państwa sriedniej wielkości (1999). Ve výzkumné práci se zabývá obranným hospodářstvím s důrazem na dějiny ekonomiky obrany a obranou průmyslovou základnu. Publikuje v domácích i zahraničních časopisech. Od roku 1980 působí na VA v Brně, pracuje jako vedoucí katedry sociálních věd Vojenské akademie v Brně (1994), přednáší na Ekonomicko-správní fakultě Masarykovy univerzity v Brně.

Mgr. Zdeněk Kříž, Ph.D. Nar. 1972, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, obor politologie-historie, doktorandské studium politologie na Fakultě sociálních studií tamtéž. Je absolventem prvního kurzu bezpečnosti politiky a řízení obrany státu v letech 1996-97, dále kurzu Leaders for the 21st Century, na Marshall European Center v Německu, stáž na Zentrum Innere Führung v Koblenzi. Od r. 1996 vysokoškolský učitel katedry sociálních věd FVŠ VA Brno a externí spolupracovník katedry politologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Člen redakční rady Politologického časopisu. Své práce uveřejňuje převážně ve sbornících VA Brno (řada C, D) a ve Vojenských rozhledech.

Doc. Ing. Petr Němec, CSc. (plk. v zál.) Nar. 1949, Fakulta velitelsko-organizátorská VAAZ ve Vyškově (1967-71). Pracoval v různých funkcích u motostřeleckých jed-

notek, 1973-75 postgraduální studium na VAAZ v Brně, služba u útvaru a svazu (operační oddělení vojenského okruhu). Od roku 1983 ve vojenském školství. 1986 kandidátem vojenských věd, 1993 habilitoval na docenta. V letech 1991-95 proděkan, 1995-98 děkan Fakulty velitelské a štábní Vojenské akademie v Brně. Od roku 2002 pracuje v Ústavu strategických studií Vojenské akademie v Brně. Zabývá se operacemi všeobecně a speciálně pozemních sil. Je členem redakční rady VR.

PhDr. Antonín Rašek (genmjr. v záloze), nar. 1935. Absolvoval pěchotní učiliště, sloužil šest let u letectva. Dálkově vystudoval FF UK, obor filozofie a historie. Poté se stal vojenským novinářem a pracoval v oblasti společenských organizací v armádě. Po r. 1968 z armády propuštěn. Věnoval se jako výzkumný pracovník, lektor a poradce průmyslové sociologii řízení, a to v Institutu poradenství Československého komitétu pro vědecké řízení (1970-75) a ve Výzkumném ústavu strojírenské technologie a ekonomiky (1975-89). Od ledna 1990 do září 1992 byl civilním náměstkem ministra obrany pro sociální a humanitární věci a poté ředitelem Institutu pro strategická studia (1993). Bezpartijní předseda branné komise ČSSD (1994-95). Věnuje se publicistice a literatuře.

Pplk. Ing. Lubomír Spáčil, CSc. Narozen 1961. Vojenskou fakultu Vysoké školy dopravy a spojů v Žilině ukončil v r. 1985, aspirantura tamtéž v r. 1994. Studium ekonomiky a manažerského řízení v krizových situacích na IKM VŠE v Praze ukončil v r. 1995, operačně štábní kurz na VA v Brně ukončil v r. 1997 a velitelsko štábní kurz tamtéž v r. 2001. Prošel základními funkcemi u orgánů vojenské dopravy, působil u odboru strategického plánování na GŠ AČR a v oblasti krizového řízení a plánování na ministerstvu dopravy a spojů a ministerstvu obrany. Pracoval jako zástupce ředitele odboru krizového plánování sekce obranného plánování MO. Nyní působí v Centru pro reformu ozbrojených sil.

Ing. Václav Svoboda, nar. 1941, ČVUT, čtyři roky na VKŠV ve specializaci chemické vojsko. Od r. 1968 vojákem z povolání, VzÚ 401, poté ve Výzkumném ústavu GŠ jako

analytik a vedoucí pracovního týmu matematického modelování, odolnosti systému velení, oper. propočtů a metodologie vědecké práce. V r. 1992 přešel na MO a od r. 1993 pracoval v oblasti strategického plánování, pak ve funkci vedoucího odd. SPPR SOP MO. V roce 1995 absolvoval kurz národní bezpečnosti ve Středisku pro národní bezpečnostní studia (Center for National Security Studies v Kanadě). Od ledna 1999 občanským pracovníkem. V současné době se zabývá obranným plánováním v sekci strategického plánování MO.

Mgr. Stanislav Thurnvald (plukovník v záloze), narozen 1933. Po absolvování pěchotního učiliště a speciálního kurzu GŠ pracoval na ZS/GŠ. Po roce 1968 byl propuštěn. Vystudoval dálkově novinářskou fakultu Univerzity Karlovy. Po propuštění z armády pracoval ve službách (pohostinství).

Po roce 1989 byl rehabilitován, v letech 1990-1991 pracoval jako vedoucí oddělení výchovy na GŠ. V letech 1991-1996 byl vojenským a leteckým přidělcem ČR ve Velké Británii v hodnosti generálmajora. Od roku 1997 je v důchodu.

PhDr. Zdeněk Vališ, nar. 1955, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, obor historie a archivnictví. Až do r. 1993 pracoval coby samostatný vědecký pracovník ve Vojenském historickém ústavu v Praze, od r. 1994 byl zaměstnancem Ministerstva vnitra ČR ve funkci policejního rady. V současné době na volné noze. Autor řady životopisných knih, např. Armádní generál Alois Liška (1991), Generál Heliodor Píka (1993), Generál Karel Janoušek (1997), spoluautorem knih Vojenské osoby odsouzené státním soudem (1993), Generál Karel Kutlvašr (1993), Generál Jaroslav Vedral - Sázavský (1994) a další.

Contents

PhDr. Antonín Rašek Internal and External Security of our Country	3
Lt.Col. Ing. Lubomír Spáčil, CSc. Crisis Management during Implementation of State Security Provisions	20
Col. Ing. Peter Bysterský The Place and Role of Crisis Economy Measures in the Process of Security Building of the Czech Republic	27
Doc. PhDr. Miroslav Krč, CSc. Military: An Eminent Phenomenon of the 21st Century	35

MILITARY ART

Doc. Ing. Petr Němec, CSc. Operations Variants of the Army of the Czech Republic	47
Doc. Ing. Oldřich Horák, CSc., Ing. Jiří Janoušek The Assessment of Enemy's Weapon Systems Potential	58
Col. Ing. Josef Koudelka Mobilization Preparations	66
Col. GSO Ing. Milan Kubeša, CSc. Operation Capabilities of the ACR	73

OPINIONS, CONTROVERSY

Ing. Václav Svoboda Informatization, Science and Education: Strategical Keys to Success	80
Doc. Ing. Rudolf Horák, CSc., Ing. Lenka Danielová, Ph.D. Tree of Significance Method Used in Crisis Situation Management	89
Ing. František Grainer, Mgr. Stanislav Thurnvald What Type of Army Are We Concerned In? (A Contribution to the Discussion)	94

INFORMATION PAGES

Ing. Ladislav Středa, CSc., Prof. Ing. Jiří Matoušek, DrSc. Ultraterorisms: Nuclear, Radiological, Chemical and Biological Terrorism	98
---	----

Several Glances at Goings-on in Islamic Word	114
---	-----

Mgr. Zdeněk Kříž, Ph.D. Civil Management and Democratic Control of Armed Forces <i>(Basic Models and Starting Points)</i>	125
--	-----

Which Management Strategy for Defence Department is Best? <i>(Expert Problem in Civil-Military Relations)</i>	138
---	-----

HISTORY

PhDr. Miloš Balabán, Ph.D. Armed Forces and the Dissolution of the Soviet Union	150
---	-----

BOOK REVIEW

A Complete Insight into Strategical Situation in East Asia	161
---	-----

PERSONAL DATA

Brigadier General Karel Václav Petřík	167
--	-----

English Annotation	173
--------------------	-----

Who is Who in This Issue	177
---------------------------------	-----

English Table of Contents	180
----------------------------------	-----

O b s a h

PhDr. Antonín Rašek Vnější a vnitřní bezpečnost země	3
Pplk. Ing. Lubomír Spáčil, CSc. Krizové řízení při zajišťování obrany státu	20
Plk. Ing. Peter Bysterský Místo a úloha hospodářských opatření pro krizové stavy při zajišťování bezpečnosti České republiky	27
Doc. PhDr. Miroslav Krč, CSc. Vojenství jako významný fenomén 21. století	35

VOJENSKÉ UMĚNÍ

Doc. Ing. Petr Němec, CSc. Možnosti vedení operací Armádou České republiky	47
Doc. Ing. Oldřich Horák, CSc., Ing. Jiří Janoušek Hodnocení možností zbraňových systémů protivníka	58
Plk. Ing. Josef Koudelka Mobilizační přípravy	66
Plk. gšt. Ing. Milan Kubeša, CSc. K operačním schopnostem AČR	73

NÁZORY, POLEMIKA

Ing. Václav Svoboda Informatizace, věda a vzdělání - strategické klíče k úspěchu	80
Doc. Ing. Rudolf Horák, CSc., Ing. Lenka Danielová, Ph.D. Využití metody stromu významnosti při řešení krizových situací	89
Ing. František Greiner, Mgr. Stanislav Thurnvald O jakou armádu nám v budoucnosti jde? (Příspěvek do diskuze)	94

INFORMACE

Ing. Ladislav Středa, CSc., prof. Ing. Jiří Matoušek, DrSc. Ulترaterorismus - jaderný, radiologický, chemický a biologický terorismus	98
--	----

Jak pohlížet na dění v islámském světě?	114
--	-----

Mgr. Zdeněk Kříž, Ph.D.

Civilní řízení a demokratická kontrola ozbrojených sil (Základní modely a východiska)	125
--	-----

Jaká je nejvýhodnější strategie řízení sektoru obrany? (Problém tzv. expertů a civilně-vojenské vztahy)	138
--	-----

Z HISTORIE

PhDr. Miloš Balabán, Ph.D.

Armáda a rozpad Sovětského svazu	150
---	-----

RECENZE

Komplexní pohled na strategickou situaci ve východní Asii	161
--	-----

PERSONÁLIE

Brigádní generál Karel Václav Petřík	167
---	-----

Anglické anotace	173
-------------------------	-----

Představení autorů tohoto čísla	177
--	-----

Obsah v angličtině	180
---------------------------	-----

Časopis **VOJENSKÉ ROZHLEDY**,
čtvrtletník.

Vydavatel: MO ČR-GŠ, Vojenský zeměpisný ústav,
Rooseveltova 23, 161 05 Praha 6-Dejvice.

Tiskne Vojenský zeměpisný ústav, Praha.

IČO: 60162694

<http://www.army.cz/vti/vojroz/index.htm>

E-mail: voj.rozhledy@army.cz Předmět: Vojenské rozhledy

Fax: (20) 21 59 17

Vojenské rozhledy, číslo 1/2002

Ročník: XI. (XLIII.)

Den vydání: 25. 1. 2002

Expeditce: AVIS, Vlastina 23, Praha 6, tel.: (20) 409 798.

Rozšiřuje: AVIS, oddělení marketingu, vydavatelské a nakladatelské činnosti,
nám. Svobody 471, Praha 6, pí Endlová, tel. (20) 215 563.

Redakce: Mgr. Jiří Fiala (šéfredaktor), telefon (20) 21 57 30,
Jaroslav Furmánek (zástupce šéfredaktora), telefon (20) 21 57 33.

Grafická úprava: Dušan Bělohávek

Redakční rada: plk. Ing. Karel Eminger, Ing. Josef Janošec, CSc.,
plk. doc. Ing. Petr Němec, CSc., PhDr. Miloš Balabán, Ph.D., Ing. Milan Štembera, CSc.,
plk. gšt. Ing. Vladimír Karaffa, CSc. (zahraničí).

Sídlo redakce: Rooseveltova 23, 161 05 Praha 6-Dejvice.

MK ČR E 6059

ISSN 1210-3292.

Podávání novinových zásilek povoleno: Českou poštou, s. p. Odštepňý závod Praha, č.j. nov 65 35/99,
ze dne 19. 11. 1999.

VOJENSKÉ ROZHLEDY